

DİVÂN U LUGATİ'T-TÜRK İLE TATAR TÜRKÇESİNİN

SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Betül GÖKTAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Özgür AY

Uşak, 2018

T.C.
UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜŐÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİVÂN U LUGATİ'T-TÜRK İLE
TATAR TÜRKÇESİNİN SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA

Betül GÖKTAŞ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. ÖZGÜR AY

UŞAK, 2018

T.C.
UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİVÂN U LUGATİ'T-TÜRK İLE
TATAR TÜRKÇESİNİN SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA

Betül GÖKTAŞ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. ÖZGÜR AY

UŞAK, 2018

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “*Divân u Lugati’t-Türk ile Tatar Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2018

Betül GÖKTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

DİVÂN U LUGATİ’T-TÜRK İLE TATAR TÜRKÇESİNİN SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Betül GÖKTAŞ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018

Danışman: Doç. Dr. Özgür AY

Bu tezde 11. ve 13. yüzyıllar arasında gelişen Karahanlı Türkçesinin önemli eserlerinden Divân u Lugati’t-Türk’te geçen kelimeler incelenmiş ve bunlardan günümüz Tatar Türkçesinde kullanılmaya devam eden kelimelerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Tatar Türkçesinde yaşayan kelimelerin tespiti için Besim Atalay’ın Divân u Lugati’t-Türk Dizini’nden ve Tatarca Sözlüklerden yararlanılmıştır.

Tez iki ana başlıktan oluşmaktadır. Tezin “Giriş” bölümünde Karahanlı Türkçesi, Divân u Lugati’t-Türk, Tatar adı ve Tatar Türkleri, Tatar Türkçesi, Divân u Lugati’t-Türk’te Kıpçakça ve Tatarca üzerine verilen bilgiler incelenmiştir. Tezin ilk bölümünde ses, ses değişmesi, ses değişmesinin nedenleri, Tatar Türkçesinin ses bilgisi hakkında kısa bilgiler verilmiş, ardından Divân u Lugati’t-Türk’ten Tatar Türkçesine ünlüler ve ünsüzlerdeki düzenli ses değişmeleri ile düzensiz ses değişmeleri sunulmuştur.

Tezin ikinci bölümünde dil, dilbilimin bir dalı olarak anlambilim, anlam ve anlam alanı, kavram ve kavram alanı, temel anlam, yan anlam ve anlam değişmesi hakkında kısa bilgiler verilmiş, akabinde Divân u Lugati’t-Türk’ten Tatar Türkçesine anlam değişmeleri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Divân u Lugati’t-Türk, Tatar Türkçesi, Ses Değişmesi, Anlam Değişmesi

ABSTRACT OF MASTER THESIS**A STUDY UPON THE VOCABULARY OF TATARIC TURKISH THROUGH
DIVÂN U LUGÂTÎ'TURK**

Betül GÖKTAŞ

Department of Turkish Language and Literature

Uşak University Social Science Institution

Supervisor: Assistant Professor Dr. Ozgür AY

In this research, the attention goes to studying one of the most important Karakhanid Turkish (developped between 11. & 13. centuries) works: Divân u Lugati't-Türk, along with investigating the words belong to Tataric Turkish which are still engaged in todays' language. For observing the words in use in today's Tartaric Turkish, the Besim Atalay's index of Divân u Lugati't-Türk and Tartaric Turkish dictionaries have been used.

This research consists of two main chapters. A background information about Karakhanid Turkish, Divân u Lugati't-Türk, definition of the word "Tataric" and Tataric Turks, Tataric Turkish, Kipchak and Tataric languages through Divân u Lugati't-Türk, have been given in the introduction part. Then, some information like: sound, phonological change, reasons of phonological change, phonetics in Tataric Turkish and phonological events have been shortly given in the first chapter of the research. Afterwards, the regular phonological changes of the vowel and consonant sounds in Tataric Turkish, also the irregular phonological changes of the vowel and consonant sounds in Tataric Turkish both have been introduced by examples from the Divân u Lugati't-Türk, as well.

In the second chapter, some information like: language, semantics as a branch of linguistics, semantics and semantic field, concept and concept field, core (basic) meaning, connotation, semantic events affecting changes of semantics or developments of connotations and changes of semantics have been provided. Then, based on examples from Divân u Lugati't-Türk, the semantic changes in Tataric Turkish have been introduced.

Key Words: Divân u Lugati't-Türk, Tataric Turkish, Phonological Change, Semantic Change

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Betül GÖKTAŞ'ın “*Divân u Lugati't-Türk ile Tatar Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma*” başlıklı tezi .../.../2018 tarihinde, saat .....’da Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, aşağıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

Üye (Başkan) : Prof. Dr. Talip YILDIRIM .....

Üye (Tez Danışmanı): Doç. Dr. Özgür AY .....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZŞAHİN .....

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN

ÖN SÖZ

Dil insanların anlaşmasını sağlayan canlı bir varlık olarak açıklanırken, ses dili oluşturan en küçük yapı taşı olarak tanımlanır. İnsanoğlu var olduğu günden bu yana dil sürekli olarak değişmeye veya gelişmeye devam etmiştir. Tarihimizin en eski yazılı kaynakları olan Orhun Kitabeleri'nden bu yana Türk dili de sürekli değişmiş ve gelişmiştir.

Karahanlı döneminin önemli eserlerinden biri olan Divan u Lugâti't-Türk isimli sözlük çalışması 1074 yılında Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmıştır. Türk dilinin ne kadar geniş coğrafyalara yayıldığını ve zenginliğini ispatlayan bu sözlükle Araplara Türkçeyi öğretmek amaçlanmıştır. Henüz 11. yüzyılda yapılmış olan bu kapsamlı sözlük çalışması, kendisinden sonra gelen dilbilimcilere ön ayak olmuştur. Bizlere bu kıymetli eseri bırakmış olan Kaşgarlı Mahmud'a ne kadar teşekkür etsek azdır. Kaşgarlı Mahmud çeşitli Türk boylarını gezmiş ve boyların dillerinden malzemeler toparlayarak Divan u Lugâti't-Türk'ü yazmıştır. Bunlardan biri de Kıpçak boyudur. Bu çalışmada, içerisinde Kıpçak Türkçesinden örneklerin de olduğu Divan u Lugâti't-Türk'teki kelimelerin günümüz Tatar Türkçesinde ne kadarının yaşadığı, bunların ne gibi ses ve anlam değişikliklerine uğradığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmayı yaparken Besim Atalay'ın günümüz Türkçesine çevirdiği Divan u Lugâti't-Türk'ün dizininin yararlanılmıştır. Bu yüzden kendisini saygıyla yad ediyorum. Ayrıca Tatar Türkçesindeki kelimelerin tespiti için Prof. Dr. Mustafa Öner'in "Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü" ve Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un "Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü" başta olmak üzere 9 adet sözlükten yararlanılmıştır.

Çalışmam süresince fikir alışverişinde bulunduğum, tezimi yazmamda büyük desteği olan, bilgileri ve paylaşımlarıyla beni aydınlatan, sabırla çalışmamı bitirmemi bekleyen kıymetli hocam Doç. Dr. Özgür AY'a, birikimiyle bize ön ayak olan, her zaman örnek almaktan onur duyduğum sayın Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN'e, lisans eğitimim süresince çalışma disipliniyle örnek aldığım kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZŞAHİN'e, tezi inceleyip değerlendirme nezaketini gösteren hocam Prof. Dr. Talip YILDIRIM'a, çalışmamı bitirmem yönünde beni sürekli teşvik eden ve destekleyen kıymetli ailem ve arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Betül GÖKTAŞ

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Betül GÖKTAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi : Afyonkarahisar/ 21.09.1989

Eğitim Bilgileri

2011- : Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı/ Eski Türk Dili(3.71-)
2007-2011 : Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı (3.19 / 81.10)
2002-2006 : Mehmet Çakmak Anadolu Lisesi (4.36)
1995-2002 : Gömü İlköğretim Okulu

Yabancı Dil Bilgisi

İngilizce: Okuma-Dinleme-Yazma-Konuşma (orta düzey)
Boşnakça: Okuma-Dinleme-Yazma-Konuşma (temel düzey)

İş Denevimi

2017 Eylül : Mostar Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Okutmanlığı, Mostar, Bosna Hersek
2017 Haziran-Ağustos : Yunus Emre Enstitüsü Sınav Merkezi Birimi Türkçe Yeterlik Sınavı Soru Yazarlığı, Ankara, Türkiye
2017 Şubat-Mayıs : Hartum Yunus Emre Enstitüsü Yabancılara Türkçe Okutmanlığı, Hartum, Sudan
2016 Kasım-2017 Ocak : Nyala Sudan Türk Hastanesi Yabancılara Türkçe Okutmanlığı, Nyala, Sudan
2016 Mart- Mayıs : Suriyeli Mültecilere Türkçe Öğretimi, Kızılay Toplum Merkezi, Ankara, Türkiye
2016 Mart-Kasım : Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Eğitimi Birimi Uzman Yardımcılığı, Ankara, Türkiye
2015 Eylül- 2016 Mart : Al Quds Üniversitesi Sanat Fakültesi Yabancılara Türkçe Okutmanlığı, Abu Dis, Filistin

- 2014 Eylül- 2015 Mayıs : Al Quds Üniversitesi Hind Husseini Kız Koleji Yabancılara Türkçe Okutmanlığı, Kudüs, İsrail
- 2014 Mart- 2016 Mart : Yunus Emre Enstitüsü Kudüs Türk Kültür Merkezi Yabancılara Türkçe Okutmanlığı, Kudüs, İsrail
- 2013 Eylül- 2014 Ocak : Doğanlar İlköğretim Okulu Ücretli Türkçe Öğretmenliği, Afyonkarahisar, Türkiye
- 2011 Ekim- 2012 Haziran : Uşak Üniversitesi Bilgi İşlem Dairesi Teknik Servis Kısmi Zamanlı Öğrenci, Uşak, Türkiye
- 2009 Ocak- 2011 Haziran : Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilgi İşlem Dairesi Teknik Servis Teknik Servis Kısmi Zamanlı Öğrenci, Afyonkarahisar, Türkiye

Eğitimler/Seminerler

- 2016 : Yunus Emre Enstitüsü “Yabancılara Türkçe Öğretimi Hizmet İçi Eğitim Programı”-İstanbul
- 2015 : Yunus Emre Enstitüsü “Yabancılara Türkçe Öğretimi Hizmet İçi Eğitim Programı” –Belgrad
- 2013 : Yunus Emre Enstitüsü “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Sertifika Programı” –Ankara
- 2011 : Amerikan Kültür Derneği Dil Okulları A2-B1 İngilizce Eğitimi-Afyonkarahisar
- 2010 : Habitat-Microsoft “Bilenler Bilmeyenlere Bilgisayar Öğretiyor Eğitimci Eğitimi” –Aydın
- 2009 : Habitat-Microsoft-Vodafone “Bilgisayar Bilmeyen Kalmayacak Bilişim Elçiliği Eğitimi”-İstanbul
- 2008 : Devlet Planlama Teşkilatı “Proje Hazırlama Eğitimi”-Ankara
- 2008 : Uluslararası Cumhuriyetçiler Enstitüsü ve Türk Parlamenterler Birliği “Başkent Staj Programı”-Ankara
- 2008 : Ege Gençlik Meclisleri, Afyonkarahisar Gençlik Meclisi “Ege Gençlik Buluşması”-Muğla

İletişim:

betulgoktas89@gmail.com

İÇİNDEKİLER

	<u>sayfa</u>
ÖZET.....	.ii
ABSTARCT.....	.iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	.iv
ÖN SÖZ.....	.v
ÖZGEÇMİŞ.....	.vi
İÇİNDEKİLER	.viii
KISALTMALAR VE İŞARETLER.....	.xvi
TATAR TÜRKÇESİ İLE İLGİLİ KELİMELERDE KULLANILAN TRANSKRİPSİYON HARFLERİ.....	.xvii
DİVÂN U LUGATİ’T TÜRK’TE KULLANILAN TRANSKRİPSİYON HARFLERİ.....	.xvii

GİRİŞ

1. KARAHAHLI TÜRKÇESİ	.1
2. KÂŞGARLI MAHMUD VE DİVÂN U LUGATİ’T TÜRK.....	.2
3. TATAR ADI VE TATARLAR.....	.6
4. TATAR TÜRKÇESİ.....	.13
5. DİVÂN U LUGATİ’T TÜRK’TE KIPÇAKÇA VE TATARCA KAYDIYLA VERİLEN BİLGİLER	.17

1. BÖLÜM

SES DEĞİŞMELERİ

1.1. SES.....	.26
1.2. SES DEĞİŞMELERİ.....	.27
1.3. TATAR TÜRKÇESİNİN SES ÖZELLİKLERİ.....	.30
1.4. DİVÂN U LUGATİ’T-TÜRK’TEN TATAR TÜRKÇESİNE SES DEĞİŞMELERİ.....	.32
1.4.1. Düzenli Ses Değişmeleri.....	.33
1.4.1.1. Ünlülerde Düzenli Ses Değişmeleri.....	.34

1.4.1.1.1. Ünlü Daralması.....	34
1.4.1.1.1.1. e- > i-.....	34
1.4.1.1.1.2. é- > i-.....	40
1.4.1.1.1.3. o- > u-.....	41
1.4.1.1.1.4. ö- > ü-.....	47
1.4.1.1.2. Ünlü Genişlemesi.....	50
1.4.1.1.2.1. i- > é-.....	50
1.4.1.1.2.2. -i- > -é-.....	54
1.4.1.1.2.3. u- > o-.....	58
1.4.1.1.2.4. ü- > ö-.....	64
1.4.1.1.3. Ünlü Türemesi.....	67
1.4.1.1.3.1. -ø- > -ı- / -é-.....	68
1.4.1.1.4. Düzleşme.....	69
1.4.1.1.4.1. u > ı.....	69
1.4.1.1.4.2. ü > é.....	75
1.4.1.2. Ünsüzlerde Düzenli Ses Değişmeleri.....	80
1.4.1.2.1. Dudaksıllaşma.....	80
1.4.1.2.1.1. -g- > -v-.....	80
1.4.1.2.1.2. -g > -v.....	81
1.4.1.2.2. Ön Damaksıllaşma.....	82
1.4.1.2.2.1. -g > -y.....	82
1.4.2. Düzensiz Ses Değişmeleri.....	84
1.4.2.1. Ünlülerde Düzensiz Ses Değişmeleri.....	85
1.4.2.1.1. Ünlü İncelmesi.....	85
1.4.2.1.1.1. a > e.....	85
1.4.2.1.1.2. ı > é.....	86

1.4.2.1.2. Ünlü Türemesi.....	86
1.4.2.1.3. Ünlü Daralması.....	87
1.4.2.1.4. Ünlü Genişlemesi.....	88
1.4.2.1.5. Yuvarlaklaşma.....	88
1.4.2.1.5.1. e > ö.....	89
1.4.2.1.5.2. i > ö.....	89
1.4.2.2. Ünsüzlerde Düzensiz Ses Değişmeleri.....	90
1.4.2.2.1. Tonlulaşma.....	90
1.4.2.2.1.1. t- > d-.....	90
1.4.2.2.1.2. k- > g-.....	91
1.4.2.2.1.3. -p- > -b-.....	91
1.4.2.2.2. Tonsuzlaşma.....	92
1.4.2.2.2.1. b- > p-.....	92
1.4.2.2.2.2. -g / -ğ > -k.....	93
1.4.2.2.3. Akıcılaşma.....	94
1.4.2.2.3.1. b- > m-.....	94
1.4.2.2.4. Damaksıllaşma.....	94
1.4.2.2.4.1. -v- / -w- > -y-.....	95
1.4.2.2.4.2. -dh- > -y-.....	96
1.4.2.2.4.3. -v- / -w- > -g-.....	98
1.4.2.2.4.4. -n- / -ñ- > -y-.....	98
1.4.2.2.4.5. y- > c-.....	98
1.4.2.2.4.6. -g- > -*v- > -u-.....	101
1.4.2.2.4.7. -g- > -v-.....	101
1.4.2.2.5. Yarı Ünlü Türemesi.....	102
1.4.2.2.6. Ünsüz Düşmesi.....	102

1.4.2.2.6.1. -r- > -ø-.....	103
1.4.2.2.7. Erime.....	103
1.4.2.2.8. Yutulma.....	105
1.4.2.2.9. Ünsüz Türemesi.....	105
1.4.2.2.9.1. -ø > -v.....	105
1.4.2.2.10. Patlayıcılaşma.....	106
1.4.2.2.11. Sızıcılaşma.....	106

2. BÖLÜM

ANLAM DEĞİŞMELERİ

2.1. DİL VE ANLAM.....	109
2.2. DİLBİLİMİN BİR DALI OLARAK ANLAMBİLİM.....	111
2.2.1. Anlam ve Anlam Alanı.....	116
2.2.2. Kavram ve Kavram Alanı.....	119
2.2.2.1. Temel Anlam.....	121
2.2.2.2. Yan Anlam.....	121
2.3. ANLAM DEĞİŞMESİ.....	123
2.3.1. Anlam Değişmelerinde veya Yan Anlamların Gelişmesinde Etkili Olan Anlam Olayları.....	126
2.3.1.1. Benzetme.....	126
2.3.1.2. Aktarma.....	126
2.3.1.3. Çok Anlamlılık (Polysemy)	127
2.3.1.4. Eş Anlamlılık (Synonymy)	127
2.3.1.5. Eş Seslilik (Homonymy)	128
2.3.1.6. Bağlam (Context)	128
2.3.2. Divân u Lugati't-Türk'ten Tatar Türkçesine Anlam Değişmeleri.....	128
2.3.2.1. Aynı Anlamda Kalan Kelimeler.....	128

2.3.2.1.1. Fonetik Şeklini ve Anlamını Koruyan Kelimeler.....	128
2.3.2.1.1.1. İsimler.....	128
2.3.2.1.1.2. Fiiller.....	129
2.3.2.1.2. Fonetik Değişikliğe Uğradığı Halde Anlamını Koruyan Kelimeler.....	130
2.3.2.1.2.1. İsimler.....	130
2.3.2.1.2.2. Fiiller.....	141
2.3.2.2. Anlam Değişmesine Uğrayanlar.....	144
2.3.2.2.1. Anlam Daralması.....	144
2.3.2.2.1.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Anlamı Daralan Kelimeler.....	145
2.3.2.2.1.1.1. İsimler.....	145
2.3.2.2.1.1.2. Fiiller.....	146
2.3.2.2.1.2. Fonetik Değişikliğe ve Anlam Daralmasına Uğrayan Kelimeler.....	146
2.3.2.2.1.2.1. İsimler.....	146
2.3.2.2.1.2.2. Fiiller.....	149
2.3.2.2.2. Özelleşme.....	151
2.3.2.2.2.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Özelleşen Kelimeler.....	151
2.3.2.2.2.1.1. İsimler.....	151
2.3.2.2.2.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Özelleşen Kelimeler.....	152
2.3.2.2.2.2.1. İsimler.....	152
2.3.2.2.2.2.2. Fiiller.....	153
2.3.2.2.2.3. Anlam Genişlemesi.....	153

2.3.2.2.2.3.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Anlamı Genişleyen Kelimeler.....	153
2.3.2.2.2.3.1.1. İsimler.....	154
2.3.2.2.2.3.1.2. Fiiller.....	156
2.3.2.2.2.3.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Anlamı Genişleyen Kelimeler.....	160
2.3.2.2.2.3.2.1. İsimler.....	161
2.3.2.2.2.3.2.2. Fiiller.....	180
2.3.2.2.2.4. Genelleşme.....	204
2.3.2.2.2.4.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Genelleşen Kelimeler.....	205
2.3.2.2.2.4.1.1. İsimler.....	206
2.3.2.2.2.4.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Genelleşen Kelimeler.....	206
2.3.2.2.2.4.2.1. İsimler.....	206
2.3.2.2.2.4.2.2. Fiiller.....	207
2.3.2.2.2.5. Mecazlaşma.....	208
2.3.2.2.2.5.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Mecazlaşan Kelimeler.....	208
2.3.2.2.2.5.1.1. İsimler.....	208
2.3.2.2.2.5.1.2. Fiiller.....	208
2.3.2.2.2.5.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Mecazlaşan Kelimeler.....	208
2.3.2.2.2.5.2.1. İsimler.....	208
2.3.2.2.2.5.2.2. Fiiller.....	210
2.3.2.2.2.6. Argo.....	211
2.3.2.2.2.6.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Argolaşan Kelimeler.....	212

2.3.2.2.2.6.1.1. Fiiller.....	212
2.3.2.2.2.6.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Argolaşan Kelimeler.....	212
2.3.2.2.2.6.2.1. İsimler.....	212
2.3.2.2.2.6.2.2. Fiiller.....	213
2.3.2.2.2.7. Başka Anlama Geçiş.....	213
2.3.2.2.2.7.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Başka Anlama Geçen Kelimeler.....	213
2.3.2.2.2.7.1.1. İsimler.....	214
2.3.2.2.2.7.1.2. Fiiller.....	218
2.3.2.2.2.7.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Başka Anlama Geçen Kelimeler.....	221
2.3.2.2.2.7.2.1. İsimler.....	221
2.3.2.2.2.7.2.2. Fiiller.....	231
2.3.2.2.2.8. Anlam İyileşmesi.....	243
2.3.2.2.2.8.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Anlamı İyileşen Kelimeler.....	243
2.3.2.2.2.8.1.1. İsimler.....	243
2.3.2.2.2.8.1.2. Fiiller.....	243
2.3.2.2.2.8.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Anlamı İyileşen Kelimeler.....	244
2.3.2.2.2.8.2.1. İsimler.....	244
2.3.2.2.2.8.2.2. Fiiller.....	245
2.3.2.2.2.9. Anlam Kötüleşmesi.....	246
2.3.2.2.2.9.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Anlamı Kötüleşen Kelimeler.....	246
2.3.2.2.2.9.1.1. İsimler.....	246

2.3.2.2.2.9.1.2. Fiiller.....	247
2.3.2.2.2.9.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Anlamı Kötüleşen Kelimeler.....	247
2.3.2.2.2.9.2.1. İsimler.....	248
2.3.2.2.2.9.2.2. Fiiller.....	249
SONUÇ.....	252
KAYNAKÇA.....	256

KISALTMALAR ve İŞARETLER

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
akt.	: Aktaran
bk.	: Bakınız
Ed.	: Editör
mad.	: Maddesi
vb.	: ve başkaları, ve benzerleri
yy.	: Yüzyıl
s.	: Sayfa
krş.	: Karşılaştırınız
>	: Bu şekle dönüşür
...	: Metinde atlanan kelime veya kelimeler mevcut
....	: Metinde atlanan cümle veya cümleler mevcut
DLT	: Divân u Lugati't-Türk
Tat.	: Tatar Türkçesi
Kırg.	: Kırgız Türkçesi
Kzk.	: Kazak Türkçesi

TATAR TÜRKCESİ İLE İLGİLİ KELİMELERDE KULLANILAN TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

- E** : é (kapalı e)
X : ħ (hırıltılı h)
H : ñ
K : k (kalın ünlülerden sonra)
Γ : ğ (kalın ünlülerden sonra)

DİVÂN U LUGATİ'T-TÜRK'TE KULLANILAN TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

- ف : w
ذ : hd
خ : ħ
أ : é
ك : ñ

GİRİŞ

1. KARAHANLI TÜRKÇESİ

Eski Türk yazı dilinden gelişen İslâmî Orta Asya Türk yazı dilinin ilk evresi Karahanlı Türkçesidir. XI-XIII. yüzyıllar arasında gelişen bu yazı dilinin merkezi Doğu Türkistan'da Kâşgar'dı. Orhon ve Uygur Türkçesinin devamı olan bu dönem Türkçesi için “Hakaniye Türkçesi” terimi de kullanılmaktadır. Orta Asya'daki bu yazı dilinin, İslâmî Dönem Doğu Türk Edebiyatının başlangıç döneminin devamını ise Harezmi-Altınorda Türkçesi (XIII-XV. yüzyıl) ile yazılmış eserler oluşturur.¹

Karahanlı Türkçesi, Köktürk-Uygur yazı geleneğinin gelişmiş bir devamı olarak, Uygur yazı dilinin geliştiği ortamda, ondan biraz farklılaşmış şekil ve yapılarla oluşmuş bir yazı dilidir. Eski Türkçenin fonetik ve morfolojik özelliklerini büyük oranda korumuş olmasıyla onu Eski Türkçenin üçüncü evresi olarak değerlendirmek pek yanlış olmaz. Kaldı ki, Karahanlı Türkçesiyle “Kutadgu Bilig, Divânü Lügati't-Türk” gibi önemli eserlerin verildiği dönemde doğudaki Budist-Maniheist Uygur kültür merkezlerinde Uygurca da bir yazı dili olarak varlığını sürdürüyordu. Karahanlı Türkçesi, fonetik bakımdan damaksı /d/ sesini /d/ye (adak>açak “ayak”), /b/ leri /w/ ye (eb>ew “ev”) değiştirmiştir. Köktürk ve ilk Uygur dönemindeki morfolojik yapı hemen hemen aynen korunmuştur. Bunların yanında Karahanlı Türkçesi zengin bir dini terminolojiye sahip olan Uygurcanın bu imkânını İslâmî kavramları karşılamak için aynen kullanmıştır.²

Uygur-Karluk birliğinin çökmesinden sonra X. yüzyılın başına doğru müstakil bir devlet kurulmuştur ve bu devletin kurucusu Bilge Kül Kadir Han'dır. Karluklar, Yağma, Çiğil, Tohsı gibi Türk boyları Tarım Havzası'nın batısına, Kâşgar ve civarına yerleştiler. Karahanlı Türkleri bu boyları çatısı altında toplayarak 950 yılında Satuk Buğra Han'ın babasının elinden idareyi ele almasıyla ve İslâmiyeti kabulüyle ilk Türk-İslam devletini kurmuşlardır. Karahanlı Türklerinin hangi Türk boyundan çıktığı tarihçiler arasında bir tartışma konusu olsa da Karahanlıların genel bir görüş olarak Karluklardan çıktığı görüşü hâkimdir. Üç asır boyunca bölgede etkisini hissettiren Karahanlılar sınırlarını Doğu Türkistan'dan

¹ Zuhâl Ölmez ve Mustafa Kaçalın, **XI-XIII. Yüzyıllar Türk Dili** (Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2369, Eskişehir 2011), s. 3.

² Ali Akar, **Türk Dili Tarihi** (Ötüken Yayınları, İstanbul 2010), s. 168

Maveraünnehr'e kadar genişletmiş, Oğuz ve Kıpçak grupları ile de temas haline geçmiştir. Dolayısıyla bölgede gelişmiş bir kültüre ulaşmışlardır. İslâmiyetin kabulü Türklerin göçebe hayattan yerleşik hayata geçmesinde etkili olmuştur. Bunun sonucunda daha önce göçebe bir yaşam sürdüren Türkler, göçebe kültür ile yerleşik kültürün mükemmel bir sentezini oluşturmuşlardır.

İslâmiyetin kabulü Türklerin Arap ve Fars medeniyetleri ile karşılaşmasına neden olmuştur. Türk dili de bu dönemde hem Arap medeniyetlerinden etkilenmekte hem de Köktürk ve Uygur dilinin etkisini devam ettirmektedir. İslâmiyetin etkisiyle tıpkı Uygurlar döneminde olduğu gibi bu dönemde de dinî, ahlakî kitaplar yazılmaya başlanmış ve edebiyata da yeni şekiller girmiş, aynı zamanda aruz vezni de edebiyatta kendisini hissettirmeye başlamıştır. Dinî terimler, Budizm ve Maniheizmi tanıtmak amacıyla dinî kitaplar yazan Uygurlardan alınmıştır.

Karahanlılar devrinde, İslamî Orta Asya Türk yazı dilinin ilk evresi olan Karahanlı Türkçesi ve Türk kültürünü kendinden sonraki nesillere tanıtan, dilin ve kültürün devamlılığını sağlayan Kâşgarlı Mahmud ve Balasagunlu Yusuf'tur. Balasagunlu Yusuf devrinin klasik ve edebî Türkçesini kullanarak "Kutadgu Bilig" isimli eserini vermiş ve bugüne taşımıştır. Kâşgarlı Mahmud ise XI. yüzyıl Karahanlı devletinin dilbilimcisidir ve Arap kültürü ile karşı karşıya kalan Türk kültürü ve dilini ayakta tutmak için Divân u Lugati't-Türk'ü yazmıştır. Kendisinden sonra gelen Harezmi-Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesine de ön ayak olmuşlardır.

2. KÂŞGARLI MAHMUD VE DİVÂN U LUGATİ'T-TÜRK

Karahanlılar devrinde Türkler sınırlarını Doğu Türkistan'dan Maveraünnehr'e kadar genişletmişlerdir. Bu kadar geniş coğrafyaya yayılan Türklerin dilinin de yaygın olduğu şüphesizdir. Fakat Karahanlılar ile hemen hemen aynı dönemde kurulmuş olan Gazneliler ve daha sonraki dönemlerde bulunan Selçuklular Türkçeden çok Farsçaya önem vermişlerdir. Bu dönemde Türk diline değer veren bilginler de olmuştur ve bu Türk büyüklerinden birisi de Kâşgarlı Mahmud'dur.

Kâşgarlı Mahmud bin Hüseyin bin Muhammed, Divân u Lugati't-Türk (DLT) isimli eserini yazmıştır. Eser Türk dilinin bilinen ilk sözlüğüdür ve Kâşgarlı Mahmud sözlüğü Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla, Arap dil bilgisi kurallarına göre

yazmıştır. DLT'nin içerisinde sadece Türkçe kelimeler ve bu kelimelerin Arapça karşılıkları yoktur. Arapça karşılıklarının yanında kelimenin de içinde bulunduğu bir cümle, atasözü veya şiir verilmiştir ve örneğin de Arapça karşılığı yazılmıştır. Eserde kelimeler madde başları şeklinde alt alta verilmiştir ve böylece kişinin kelimeyi kolaylıkla bulması sağlanmıştır. Madde başları da Arap sözlükçülük kurallarına göre dizilmiştir.

Kendisiyle aynı dönemde yazılan eserlerin sahiplerinin de bu eserden faydalandığı düşünülmektedir. O dönemde Türk nüfuzu geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Dolayısıyla Türkçenin etkisi de yaygındır. Eser Türkçenin nüfuzunu ve Arapça ile kafa kafaya yarışabilecek durumda olduğunu göstermek için yazılmıştır. DLT'de 7500'den fazla kelime hakkında açıklama yapılmış ve kelimeler örneklerle desteklenmiştir. Bu örneklerden manzum olanların toplam mısra sayısı 764 olmakla birlikte 289 atasözünün bulunması da esere edebî ürün niteliği kazandırmaktadır.

Eserindeki kayıtlarına göre Kâşgarlı Mahmud, eserini yazmaya Hicrî 464 yılında Cemaziyelevvelin ilk gününde yani 1072 yılının Ocak ayında başlamış ve dört düzenlemeden sonra Hicrî 466'da yani 1074'te bitirmiştir. Eserini Abbasî halifesi Muhammedü'l-Muktedî bi-Emrillâh'ın oğlu Ebü'l-Kasım Abdullah'a sunmuştur. Eserin malzemesi Türk dünyasından toplanmış, Bağdat'ta kitap hâline getirilmiştir. Eserin tam adı “Kitâbü Dîvânı Lügati't-Türk”tür; “Türk dillerini toplayan kitap” demektir. Kâşgarlı Mahmud, döneminin ölçünlü (standart) dilinin sözlüğünü yazmakla birlikte çeşitli Türk boylarının ağızlarına da yer vermiştir. Bu bakımdan eserine “Türk lügati (Türk dili)” yerine “Türk lügâti (Türk dilleri)” demiştir. Buradaki “diller”den maksat ağızlardır: Oğuzların dili, Kıpçakların dili, Arguların dili.³

Kâşgarlı Mahmud, DLT'nin ön sözünde kendisini ve yaptığı işi şöyle anlatıyor “Ben onların uz dillisini, en açık anlatanı, akılca en incesi, soyca en köklüsü, en iyi kargı kullananı olduğum hâlde onların şarlarını, çöllerini baştan başa dolaşım. Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma, Kırgız boylarının dillerini, kafiyelerini belirleyerek faydalandım; öyle ki, ben de onlardan her boyun dili, en iyi yolda yerleşmiştir. Ben onları en iyi suretle sıralamış, en iyi düzenle

³ Ahmet Bican Ercilasun, **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi** (Akçağ Yayınları, Ankara 2010), s. 314.

düzenlemiştir.”⁴ demiştir. Kaşgarlı, *Dîvân*’ın giriş bölümünde Türklerin yirmi boy olduklarını ve her boyun kendi içinde pek çok alt dallarının olduğunu; kendisinin sadece büyük boylardan bahsettiğini dile getirmiştir.⁵ Buradan da anlaşıldığı gibi Kâşgarlı, dönemindeki lehçeleşme hareketini gözler önüne sermiştir. Kaşgarlı, kendi dönemindeki Türk topluluklarını, tek dilli ve iki dilli oluşlarına ve genel Türkçeye yakınlıklarına göre değerlendirmiş; sosyolinguistik bir sınıflandırmada bulunmuştur. Tasnifinde sade Türkçe konuşurlarına ve tek dile sahip olan Türk topluluklarına ayrı bir önem vermiş, en doğru Türkçenin bunlara ait olduğunu dile getirmiştir. Kaşgarlı’nın naklettiği sade Türkçe konuşan boylar şunlardır: Kırgız, Kıpçak, Oğuz, Tuhsı, Yağma, Çiğil, Yemek, Oğrak, Çaruk ve Başkurt.⁶ Kaşgarlı eserinde Oğuz lehçesinden yoğun olarak örnekler vermişken Tatar lehçesinden çok az örnekler sunmuş, Kırgız lehçesinden hiç örnek vermemiştir. Uygurların hem sade Türkçe ile konuştuğunu hem de kendi aralarında ayrı bir dil kullandıklarını söylemiştir. Karahanlı Devletinin en önemli boylarından biri Karluklar olmasına rağmen Kaşgarlı’nın eserinde Karluklarla ilgili yeterli bilgiye rastlanamamıştır. Kaşgarlı, *Dîvânda* iki dilli ve yabancılarla karışan milletlerin yanında çöl halkı diye adlandırdığı göçebe topluluklardan da bahseder. Kaşgarlı’nın bahsettiği göçebe topluluklar arasında bildirdiği Çömül, Kay, Yabaku, Tatar, Basmıl boyları ise Türkçenin yanında kendilerine ait başka bir dile sahiptirler.⁷ Divandaki haritada bugünkü Moğolistan coğrafyasında görünen bu boylardan Tatarların Moğol olup olmadığıyla ilgili başka bir soru işareti de Kaşgarlı’nın eserinde ortaya çıkmaktadır.

Kaşgarlı, eserinde Türk boylarının yaşam tarzları ve coğrafyalarıyla ilgili bilgi vermek ve bunu haritalandırmakla yetinmemiştir. Kitapta yer yer, dil üzerine önemli kurallar söylenmiş; ses değişimleri, gramer halleri, diyalekt ayırdları açık olarak gösterilmiştir. Bundan başka saymış olduğum şeyleri tanımlamak için bol ve zengin örnekler dahi verilmiştir. İşbu örneklerin birçoğu cümle halinde olduğu için büyük bir anlama, değerli bir çözümleme kolaylığı göstermektedir. Örnekler kelime,

⁴ Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998), s.4

⁵ Akartürk Karahan, *Dîvânu Lugâti’t-Türk’e Göre XI. Yüzyıl Lehçe Bilgisi* (Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi), s.35

⁶ Akartürk Karahan, *Dîvânu Lugâti’t-Türk’e Göre XI. Yüzyıl Lehçe Bilgisi* (Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi), s.36

⁷ Akartürk Karahan, *Dîvânu Lugâti’t-Türk’e Göre XI. Yüzyıl Lehçe Bilgisi* (Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi), s.37

cümle, sav, beyit, parça gibi şeylerdir.⁸ Tüm bunlardan yola çıkarak Kâşgarlı Mahmud'un sözlükçülük ve dil bilimciliğinin yanında geniş bir halk edebiyatı kültürüne sahip olduğunu ve ağızlarla da ilgilendiğini görmekteyiz. Ayrıca dönemin gramer özellikleri, ses ve şekil bilgisi hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz gibi cümle, sav, beyit gibi örneklerinden yola çıkarak Türklerin yaşayış tarzları ve kültürleri hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Bunların dışında Kâşgarlı Mahmud'un sözlüğünde belirttiği ama henüz ortaya çıkmayan Cevâhirü'n-Nahv fi-Lügati't-Türk (Türk dilinin gramer cevherleri) adlı bir gramer kitabı yazdığından yola çıkarsak onun bir gramerci olduğu da düşünülebilir.

Kâşgarlı Mahmud'un kültürü ve sahip olduğu niteliklerin dışında onun kimliği ile ilgili bilgimiz çok azdır. Bilinenler eserinde kendisi hakkında verdiği birkaç bilgidir. Eserinden anlaşıldığı kadarıyla kitabı yazan zatın adı Mahmud, babasının adı Hüseyin, büyük babasının adı da Mehmet'tir. Ayrıca kendisinin Kâşgar'da doğduğu, ama babasının Barsganlı olduğu anlaşılmaktadır. Kâşgar'da doğan Mahmud'un daha sonra kitabını yazmak için Bağdat'a yerleştiği düşünülmektedir. Bu dönemde birçok bilginin Bağdat'a yerleştiği bilinmektedir. Kâşgarlı Mahmud'un Türkistan beyleri neslinden olduğunu, asker neslinden geldiğini öğrenmekteyiz fakat onun kaç yıl yaşadığı ve nerede öldüğü bilinmemektedir.

DLT'nin şu ana kadar ikinci bir nüshası bulunamamıştır. Tek nüshası vardır ve bu nüsha ansiklopedik bir özellik taşımaktadır. Bu nüshası da büyük bir cilt halinde ve (319 varak) 638 yapraklıdır. Kitapta, eserin nerede yazıldığına dair bir yazı yoktur. Kitabını Bağdat halifesine sunduğundan ve Bağdat'ın bu dönemde bir Türk şehri haline gelmiş olmasından yola çıkarak kitabını Bağdat'ta yazdığı düşünülmektedir. Kitabın nüshası ise kitabın yazılmasından aşağı yukarı iki yüz sene sonra asıl nüshadan çekilmiştir. Bu nüshayı Sâveli Muhammed bin Ebî Bekr ibni Ebi'l Feth Şam'da tamamlamıştır.

Kitabın nasıl bulunduğunu Kilisli Muallim Rıfat, rahmetli Ali Emîrî Efendi'nin dilinden bize yazdığı bir mektupta şöyle anlatmaktadır: “Meşrutiyetin ilk senelerinde Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı zamanında ... Nazif Paşa'nın hısımları bulunan bir kadın Sahaflar Çarşısında kitapçı Bürhan Efendi'ye satılık bir

---

⁸ age., s. X.

kitap getirmiş. Bürhan Efendi kitabı satmak üzere Maarif Nezaretine götürmüş, Nezaret istenen otuz lirayı çok görerek kitabı almamış. Bunun üzerine Bürhan Efendi kitabı Ali Emîrî'ye göstermiş. Emîrî kitabın değerini anlayarak hemen otuz üç liraya almıştır. Ali Emîrî herkese kitabın ehemmiyetinden bahsedermiş, fakat kimseye göstermezmiş... Nihayet Sadrazam Talat Paşa'nın işe karışmasıyla Kilisli'nin nezaretinde kitabın basım işlerine razı olmuş, fakat sıkıntılardan sonra basım işi tamamlanmış. Böylelikle eser de kaybolmaktan kurtarılmış...⁹ Kitap hâlâ İstanbul'un Fatih semtindeki Millet Kütüphanesi'nde Ali Emîrî yazmaları arasındadır.

Divandan faydalanarak ilk önemli eseri ünlü bilgin Brockelmann yazmıştır ve divanın cetvellemesini yapmıştır. Kendisinden sonra eser üzerinde çalışan birçok bilgin bu cetvellemeden faydalanarak çeşitli çalışmalar yapmıştır. Eser üzerinde yapılan ve günümüze ışık tutan diğer çalışma da Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından tıpkıbasım şeklinde 1941 yılında yapılmıştır. Eseri Besim Atalay Türkçeye çevirmiş ve dizinini hazırlamıştır.

3. TATAR ADI VE TATARLAR

Tatar kelimesi ile ilgili günümüze kadar birçok görüş ortaya atılmıştır. Bugün Tatar adı genel olarak Kazan merkez olmak üzere İdil-Ural bölgesinde ve Kırım çevresinde yaşayan Türk boyu için kullanılsa da tarihte günümüz Kazan-Kırım Tatarlarının bulunduğu bölgelerde yaşayan Türk boyunun dışında da birçok kavime Tatar adının verildiğini görmekteyiz. Bunlardan en yaygın olarak benimsenen görüşün de tarihte Moğol ve Türklere "Tatar" adının verildiğidir.

Karadeniz'in kuzey sahillerinden başlayıp İdil nehri ile Urallar arasında devam eden geniş düzlüklerin oluşturduğu alanda; İskitler, Sarmatlar, Hunlar, Avarlar, Hazarlar, Peçenekler, Uzlar, Kumanlar ve Bulgarlar gibi Türk topluluklarının yaşadığı ve egemen olduğu M.Ö. VI-IV yüzyıldan başlayan uzun bir tarih ardından, özellikle XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde oluşan Altın Ordu Devleti zamanında Tatar adıyla ünlenen Türk kavmi meydana gelmiştir.¹⁰

⁹ *age.*, s. XVIII-XIX.

¹⁰ Mustafa Öner, "Tatar Türkçesi", **Türk Lehçeleri Grameri** (Editör (Ed.) Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara 2007), s. 681.

Tatar adına Türk dilinde ilk olarak “Orhun Abideleri”nde rastlıyoruz. Kül Tigin abidesinin doğu yüzünde “Otuz-Tatarlar”dan,¹¹ Bilge Kağan abidesinin doğu yüzünde ise “Tokuz Tatar”lardan söz edilir.¹² Abidelerde Tatar olarak adlandırılanların kimler olduğu konusunda da farklı görüşler vardır. Bahaeddin Ögel, Dokuz Tatarlar'ın Türk olma ihtimalinin büyük olduğunu, Otuz Tatarlar'ın da muhtemelen Moğol olduğunu ifade eder.¹³ R. Fahretdinov bu iki adın da (bugünkülerin atası olan) Tatarlar için kullanıldığı, sayıların Tatar kabilelerin sayısını bildirdiği düşüncesindedir.¹⁴ V. Thomsen ve Barthold abidelerde geçen Tatar kelimesinin Cengiz soyundan gelen Moğol kabilelerinden birine işaret ettiğini savunurlar.¹⁵ XI. yüzyılda, Kâşgarlı Mahmud da eserinde Türkçe konuşan bir halk olarak Tatarlardan söz eder. Tatarları, Başkurtlarla birlikte Hazar Denizi'nin kuzeyinde gösterir.¹⁶ Kâşgarlı Mahmud XI. yüzyılın ikinci yarısında, ansiklopedik eseri Divan-ı Lügati't-Türk'te Türk halklarının listesini verirken, Tatarların yaşadıkları toprakların Kırgızlara yakın bir yerde olduğunu, daha ötede ise Kıpçak, Oğuz, Yemok, Başkırt, Basmıl, Kay, Yabaku, Tatar ve Kırgızların yaşadıklarını; fakat Kırgızların Çin'in en yakın komşuları olduklarını yazmaktadır.¹⁷

Tatar adına Çin kaynaklarında ilk olarak 842 yılında *Da-da* ve *Da-tan* şeklinde rastlanır.¹⁸ R. Fahretdinov, Çin kaynaklarında Tatar adının Moğolları da içine aldığını ifade eder. Buna göre Türkler Ak-Tatar, Moğollar Kara-Tatar olarak adlandırılır.¹⁹

Tatar adı Ruslar ve Avrupalılar tarafından 13. yüzyıldan itibaren, Cengiz'in önderliğinde kurulan Türk-Moğol devleti için söylenmiştir. Dolayısıyla burada da Türkler-Moğollar diye bir ayırım yapılmamış hepsine birden Tatar denmiştir. Asya ve Avrupa'yı kasıp kavuran Cengiz'in orduları Tatar orduları diye anılır. Avrupa'da ve Rusya'da XX. yüzyıla kadar Tatar kelimesinin yerine Yunan mitolojisinde cehennem

¹¹ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri** (Boğaziçi Yay., İstanbul 1999), s. 18-22.

¹² **age.**, s. 32-52.

¹³ B. Ögel, A. Temir ve F. Sümer, “Tatar” maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, (12/I. C.), s. 51.

¹⁴ Ravil Fahretdinov, “Tatar Oğlu Tatarım” (Akt. Mustafa Öner), **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, (S. 80, Ağustos 1993), s. 49.

¹⁵ Azade-Ayşe Rorlich, **Volga Tatarları** (akt. M.Süreyya Er), (İletişim yay., İstanbul 2000), s. 29.

¹⁶ Besim Atalay, **age.**, s. 28.

¹⁷ Mirfatih Z. Zekiyev, **Türklerin ve Tatarların Kökeni**, (Selenge Yay., İstanbul 2006), s. 217.

¹⁸ B. Ögel, A. Temir ve F. Sümer, **age.**, s. 51; Mirfatih Z. Zekiyev; "Tatar Edebiyatı", **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antalojisi**, (Kültür Bakanlığı Yay., 17. C., Ankara 2001), s. 16.

¹⁹ Ravil Fahretdinov, **age.**, s. 50.

anlamına gelen “Tartar” kelimesinin kullanımı yaygınlık göstermiştir.²⁰ Ruslar ilk olarak Altın Ordu Devletinde yaşayan halklar için Tatar adını kullanmışlardır ve XVIII. yüzyıldan itibaren bütün Müslüman Türk topluluklarını “Tatar” olarak adlandırmışlardır. Ruslar Moğolları Türklerden ayırırlar. Fakat XVIII. yüzyıldan itibaren tüm Türk topluluklarını Tatar olarak adlandırırlar. Daha sonra Ruslar yeni bir terminoloji geliştirir ve bu terminoloji Sovyet döneminde bütün bilimsel eserlerde karşımıza çıkar. Buna göre Rus idaresindeki tüm Müslüman Türkler için kullanılan Tatar kelimesinin yerini “Tyurki, Tyurkskiy” kelimeleri alır. Türkiye Türkleri için de “Tyurk” kullanılır... İngilizcede “Turkic” kelimesi Orta Asya Türk toplulukları için kullanılırken, Turk kelimesi Türkiye Türkleri için kullanılır. Yayınlarda bu kullanımlara sıklıkla rastlanır.²¹

Tatar adı, çeşitli kaynaklarda “dağ kişisi, barbar, vahşi, okçu, halk, put (ongun), defter, su Moğolu, yabancı” gibi anlamlarla da açıklanmıştır.²²

Araştırmacılar, Tatar kelimesinin tarihsel oluşumunu şöyle açıklamaktadır:

Tatar adı “tat” ve “ar”(er) sözlerinin birleşmesinden oluşmuştur. Tat sözü “yabancı” anlamına gelen “yat>dat>tat” değişimini geçirmiştir. İkinci söz “ar” ise “er, kişi” anlamındadır. Dolayısıyla Tatar Tat-ar(er)<Yat-ar(er) “yabancı kişi, yabancı er” anlamına gelmektedir.²³

Anadolu’da da Tatar adı uzun süre hem Moğollar hem Türkler için kullanılmıştır. XIII ve XIV. yüzyıllarda Anadolu’yu işgal eden Moğollar, Türkler tarafından Tatar olarak adlandırılmıştır. Memlük, Ermeni ve Gürcü müverrihleri de İlhaneliler ve Timur için Tatar adını kullanırlar.²⁴ Anadolu Türkleri, kendilerine zor yıllar yaşatan istilacıların adı olan Tatar kelimesine olumsuz anlamlar yüklemişlerdir. Divan şiirinde Tatar kelimesinin “zalim, gaddar, merhametsiz” gibi mecazi anlamları da vardır.²⁵ Bugün de Anadolu’nun çeşitli yerlerinde Tatar olarak adlandırılan Türk toplulukları yaşamaktadır.

²⁰ Mirfatih Z. Zekiyev, *age.*, s. 15.

²¹ Caner Kerimoğlu; **Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi** (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006) s. 3.

²² Nevzat Özkan, **Türk Dünyası (Nüfus, Sosyal Yapı, Dil ve Edebiyat)** (Geçit yay., Kayseri 1997), s. 149.

²³ Ahmet Buran ve Ercan Alkaya, **Çağdaş Türk Lehçeleri** (Akçağ Yay., Ankata 2001), s. 161-162.

²⁴ B. Ögel, A. Temir ve F. Sümer, *age.*, s. 59.

²⁵ İskender Pala; **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.481

Tüm bunlardan anlaşıldığı gibi tarihte Tatar adı bazı dönemlerde Türk-Moğol topluluklarına veya Cengiz Han'ın ordularına, bazen tüm Türk topluluklarına verilmiştir. Tatar kelimesinin kökeni ile ilgili de bazı araştırmacılar “tartar (barbarlar)” kelimesi gibi Yunan mitolojisinde bulunan kötü anlamdan geldiğini düşünmekte bazı araştırmacılar ise “tat (yabancı)” anlamına gelen ve Türk kaynaklarına bulunan kelimedenden türediğini düşünmektedir.

Türklerin en eski yazılı kaynaklarından olan Orhun Abidelerinde “Tatar” kelimesinin geçtiğini de göz önünde bulundurursak Tatarların tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. XI. yüzyılda, Kâşgarlı Mahmud da eserinde Türkçe konuşan bir halk olarak Tatarlardan söz eder. Tatarların da diğer Türk boylarıyla yan yana yaşadığını ve onların da kendine ait bir ağzı olduğunu belirtir. Tatar kelimesinin tarihi ile ilgili çeşitli tezler olduğu gibi Tatarların kimler olduğu ile ilgili de çeşitli tezler vardır. Bazı araştırmacılar Tatarların Altın Ordu Tatarlarının torunu olduğunu iddia ederken, bazı araştırmacılar da Tatarların çeşitli saldırılar sonucunda Orta İdil ve Kama bölgelerine yerleşen Türk boyu olan Bulgarlardan geldiğini düşünür. Bir diğer görüşe göre ise Tatarlar üç büyük Türk boyundan Kıpçakların, Bulgarlar ve İdil-Ural bölgesindeki halk ile karışımından meydana geldiğini düşünür. Tatarların Bulgarlarla münasebetleri olduğu hatta Kıpçaklarla Bulgarların karışımından meydana geldiği açıktır.

Bazı dilcilere göre “karışık” anlamına gelen *Bulgar* kelimesi, Atilla'nın kurduğu büyük Hun imparatorluğu yıkıldıktan sonra, Hun bakayasından olan ve Azak denizine doğru göç eden *Kutrigurlar* ve *Utigurların* ortak adıdır. İdil Bulgarlarının *Utigurlar* ile ilgili olduğu sanılmaktadır.²⁶

Bulgarlar tarihte üç devlet kurmuşlardır: a. Büyük Bulgariya (630-665) b. Tuna-Bulgar devleti (679-870) c. İtil (Volga) Bulgar devleti (IX. yy.-1236).²⁷ Büyük Bulgariya Karadeniz'in kuzeyinde ve Kafkaslarda, Tuna-Bulgar devleti Tuna nehri ve çevresinde, İdil-Bulgar devleti ise İdil bölgesinde kurulmuştur.²⁸ İdil-Bulgar devleti, Büyük Bulgariya'nın yıkılmasıyla Kafkasya'dan daha kuzeye, İdil ve Kama bölgesine göçen Bulgarların kurduğu bir devlettir. İdil Bulgarlarının bu bölgeye VI. yüzyıldan itibaren gelmeye başladıkları bilinmektedir. Fakat VI-IX. yüzyıllar

²⁶ A. Nimet Kurat, "Bulgar maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, s. 782.

²⁷ İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (Boğaziçi Yay., İstanbul 1995), s. 190-197.

²⁸ J. P. Roux, *Türklerin Tarihi*, (İstanbul, 1989), s. 74-77.

arasındaki tarihî hadiseler hakkında kesin bilgiler mevcut değildir.²⁹ İdil Bulgarlarından önce İdil ve Kama bölgesinde bazı Fin-Ugor kavimleri yaşamaktaydı. İdil Bulgarları bu kavimleri hâkimiyetleri altına alarak bölgenin Türkleşmesinde önemli rol oynamışlardır.³⁰ Kazan Tatarlarının atalarından sayılan İdil Bulgarları hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Bu devletin en önemli özelliklerinden birisi halkının yerleşik yaşama geçmiş ve tarımla uğraşmış olmasıdır. İdil Bulgarları bölgenin bereketli topraklarını değerlendirmişler ve tarımda önemli gelişmeler kaydetmişlerdir. Başşehir olan Bulgar, Doğu Avrupa'nın önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Devletin ön plana çıkan gelir kaynaklarından biri de dericilik ve kürkçülüktür.³¹

İdil Bulgarları ile ilgili bir diğer bilgi de İbn Fadlan'ın eserinden alınmıştır ve bu bilgiye göre Bulgar hanı 922'de İslamiyet'i kabul etmiştir. Yaklaşık beş yüzyıl refah içinde yaşayan, sınırlarını oldukça genişleten bu devlet, 1236'da Batu Han önderliğindeki Moğol ordusu tarafından yıkılır.

1236 sonrası ise bu topraklarda Altın Ordu Devleti hüküm sürmeye başlar. Moğollar, Bulgar devletini yakıp yıktıktan sonra bu bölgede yöneticileri Moğol, halkı Türk olan Altın Ordu Devletini kurdu. Cengiz'in torunu, Moğol ordusunun önderi olan Batu Han bu devletin ilk hükümdarıdır. XIII. yüzyılda devletin resmi dili Moğolca iken XIV. yüzyılda Kıpçak Türkçesi hâkim dil olarak kendini kabul ettirir.

Altın Ordu Devletinin Müslümanlığı ilk kabul eden hükümdarı ise Batu Han'ın kardeşi Berke Han'dır. Bölgede çeşitli dinler uzun süre varlığını hissettirse de bölge büyük oranda İslamiyeti benimsedikten ve devlet din olarak İslamiyeti kabul ettikten sonra Moğolca unutulmaya başlamış ve bölge de Türkleşmiştir. Türkçe konuşan halk kendiliğinden Tatar olarak anılmaya başlanmıştır.³² Altın Ordu Devleti Kırım topraklarından Sibiryaya, Rusya topraklarından Özbekistan'a kadar geniş bir coğrafyada hüküm sürmüştür ve Doğu Avrupa'nın önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu dönemde Kıpçaklar altın çağını yaşamıştır. Berke Han'dan sonra tahta geçenler arasındaki taht mücadeleleri sonucunda XIV. yüzyılda Altın Ordu devleti zayıflamaya başlamıştır. Bundaki en önemli nedenlerden biri de sonradan gelen

²⁹ A. Nimet Kurat, *age.*, s. 782.

³⁰ İ. Kafesoğlu, *age.*, s. 195,

³¹ *age.*, s. 195.

³² J. P. Roux, *age.*, s. 227.

hükümdarların Ruslara ve diğer dinlere karşı hoşgörüsünü kaybetmesi olmuştur. Devletin son büyük hükümdarı XIV. yüzyıl sonlarında Toktamış Han olmuştur ve önemli başarılar elde etmiştir. Fakat o dönemde Timur ordularının saldırıları devlete çok ağır kayıplar verdirmiştir. Toktamış Han, Timur'a savaş açmıştır, fakat savaşı kaybetmiştir. Bu mücadelenin sonucunda Altın Ordu Hanlığı dağılma sürecine girmiştir. Ünlü Kıpçak sözlüğü "Codex Cumanicus" Altın Ordu Hanlığı döneminde yazılan önemli bir eserdir.

Bu büyük devletin yıkılmasından sonra ortaya çeşitli hanlıklar çıkmıştır. Bu hanlıklar arasında olan Kazan Hanlığı 1437 yılında Uluğ Muhammed Han tarafından kurulmuştur.³³ Kazan Tatarlarının tarihindeki dönüm noktalarından biri de Kazan Hanlığı'dır. Çünkü bugünkü Tatarlar halk olarak Kazan Hanlığı'ndan sonra şekillenmeye başlamıştır.³⁴ Kazan Tatarları kendilerini Kazan Hanlığı'nın varisi olarak görmüşler ve millet olma düşüncelerini bu hanlıkla ilişkilendirmişlerdir.³⁵ Hanlığın kurucusu Uluğ Muhammed Han'dır ve Cengiz soyundan gelir. Uluğ Muhammed Han döneminde Ruslarla savaşılmış ve Ruslar Kazan Hanlığı'na tabi kılınmıştır. Kazan Hanlığı'nın başşehri Kazan'dır.

Ruslar, 1467 yılında Kazan'ı ilk defa kuşatmıştır. İlk olarak 1487'de III. İvan Kazan'ı işgal etmiştir. Bu tarihten sonra Ruslar Kazan Hanlığı'na tabi olmaktan kurtulmuş ve Kazan Hanlığı'nın iç işlerine karışmaya başlamıştır.³⁶ Rusların da hanlığın iç işlerine sürekli müdahalesiyle Kazan Hanlığı 115 yıllık ömründe 19 kez han değiştirmiştir. Tahta son dönemlerde hep Rusların desteklediği adaylar geçmiştir ve Ruslar, hanları istedikleri gibi yönlendirmiştir. Çeşitli hükümdarların tahta geçmesinin ve barış antlaşmalarının ardından 1552'de Korkunç İvan, Kazan'ı kuşatmış ve ele geçirmiştir. Bunun sonucunda Tatarlar azınlık durumuna düşmüştür ve yıllarca Rus hâkimiyeti altında yaşamıştır.

Kazan Hanlığı'nın yıkılmasından sonra Tatarları Çarlık Rusyası dönemi beklemekteydi. XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında Tatarlar ağır bir Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma politikası ile karşı karşıya kalmıştır. Tatarların maddi ve manevi değerleri yok edilmiştir. Camiler ve medreseler yıkılmış, yerine manastırlar ve

³³ A. Nimet, Kurat, **Kazan Hanlığı** (DTCFD., Eylül-Aralık 1954), s. 227.

³⁴ Ravil Fahretdinov, **age.**, s. 59.

³⁵ Azade-Ayşe Rorlich; **Tatarlar Bér Milletmé, Elle Bérniçémé?** (Kazan Utları, S.10, Kazan 1993), s. 160.

³⁶ A. Nimet, Kurat, **age.**, s. 231.

kiliseler inşa edilmiştir. Kazan'da piskoposluğun kurulmasıyla da kurumsallaşan Hristiyanlığı kabul eden Tatarlara Kreşin Tatarları denmiştir. Fakat Tatarlar geleneklerine ve dinlerine çok bağlı olduğu için asimilasyon politikası hiç kolay olmamıştır.

Ruslar, Tatarlara ekonomik baskı da uygulamıştır. Kazan köylülerinin toprakları Ruslara dağıtılırken Hristiyan olanların topraklarına dokunulmayacağı hatta Çar I. Petro döneminde 1720 yılında, Ortodoksluğa geçen Tatarlardan üç yıl boyunca vergi alınmayacağı bildirilmiştir.³⁷

Bu yoğun Hristiyanlaştırma politikası 1785 yılına kadar devam etmiş fakat II. Katherina'nın 1767'de oluşturduğu komisyona katılan Tatarlar, gördükleri muameleyi komisyonda anlatmışlardır. Bu toplantının Tatarlara çok büyük getirileri olmasa da Ruslar, Kazakları ve Kırgızları da yanına çekmek için bu toplantıdan sonra yeniden camiler inşa etmiştir. Hristiyanlaştırma politikasının yanında Ruslaştırma politikası da uygulayan Rus yönetimi Kazan'da Rus nüfuzunu arttırmış ve ağır işleri Tatarlara yaptırmıştır. Göçe zorlanan ve baskılara boyun eğmeyen Tatarlar isyan etmeye başlamıştır. Bu isyanlar çok defa Tatarların ağır kayıplar vereceği şekilde bastırılmıştır.

Tatarlar halkı uyandırmanın yolunun eğitimden geçtiğini bildiği için eğitim faaliyetlerini arttırmıştır. Bilinçli ve eğitilmiş gençler yetiştirmiş, haklarını aramak için öğrenci hareketleri sonucunda 1905 yılında halk sosyalist Kadet partisini desteklemişlerdir. Bu dönemdeki sosyalist fikirlerin en önemli destekçilerinden biri Ayaz İshaki'dir. XX. yüzyıl başında yazarlar eserlerini gazete ve dergilerde yayınlama fırsatı bulmuştur. Yusuf Akçura, Ayaz İshaki, Abdullah Tukay gibi yazarlar bu dönemde yetişmiştir ve halkın uyanışında etkileri büyüktür.

1917 ihtilalini Tatarlar bir kurtuluş, bir imkân olarak görmüştür. Sovyet döneminde Tatarlara çeşitli vaatlerde bulunulmuştur. Tatarlar bu dönemde birtakım hak ve özgürlüklere sahip olsa da istediklerini bulamamış, Çarlık döneminden çok da farklı bir durumla karşılaşmamıştır.

³⁷ A. Nimet Kurat, **Rus Hâkimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi** (DTCFD, Temmuz-Aralık 1965), s. 121.

1917'den itibaren komünistlerin de desteğiyle birçok devlet bağımsızlığını ilan etmiştir. Aralık ayında Kırım Tatarları, Kasım ayında ise İdil Tatarları bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Fakat Ekim 1921'de Kırım Tatarları, merkezi otoriteye bağlı otonom bir cumhuriyet yapılmıştır.³⁸İdil Tatarları ve Başkurtların birlikte kurduğu devlet de 1918 yılının Mart ayında Sovyet Sosyalist Tatar-Başkurt Cumhuriyeti'ne dönüştürülmüştür. Daha sonra iki ayrı otonom devlet haline getirilmiştir.³⁹ Tatarlar otonom devlet yerine Kazakistan, Kırgızistan gibi SSCB'ye bağlı ittifak cumhuriyetlerden birini oluşturmak istemiştir, fakat Sovyet hükümeti sınır operasyonu yapmış ve bu isteği engellemiştir. Tatarlar bu engellemeye boyun eğmeyip önderliğini Mirsaid Sultan Galiyev'in oluşturduğu bir mücadeleye girişmiştir, fakat bu mücadeleler de Stalin döneminde yok edilmiştir.⁴⁰

Sovyet Birliği'nin engellemeleri sonucunda 1990 yılına kadar bir otonom devlet olarak kalan Tatarlar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 30 Ağustos 1990 yılında bağımsızlığını ilan etti, fakat tekrar Rusya'nın çeşitli engellemeleriyle karşılaştı. Halk 1992'de referandum yaptı fakat bu da etkili olmadı. 15 Eylül 1994'te Rusya ile karşılıklı bir anlaşma imzalayan Tatarlar, bugün Rusya'ya bağlı bir Tataristan çatısı altındadır.

Nevzat Özkan, bugün Tatar adını taşıyan Türk topluluklarını beş gruba ayırmaktadır: 1. İdil-Ural Tatar Türkleri, 2. Astrahan Tatar Türkleri, 3. Sibirya Tatar Türkleri, 4. Kırım Tatar Türkleri, 5. Litvanya Tatar Türkleri ve Polonya Tatar Türkleri.⁴¹

Nadir Devlet ise Tatar Türk boylarını Nevzat Özkan'dan farklı olarak kendi arasında üçe ayırır: 1. İdil-Ural Tatar Türkleri, 2. Kırım Tatar Türkleri, 3. Sibirya Tatar Türkleri.⁴²

4. TATAR TÜRKÇESİ

Tatar Türkçesinin tarihini de diğer Türk lehçeleri gibi Türk dilinin en eski yazılı belgesi niteliğinde olan Orhun Abideleri'ne dayandırmak yanlış olmaz. Zira

³⁸ Azade-Ayşe Rorlich; **agm.**, s. 160.

³⁹ Azade-Ayşe Rorlich; **agm.**, s.160

⁴⁰ İ. Kurban; **YaşlıTarihin Yankısı** (Kitap Yay., İstanbul 1998), s. 105-107.

⁴¹ Nevzat Özkan, **Türk Dilinin Yurtları** (Akçağ Yay., Ankara 2003)

⁴² Nadir Devlet, "Tataristan Cumhuriyeti", **Türkler Ansiklopedisi**, (C.20, Ankara 2002)

Orhun Abideleri'nde Tatar adının geçtiğini ve Köktürkçe ile bugünkü Tatar Türkçesinin ortaklıklarını göz ardı etmemek gerekir.

Orhun Abideleri sonrasında, Kâşgarlı Mahmud tarafından XI. yüzyılda yazılmış olan DLT'te Kâşgarlı Mahmud'un Tatar isimli bir Türk boyundan bahsettiğini de görmekteyiz. Kâşgarlı Mahmud'un eserinde "Oğuzların dili, Kıpçakların dili, Arguların dili" şeklinde Türk boylarının ağzlarını tasnif etmesinden yola çıkarak Türk dilinin lehçeleşme sürecine girdiği görüşü hâkim bir görüştür. Bunun neticesinde çeşitli araştırmacılar tarafından Türk lehçelerinin tasnifleri yapılmıştır.

Türk lehçelerinin ilk bilimsel tasnifi, Rus Türkolog Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç tarafından 1922'de yapılmıştır.⁴³ Bu tasnif, seslerin fonetik uygunluğuna göre yapılmıştır. Wilhelm Radloff, Türk lehçelerini sınıflandırırken ses özelliklerini, Gustaf John Ramstedt ise coğrafi konumları esas almıştır.⁴⁴

XX. asrın başından itibaren yazı dili olarak kullanılan Türk lehçelerini sınıflandırmak üzere, genellikle kabul edilmiş üçlü etnik tasnifte Oğuz, Karluk, Kıpçak lehçeleri geniş bir yer kaplamaktadır. Tatar Türkçesi ise Kıpçak lehçeleri grubuna girmektedir.

Kıpçak devleti olarak bir karakter kazanan Altın Ordu'nun yıkılması, aslında Kıpçak Türkçesinin yazı dili geleneğini zayıflatmış oluyordu.... Bunun sonucunda Rus devletinin boyunduruğu altına giren Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesi yok olma yoluna girmiştir.⁴⁵ Kıpçak edebî geleneğinin asimilasyon politikaları neticesinde sözlü edebiyat olarak kalmasından ve parçalanmasından sonra, İdil-Ural ve bozkır sahasındaki yazı dilinde, Çağatayca unsurlar artmaya başlamış ve daha sonra da bu tesir devam ederken, XIX. asrın sonlarında, burada gelişen yazı dilinde Türkistan edebî dilinin payı büyük olmuştur.⁴⁶ Bu yüzden bugünkü Kıpçak lehçelerinin üzerinde Çağatay Türkçesinin etkisini de göz ardı etmemek gerekir.⁴⁷

⁴³ Ufuk Tavkul; "Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler", **Kırım Dergisi**, (<http://turkoloji.com.edu.tr>, S. 12 (45), Ankara 2003), s. 6.

⁴⁴ Ufuk Tavkul, **agm.**, s. 3-6.

⁴⁵ Mustafa Öner, **Bugünkü Kıpçak Türkçesi** (TDK Yay., Ankara 1998), s. XXI-XXII.

⁴⁶ Akdes N. Kurat, **Rus Hakimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi**: (DTCFD., XXII. Cilt, 3-4. Sayı), s. 118; Janos Eckmann; **Çağatayca El Kitabı**, (çev. Günay Karaağaç) (İstanbul 1988), s. VII.

⁴⁷ Mustafa Öner, **age.**, s. XXII.

Türk lehçelerinin etnik tasnifinde Kıpçak lehçeleri geniş bir yer teşkil eder. Coğrafi tasnifte Kuzey-Batı Türkçesi⁴⁸ veya bazen, sadece Batı Türkçesi⁴⁹, fakat çoğunlukla da Kuzey Türkçesi⁵⁰ şeklinde adlandırılan bu grup, tarihî ve kavmî adlandırmalarda hep Kıpçak grubu olarak kabul edilmiştir.⁵¹ İşte bu Kıpçak grubuna dâhil olan lehçeler şunlardır:⁵²

I. Karadeniz-Hazar Bölgesi⁵³

1. Karaim (Karay)
2. Kırım-Tatar
3. Karaçay-Balkar
4. Kumuk

II. İdil-Ural Bölgesi

1. Tatar
2. Başkurt

III. Aral-Hazar Bölgesi

1. Kazak
2. Karakalpak
3. Nogay
4. Kırgız

Tatar Türkçesi de Kıpçak grubunun Kuzey Türkçesi içerisinde değerlendirilmektedir. Bazı araştırmacılar Tatar Türkçesini Batı Türkçesi grubu içerisinde incelemektedir.

Tarihî vatanları, İdil boyu ile Urallar arasında olan Tatar Türkleri, bugün, buradaki Tataristan Cumhuriyeti⁵⁴ merkez olmak üzere, Baltık ülkelerinden Orta Asya'ya kadar yayılan, çok geniş bir alanda yaşamaktadır.⁵⁵ Tatar adının nereden geldiği ve kimlere söylendiği hakkındaki çeşitli görüşlere çalışmanın daha önceki kısımlarında yer verildi. Tatar dilinin tarih boyunca uğradığı asimilasyon politikası,

⁴⁸ Nuri Yüce, **Türkler (Türk Dili)**,: (İA., 12. cilt, 2. Kitap), s. 517.

⁴⁹ bk. Johannes Benzing, **Türk Dillerinin Sınıflandırılması**, (TTŞ), s. 3.

⁵⁰ Ahmet Temir, "Kuzey Türkçesi", **TDEK**, (2. Cilt), s. 216

⁵¹ bk. R.Rahmeti Arat, "Türk Şivelerinin Tasnifi", **Makaleler**, (I. Cilt, 1987), s. 69-149.

⁵² Mustafa Öner, **age.**, s. XXII.

⁵³ bk. Karl H. Menges, **A Little-Explored Turkic Group The Turkic Languages of the Caucasus: Jean Deny Armağanı**, (Ankara 1958), s. 185-195.

⁵⁴ bk. **Kumıksko-russkiy slovar'**, (Moskva 1969), s. 7.

⁵⁵ Mustafa Öner, **age.**, s. XXVIII.

hanlıkların giriştiği mücadeleler ve yazılı kaynaklarının yakılıp yok edilmesi sonucu bazı dönemlerde sadece sözlü edebiyat ürünlerinin olduğuna yer verildi.

Bugünkü Kıpçak lehçeleri içinde, yazı dili geleneği en eski olan Kazan (Tatar) lehçesidir. Bu bölgedeki edebî gelenek, Rus işgali ile bir kopukluk yaşasa da Türkistan ve daha sonra Osmanlı tesiriyle devam eden klâsik yazı dili, XIX. asra kadar devam etmiştir. Bu asrın sonlarında, Kayyum Nasırî ve Şihabeddin Mercanî gibi aydınların öncü olduğu millî kimlik arayışları ve yenileşme hareketi esnasında, bilhassa yeni dille, geniş halk yığınlarına ulaşım eğitim-öğretim ve basın faaliyetlerini yaymak maksadından ötürü, mahallî unsurlar, eski yazı diline yavaş yavaş girmeye başlamıştır. Kazan lehçesinin esas olduğu bu yeni dil, bilhassa 1905 ihtilalinden sonra Çağatay ve Osmanlı unsurlarının ağırlıkta olduğu, eski kitabî dilin yerini almaya başlamıştır. Bu mahallileşme ve uyanış hareketinde⁵⁶ buradaki zengin basın faaliyetinin⁵⁷, Kazak bozkırlarına kadar yayılan “cedid usul”deki mekteplerin ve Abdullah Tukay, Mecid Gafuri, Dermend... gibi hakikaten güçlü ediplerin rolü büyük olmuştur. Ancak önce bir millî kimlik arayışı ve kültürde zenginleşme halinde başlayan bu hareket, en küçük kabilelere dahi ayrı bir kimlik verip millî ve coğrafi bütün birlikleri yıkan Sovyet devrinde, maalesef ağır bir şekilde istismar edilmiştir. Rus Çarlığı zamanında, bilhassa XIX. asırdan sonra, bütün bozkır kavimleri ile bir anlaşma vasıtası olarak değer kazanan Tatar lehçesi hakkında çok eskiden beri birikmiş, geniş bir ilmî literatür vardır.⁵⁸

Bugün Tatar Türkçesi iki büyük kola ayrılmıştır: Kırım Tatarcası, Kazan Tatarcası. Kırım Tatarcası hem Kıpçak hem Oğuz Türkçesi özellikleri gösterir. Kuzey ağzında Nogaycanın, orta ağzında Kazan Tatarcasının, güney ağzında Türkiye Türkçesinin etkili olduğu görülmektedir.⁵⁹

Kazan Tatarcası ise tipik Kıpçak Türkçesi özelliklerini taşımaktadır (y->c- “cir”; d->t- “tav” vb.). Kazan Tatarcasında da bölgeler arası farklılıklar göze çarpar. Fakat bu farklılıklar Kırım Tatarcasının ağzıları arasındaki farklılıklar kadar büyük

⁵⁶ Akdes N. Kurat; **Kazan Türklerinin Medenî Uyanış Devri**: (DTCFD., XXIV. Cilt, 3-4. Sayı); A. Benningsen ve C. Lemercier Quelquejay, **Stepte Ezan Sesleri**, (İstanbul 1981), s. 32-56.

⁵⁷ bk. İsmail Remiyef; **Vakıtlı Tatar Metbugatı (1905-1925)- Selah Atnagulof Tarafından Yazılan Süz Başı Bilen- Gajur Basması**, (Kazan 1926); R. R. Arat, **Matbuat**, İA.; Ebrar Kerimullin, **Kitap Dünyasına Seyahet**, (Kazan 1979).

⁵⁸ Mustafa Öner, **age.**, s. XXX-XXXI.

⁵⁹ Talat Tekin ve Mehmet Ölmez, **Türk Dilleri**, s. 123; Fuat Bozkurt, **Türklerin Dili**, (Ankara 1999), s. 642-643.

değildir. Kazan Tatar Türkçesinde başlıca üç ağız göze çarpar: a. Merkez ağızı, b. Batı ağızı (Mişer), c. Doğu ağızı (Batı Sibirya).⁶⁰

5. DİVÂN U LUGATİ'T TÜRK'TE KIPÇAKÇA VE TATARCA KAYDIYLA VERİLEN BİLGİLER.

Divan u Lügât'it-Türk, Türkçenin bilinen ilk sözlüğü olması özelliğinin yanı sıra içerdiği zengin malzeme ile günümüzde yapılan birçok edebî ve kültürel çalışmalara kaynaklık etmektedir. Kâşgarlı ele aldığı kelimeleri kendi ifadesiyle “Türk illerini tek tek dolaşarak” toplamıştır. Bu özelliğinden dolayıdır ki eser lehçeler antolojisinin ilk örneklerindedir. Divanda Oğuzca, Kıpçakça, Arguca, Barsganca, Çiğilce, Yağma, Yemek, Tohsı vb. pek çok lehçeye ait kelimeler içinde ağırlığı Oğuzca ve Kıpçakça kelimeler oluşturmaktadır.⁶¹ Kâşgarlı eserinde Tatarların göçebe yaşadığından ve sade Türkçenin yanında kendi aralarında başka bir dil kullandıklarından bahseder. Kâşgarlı Tatarların kendi arasında konuştuğu dille ilgili bir bilgi vermemiştir. Haritasında ise Tatarları kuzeyde (bugünkü Moğolistan'da) yaşayan halklar arasında gösterir. Tüm bunlardan yola çıkarsak bu dilin Moğolca veya Ön Moğol dillerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.⁶² Kâşgarlı'nın kayıtlarından, Tatarların XI. yüzyılda Türkleşme süreçlerini tamamladıkları, kendi dillerinin yanında sade Türkçeyi de konuştukları anlaşılmaktadır. Divânında Tatarlar şöyle der diye örnek verdiği “kat” ve “tar” kelimeleri bugünkü Tatar Türkçesinde bulunmamaktadır. Kâşgarlı'nın Kıpçakça kaydıyla verdiği kelimelerin neredeyse yarısı bugünkü Tatar Türkçesinde görülmektedir. Kâşgarlı, eserinde Kıpçakçadan Oğuz Türkçesine oranla az ama diğer lehçelere göre daha çok örnekler vermiştir.

Kâşgarlı, eserinde Türk boylarından derlediği 7500'den fazla kelimeye, örneklerine ve boyların dilleriyle ilgili gramer özelliklerine yer vermiştir. Çalışmamızda hangi boya ait olduğu ayırt edilmeksizin DLT'deki kelimelerin

⁶⁰ N. Poppe, **Tatar Manual**, s. 3; Talat Tekin ve Mehmet Ölmez, **age.**, s. 99.

⁶¹ Funda Toprak, **Divânü Lugatî't-Türk'te “Kıpçakça” Kaydıyla Verilen Kelimelerin Tarihî Kıpçak Söz Varlığı İçindeki Yeri**, (Ankara Üniversitesi DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, Ankara 2003), s. 80-81

⁶² Akartürk Karahan, **Dîvânu Lugatî't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Lehçe Bilgisi** (Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi), s.78

bugünkü Tatar Türkçesinde ne kadarının yaşadığı, yaşayan kelimelerin ne gibi ses ve anlam değişikliklerine uğradığı veya aynı şekilde devam edip etmediği incelenecektir. Çalışmamızda kelimeleri tespit ederken Besim Atalay'ın dizininden yararlanmayı tercih ettik. Bu çalışma iki kısımda incelenecektir. Bunlar ortaklığın “ses değişimleri” ve “anlam değişimleri” açısından incelenmesidir. Bunun öncesinde Kâşgarlı'nın DLT'de Tatarca veya Kıpçakça hakkında verdiği bilgilere değinmek doğru olacaktır.

Funda Toprak çalışmasında DLT'de Kâşgarlı Mahmud tarafından Kıpçakça kaydıyla verilen 9 fiil ve 35 isim soylu toplam 44 kelimenin bulunduğunu söyler.⁶³ Çalışmasını iki incelemeye dayandırmaktadır. Birisi TDK tarafından yayınlanan Besim Atalay'ın DLT Tercümesi, diğeri ise Robert Dankoff ve James Kelly tarafından hazırlanan Compendium of the Turkic Dialects (CTD), adlı çalışmalarıdır. CTD inceleniş bakımından DLT'den farklıdır. Dankoff ve Kelly dizin kısmında lehçeler dizini de yapmışlar ve lehçeleri Kâşgarlı Mahmud'a göre karşılaştırmışlardır.⁶⁴ Bu çalışmada Kıpçakça ve Oğuzca ile ortak olan Kıpçakça kelimelere yer verilmiştir.

Kâşgarlı eserinde Türk boylarının dilleri ile ilgili bilgiler verdiği gibi, Tatarların ve Kıpçakların dili ilgili çeşitli bilgiler vermektedir. Uygurlar Öztürkçe bildikleri gibi, kendi aralarında konuştukları zaman ayrı bir ağız dahi kullanırlar.... Çomul boyunun kendilerinden bulunduğu çöl halkı ayrı bir dile sahiptir. Türkçeyi iyi bilirler. Kay, Yabaku, Tatar, Basmıl boyları da böyledir. Her boyun ayrı bir ağız vardır; bununla beraber Türkçeyi de iyi konuşurlar. Kırkız, Kıpçak, Oğuz, Toxsı, Yağma, Çiğil, Ugrak, Çaruk boylarının Öztürkçe olarak yalnız bir dilleri vardır.⁶⁵

Kâşgarlı ses değişiklikleri ile ilgili de birtakım tespitlerde bulunmuştur. Asıl dil ile diğer ağızların arasında çok değişiklik olmadığını, bu değişimlerin sadece birkaç harf değişikliğinden ibaret olduğunu söylemiştir. Kaşgarlı'nın tespitleri şu şekildedir:

Oğuzlarla Kıpçaklar baş tarafında (y)ى bulunan isim ve fiillerin ilk harfini (e) الف, yahut (c) ج ye çevirirler. Öbür Türkler “yolcu”ya “yelkin”, Oğuz ve

⁶³ Funda Toprak, **agm.**, s. 81.

⁶⁴ Funda Toprak; **agm.**, s. 81.

⁶⁵ Besim Atalay, **age.**, s. 29-30.

Kıpçaklar “elkin” derler.... Öbürlerinin “yinçü” dediklerine bunlar “cincü” derler....⁶⁶

Kelimenin başında bulunan (m) م harflerini, Suvarlarla Oğuzlar, Kıpçaklar (b) ب ye çevirirler. Türkler “men bardum”, Suvarlar, Oğuzlar ve Kıpçaklar “ben bardum” derler. Türkler “çorba”ya “mün”, bunlar “bün” derler.⁶⁷

Ben öz dili yazıyorum; harfleri, kimlerin çevirdiğini söyledim.... Yağma, Toxsı, Kıpçak, Yabaku, Tatar, Kay, Çomul ve Oğuzlar birbirine uygun olarak (dh) ð harfini her zaman (y) ع ye çevirirler ve hiçbir zaman ð (dh) li söyleyemezler. “Kayınağacı”na bunlardan başkası “kadhiñ”, bunlar “kayıñ” derler.⁶⁸

Bunun gibi Çiğiller ve başka Türklerce (dh) ð olarak söylenen bu harfi “Rus” ve “Rum” ülkelerine kadar uzanan Bulgar, Suvar, Yemek, Kıpçak boyları hep birden (z) ز olarak söylerler. Öbür Türkler “ayak”a “adhak”, bunlar “azak” derler.⁶⁹

İsimler ve fiillerde işin devam etmekte olduğuna dair bir belge bulunursa, kelimenin ortasındaki (g)Ġ harfini atmakta Oğuzlarla Kıpçaklar birbirlerine uymuşlardır. Türkler “alakarga”ya “çumguk”, öbürleri “çumuk” derler. Fiillerde ise şu şekildedir: “Türkler o kimse daima evine gidendir” diyecek yerde “ol ewge baragam ol” derler, Oğuzlarla Kıpçaklar “baran ol” derler.⁷⁰

Kıpçaklar, Oğuzların kullandıkları “öyle” sözcüğündeki “y” sesini “z” yaparlar: öyle>özle (öğle vakti)⁷¹

Sıfat yapan “-ğan” eki, Oğuzlar ve Kıpçaklarda hece başındaki “ğ”nin atılmasıyla “-ak” şeklinde kullanılmaktadır: buşğan>buşak (içi sıkıntılı kişi)⁷²

Çiğilce “başak” sözcüğüne Oğuzlarla Kıpçaklar bir “m” ekleyerek “başmak” derler: başak> başmak (pabuç)⁷³

⁶⁶ Besim Atalay, *age.*, s. 31.

⁶⁷ Besim Atalay, *age.*, s. 31.

⁶⁸ Besim Atalay, *age.*, s. 32.

⁶⁹ Besim Atalay, *age.*, s. 32.

⁷⁰ Besim Atalay, *age.*, s. 33.

⁷¹ Besim Atalay, *age.*, s. 114.

⁷² Besim Atalay, *age.*, s. 154.

⁷³ Besim Atalay, *age.*, s. 378.

Bir işi işlemek, isteyen hakkı olduğunu gösteren fail için öbür Türkler “-ğlık” ekini kullanırken Oğuzlar ve Kıpçaklar “-ğsık” ekini kullanmaktadırlar: ol toğrağlık erdi> ol et toğrağsık erdi (onun et doğramak hakkı idi).⁷⁴

Diğer Türklerde “-ğu/-gü” olan sıfat fiil yapan ek, Oğuz, Kıpçak, Peçenek, Bulgar dillerinde “-ası/-esi” şeklindedir: bu ya kurğu oğur ermes> bu ya kurası oğur tegül (bu, yay kuracak vakit değıldir).⁷⁵

İsmi fail öbür Türklere göre “-ğuçı/-güçi/-küçi” ekiyle yapılırken, Oğuz, Kıpçak, Yemek, Yağma, Argu, Suvar, Peçenek ve göçebe dillerinde “-daçı/-deçi, -taçı/-teçi) ekiyle yapılmaktadır: barğuçı>bardaçı (varan, varıcı).⁷⁶

Oğuzlar ve Kıpçaklar ön ses “k-” yı “h-”ya çevirirler. Bunlar “Halaç”lardan bir bölüktür: kızım>hızım (kızım).⁷⁷

Emir kipi II. çokluk şahıs, Kıpçaklarla Oğuzların kuralına göre çekimlenir. Bunun için fiil kök ve gövdesine “-ñ” getirilir. Bu şekilde çekimlenmiş fiili diğer Türkler yaşlı olan ve sayılan kimse için kullanırlar. Bunun için öbür Türkler II. çokluk şahıs çekiminde fiile bir de “-lar” eklerler. İlk şekil saygı ifadesi olarak benimsendiğinden öbür Türklerin çekiminde, iki çokluk unsurunun art arda gelmiş olması yanlış sayılmamıştır. Oğuzlarla Kıpçaklar, ilk şekli kabul etmişler ve bu şekilde çekimlemeleri kurala uygundur: barıñ>barıñlar (varın)⁷⁸ Öbür Türklerin yaşlı olan ve sayılan kimse için kullandıkları “barıñ” sözcüğünün yerine Oğuzlarla Kıpçaklar “barıñız” sözcüğünü kullanırlar.⁷⁹

“Tunur” sözcüğü gibi geniş zamanda çekimlenmiş fiillerde Oğuzlarla Kıpçakların âdeti, geniş zaman ekinin ünlüsünü “tunar” şeklinde üstün ile söylemektir: tunur>tunar (kapanır, tıkanır)⁸⁰

⁷⁴ Besim Atalay, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III**, (Türk Dil Kurumu (TDK) yayınları, No:521, Ankara 1998), s. 315.

⁷⁵ Besim Atalay, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II**, (Türk Dil Kurumu (TDK) yayınları, No:521, Ankara 1998), s. 68.

⁷⁶ **age.**, s. 32.

⁷⁷ Besim Atalay, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III**, (Türk Dil Kurumu (TDK) yayınları, No:521, Ankara 1998), s. 218.

⁷⁸ Besim Atalay, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II**, (Türk Dil Kurumu (TDK) yayınları, No:521, Ankara 1998), s. 64.

⁷⁹ **age.**, s. 45.

⁸⁰ **age.**, s. 27.

Öbür Türklerde görülen geçmiş zaman I. teklik şahıs çekimi “bardım” şeklindeyken Oğuzlar, Suvarlar ve Kıpçaklar görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsünü üstün yaparak “bardam” şeklinde çekimlerler: bardım>bardam (vardım)⁸¹

Suvarlarla Kıpçaklardan birtakımları ve Oğuzlar, görülen geçmiş zaman eki olan “-dı/-di” ekinin yerine bütün şahıslarda “-duk/-dük” ekini getirirler. Sadece III. teklik şahısta Oğuzların birçoğu, Suvar ve Kıpçaklardan ayrılarak diğer Türkler gibi “-dı/-di” ekini getirirler: ya kurduk (o yay kurdu), men ya kurduk (ben yay kurdum), biz ya kurduk (biz yay kurduk)⁸²

Kâşgarlı'nın verdiği ses değişiklikleri sonrası DLT'nin dizininden yararlanarak edindiğimiz bilgilere göre “Kıpçaklar böyle der” dediği 55 adet kelime tespit edilmiştir. Bunlardan bugünkü Tatar Türkçesinde yaşayanlar, anlamlarıyla birlikte verilmiştir:

1. **aba** “Ayı.”
2. **alğ** “Kötü, fena, alık.”
3. **arık** “Zayıf, cılız.”> **arıq** “1.Cılız, pek zayıf.”
4. **ayak** “Ayak.”> **ayaq** “1.Ayak.”
5. **ayığ** “Ayı.”> **ayu** “1.Ayı.”
6. **azak** “Ayak.”>**azaq** “1.Bir bütünün en son parçası, bitmeden önceki son kısmı.”
7. **bal** “Bal.”> **bal** “1.Bal. 2.Bal rakısı. 3.Büyük dans akşamı.”
8. **başmak** “Pabuç.”>**başmaq** “1.Potin, iskarpin. 2.İkinci yaşına varan boynuzlu iri hayvan.”
9. **ben** “Ben”>**min** “Ben”
10. **bulan** “Kıpçak illerinde avlanan büyük bir yaban hayvanı.”
11. **büt-** “Bitmek -neşvü nema-; yaratılmak, doğmak.”> **bét-** “1.Yerden bitmek, yetişmek, boy atmak.”
12. **cincü** “İnci.”>**éncé** “1.İnci. 2.Pek seçkin şey veya kimse.”
13. **cuğdu** “Devenin uzamış olan tüyü.”

⁸¹ Besim Atalay, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III**, (Türk Dil Kurumu (TDK) yayınları, No:521, Ankara 1998), s. 140.

⁸² Besim Atalay, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II**, (Türk Dil Kurumu (TDK) yayınları, No:521, Ankara 1998), s. 61.

14. **çét-** “Erişmek.”>**cit-** “1.Yakınlaşmak, yanına gelmek. 2.Kovalayıp yetişmek. 3.Vakti gelmek. 4.Belli bir dereceye kadar yükselmek. 5.Baliğ olmak, yetişkin olmak, büyümek. 6.Yeterli gelmek, yetmek.”
15. **çufga** “Kılavuz, başbuğ.”
16. **çun-** “Yıkanmak.”
17. **elkin** Yelici, koşan; konuk, misafir, yolcu, seyyah.”
18. **em** “Kadının dişilik aygıtı, am.”
19. **epmek** “Ekmek.”> **ikmek** “1.Ekmek. 2.Yemek, rızk. 3.Ücret, maaş.”
20. **ewet** “Evet, peki.”>**eyé** “1.Evet, elbette.”
21. **handa** “Nerede”> **qayda** “1.Nerede, hangi yerde.”
22. **hayu** “Hangi, hani.”> **qayu(qaysı)** “1.Hangi, hangisi. 2.Bazı, kimi. 3.Bazısı, kimisi.”
23. **hız** “Kız.”> **qız** “1.Kız.”
24. **kat** “"mugaylan" dikenli meyvesi; dikenli şeylerin meyvesi; -Kıpçak, Tatar, Kay ve Çomul dillerinde- her bir ağacın meyvesi.”
25. **katlan-** “Meyvelenmek; dikenli ağaçlar meyvelenmek.”> **qatlan-** “1.Katlanmak, katlar meydana gelmek.”
26. **kazın** “Kayın, dünür, hısım.”
27. **kemi** “Gemi.”
28. **ketü** “Çolak.”
29. **kırnak** “Cariye.”
30. **koru** “Kendisine "demir dikenli" adı verilen bitkinin "putrak" veya "pıtrak" denilen meyvesi.”
31. **kök** “Kök, asıl.”
32. **közetdeçi** “Gözetici.”> **küzetçé** “1.Askeri gözcü, gözetlemeci.”
33. **kurman** “Gedeleş, yay konan kap, yaylık”
34. **kuzgır-** “Kar sağnak halinde esmek.”
35. **ökil** “Çok.”
36. **özle** “Öğle vakti.”
37. **sulak** “Dalak.”
38. **susgak** “Susak, kendisiyle su ve benzeri şeyler daldırılarak alınan nesne.”

39. **suvık** “Sıvık, cıvık, sulu, durultularak akar haline getirilen her şey; ağaç ve kuyruk gibi şeylerin upuzun ve çırılçıplak kalmış hali.”> **sıyık** “1.Sıvı, sulu, koyu olmayan, seyrek, donuk, cıvık, güçsüz, halsiz.
40. **suvuk** “Sıvık, cıvık, sulu, durultularak akar haline getirilen her şey; ağaç ve kuyruk gibi şeylerin upuzun ve çırılçıplak kalmış hali.”> **sıyık** “1.Sıvı, sulu, koyu olmayan, seyrek, donuk, cıvık, güçsüz, halsiz.
41. **tamak** “Boğaz.”> **tamağ** “1.Damak. 2.Mide. 3.Yemek yeme imkânı. 4.İştah. 5.Bir ailede veya evde daima yemek yiyenlerden birisi, boğaz. 6.Bir ırmağın başka bir ırmağa döküldüğü yer. 7.Derin bir çukurun veya maden ocağının ağzı.”
42. **taşık**- “Dışarı çıkmak.”
43. **tışık**- “Dışarı çıkmak.”
44. **töz**- “Soğuktan acıkmak.”> **tüz**- “1.Katlanmak, sabretmek, tahammül etmek, dayanmak.”
45. **uçan** “İki yelkenli gemi.”
46. **ügi** “Baykuş.”
47. **yal**- “Yanmak.”
48. **yalñuk** “Cariye”
49. **yawlak** “Kötü, fena, değersiz, yavuz, düşkün, her şeyin kötüsü; pek, katı, şiddetli.”
50. **yazguk** “Kırsağın meme uçları.”
51. **yémşen** “Kıpçak ülkesinde biten bir kır yemişi.”> **cimşen** “1.Meyvenin tane bağlamış yumurtalığı.”
52. **yeñ**- “Yenmek, alt etmek.”> **ciñ**- “1.Yenmek, galip gelmek, üstünlük sağlamak. 2. Hâkim olmak. 3.Kendine hâkim olup sabretmek.”
53. **yubıla**- “Aldatmak, hile yapmak, al etmek.”
54. **yut**- “Yutmak.”> **yot**- “1.Yutmak, içine almak, sindirmek. 2.Batmak, gark etmek. 3.Konuşurken sesleri yutmak. 4.Bitirip savurmak. 5.Zaman veya para almak, sarf olmak. 6.Gizlemek. 7.İşgal etmek. 8.İçki içmek.”
55. **yükünç** “Namaz, ibadet; baş eğme.”

Tüm bunlardan yola çıktığımızda Kâşgarlı Mahmud DLT’de Kıpçak Türkçesine dair 55 kelime vermiştir. DLT’de Kıpçakça kaydıyla verilen 55

kelimenin ise çeşitli ses ve anlam değişikliklerine uğrayarak sadece 24 adedinin bugünkü Tatar Türkçesinde yaşadığı tespit edildi.

Çalışma esnasında Besim Atalay'ın DLT tercümesinden yararlanıldı ve dizindeki 7803 adet kelimenin Tatar Türkçesi sözlüklerindeki karşılıkları araştırıldı. Bu aşamada tespitlerimiz şu şekildedir: 7803 kelimenin 3526 tanesinin fiil, 4277 tanesinin isim olduğu tespit edildi. Bunun dışında tüm bu kelimelerin 1969 adedinin Kıpçak Türkçesinin kuzey kolunda bulunan Tatar Türkçesinde yaşadığı tespit edildi. 1969 kelime tarihî ses olaylarından yola çıkarak incelendi ve 1749 ses değişikliği tespit edildi. 290 kelimenin hiç ses değişikliğine uğramadığı görüldü. Buna ek olarak TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğü'nden yola çıkarak tüm bu kelimelerin Oğuz grubunda yer alan Türkiye Türkçesinde ise 2391 adedinin yaşadığı tespit edildi. Bu durum ise çeşitli kaynaklarda yer alan Kâşgarlı'nın Oğuz Türkçesine diğer lehçelerden daha fazla ağırlık verdiği ve oran olarak da bugünkü Oğuz grubunda, Tatar Türkçesine göre daha fazla kelimenin yaşadığı tespitini onaylamaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında Besim Atalay'ın DLT'nin tercümesi ve dizini ile Tatar Türkçesi sözlüklerinden faydalanarak edindiğimiz tespitlere yer verildi. Bu tespitler iki kısımdan oluşmaktadır. Bunlar “ses değişimleri” ve “anlam değişimleri”dir.

1. BÖLÜM
SES DEĞİŞMELERİ

1.1. SES

Ciğerlerden gelen havanın ses yolunun herhangi bir noktasındaki boğumlanması ile oluşan ve yayılarak kulakta, bir ünlü olarak veya bir ünlü ile birlikte algılanan titreşim: a, m, n, y, s.⁸³

Dil sese dayalıdır, dilin ham maddesi sestir. Seslere ve ses demetlerine saymaca değerler yükleyerek elde edilmiş, dil dediğimiz bu yapay sistemin temel yapı taşı sestir. Dilin sesleri, söz içinde söylenir. Bir ses, bir sözün yapısında değil, birçok sözde bulunur. Dilin söz varlığını oluşturan binlerce sözün sınırlı sayıdaki seslerin birleşimlerinden oluştuğu görülür. Ses, ancak asıl ve bağlı biçim birimlerinde var olabilir. Bu yüzden, saymacılık görevi sese değil, ses demetlerine verilmiştir. Sesler anlam taşıyıcı değil, fakat anlam değiştirici biçimlerdir.⁸⁴

Ses, bir nesnenin titreşmesi sonucunda, nesne ile hava boşluğu arasında oluşan bir enerji türüdür. Ses atmosferde kulağımız tarafından algılanabilen periyodik basınç değişmeleridir. Fiziksel boyutta ses, hava, katı, sıvı veya gaz ortamlarında oluşan basit bir mekanik düzensizliktir. Ses, bir maddenin veya maddelerin moleküllerinin titreşmesi sonucunda oluşur.⁸⁵

En küçük gramer birliklerinden en büyük birlik olan cümleye kadar dili meydana getiren bütün şekillerin bünyesinde ses adını verdiğimiz en küçük ve en basit dil unsurları bulunur. Bu unsurlar bazen tek başlarına, çok defa da yan yana gelerek canlı cansız varlıkları, mefhumları ve durumları karşılayan kelime dediğimiz dil birliklerini, dil unsurlarını, dil şekillerini meydana getirirler. Kelime manalı veya vazifeli ses veya sesler topluluğudur.... En küçüğünden en büyüğüne kadar bütün dil birlikleri seslerden yapılıdır. Yani, sesler dilin malzemesidir. Gramer birliklerinin en küçüğü tek sesli olur. Sesten daha küçük bir gramer birliği yoktur. Ses parçalanamayan en küçük gramer birliğidir. O halde ses dilin en küçük parçasıdır. a, d, l, y gibi.⁸⁶

Tüm bu tanımlardan da anlaşıldığı gibi ses, birtakım nesnelere titreşmesinden meydana gelen dilin en küçük ve en temel yapı taşıdır. Sesler

⁸³ Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, (TDK yayınları, Ankara 2003), s. 183.

⁸⁴ Günay Karaağaç, **age.**, s.17

⁸⁵ Günay Karaağaç, **age.**, s.18

⁸⁶ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, (Bayrak Yayınları, İstanbul 2004), s. 29

meydana gelmezse heceler, kelimeler, cümleler meydana gelmez. Sesler parçalanamaz ancak birleşerek anlamlı kelimeleri meydana getirir ve dilin canlı kalmasını sağlar.

1.2. SES DEĞİŞMELERİ

Ses değişimleri ile ilgili çeşitli tanımlar vardır. Zeynep Korkmaz şöyle tanımlar: “Bir dilde kendiliğinden veya o dilin ses eğilimlerine bağlı olarak, kelime veya eklerde, bir sesin yerini genellikle kendisine yakın başka bir sese veya gelişme yolu ile kendisinden türemiş başka bir sese bırakması olayı: keç->key->géy->giy- ... gibi.⁸⁷

Bir dildeki kelimelerin hepsi uzun hayatları boyunca ses bakımından hep aynı kalmazlar. Bazı kelimelerde zamanla birtakım ses değişimleri olduğu göze çarpar. Ses değişimleri değişiklik ve gelişme şeklinde olmak üzere ikiye ayrılır. Ses değişikliği bir kelimedede bir sesin, yerini umumiyetle kendisine yakın başka bir sese bırakmasıdır. Ses gelişmesi ise bir kelimedede, bir sesin yerini, gelişme yolu ile kendisinden türemiş başka bir sese terk etmesidir.⁸⁸

Kişilere ve küçük topluluklara ait dal seslerin ortak sesler haline gelişine, dilcilikte, ses değişimleri denir. Herkesin çıkardığı sesler, farklı özelliklere sahiptir; konuşan her kişi, değişik ağız yapısına, çeşitli seslendirme alışkanlıklarına sahiptir. Kişilere ve küçük topluluklara ait bu farklar, dillerin her devrinde, kişilerin fizik özelliklerinden kaynaklandığı için, bir dilin aynı yer ve zaman dilimini paylaşan üyeleri arasında bile var olmuş; dillerin bu eş zamanlı ses çeşitliliği, art zamanlı ses değişimlerinin başlangıç noktalarını oluşturmuşlardır.⁸⁹

Bir dildeki sesler, genellikle, yavaş yavaş ve belirsiz bir şekilde değişime uğrar. Konuşanlar, bu değişimlerin farkına bile varmaz. Bireylerin sesleri ve ses çıkarma biçimleri, çocuklukta dili öğrenmelerinden sonra, bütün ömürleri boyunca hemen hemen değişmez. Demek ki, değişimlerin önemli bir bölümü, dil öğrenilirken ve kuşaktan kuşağa aktarılırken ortaya çıkar.⁹⁰

⁸⁷ Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, (TDK yayınları, Ankara 2003), s. 185

⁸⁸ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, (Bayrak Yayınları, İstanbul 2004), s. 78

⁸⁹ Günay Karaağaç, **Türkçenin Ses Bilgisi**, (Kesit Yayınları, İstanbul 2010), s. 50-51

⁹⁰ Günay Karaağaç, **age.**, s. 53.

Dildeki değişmelerin hepsinin altında farklı nedenler yatmaktadır. Bu nedenlerden bazıları bir kesimde ağır basarken bazıları da diğer kesimlerde üstünlük gösterir. Bu nedenler:

1. Irkın Etkisi: Irkların beden yapılarının, dolayısıyla, ses çıkarma ve işitme organlarının birbirlerinden epeyce farklı oldukları açıktır. Gerçekten bazı ırkların damak kubbeleri oyuk, ötekilerin düz; bir kısmının dilleri yuvarlak, ötekilerin sivri; bazılarının akciğer ve göğüs boşluğu pek geniş, bazılarının ise daha dardır. Çeşitli ırkların konuşma organlarında var olan bu farklar, dillerdeki bazı boğumlamaların pek kolay, bazılarının daha güç olarak gerçekleşmesine yol açabilir.⁹¹

2. Coğrafyanın Etkisi: Coğrafyanın, yüzey şekilleri ve iklimin kültürler üzerindeki etkisi açıktır. Irk ve ırkın fizik yapısı üzerinde etkili olan coğrafyayı, ses değişmelerindeki etkenlerden biri olarak görmek gerekir.⁹²

3. En Az Çaba ve En Çok Çaba Etkisi: Dillerin ses ve anlam yapılarıyla, bir ayırma ve itme zinciri veya birleştirme ve çekme zinciri oldukları görülmektedir. Birleştirmelerde en az çaba, ayırmalarda ise en çok çaba yasaları geçerlidir.⁹³ Söylenişi zor olan kelimeleri daha kolay olan kelimelerle değiştirme ifadesi en az çaba yasasının getirisidir. Mesela eski Türkçe ve edebi dilde “anlar, andag, oltır- (otur-)” şeklinde kullanılan kelimeler şimdiki edebi dilde “alar, andıy, utır-” şeklindedir ve ses sayısı düşürülmüştür.⁹⁴ Bu en az çaba yasasının bir örneğidir.

4. Çocuklara Verilen Ana Dili Eğitimi: Dillerdeki en büyük değişiklikler, dillerin yeni kuşaklara aktarılması sırasında gerçekleşir. Ana dili öğretim ve eğitimi, bu eğitim ve öğretim niteliği, birey kadar dilin bizzat kendisi açısından da pek önemlidir. Sosyal bir yapı olan dilin seslerini henüz tam olarak edinememiş bebek ve çocuklara, ana dillerinin seslerinin yeterince öğretilmemesi, ses değişimlerinin en önemli etkenlerindedir.⁹⁵ Düzeltilmeyen ses değişimi aynı şekliyle kuşaktan kuşağa aktarılırsa dil değişimi oluşur çünkü dilin değişimindeki temel nokta ses değişikliklerinden oluşur.

⁹¹ Günay Karaağaç, *age.*, s. 53.

⁹² Günay Karaağaç, *age.*, s. 54.

⁹³ Günay Karaağaç, *age.*, s. 54.

⁹⁴ G. X. Kudaşev, "Tatar Türkçesinde Fonetik ve Morfolojik Değişiklikler", (Çev. Ercan Alkaya), *Turkish Studies*, (2011), s. 327.

⁹⁵ Günay Karaağaç, *age.*, s. 55-56.

5. Sosyal ve Siyasal Etkenler: Bir toplumun, bir ulusun sahip olduğu bilgi ve ilişkiler dünyası, o toplumun ve ulusun diliyle özdeştir.⁹⁶ Dolayısıyla birey içerisinde bulunduğu ve yetiştiği toplumun dilini konuşur. Tatar Türklerinin Türkiye Türklerinden farklı konuşmalarının etkenlerinden biri de Kiril alfabesindeki ses farklılıklarıdır. Dolayısıyla Tatar Türkçesinin üzerinde Rus siyasi etkisi de yer almaktadır.

6. Alt Katman ve Üst Katman Etkisi: Alt katman etkisi tarihte de görülen ve fethedilen, yurt tutulan yerlerde ana dili öğretiminde etkili olan kadınların yurt tutulan yere götürülmemesi ve fethedilen yerin dilinin etkisiyle kişinin dilinin değişmesidir. Üst katman etkisi ise dil kullanıcısı için, egemen sınıfların, mesleklerin veya bölgelerin dil kullanımları kadar başka ulus ve bu ulusun dili de olabilir.⁹⁷ Sovyetler Birliği hatta daha öncesinde Çarlık Rusyası egemenliğinde yaşayan Türk uluslarından birisi olan Tatarların dil yapılarında üst katman olarak Rusların da etkisi olmuştur.

7. Örneksime: Bütün dil kurallarının temelini oluşturan örneksime, ses birimlerinin değişmelerinin de en büyük nedenidir.⁹⁸ İnsanlar kendilerinden önceki atalarının dilindeki kelime veya sesleri taklit ve örnek alma yollarıyla dilini geliştirirler. Eski Türkçedeki kelimelerin bugün çeşitli ses değişiklikleri ile dilimizde yaşamasının nedeni de budur. Örneksime dildeki söz varlığının ve değişmelerinin en büyük temelidir.

8. Yazım Kurallarının Etkisi: Dil ham madde olarak sesi kullanırken yazı ışığını da kullanmaktadır.⁹⁹ Söz uçar yazı kalır sözünden hareketle yazının, dilin kalıcılığı ve sonraki nesillere aktarılması üzerindeki etkisinin büyük olduğu gerçektir fakat konuşma dili ile yazı dili arasındaki ses farklılıkları da büyüktür.

En eski Türkçe diye tanımladığımız Köktürkçeden ve yazılı belgeleri olan Orhun Kitabeleri'nden de anladığımız üzere dil değişen ve gelişen bir varlıktır. Dilin değişmesinde farklı dillerle olan etkileşimleri de çok önemlidir. Fakat yine dilin değişmesini sağlayan mikro yapılar da seslerdir. Tüm dillerin olduğu gibi Türk lehçelerinin de kendisine ait ses bilgisi, ses yapısı vardır. Köktürkçede ve Orhun

⁹⁶ Günay Karaağaç, *age.*, s. 57.

⁹⁷ Günay Karaağaç, *age.*, s. 57.

⁹⁸ Günay Karaağaç, *age.*, s. 58.

⁹⁹ Günay Karaağaç, *age.*, s. 60.

Kitabeleri'nde Türkçenin henüz lehçeleşme sürecine girmediğini kollara ayrılmadığını bilmekteyiz.

Kâşgarlı Mahmud, XI. yüzyılda DLT'de Türk boylarının dillerini ele alarak lehçeleşme sürecinin yavaş yavaş başladığını gözler önüne sermiştir. Her Türk boyunun kendisine göre kullandığı ses birlikleri vardır. Bir boyun dilindeki kelime bir başka boyda başka bir ses ile değişime uğramıştır. Kâşgarlı eserinde Türklerin böyle dediğine Oğuzlar şöyle der veya Kıpçaklar şöyle der şeklinde Türk boylarının arasındaki farklılıkları tespit etmiş ve bizimle paylaşmıştır.

Kâşgarlı'nın DLT'de Kıpçak ve Tatar ağızlarından derleyerek verdiği bilgiler ile bugünkü Tatar Türkçesinin söz varlığını karşılaştırmadan önce Tatar Türkçesi'nin ses bilgisine de kısa şekilde değinmek gerekmektedir.

1.3. TATAR TÜRKÇESİNİN SES ÖZELLİKLERİ

Dillerdeki çeşitli değişiklikleri doğuran önemli unsurlardan birisi hiç şüphesiz tarihî ve sosyal faktörlerdir. Tarihî ve sosyal faktörlerin özelliklerinden biri, onların dillere olan etkilerinin iki yönlü olmasındandır. Herhangi bir halkın başından geçen tarihî olaylar, hayatındaki sosyal değişimler bir taraftan bu halkın dilini ileriye, olgunlaşmaya götürürken, diğer taraftan aynı faktörlerin bu halkın dilinin olgunlaşmasını engelleyip, onu geriye götürmesi, bütünüyle ortadan kaldırması da mümkündür. Tarih sayfalarında bu türlü görüşler çoktur.¹⁰⁰

Tatar Türkçesi ile Türkiye Türkçesini karşılaştırdığımızda aradaki farkların Kiril alfabesinden kaynaklandığını ve zorlamalarla olduğunu görmekteyiz. Fakat Tatar aydınları da Tatar Türkçesi ile ilgili yaptığı çalışmalarla Tatar Türkçesini ileriye götürmek için uğraşmışlardır.

Tatar Türkçesinde dokuz ünlü vardır. Bunlar “a, e, é, ı, i, o, ö, u, ü”dür. Bu ünlülerden a, ı, i, u, ü sesleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibi telaffuz edilir. Tatar Türkçesindeki o ve ö ünlüleri Türkiye Türkçesindeki o ve ö'den daha dar ve kısadır; o sesi o-u arasında; ö sesi ö-ü arasında bir sestir. Ayrıca Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmayan é sesi Tatar Türkçesinde kullanılır ve e ile i arasında bir ses

¹⁰⁰ G. X. Kudaşev, **agm.**, s. 323.

değerine sahiptir. Bu ünlülerin dışında Tatar Türkçesinde bir de y ünsüzü ile birlikte kullanılan ünlüler vardır. E=yı, yi, IO=yu, yü, Я= ya, ye.¹⁰¹

a sesi arka damakta, geniş-düz ve açık olarak telaffuz edilir.

e sesi ön damakta, geniş-düz ve açık olarak telaffuz edilir.

é sesi ön damakta, düz ve yarı dar telaffuz edilen kısa bir ünlüdür.

ı sesi arka damakta, dar-düz, orta açıklıkta ve daha kısa telaffuz edilir.

i sesi ön damakta, dar-düz ve kapalı olarak telaffuz edilir.

u sesi arka damakta, dar- yuvarlak ve kapalı olarak telaffuz edilir.

ü sesi ön damakta, dar-yuvarlak ve kapalı olarak telaffuz edilir.

o sesi arka damakta, yuvarlak-yarı dar ve yarı açık olarak telaffuz edilir.

ö sesi ön damakta, yuvarlak-yarı dar ve yarı açık olarak telaffuz edilir.

Toplamda dört ünlü arka damakta beş ünlü ön damakta telaffuz edilir.

Tatar Türkçesinde 28 ünsüz kullanılır. Yedi ünsüz Rusçadan alıntıdır. Bu yedi ünsüz daha çok Rusça sözcüklerde kullanılır.¹⁰² Bu ünsüzler ve teşekkül noktaları şu şekildedir:

Dudak ünsüzleri: p / b / m / w

Diş-dudak ünsüzleri: v / f

Diş ünsüzleri: d / t / n / z / s

Diş-damak ünsüzleri: c / ç / j / ş

Ön damak ünsüzleri: l / r / y / g / k

Arka damak ünsüzleri: ğ / k / h / ñ

Gırtlak ünsüzü: h

Son devir alıntılarıyla gelen ünsüzler: tş / şç

¹⁰¹ Ahmet Buran ve Ercan Alkaya, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, (Elazığ 1999), s. 221.

¹⁰² Fuat Bozkurt, **Türklerin Dili**, (T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999), s. 627.

Tatar Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı dört ünsüz vardır: ħ, ñ, w, ğ. Bunlar gırtlaktan çıkan hırıltılı ħ'dir. ñ ise Türkiye Türkçesinde yer almayan geniz n'sidir. w harfi Türkiye Türkçesindeki diş-dudak v'si değil, iki dudak arasından çıkan w'dir. ğ sesi ise Türkiye Türkçesindekinden daha belirgin şekilde çıkarılır.¹⁰³

Bunların dışında Tatarcada arka damak k sesi bulunmasına rağmen alfabe de ayrı bir ses yoktur ve ön damak k ünsüzüyle aynı harf kullanılmaktadır: katı (katı), kış (kış), kul (el, kol)¹⁰⁴

Yine arka damak ğ sesi bulunmasına rağmen alfabe de ayrı bir ses yoktur ve ön damak g ünsüzüyle aynı harf kullanılmaktadır: yağuv (yakmak), ağım (akım, akış), kağuv (vurmak)¹⁰⁵

1.4. DİVÂN U LUGATİ'T-TÜRK'TEN TATAR TÜRKÇESİNE SES DEĞİŞMELERİ

Kişilere ve küçük topluluklara ait dal seslerin (allophone) ortak sesler (phoneme) haline gelişine, dilcilikte, ses değişimleri denir.¹⁰⁶ Zeynep Korkmaz'ın deyimiyle ses değişmesi, "bir dilde kendiliğinden veya o dilin ses eğilimlerine bağlı olarak, kelime veya eklerde, bir sesin yerini genellikle kendisine yakın başka bir sese veya gelişme yolu ile kendisinden türemiş başka bir sese bırakması olayı"dır.¹⁰⁷ Kişilere ve küçük topluluklara ait bu farklar, dillerin her döneminde aynı dili paylaşan üyeler arasında bile var olmuştur. Dillerin bu eş zamanlı ses değişiklikleri, art zamanlı ses değişmelerinin başlangıç noktasını oluşturur. Başlangıçta küçük gruplarda olan bu ses farklılıkları zamanla dilin tamamına yerleşir.¹⁰⁸

Herkesin çıkardığı sesler, farklı özelliklere sahiptir; konuşan herkes farklı ağız yapısına dolayısıyla çeşitli seslendirme alışkanlıklarına sahiptir. Bu çeşitli seslendirme alışkanlıklarının dile yerleşmesi neticesinde diller arası ses farklılıkları dolayısıyla ses değişimleri meydana gelir. DLT yer alan kelimelerden bugünkü Tatar Türkçesine çeşitli ses olayları gerçekleşmiş ve bunlar tespit edilmiştir.

¹⁰³ Ahmet Buran ve Ercan Alkaya, *age.*, s. 223.

¹⁰⁴ Mustafa Öner, "Tatar Türkçesi" *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. Ahmet Bican Ercilasun), (Akçağ Yayınları, Ankara 2007), s. 687.

¹⁰⁵ Mustafa Öner, *age.*, s. 687.

¹⁰⁶ Günay Karaağaç, *age.*, s. 50.

¹⁰⁷ Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 185.

¹⁰⁸ Günay Karaağaç, *age.*, s. 50-51.

Genel dil biliminde, şarta bağlı olan ve dilin bütününe yayılmış olaylara “düzenli ses olayları”; belli bir şarta bağlı olmayan, sınırlı bir yaygınlığı olan, hatta bazen tek tek sözlerde görülen olaylara da “düzensiz ses olayları” denmektedir. Aşağıda tespit edilen tarihî ses olaylarının da bir kısmı Tatarcada düzenli olarak görülür. Bir kısmı ise nadir olarak gözlenen ve söz içindeki komşu sesler, sözün bulunduğu metindeki komşu yapılar, dildeki eş veya zıt anlam, şekil ilişkileri gibi önceden bilinemeyecek kadar çeşitli faktörlerin tesirleriyle ortaya çıkan düzensiz ses olaylarıdır. Kazan-Tatar Türkçesi, özellikle ünlülerde görülen düzenli değişmelerle genel Türkçeden ve dolayısıyla Türkiye Türkçesinden lehçe farkıyla ayrılmıştır.¹⁰⁹

Dillerdeki ses değişmelerini, düzenli ses değişmeleri ve düzensiz ses değişmeleri olarak iki başlık altında toplamak gelenek halini almıştır. Aslında her iki türden değişiklik de şartlıdır; aralarındaki fark düzenli değişmelerin dilin ediniminde yer alması, düzensiz değişmelerin ise dilin kullanımından kaynaklanmasıdır.¹¹⁰

1.4.1. Düzenli Ses Değişmeleri

Genel dil biliminde, şarta bağlı olan ve dilin bütününe yayılmış olaylara “düzenli ses olayları”¹¹¹ denir. Düzenli değişmeler dilin ediniminde (competence) yer alır.¹¹²

Asıl değişme, yani düzenli değişme, aynı konuşma ortamları olarak tarif edilebilen ve yeni şekillerin eklenmesi ile kaybolan eski şekillerin aşağı yukarı göçüşmesi durumudur. Bir dili belirli bir yer ve zaman diliminde kullanan insanların ortak ses seçkileri, o dilin o yer ve zamandaki ses sistemini oluşturmakta ve bu seçkilerdeki değişiklikler, o dilin o yer ve zamandaki düzenli ses değişmelerinin belirleyicisi olmaktadır.¹¹³

¹⁰⁹ Mustafa Öner, *age.*, s. 692.

¹¹⁰ Günay Karaağaç, *age.*, s. 51.

¹¹¹ Mustafa Öner, *age.*, s. 692.

¹¹² Günay Karaağaç, *age.*, s. 51.

¹¹³ Günay Karaağaç, *age.*, s. 52.

1.4.1.1. Ünlülerde Düzenli Ses Değişmeleri

1.4.1.1.1. Ünlü Daralması

Yanlarında geniş ünlüleri daraltma etkisi yapan bazı ünsüzlerin etkisi altında, “a, e, o, ö” geniş ünlülerinin “ı, i, u, ü” biçimindeki daralma olayı ünlü daralması olarak bilinir.¹¹⁴

1.4.1.1.1.1. e- > i-

Tatar ve Başkurt edebî dilinde düzenli olarak görülen bir ses olayıdır.¹¹⁵ Tatar ve Başkurt Türkçesindeki düzenli e- > i- değişimi XV. yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır. Ancak Codex Cumanicus'taki örnekler bu gelişimin en azından XIV. yüzyıl başlarına kadar gidebileceğini gösterir.¹¹⁶

et > it 'et'; er > ir 'erkek'; el > il 'ülke'; teñ > tiñ 'denk'; kel- > kil- 'gelmek'; sez- > siz- 'sezmek'; kes- > kis- 'kesmek'; yet- > cit- 'ulaşmak'; keñ > kiñ 'geniş'; keç > kiç 'akşam'; kerek > kirek 'gerek' vs.¹¹⁷

Çalışmamız sırasında DLT'de geçen kelimelerle bugünkü Tatar Türkçesinde kullanılan kelimeler karşılaştırılmış ve hem isimlerde hem de fiillerde ilk hecede e- > i- daralmasının pek çok örneğine rastlanılmıştır.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 92 tanesinin ilk hecesinde e- > i- daralması tespit edilmiştir:

- *DLT* bek > *Tat.* bik
- *DLT* belgü >> *Tat.* bilgé
- *DLT* ben >> *Tat.* min
- *DLT* berge > *Tat.* birge
- *DLT* berk >> *Tat.* bik
- *DLT* berü >> *Tat.* biré
- *DLT* beş > *Tat.* biş
- *DLT* bezek > *Tat.* bizek
- *DLT* bezgek > *Tat.* bizgek
- *DLT* çekürge >>>>> *Tat.* çikértké

¹¹⁴ Günay Karaağaç, *age.*, s. 97; Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 226.

¹¹⁵ Mustafa Öner, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, (TDK Yay., Ankara 1998), s. 12.

¹¹⁶ Süer Eker, *Kıpçak Grubu Dillerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998), s. 147-148.

¹¹⁷ Mustafa Öner, *age.*, s. 12.

- *DLT* çer > *Tat.* çir
- *DLT* edher > *Tat.* iyer
- *DLT* ekin >>> *Tat.* igén
- *DLT* ekindi >>>> *Tat.* ikénçé
- *DLT* elig (ellig) >>>> *Tat.* illé
- *DLT* em > *Tat.* im
- *DLT* emdi >> *Tat.* imdé(indé)
- *DLT* emgek > *Tat.* imgek
- *DLT* epmek >> *Tat.* ikmek
- *DLT* er > *Tat.* ir
- *DLT* erk > >*Tat.* irék
- *DLT* erkek >> *Tat.* irkék
- *DLT* es > *Tat.* is
- *DLT* esen > *Tat.* isen
- *DLT* esgürük >>>> *Tat.* isérék
- *DLT* eski >> *Tat.* iské
- *DLT* esrük > *Tat.* isérék
- *DLT* essiz > *Tat.* isséz
- *DLT* eş > *Tat.* iş
- *DLT* eşek > *Tat.* işek
- *DLT* eşgek >> *Tat.* işek
- *DLT* eşik >> *Tat.* işék
- *DLT* eşyek >> *Tat.* işek
- *DLT* et > *Tat.* it
- *DLT* etek > *Tat.* itek
- *DLT* etik >> *Tat.* iték
- *DLT* etmek (étmek) >> *Tat.* ikmek
- *DLT* etük >> *Tat.* iték
- *DLT* gerü >>> *Tat.* kiré
- *DLT* geşür >>> *Tat.* kişér
- *DLT* ked >> *Tat.* ki
- *DLT* kedh >> *Tat.* ki

- *DLT* kelin >> *Tat.* kilén
- *DLT* keliş >> *Tat.* kilés
- *DLT* kem > *Tat.* kim
- *DLT* keñeş > *Tat.* kiñeş
- *DLT* kerek > *Tat.* kirek
- *DLT* kerekliĝ >>> *Tat.* kireklé
- *DLT* kerki >> *Tat.* kirka
- *DLT* kerpiç >> *Tat.* kirpéc
- *DLT* kertik >> *Tat.* kirték
- *DLT* kertük >> *Tat.* kirték
- *DLT* kerü >> *Tat.* kiré
- *DLT* kesek > *Tat.* kisek
- *DLT* ketmen > *Tat.* kitmen
- *DLT* keyik >> *Tat.* kiyék
- *DLT* men > *Tat.* min
- *DLT* meñ > *Tat.* miñ
- *DLT* meñliĝ >> *Tat.* miñlé
- *DLT* ne > *Tat.* ni
- *DLT* nece (neçe) > *Tat.* niçe
- *DLT* neçük >> *Tat.* niçék
- *DLT* nelek >>>>> *Tat.* nilékten
- *DLT* nelik >>>>> *Tat.* nilékten
- *DLT* nelük >>>>> *Tat.* nilékten
- *DLT* sedhrek(g) >> *Tat.* sirek
- *DLT* sekiz >> *Tat.* sikéz
- *DLT* sekiz on >>>> *Tat.* siksen
- *DLT* sekkiz >>> *Tat.* sikéz
- *DLT* seksün >> *Tat.* siksen
- *DLT* semiz >> *Tat.* siméz
- *DLT* semüz > *Tat.* siméz
- *DLT* sen > *Tat.* sin
- *DLT* tegü >>> *Tat.* tik(111)

- *DLT* tek > *Tat.* tik(II)
- *DLT* telü >> *Tat.* tilé
- *DLT* telwe >>> *Tat.* tilé
- *DLT* temür >> *Tat.* timér
- *DLT* temürçi >>> *Tat.* timérçé
- *DLT* temür kazuk >>>> *Tat.* timér kazıq
- *DLT* teñ > *Tat.* tiñ
- *DLT* teñ tuş >>> *Tat.* tiñdeş
- *DLT* teñiz >>>> *Tat.* diñgéz
- *DLT* ter > *Tat.* tir
- *DLT* teri >> *Tat.* tiré
- *DLT* teriñ >>> *Tat.* tiren
- *DLT* terlik >> *Tat.* tirlék
- *DLT* teşük >> *Tat.* tişék
- *DLT* tezek > *Tat.* tizek
- *DLT* yemiş >>> *Tat.* ciméş
- *DLT* yeñge >> *Tat.* ciñge
- *DLT* yetti >>>>> *Tat.* cidé

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden 74 tanesinin ilk hecesinde e- > i- daralması tespit edilmiştir:

- *DLT* bekle- > *Tat.* bikle-
- *DLT* beklen- > *Tat.* biklen-
- *DLT* bez- > *Tat.* biz-
- *DLT* beze- > *Tat.* bize-
- *DLT* bezel- >> *Tat.* bizen-
- *DLT* bezen- > *Tat.* bizen-
- *DLT* çek- > *Tat.* çik-
- *DLT* çert- > *Tat.* çirt-
- *DLT* e- > *Tat.* i-
- *DLT* edher- >> *Tat.* iyer-
- *DLT* ederle- >> *Tat.* iyerle-

- *DLT* eg- >> *Tat.* iy-
- *DLT* ek- > *Tat.* ik-
- *DLT* elge- >> *Tat.* ile-
- *DLT* em- > *Tat.* im-
- *DLT* emgen- > *Tat.* imgen-
- *DLT* emget- > *Tat.* imget-
- *DLT* emikle- >>>>> *Tat.* iméz-
- *DLT* emle- > *Tat.* imle-
- *DLT* emlet- > *Tat.* imlet-
- *DLT* emür- >>> *Tat.* iméz-
- *DLT* emüz- >> *Tat.* iméz-
- *DLT* er- > *Tat.* i-
- *DLT* erin- >> *Tat.* irén-
- *DLT* erüş- >> *Tat.* iréş-
- *DLT* es- > *Tat.* is-
- *DLT* esirge- >> *Tat.* isérge-
- *DLT* eskir- >> *Tat.* iskér-
- *DLT* esne- > *Tat.* isne-
- *DLT* esnet- > *Tat.* isnet-
- *DLT* eş- > *Tat.* iş-
- *DLT* eşil- >> *Tat.* işél-
- *DLT* eteklen- > *Tat.* iteklen-
- *DLT* etlen- > *Tat.* itlen-
- *DLT* ez- > *Tat.* iz-
- *DLT* keç- > *Tat.* kiç-
- *DLT* keçün- >> *Tat.* kiçén-
- *DLT* kedh- >> *Tat.* kiy-
- *DLT* kedhrül- >>>> *Tat.* kiyérel-
- *DLT* kegir- >>> *Tat.* kikér-
- *DLT* keldür- >>>> *Tat.* kitér-
- *DLT* keliş- >> *Tat.* kiléş-
- *DLT* kel- > *Tat.* kil-

- *DLT* keltür- >>> *Tat.* kitér-
- *DLT* kemür- >> *Tat.* kimér-
- *DLT* keñeş- > *Tat.* kiñeş-
- *DLT* kepi- >> *Tat.* kip-
- *DLT* keril- >>>> *Tat.* kiyérel-
- *DLT* kert- > *Tat.* kirt-
- *DLT* kes- > *Tat.* kis-
- *DLT* kesil- >> *Tat.* kísél-
- *DLT* kesiş- >> *Tat.* kísés-
- *DLT* kestür- >> *Tat.* kisté-
- *DLT* ket- >> *Tat.* kiy-
- *DLT* kez- >> *Tat.* giz-
- *DLT* segirt- >>> *Tat.* sikért-
- *DLT* segre- >>> *Tat.* sikér-
- *DLT* sekirt- >> *Tat.* sikért-
- *DLT* sekre- >> *Tat.* sikér-
- *DLT* sekri- >> *Tat.* sikér-
- *DLT* sekrit- >>> *Tat.* sikért-
- *DLT* semri- >>> *Tat.* simér-
- *DLT* semrit- >>> *Tat.* simért-
- *DLT* seş- >> *Tat.* çiş-
- *DLT* sezin- >> *Tat.* sizén-
- *DLT* teñle- > *Tat.* tiñle-
- *DLT* tep- > *Tat.* tip-
- *DLT* terle- > *Tat.* tirlé-
- *DLT* terlet- > *Tat.* tirlet-
- *DLT* teşil- >> *Tat.* tişél-
- *DLT* yemür- >>> *Tat.* cimér-
- *DLT* yeñ- >> *Tat.* ciñ-
- *DLT* yet(i)ş- >>> *Tat.* cités-
- *DLT* yet- >> *Tat.* cit-

1.4.1.1.1.2. é- > i-

İlk olarak Yenisey Yazıtları'nda e-i arası bir ses olarak kullanıldığı bilinen ve kapalı e olarak adlandırılan "é" sesi Tatar Türkçesinde "i" sesine dönüşür.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 18 tanesinin ilk hecesinde é- > i- daralması tespit edilmiştir:

- *DLT* bél > *Tat.* bil
- *DLT* bériş >> *Tat.* biréş
- *DLT* béşik >> *Tat.* bişék
- *DLT* béşinç >>> *Tat.* bişénçé
- *DLT* él > *Tat.* il
- *DLT* ér >> *Tat.* cir
- *DLT* érin >> *Tat.* irén
- *DLT* érte > *Tat.* irte
- *DLT* kéç > *Tat.* kiç
- *DLT* kéçe > *Tat.* kiçe
- *DLT* yél >> *Tat.* cil
- *DLT* yélin >>> *Tat.* cilén
- *DLT* yém >> *Tat.* cim
- *DLT* yémiş >>> *Tat.* ciméş
- *DLT* yémşen >> *Tat.* cimşen
- *DLT* yéñ >> *Tat.* ciñ
- *DLT* yér >> *Tat.* cir
- *DLT* yéti >>>> *Tat.* cidé

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden 20 tanesinin ilk hecesin é- > i- daralması tespit edilmiştir:

- *DLT* bér- > *Tat.* bir-
- *DLT* béril- >> *Tat.* birél-
- *DLT* çét- > *Tat.* cit-
- *DLT* éşit- >> *Tat.* işét-
- *DLT* értele- > *Tat.* irtele-

- *DLT* eşittür- >>> *Tat.* işéttér-
- *DLT* eştil- >>> *Tat.* işétél-
- *DLT* éstür- >>> *Tat.* işéttér-
- *DLT* ét- > *Tat.* it-
- *DLT* étil- >> *Tat.* itél-
- *DLT* étin- >> *Tat.* itén-
- *DLT* kéç- > *Tat.* kiç-
- *DLT* kéter- > *Tat.* kiter-
- *DLT* té- > *Tat.* ti-(di-)
- *DLT* yè- >> *Tat.* ci-
- *DLT* yél- >> *Tat.* cil-
- *DLT* yélpin- >>> *Tat.* cilpén-
- *DLT* yemişlen- >>> *Tat.* ciméşlen-
- *DLT* yét- >> *Tat.* cit-
- *DLT* yét(i)ş- >>> *Tat.* citéş-

1.4.1.1.1.3. o- > u-

Eski Türkçedeki "o" sesi Tatar Türkçesinde "u" sesine dönüşür: ot > ut 'ateş, ışık'; tok > tuk 'tok'; orun > urın 'yer'; bol- > bul- 'olmak'; otur > utır- 'oturmak'; kol > kul 'el' vs.¹¹⁸

Çalışmamız sırasında DLT'de geçen pek çok kelimenin ilk hecesinde bulunan "o" sesinin bugün Tatar Türkçesinde "u" şeklinde dar ünlülü olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Fakat Kaşgarlı'nın eserini Arap harfleri ile yazmasından ve Arap harflerinde "o" ve "u" sesleri için ayrı harfler kullanılmadığından yola çıkarsak bahsi geçen kelimelerin "o" sesi ile mi yoksa "u" sesi ile mi transkribe edilmesi gerektiği muallak bir noktadır.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 90 tanesinin ilk hecesinde o- > u- daralması görülmüştür.

- *DLT* bod >> *Tat.* buy
- *DLT* bodug >>>> *Tat.* buyav

¹¹⁸ Mustafa Öner, *age.*, s. 12.

- *DLT* bodh >> *Tat.* buy
- *DLT* bodhuḡ >>>> *Tat.* buyav
- *DLT* bogaz >> *Tat.* buḡaz
- *DLT* bogım >>>> *Tat.* buvın
- *DLT* boḡum >>>> *Tat.* buvın
- *DLT* bogun >>> *Tat.* buvın
- *DLT* bog(uz) >> *Tat.* buḡaz
- *DLT* bok >> *Tat.* buḡ
- *DLT* boluṣ >> *Tat.* bulıṣ
- *DLT* boṣ > *Tat.* buṣ
- *DLT* boy > *Tat.* buy
- *DLT* boyun >>> *Tat.* muyın
- *DLT* boz > *Tat.* buz
- *DLT* çocuk >>>> *Tat.* cucḡa
- *DLT* çolak >> *Tat.* çulak
- *DLT* kol >> *Tat.* kul
- *DLT* koldaṣ >> *Tat.* kuldaṣ
- *DLT* koltık >>> *Tat.* kultık
- *DLT* kon >> *Tat.* kuy
- *DLT* konuk >>>> *Tat.* kunak
- *DLT* konukluḡ >>>>> *Tat.* kunaḡlı
- *DLT* konukluk >>>>> *Tat.* kunaḡlıḡ
- *DLT* korkluk >>>>> *Tat.* kurḡak
- *DLT* korkunç >>>>> *Tat.* kurḡınıç
- *DLT* koṣ >> *Tat.* kuṣ
- *DLT* kowurmaç >>>> *Tat.* kuvırmaç
- *DLT* koy >> *Tat.* kuy
- *DLT* koyu >>> *Tat.* kuyı
- *DLT* koyuḡ >>>> *Tat.* kuyı
- *DLT* koyun >>>> *Tat.* kuy
- *DLT* monçuk >>>> *Tat.* muyınçak
- *DLT* oçak >> *Tat.* uçak

- *DLT* oğrı >> *Tat.* uğrı
- *DLT* ok >> *Tat.* uķ(1)
- *DLT* ok >> *Tat.* uķ(11)
- *DLT* ol > *Tat.* ul
- *DLT* oluk >>> *Tat.* ulaķ
- *DLT* on > *Tat.* un
- *DLT* oñ > *Tat.* uñ(11)
- *DLT* oñ > *Tat.* uñ(1)
- *DLT* oñay > *Tat.* uñay
- *DLT* ordu >> *Tat.* urda
- *DLT* orgak >>> *Tat.* uraķ
- *DLT* ortak >> *Tat.* urtaķ
- *DLT* ortu >> *Tat.* urta
- *DLT* orun >> *Tat.* urın
- *DLT* orunçak >>>> *Tat.* urınçık
- *DLT* ot > *Tat.* ut(11)
- *DLT* ot > *Tat.* ut(1)
- *DLT* otaçı >> *Tat.* utavçı
- *DLT* otluğ >>> *Tat.* utlı
- *DLT* otra >> *Tat.* urta
- *DLT* otru >>> *Tat.* urta
- *DLT* otruğ >>> *Tat.* utraķ
- *DLT* otuz >> *Tat.* utız
- *DLT* otuñ >> *Tat.* utın
- *DLT* oyun >> *Tat.* uyın
- *DLT* porsmuk >>>>> *Tat.* bursık
- *DLT* porsuk >>>> *Tat.* bursık
- *DLT* sogan >> *Tat.* suğan
- *DLT* soguk >>>> *Tat.* suvık
- *DLT* sogun >>> *Tat.* suğan
- *DLT* soku >>> *Tat.* suķa
- *DLT* sol > *Tat.* sul

- *DLT* tofrac >> *Tat.* tufrac (tufrac)
- *DLT* tok >> *Tat.* tuq
- *DLT* tokımak >>>> *Tat.* tuqmaq
- *DLT* tokluk >>>> *Tat.* tuqlıq
- *DLT* toksun >>> *Tat.* tuqsan
- *DLT* tokuz >>> *Tat.* tuğız
- *DLT* tokuz on >>>>> *Tat.* tuqsan
- *DLT* tolgağ >>>> *Tat.* tulğaq
- *DLT* tolı > *Tat.* tulı
- *DLT* tolu > *Tat.* tulı
- *DLT* tolum >> *Tat.* tulım
- *DLT* ton > *Tat.* tun
- *DLT* toñ > *Tat.* tuñ
- *DLT* toñuz >>>> *Tat.* duñğız
- *DLT* top > *Tat.* tup(1)
- *DLT* toprak >> *Tat.* tufrac (tufrac)
- *DLT* toruğ >>> *Tat.* turı(11)
- *DLT* toz > *Tat.* tuz
- *DLT* toz- > *Tat.* tuz-(1)
- *DLT* yogurkan >>>> *Tat.* yurğan
- *DLT* yok >> *Tat.* yuq
- *DLT* yokaru >>> *Tat.* yuğarı
- *DLT* yol > *Tat.* yul
- *DLT* yoriga >>> *Tat.* yurğa

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden 68 tanesinin ilk hecesinde o- > u- daralması tespit edilmiştir:

- *DLT* bodhu- >> > *Tat.* buya-
- *DLT* boğ- >> *Tat.* buv-
- *DLT* bol- > *Tat.* bul-
- *DLT* boluş- >> *Tat.* bulış-
- *DLT* boşan- > *Tat.* buşan-

- *DLT* boşat- > *Tat.* buşat-
- *DLT* boşu- >> *Tat.* buşa-
- *DLT* boşun- >>> *Tat.* buşan-
- *DLT* boşut- >>> *Tat.* buşat-
- *DLT* kodh- >>> *Tat.* kıuy-
- *DLT* koltukla- >>>> *Tat.* kıultıkla-
- *DLT* kondur- >>>> *Tat.* kıundur-
- *DLT* kon- >>> *Tat.* kıun-
- *DLT* konukla- >>>> *Tat.* kıuna kıla-
- *DLT* konuklaş- >>>> *Tat.* kıuna kılaş-
- *DLT* kop- >>> *Tat.* kıup-
- *DLT* korkıt- >>>> *Tat.* kıur kıt-
- *DLT* kork- >>>> *Tat.* kıur kı-
- *DLT* korkun- >>>> *Tat.* kıur kın-
- *DLT* korkuş- >>>> *Tat.* kıur kış-
- *DLT* korkut- >>>> *Tat.* kıur kıt-
- *DLT* koş- >>> *Tat.* kıuş
- *DLT* koşul- >>>> *Tat.* kıuşıl-
- *DLT* kow- >>>> *Tat.* kıuv-
- *DLT* kowuş- >>>>> *Tat.* kıuvuş-
- *DLT* koy- >>> *Tat.* kıuy-
- *DLT* koyul- >>>> *Tat.* kıuyıl-
- *DLT* oğral- >>> *Tat.* ural-
- *DLT* oğra- >>> *Tat.* ura-
- *DLT* oğrıla- >>> *Tat.* uğrıla-
- *DLT* oğurla- >>>> *Tat.* uğrıla-
- *DLT* okı- >>> *Tat.* u kı-
- *DLT* okıl- >>> *Tat.* u kııl-
- *DLT* okın- >>> *Tat.* u kın-
- *DLT* okıt- >>> *Tat.* u kıt-
- *DLT* oldur- >>>>> *Tat.* utır-
- *DLT* oltur- >>>> *Tat.* utır-

- *DLT* oñ- > *Tat.* uñ-(11)
- *DLT* op- > *Tat.* up-
- *DLT* or- > *Tat.* ur-
- *DLT* ortula- > *Tat.* urtala-
- *DLT* orul- > *Tat.* uril-
- *DLT* ota- > *Tat.* uta-
- *DLT* ota- > *Tat.* utla-
- *DLT* owun- >>> *Tat.* uvın-
- *DLT* oy- > *Tat.* uy-
- *DLT* oynat- > *Tat.* uynat-
- *DLT* oyul- >> *Tat.* uyıl-
- *DLT* oz- > *Tat.* uz-
- *DLT* sogı- >>> *Tat.* suvın-
- *DLT* soy- > *Tat.* suy-
- *DLT* soyul- >> *Tat.* suyıl-
- *DLT* todhgur- >>> *Tat.* tuydır-
- *DLT* todhur- >>> *Tat.* tuydır-
- *DLT* tog- >> *Tat.* tuv-
- *DLT* togra- >> *Tat.* tura-
- *DLT* togru- >>>> *Tat.* turay-
- *DLT* togur- >>>> *Tat.* tuvdır-
- *DLT* tokı- >> *Tat.* tuķı-(1)
- *DLT* tokın- >> *Tat.* tuķın-
- *DLT* tokıt- >> *Tat.* tuķıt-
- *DLT* tokun- >>> *Tat.* tuķın-
- *DLT* tokuş- >>> *Tat.* tuķış-
- *DLT* tol- > *Tat.* tul-
- *DLT* toltur- >> *Tat.* tultır-
- *DLT* toñ- >> *Tat.* tuñ-
- *DLT* toy- > *Tat.* tuy-
- *DLT* yonu- >>> *Tat.* yun-

1.4.1.1.1.4. ö- > ü-

Eski Türkçedeki ö sesi Tatarcada ü sesine dönüşür: köp > küp 'çok'; öç > üç 'öç'; kör- > kür-'görmek'; ördek > ürdek 'ördek'; öpke > üpke 'öfke, ciğer'¹¹⁹

Tatar Türkçesinin karakteristik özellikleri arasında yer alan bu değişime DLT'de ve Tatar Türkçesinde kullanılan kelimeler arasında da yaygın olarak rastlanılmaktadır. Ancak DLT'nin Arapça ile kaleme alındığından ve Arapçada “ö” ve “ü” sesleri için ayrı harfler kullanılmadığından yola çıkarsak aşağıda tespit edilen kelimelerin de “ö” sesi ile mi yoksa “ü” sesi ile mi yazılması gerektiği şüpheli bir konudur.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 57 tanesinin ilk hecesinde ö- > ü- daralması tespit edilmiştir:

- *DLT* böri >> *Tat.* büre
- *DLT* çöp > *Tat.* çüp
- *DLT* çörek >> *Tat.* çürék
- *DLT* köç > *Tat.* küç
- *DLT* kök > *Tat.* kük
- *DLT* kökşin >>> *Tat.* küşél
- *DLT* kökürçkün >>>>> *Tat.* kügerçén
- *DLT* köl > *Tat.* kül
- *DLT* kölige >>> *Tat.* külege
- *DLT* kölik >>>> *Tat.* külege
- *DLT* kömür >> *Tat.* kümér
- *DLT* kömürlüg >>>> *Tat.* kümérlé
- *DLT* kömürlük >>> *Tat.* kümérlék
- *DLT* kön > *Tat.* kün
- *DLT* köñlek >>> *Tat.* külmek
- *DLT* köñül >> *Tat.* küñél
- *DLT* köñüllüg >>>>> *Tat.* küñéllé
- *DLT* köp > *Tat.* küp
- *DLT* köprüğ >>>>> *Tat.* küpér

¹¹⁹ Mustafa Öner, *age.*, s. 12.

- *DLT* köpük(ğ) >>> *Tat.* kübék
- *DLT* körk >> *Tat.* kürék
- *DLT* körklüğ >>>> *Tat.* küréklé
- *DLT* körük >> *Tat.* kürék
- *DLT* köz > *Tat.* küz
- *DLT* közetdeçi >>>> *Tat.* küzetçé
- *DLT* közetküçi >>>> *Tat.* küzetçé
- *DLT* közetteçi >>>> *Tat.* küzetçé
- *DLT* öç > *Tat.* üç
- *DLT* öçlüğ >>> *Tat.* üçlé
- *DLT* ödh >> *Tat.* üz
- *DLT* öfke >> *Tat.* üpke
- *DLT* ögey > *Tat.* ügey(ügiy)
- *DLT* ögüt >> *Tat.* ügét
- *DLT* öksüz >> *Tat.* ükséz
- *DLT* ökünç >>> *Tat.* ükénéç
- *DLT* öküz >> *Tat.* ügéz
- *DLT* ölüğ >>>> *Tat.* ülé
- *DLT* ölüm >> *Tat.* ülem
- *DLT* öpke > *Tat.* üpke(1)
- *DLT* öpke > *Tat.* üpke(11)
- *DLT* ördek > *Tat.* ürdek
- *DLT* örkü >>>> *Tat.* ürgé
- *DLT* örküç >>>> *Tat.* ürgéç
- *DLT* öt > *Tat.* üt
- *DLT* ötünç >>>> *Tat.* üténéç
- *DLT* övüt >>>> *Tat.* ügét
- *DLT* öz > *Tat.* üz
- *DLT* özek > *Tat.* üzek
- *DLT* özlüğ >>>> *Tat.* üzlé
- *DLT* özlük >> *Tat.* üzlék
- *DLT* söz > *Tat.* süz

- *DLT* töl > *Tat.* tül
- *DLT* tör > *Tat.* tür
- *DLT* töre >> *Tat.* tür
- *DLT* tört >> *Tat.* dürt
- *DLT* törtgöl(gil) >>>> *Tat.* dürtkél
- *DLT* töş > *Tat.* tüş

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 39 tanesinin ilk hecesinde ö- > ü- daralması tespit edilmiştir:

- *DLT* çök- > *Tat.* çük-
- *DLT* köç- > *Tat.* küç-
- *DLT* köçür- > *Tat.* küçér-
- *DLT* ködh- >> *Tat.* kür-
- *DLT* köger- > *Tat.* küger-
- *DLT* kökre- > *Tat.* kükre-
- *DLT* köm- > *Tat.* küm-
- *DLT* köndger- >>> *Tat.* kündér-
- *DLT* kön- > *Tat.* kün-
- *DLT* köpür- >> *Tat.* küpér-
- *DLT* köpürt- >> *Tat.* küpért-
- *DLT* kör- > *Tat.* kür-
- *DLT* körün- >> *Tat.* kürén-
- *DLT* körüş- >> *Tat.* küréş-
- *DLT* körüş- >> *Tat.* küreş-
- *DLT* köze- > *Tat.* küze-
- *DLT* közet- > *Tat.* küzet-
- *DLT* közle- > *Tat.* küzle-
- *DLT* öçür- >> *Tat.* üçér-
- *DLT* ögütle- >> *Tat.* ügétle-
- *DLT* ökün- >> *Tat.* ükén-
- *DLT* öldür- >>> *Tat.* ütér-
- *DLT* öl- > *Tat.* ül-

- *DLT* öpkele- > *Tat.* üpkele-
- *DLT* öpkile- >> *Tat.* üpkele-
- *DLT* öp- > *Tat.* üp-
- *DLT* ör- > *Tat.* ür-(ı)
- *DLT* örte- > *Tat.* ürte-
- *DLT* öt- > *Tat.* üt-
- *DLT* ötün- >> *Tat.* ütén-
- *DLT* töklün- >>>> *Tat.* tügél-
- *DLT* tök- > *Tat.* tük-
- *DLT* töktür- >> *Tat.* tüktér-
- *DLT* tökül- >>> *Tat.* tügél-
- *DLT* tön- > *Tat.* tün-
- *DLT* tönđer- >>> *Tat.* tünter-
- *DLT* tüşel- > *Tat.* tüşel-
- *DLT* tüşe- > *Tat.* tüşe-
- *DLT* tüşen- > *Tat.* tüşen-

1.4.1.1.2. Ünlü Genişlemesi

Ünlülerin çıkışında ağız boşluğunun çok açılması olayıdır. Bu olayda “ı, i, u, ü” dar ünlüleri, çeşitli nedenlerle boğumlanma özellikleri bakımından geniş sıradan “a, e, o, ö” ünlülerine dönüşmesidir.¹²⁰

1.4.1.1.2.1. i- > é-

Eski Türkçedeki "i" sesi, Tatar Türkçesinde "kapalı e" olarak bilinen "é" sesine dönüşür: biz > bész 'biz'; til > tél 'dil'; it > ét 'köpek'; il- > él- 'bağlamak'; tiş > téş 'diş'; silk- > sélk- 'silmek'; piş- > péş- 'pişmek' vs.¹²¹

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden sadece Tatar Türkçesine mahsus olan bu değişimin örneklerine DLT'de ve Tatar Türkçesinde kullanılan pek çok kelimedede yaygın olarak rastlanmaktadır.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 62 tanesinin ilk hecesinde i- > é- genişlemesi tespit edilmiştir:

¹²⁰ Günay Karaağaç, *age.*, s.98; Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 227.

¹²¹ Mustafa Öner, *age.*, s. 12.

- *DLT* bile >> *Tat.* bélen
- *DLT* bilek > *Tat.* bélek
- *DLT* bilezük >> *Tat.* bélezék
- *DLT* biliş >> *Tat.* bélés
- *DLT* bilig >>> *Tat.* bélék
- *DLT* bir > *Tat.* bér
- *DLT* birinç >>> *Tat.* béréncé
- *DLT* birle > *Tat.* bérle
- *DLT* birtem >> *Tat.* bérdem
- *DLT* bit > *Tat.* bét
- *DLT* bitig >>> *Tat.* béték
- *DLT* bitik >> *Tat.* béték
- *DLT* biz > *Tat.* béz
- *DLT* cincü >>> *Tat.* éncé
- *DLT* çim > *Tat.* çém
- *DLT* iç > *Tat.* éç
- *DLT* içkü >> *Tat.* éçké(1)
- *DLT* ilk >> *Tat.* élék
- *DLT* ini >> *Tat.* éné
- *DLT* iriñ >>> *Tat.* éren
- *DLT* isig >>>> *Tat.* éssé
- *DLT* iş > *Tat.* éş
- *DLT* iz > *Tat.* éz
- *DLT* kibi > *Tat.* kébi(kébék)
- *DLT* kiçik >> *Tat.* kéçék(kéçé)
- *DLT* kiçük >> *Tat.* kéçék(kéçé)
- *DLT* kim > *Tat.* kém
- *DLT* kipi > *Tat.* kébi(kébék)
- *DLT* kir > *Tat.* kér
- *DLT* kiriş >> *Tat.* kérés(11)
- *DLT* kirpi >> *Tat.* kérpé
- *DLT* kirpik >>> *Tat.* kérfék

- *DLT* kirşen > *Tat.* kërşen
- *DLT* kiş > *Tat.* kês
- *DLT* kişi >> *Tat.* kêsé
- *DLT* lıkın(likin) >> *Tat.* lekin
- *DLT* miñ > *Tat.* mēñ
- *DLT* miz >> *Tat.* béz
- *DLT* siñil >> *Tat.* séñél
- *DLT* siñir >> *Tat.* séñér
- *DLT* sirke > *Tat.* sérke
- *DLT* siş > *Tat.* şés
- *DLT* siz > *Tat.* séz
- *DLT* tilek > *Tat.* télek
- *DLT* tilim >> *Tat.* télém
- *DLT* tiregü >>> *Tat.* térek
- *DLT* tirek > *Tat.* térek
- *DLT* tiriğ >>> *Tat.* téré
- *DLT* tirsgek >> *Tat.* térsek
- *DLT* tişi >> *Tat.* téşé
- *DLT* tiz > *Tat.* téz
- *DLT* tizgin >> *Tat.* tézgén
- *DLT* tizim >> *Tat.* tézém
- *DLT* tizme > *Tat.* tézme
- *DLT* yigirme >>> *Tat.* yégérmé
- *DLT* yigirmi >>> *Tat.* yégérmé
- *DLT* yigirminç >>>> *Tat.* yégérménçé
- *DLT* yigit >> *Tat.* yégét
- *DLT* yigitlik >>> *Tat.* yégétlék
- *DLT* yilik >>> *Tat.* célék
- *DLT* yincü >>> *Tat.* éncé
- *DLT* yinçü >>>> *Tat.* éncé

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden 40 tanesinin ilk hecesinde i- > é- genişlemesi tespit edilmiştir:

- *DLT* bil- > *Tat.* bél-
- *DLT* bildüz- >>> *Tat.* béldér-
- *DLT* bilgedh- >>> *Tat.* bélgéz-
- *DLT* bilin- >> *Tat.* bélén-
- *DLT* biliş- >> *Tat.* béléş-
- *DLT* biltür- >>> *Tat.* béldér-
- *DLT* bitiş- [*] >> *Tat.* bétéş-
- *DLT* bitle- > *Tat.* bétle-
- *DLT* iç- > *Tat.* éç-
- *DLT* il- > *Tat.* él-
- *DLT* ilen- >> *Tat.* élén-
- *DLT* işle- > *Tat.* éşle-
- *DLT* it- > *Tat.* ét-
- *DLT* kiriş- >> *Tat.* kéréş-
- *DLT* kirlen- > *Tat.* kérlen-
- *DLT* kir- > *Tat.* kér-
- *DLT* kirpilen- >> *Tat.* kérpélen-
- *DLT* kişne- > *Tat.* kéşne-
- *DLT* silk- >> *Tat.* sélék-
- *DLT* silkin- >> *Tat.* sélkén-
- *DLT* siñdür- >> *Tat.* séñdér-
- *DLT* siñir- >>> *Tat.* séñdér-
- *DLT* siñ- > *Tat.* séñ-
- *DLT* siñür- >>> *Tat.* séñdér-
- *DLT* tik- > *Tat.* ték-
- *DLT* tiktür- >> *Tat.* téktér-
- *DLT* tile- > *Tat.* téle-
- *DLT* tilen- > *Tat.* télen-
- *DLT* tilet- > *Tat.* télet-
- *DLT* tilin- >> *Tat.* télén-

- *DLT* til- > *Tat.* tél-
- *DLT* tire- > *Tat.* tére-
- *DLT* tireş- > *Tat.* téreş-
- *DLT* tiril- >> *Tat.* térél-
- *DLT* tişe- > *Tat.* téşe-
- *DLT* tişle- > *Tat.* téşle-
- *DLT* tit- > *Tat.* tét-
- *DLT* tizil- >> *Tat.* tézél-
- *DLT* tizlin- >>> *Tat.* tézél-
- *DLT* tiz- > *Tat.* téz-

1.4.1.1.2.2. -i- > -é-

Eski Türkçedeki -i- sesi, Tatar Türkçesinde kapalı e olarak bilinen -é- sesine dönüşür. eşit- > işet- 'işitmek'; erik- > irék- 'özlemek'; keçir- > kiçér- 'geçirmek, affetmek'; birinçi > béréncé 'birinci' vs.¹²²

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden sadece Tatar Türkçesine mahsus olan bu değişim DLT'de ve Tatar Türkçesinde kullanılan kelimelerde de yoğun olarak görülmektedir.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 78 tanesinin kelime ortasında -i- > -é- genişlemesi tespit edilmiştir:

- *DLT* bériş >> *Tat.* biréş
- *DLT* béşik >> *Tat.* bişék
- *DLT* béşinç >>> *Tat.* bişénçé
- *DLT* bilig >>> *Tat.* bélék
- *DLT* biliş >> *Tat.* béléş
- *DLT* birinç >>> *Tat.* béréncé
- *DLT* bitig >>> *Tat.* béték
- *DLT* bitik >> *Tat.* béték
- *DLT* böri >> *Tat.* büre
- *DLT* bügri (bukri) >>> *Tat.* bökré
- *DLT* ekin >>> *Tat.* igén
- *DLT* ekindi >>>> *Tat.* ikénçé

¹²² Mustafa Öner, *age.*, s. 12.

- *DLT* elig (ellig) >>>>*Tat.* illé
- *DLT* emdi >> *Tat.* imdé(indé)
- *DLT* érin >> *Tat.* irén
- *DLT* eski >> *Tat.* iské
- *DLT* essiz >> *Tat.* isséz
- *DLT* eşik >> *Tat.* işék
- *DLT* etik >> *Tat.* iték
- *DLT* iki > *Tat.* iké
- *DLT* ikinç >> *Tat.* ikénçé
- *DLT* ikindi >> *Tat.* ikéndé
- *DLT* ikki >> *Tat.* iké
- *DLT* ikkiz >>> *Tat.* igéz
- *DLT* ini >> *Tat.* éné
- *DLT* iriñ >>> *Tat.* éren
- *DLT* irkin > *Tat.* irkén
- *DLT* ir(i)n > *Tat.* irén
- *DLT* isig >>> *Tat.* éssé
- *DLT* kelin >> *Tat.* kilén
- *DLT* keliş >> *Tat.* kiléş
- *DLT* kerekliğ >>>> *Tat.* kireklé
- *DLT* kerpiç >> *Tat.* kirpéç
- *DLT* kertik >> *Tat.* kirték
- *DLT* keyik >> *Tat.* kiyék
- *DLT* kiçik >> *Tat.* kéçék(kéçé)
- *DLT* kidhiz >> *Tat.* kiyéz
- *DLT* kiriş >> *Tat.* kéréş(11)
- *DLT* kirpi >> *Tat.* kérpé
- *DLT* kirpik >>> *Tat.* kérfék
- *DLT* kişi >> *Tat.* kéşé
- *DLT* kökşin >>> *Tat.* kükşél
- *DLT* köşik >> *Tat.* küşék
- *DLT* közetdeçi >>>> *Tat.* küzetçé

- *DLT* közetküçi >>>> *Tat.* küzetçé
- *DLT* közetteçi >>>> *Tat.* küzetcé
- *DLT* nelik >>>>> *Tat.* nilékten
- *DLT* sefinç >>>> *Tat.* söyénéç
- *DLT* sekiz >> *Tat.* sikéz
- *DLT* sekkiz >>> *Tat.* sikéz
- *DLT* semiz >> *Tat.* siméz
- *DLT* sewinç >>>> *Tat.* söyénéç
- *DLT* siñil >> *Tat.* séñél
- *DLT* siñir >> *Tat.* séñér
- *DLT* tegirmen >> *Tat.* tégérmen
- *DLT* temürçi >>> *Tat.* timércé
- *DLT* teñiz >>> *Tat.* diñgéz
- *DLT* teñri >> *Tat.* teñré
- *DLT* teri >> *Tat.* tiré
- *DLT* terlik >> *Tat.* tirlék
- *DLT* tilim >> *Tat.* télém
- *DLT* tilki >> *Tat.* tölké
- *DLT* tiriğ >>> *Tat.* téré
- *DLT* tişi >> *Tat.* téşé
- *DLT* tizgin >> *Tat.* tézgén
- *DLT* tizim >> *Tat.* tézém
- *DLT* yemiş >>> *Tat.* ciméş
- *DLT* yetti >>>>> *Tat.* cidé
- *DLT* yélin >>> *Tat.* cilén
- *DLT* yélpin- >>> *Tat.* cilpén-
- *DLT* yémiş >>> *Tat.* ciméş
- *DLT* yeti >>>> *Tat.* cidé
- *DLT* yigirme >>> *Tat.* yégérmé
- *DLT* yigirmi >>> *Tat.* yégérmé
- *DLT* yigirminç >>>> *Tat.* yégérménçé
- *DLT* yigit >> *Tat.* yégét

- *DLT* yigitlik >>> *Tat.* yégétlék
- *DLT* yilik >>> *Tat.* célék

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden 45 tanesinin kelime ortasında -i- > -é- genişlemesi tespit edilmiştir:

- *DLT* béril- >> *Tat.* birél-
- *DLT* bilin- >> *Tat.* bélén-
- *DLT* biliş- >> *Tat.* béléş-
- *DLT* bitiş- [*] >> *Tat.* bétéş-
- *DLT* çigil- > *Tat.* çigél-
- *DLT* eri- >> *Tat.* éré-
- *DLT* erin- >> *Tat.* irén-
- *DLT* erit- >> *Tat.* éré-
- *DLT* esirge- >> *Tat.* isérge-
- *DLT* eskir- >> *Tat.* iskér-
- *DLT* eşil- >> *Tat.* işél-
- *DLT* eşit- >> *Tat.* işét-
- *DLT* eşittür- >>> *Tat.* işéttér-
- *DLT* eştil- >>> *Tat.* işétél-
- *DLT* étıl- >> *Tat.* itél-
- *DLT* étin- >> *Tat.* itén-
- *DLT* işil- > *Tat.* işél-
- *DLT* işit- > *Tat.* işét-
- *DLT* itiş- > *Tat.* itéş-
- *DLT* kegir- >>> *Tat.* kikér-
- *DLT* keliş- >> *Tat.* kiléş-
- *DLT* keril- >>>> *Tat.* kiyérél-
- *DLT* kesil- >> *Tat.* kisél-
- *DLT* kesiş- >> *Tat.* kiséş-
- *DLT* kiñit- >>> *Tat.* kiñeyt-
- *DLT* kiriş- >> *Tat.* kéréş-
- *DLT* kirpilen- >> *Tat.* kérpélen-

- *DLT* küliş- >> *Tat.* kölész-
- *DLT* segirt- >>> *Tat.* sikért-
- *DLT* sekirt- >> *Tat.* sikért-
- *DLT* sekrit- >>> *Tat.* sikért-
- *DLT* sewin- >>> *Tat.* söyén-
- *DLT* sezin- >> *Tat.* sizén-
- *DLT* silkin- >> *Tat.* sélkén-
- *DLT* siñir- >>> *Tat.* séñdér-
- *DLT* telin- >> *Tat.* télén-
- *DLT* teşil- >> *Tat.* tişél-
- *DLT* tilin- >> *Tat.* télén-
- *DLT* tiril- >> *Tat.* térél-
- *DLT* tizil- >> *Tat.* tézél-
- *DLT* tizlin- >>> *Tat.* tézél-
- *DLT* üşi- > *Tat.* üşé-
- *DLT* yet(i)ş- >>> *Tat.* citéş-
- *DLT* yemişlen- >>> *Tat.* ciméşlen-
- *DLT* yét(i)ş- >>> *Tat.* citéş-

1.4.1.1.2.3. u- > o-

Eski Türkçedeki "u" sesi Tatar Türkçesinde "o" sesine dönüşür: uzak > ozak 'uzun vakit'; uç- > oç- 'uçmak'; tut- > tot- 'tutmak'; tuz > toz 'tuz'; kuş > koş 'kuş'; muñ > moñ 'sıkıntı, bun' vs.¹²³

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden sadece Tatar Türkçesinde ilk hecede görülen bu u- > o- değişiminin örneklerine DLT'de ve Tatar Türkçesinde kullanılan kelimeler arasında da yoğun olarak görülmektedir.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 90 tanesinin ilk hecesinde u- > o- genişlemesi tespit edilmiştir:

- *DLT* budgay >> *Tat.* boday(boğday)
- *DLT* bugday >> *Tat.* boday(boğday)
- *DLT* bulgayuk >>>>> *Tat.* bolğançık

¹²³ Mustafa Öner, *age.*, s. 12.

- *DLT* bulıt > *Tat.* bolıt
- *DLT* bulut >> *Tat.* bolıt
- *DLT* burçak > *Tat.* borçak
- *DLT* burun >> *Tat.* borm
- *DLT* burunduk >>>> *Tat.* borındık
- *DLT* but > *Tat.* bot
- *DLT* butak >> *Tat.* botak
- *DLT* butık >>> *Tat.* botak
- *DLT* buz > *Tat.* boz
- *DLT* buzagu >>> *Tat.* bozav
- *DLT* kubuz >>>> *Tat.* k̇obıs
- *DLT* kuçak >>> *Tat.* k̇oçak
- *DLT* kudruk >>>> *Tat.* k̇oyrık
- *DLT* kuduğ >>>>> *Tat.* k̇oyı
- *DLT* kudhı >>> *Tat.* k̇oyı
- *DLT* kudhruk >>>>> *Tat.* k̇oyrık
- *DLT* kudhuğ >>>> *Tat.* k̇oyı
- *DLT* kul >> *Tat.* k̇ol
- *DLT* kula >> *Tat.* k̇ola
- *DLT* kulaç >> *Tat.* k̇olaç
- *DLT* kulak >>> *Tat.* k̇olak
- *DLT* kulaklığ >>>> *Tat.* k̇olaklı
- *DLT* kulhak >>>> *Tat.* k̇olak
- *DLT* kulkak >>>> *Tat.* k̇olak
- *DLT* kulun >>> *Tat.* k̇olın
- *DLT* kulunluğ >>>>> *Tat.* k̇olınlı
- *DLT* kum >> *Tat.* k̇om
- *DLT* kunduz >>> *Tat.* k̇ondız
- *DLT* kur >>> *Tat.* k̇orı
- *DLT* kurç >>> *Tat.* k̇oriç
- *DLT* kurt >> *Tat.* k̇ort
- *DLT* kurtga >>> *Tat.* k̇ortka

- *DLT* kuruğluk >>>>> *Tat.* őrılık
- *DLT* kuruğsak >>>> *Tat.* őrorsak
- *DLT* kuruk >>>> *Tat.* őrori
- *DLT* kurun >>>> *Tat.* őrorım
- *DLT* kusığ >>>> *Tat.* őrosık
- *DLT* kuş >> *Tat.* őroş
- *DLT* kut >> *Tat.* őrot
- *DLT* kuyma >> *Tat.* őroyma
- *DLT* kuyuğ >>>> *Tat.* őroyı
- *DLT* kuzgun >>>> *Tat.* őrođın
- *DLT* mun >> *Tat.* moñ
- *DLT* mundağ >> *Tat.* monda
- *DLT* mundın >> *Tat.* mondiy
- *DLT* mundın >>> *Tat.* monnan
- *DLT* muñ > *Tat.* moñ
- *DLT* muñar >> *Tat.* moña
- *DLT* muñluđ >>> *Tat.* moñlı
- *DLT* tul > *Tat.* tol(ı)
- *DLT* tuman > *Tat.* toman
- *DLT* turag >> *Tat.* torak
- *DLT* turkun >>> *Tat.* torđın
- *DLT* turma > *Tat.* torna
- *DLT* turna > *Tat.* torna
- *DLT* turum > *Tat.* torım
- *DLT* tutguç >>> *Tat.* totkıç
- *DLT* tutgun >>> *Tat.* totkın
- *DLT* tutuğ >>> *Tat.* totık
- *DLT* tuyağ >> *Tat.* toyak
- *DLT* tuz > *Tat.* toz
- *DLT* tuzluğ >>> *Tat.* tozlı
- *DLT* uç > *Tat.* oç
- *DLT* uça > *Tat.* oça

- *DLT* uçmak >>> *Tat.* ocmağ
- *DLT* ukruk >>> *Tat.* oqruğ
- *DLT* uldañ >>> *Tat.* oltan
- *DLT* ulug >>> *Tat.* olı (oluğ)
- *DLT* uluğ >>> *Tat.* olı (oluğ)
- *DLT* un > *Tat.* on
- *DLT* uruş >> *Tat.* orış
- *DLT* uşak >> *Tat.* oşaq
- *DLT* utru >>> *Tat.* otırı
- *DLT* uya > *Tat.* oya
- *DLT* uzak >> *Tat.* ozaq
- *DLT* uzun >> *Tat.* ozın
- *DLT* yudhruk >>>> *Tat.* yodriq
- *DLT* yula > *Tat.* yola
- *DLT* yulduz >> *Tat.* yoldız
- *DLT* yumgak >>> *Tat.* yomğaq
- *DLT* yumşak >> *Tat.* yomşaq
- *DLT* yumur >>> *Tat.* yomrı
- *DLT* yumurtga >>>> *Tat.* yomırqa
- *DLT* yumuş >> *Tat.* yomiş
- *DLT* yumuşçı >> *Tat.* yomişçı
- *DLT* yurt > *Tat.* yort
- *DLT* yut > *Tat.* yot

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden 71 tanesinin ilk hecesinde u- > o- genişlemesi tespit edilmiştir:

- *DLT* bulga- >> *Tat.* bolğa-
- *DLT* bulıtlan- > *Tat.* bolıtlan-
- *DLT* buş- >> *Tat.* poş-
- *DLT* butaklan- >> *Tat.* botaklan-
- *DLT* butı- >> *Tat.* bota-
- *DLT* buyur- >> *Tat.* boyır-

- *DLT* buzagula- >>> *Tat.* bozavla-
- *DLT* kuçakla- >>> *Tat.* қоқақла-
- *DLT* kudur- >>> *Tat.* қотыр-
- *DLT* kulaçla- >> *Tat.* қолаçла-
- *DLT* kulakla- >>> *Tat.* қолақла-
- *DLT* kulunla- >>> *Tat.* қолınла-
- *DLT* kurga- >>>> *Tat.* қорı-
- *DLT* kurgat- >>>> *Tat.* қорıt-
- *DLT* kurı- >> *Tat.* қорı-
- *DLT* kurıt- >> *Tat.* қорıt-
- *DLT* kurtla- >> *Tat.* қортла-
- *DLT* kurtul- >>>> *Tat.* қотıl-
- *DLT* kurul- >>> *Tat.* қорıl-
- *DLT* kuru- >>> *Tat.* қорı-
- *DLT* kuruş- >>> *Tat.* қорıш-
- *DLT* kurut- >>> *Tat.* қорıt-
- *DLT* kus- >> *Tat.* қос-
- *DLT* kustur- >>>> *Tat.* қостыр-
- *DLT* kutul- >>> *Tat.* қотıl-
- *DLT* kutur- >>> *Tat.* қотыр-
- *DLT* kuzı- >>>> *Tat.* қорı-
- *DLT* kuzut- >>>> *Tat.* қорıt-
- *DLT* pus- > *Tat.* pos-
- *DLT* tunçuk- >>> *Tat.* тонçıқ-
- *DLT* tun- > *Tat.* ton-
- *DLT* tur- > *Tat.* tor-
- *DLT* turuş- >> *Tat.* torıш-
- *DLT* tut- > *Tat.* tot-
- *DLT* tuttur- >> *Tat.* tottır-
- *DLT* tutul- >> *Tat.* totıl-
- *DLT* tutun- >> *Tat.* totın-
- *DLT* tutuş- >> *Tat.* totıш-

- *DLT* tuy- > *Tat.* toy-
- *DLT* tuzla- > *Tat.* tozla-
- *DLT* uç- > *Tat.* oç-
- *DLT* uçur- >> *Tat.* oçır-
- *DLT* udhı- >> *Tat.* oyı-(1)
- *DLT* udhıt- >>> *Tat.* oyıt-(1)
- *DLT* udhu- >>>> *Tat.* oyı-(1)
- *DLT* udhuş- >>>> *Tat.* oyış-(11)
- *DLT* ulugla- >>>> *Tat.* olıla-
- *DLT* uluğla- >>>> *Tat.* olıla-
- *DLT* unıt- > *Tat.* onıt-
- *DLT* unut- >> *Tat.* onıt-
- *DLT* urış- >> *Tat.* orış-
- *DLT* ur- > *Tat.* or-
- *DLT* uruş- >> *Tat.* orış-
- *DLT* urun- >> *Tat.* orın-
- *DLT* ut- > *Tat.* ot-
- *DLT* uyala- > *Tat.* oyala-
- *DLT* uyal- > *Tat.* oyal-
- *DLT* uzat- >> *Tat.* ozayt-
- *DLT* uzut- >>>> *Tat.* ozayt-
- *DLT* yuk- >> *Tat.* yok-
- *DLT* yulkun- >>>> *Tat.* yolkın-
- *DLT* yumgaklan- >>>> *Tat.* yomgaklan-
- *DLT* yum- > *Tat.* yom-
- *DLT* yumşaklan- >> *Tat.* yomşaklan-
- *DLT* yumşa- > *Tat.* yomşa-
- *DLT* yumşat- > *Tat.* yomşat-
- *DLT* yumul- >> *Tat.* yomıl-
- *DLT* yunçı- > *Tat.* yonçı-
- *DLT* yunçıt- > *Tat.* yonçıt-
- *DLT* yunçut- >> *Tat.* yonçıt-

- *DLT* yut- > *Tat.* yot-

1.4.1.1.2.4 ü- > ö-

Eski Türkçedeki ü- sesi Tatarcada ö- sesine dönüşür: kün > kön 'deri; gön' ; tüş- > töş- 'inmek'; kül > köl 'kül'; üçün > öçén 'için'; üst > öst 'üst'; yüz- > yöz- 'yüzmek' vs.¹²⁴

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden sadece Tatar Türkçesinde ilk hecede görülen bu ü- > ö- değişiminin örneklerine *DLT*'de ve Tatar Türkçesinde kullanılan kelimeler arasında da yoğun olarak görülmektedir.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 49 tanesinin ilk hecesinde ü- > ö- genişlemesi tespit edilmiştir:

- *DLT* bügri (bukri) >>>> *Tat.* börké
- *DLT* büke > *Tat.* böke
- *DLT* bürme > *Tat.* börme
- *DLT* bütün >> *Tat.* bötén
- *DLT* küç > *Tat.* köç
- *DLT* küçlüğ >>> *Tat.* köçlé
- *DLT* kül > *Tat.* köl
- *DLT* kümüş >> *Tat.* kömés
- *DLT* kün > *Tat.* kön
- *DLT* kündüz >> *Tat.* köndéz
- *DLT* künlük >> *Tat.* könlék
- *DLT* kür > *Tat.* kör
- *DLT* küye > *Tat.* köye
- *DLT* küz > *Tat.* köz
- *DLT* küzün >> *Tat.* közen
- *DLT* müñüz >>> *Tat.* mögéz
- *DLT* sükül >>> *Tat.* söyél
- *DLT* süñü >>> *Tat.* söñgé
- *DLT* süt > *Tat.* söt

¹²⁴ Mustafa Öner, *age.*, s. 12.

- *DLT* t**ü**b >> *Tat.* t**ö**p
- *DLT* t**ü**bl**ü**ğ >>> *Tat.* t**ö**pl**é**
- *DLT* t**ü**g**m**e >> *Tat.* t**ö**y**m**e
- *DLT* t**ü**g**ü**n >>> *Tat.* t**ö**y**é**n
- *DLT* t**ü**m**e**n > *Tat.* t**ö**m**e**n
- *DLT* t**ü**n > *Tat.* t**ö**n
- *DLT* t**ü**pl**ü**ğ >>> *Tat.* t**ö**pl**é**
- *DLT* t**ü**rg**e**k > *Tat.* t**ö**rg**e**k
- *DLT* t**ü**r**e**k >> *Tat.* t**ö**rg**e**k
- *DLT* t**ü**rl**ü**ğ >>> *Tat.* t**ö**rl**é**
- *DLT* t**ü**ş > *Tat.* t**ö**ş
- *DLT* t**ü**t**ü**n >> *Tat.* t**ö**t**é**n
- *DLT* t**ü**z > *Tat.* t**ö**z
- *DLT* ü**ç** > *Tat.* ö**ç**
- *DLT* ü**ç**g**il** >>>>> *Tat.* ö**ç**k**é**ll**e**p
- *DLT* ü**ç**ü**ç** >>> *Tat.* ö**ç**é**ñ**ç**é**
- *DLT* ü**l**ü**ş** >> *Tat.* ö**l**é**ş**
- *DLT* ü**n** > *Tat.* ö**n**
- *DLT* ü**st**ü**n** >>> *Tat.* ö**ts**é**n**
- *DLT* ü**v** >> *Tat.* ö**y**
- *DLT* ü**w** >> *Tat.* ö**y**
- *DLT* ü**z**ü**m** >>> *Tat.* y**ö**z**é**m
- *DLT* y**ü**d**h** >> *Tat.* y**ö**z(11)
- *DLT* y**ü**g**ü**n >> *Tat.* y**ö**g**é**n
- *DLT* y**ü**k > *Tat.* y**ö**k(1)
- *DLT* y**ü**ñ [*] >> *Tat.* c**ö**n
- *DLT* y**ü**r**e**k (g) > *Tat.* y**ö**r**e**k
- *DLT* y**ü**z > *Tat.* y**ö**z(11)
- *DLT* y**ü**z > *Tat.* y**ö**z(1)
- *DLT* y**ü**z**ü**k >> *Tat.* y**ö**z**é**k

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden 53 tanesinin ilk hecesinde ü- > ö- genişlemesi tespit edilmiştir:

- *DLT* bög- >> *Tat.* bök-
- *DLT* bükül- >> *Tat.* bökél-
- *DLT* bütür- >> *Tat.* bötér-
- *DLT* küçen- > *Tat.* köçen-
- *DLT* küçlen- > *Tat.* köçlen-
- *DLT* küdh- >> *Tat.* köt-
- *DLT* küliš- >> *Tat.* köleş-
- *DLT* kültür- >>> *Tat.* köldér-
- *DLT* külüş- >> *Tat.* köleş-
- *DLT* küreş- > *Tat.* köreş-
- *DLT* küri- >> *Tat.* köre-
- *DLT* küt- > *Tat.* köt-
- *DLT* müñüzlen- >>> *Tat.* mögézlen-
- *DLT* süñük(g) >>> *Tat.* söyek
- *DLT* süz- > *Tat.* söz-(11)
- *DLT* tüg- >> *Tat.* töy-
- *DLT* tüke- >> *Tat.* töken-
- *DLT* tüne- > *Tat.* töne-
- *DLT* tüple- > *Tat.* töple-
- *DLT* tüplen- > *Tat.* töplen-
- *DLT* tür- > *Tat.* tör-
- *DLT* türt- > *Tat.* tört-
- *DLT* türül- >> *Tat.* törél-
- *DLT* türün- >> *Tat.* törén-
- *DLT* türüş- >> *Tat.* törés-
- *DLT* tüş- > *Tat.* töş-
- *DLT* tüşür- >> *Tat.* töşér-
- *DLT* tüz- > *Tat.* töz-
- *DLT* tüzül- >> *Tat.* tözel-
- *DLT* üdhlen- >> *Tat.* öylen-
- *DLT* üleş- > *Tat.* öleş-
- *DLT* ünde- > *Tat.* önde-

- *DLT* ürk- >> *Tat.* örek-
- *DLT* ürküt- >> *Tat.* örkét-
- *DLT* ür- > *Tat.* ör-
- *DLT* ürül- >> *Tat.* örél-
- *DLT* üstel- > *Tat.* östel-
- *DLT* üşür- >> *Tat.* öşker-
- *DLT* üşü- >> *Tat.* öşé-
- *DLT* üşüt- >> *Tat.* öşét-
- *DLT* ütül- >> *Tat.* ötél-
- *DLT* üz- > *Tat.* öz-
- *DLT* üzel- >> *Tat.* özél-
- *DLT* üztür- >>> *Tat.* özdér-
- *DLT* üzül- >> *Tat.* özél-
- *DLT* yügrüş- >>> *Tat.* yögerés-
- *DLT* yüg(ü)r- >> *Tat.* yöger-
- *DLT* yügürt- >> *Tat.* yögért-
- *DLT* yükle- > *Tat.* yökle-
- *DLT* yükün- >>> *Tat.* yögén-
- *DLT* yüreklen- > *Tat.* yöreklen-
- *DLT* yüz- > *Tat.* yöz-
- *DLT* yüztür- >>> *Tat.* yözdér-

1.4.1.1.3. Ünlü Türemesi

Ses özelliklerine veya birbirleri ile birleşme şartlarına bağlı bazı nedenlerle kelimenin ön, iç ve sonuna ünlü getirilmesi olayıdır. Ünlü türemesi “ön seste, iç seste ve son seste” olmak üzere üçe ayrılır.¹²⁵

¹²⁵ Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 229.

1.4.1.1.3.1. -ø- > -ı- / -é-

Tatar Türkçesinde son seste bulunan çift ünsüzler arasında genellikle "ı" veya "é" ünlüsünün türediği görülür: Börk > bürék 'şapka; bürk'; erk > irék 'hürriyet, serbestlik'; kırk > kırık 'kırk'; körk > kürék 'güzellik'; alp > alıp 'alp'; sevinç > söyénéç 'sevinç' vs.¹²⁶

Bu değişim Tatar Türkçesinde olduğu gibi, Kazak Türkçesinde de ünlülerde görülen düzenli ses hadiselerindedir.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde de kullanılan ve son seste çift ünsüz bulunduran isimlerden 14 tanesinde ünlü türemesi tespit edilmiştir:

- *DLT* alp >> *Tat.* alıp
- *DLT* bars >> *Tat.* barıs
- *DLT* erk >> *Tat.* irék
- *DLT* inanç >> *Tat.* inanıç
- *DLT* ilk >> *Tat.* élék
- *DLT* kazganç >>>> *Tat.* kazanış
- *DLT* kılınç >>>> *Tat.* kılaniş
- *DLT* kırk >>> *Tat.* kırık
- *DLT* korkunç >>>> *Tat.* kırkıniç
- *DLT* körk >> *Tat.* kürék
- *DLT* kurç >>> *Tat.* kırıç
- *DLT* kürk > *Tat.* kürék
- *DLT* ökünç >>> *Tat.* ökénéç
- *DLT* ötünç >>> *Tat.* üténéç
- *DLT* sefinç >>>> *Tat.* söyénéç
- *DLT* sewinç >>>> *Tat.* söyénéç

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde de kullanılan ve son seste çift ünsüz bulunduran fiillerden 4 tanesinde ünlü türemesi tespit edilmiştir:

- *DLT* kork- >>>> *Tat.* kırık-

¹²⁶ Mustafa Öner, *age.*, s.12

- *DLT* silk- >>> *Tat.* sélkén-
- *DLT* ürk- >> *Tat.* örék-
- *DLT* yort- >> *Tat.* yöret-

1.4.1.1.4. Düzleşme

Yuvarlaklaşmanın tersi olan bir ses olayıdır. Yuvarlak olan dudak ünlülerinde görülen bir değişmedir. Küçük ünlü uyumu dediğimiz dudak benzeşmesinin, ters yönde gerçekleşmesidir. Bir dudak ünlüsünün dudak ünlüsü özelliğini yitirerek düz ünlü haline gelmesidir.¹²⁷

1.4.1.1.4.1. u > ı

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 102 tanesinin söz ortasında ve kelime sonunda u > ı düzleşmesi tespit edilmiştir:

- *DLT* akrun >> *Tat.* aqrın
- *DLT* alpagut >> *Tat.* alpavıt
- *DLT* altun > *Tat.* altın
- *DLT* añduz >> *Tat.* andız
- *DLT* artuk >> *Tat.* artıq
- *DLT* aruk >>>> *Tat.* arıgan
- *DLT* aşuk >> *Tat.* aşıq
- *DLT* ayru > *Tat.* ayrı
- *DLT* azuk >> *Tat.* azıq
- *DLT* bozuk >> *Tat.* bozıq
- *DLT* buluş > *Tat.* bulış
- *DLT* bulut >> *Tat.* bolıt
- *DLT* burun >> *Tat.* borın
- *DLT* çaruk >> *Tat.* çarıq
- *DLT* kadhgu >>>> *Tat.* qayğı
- *DLT* kagun >>> *Tat.* qavın
- *DLT* karamuk >>> *Tat.* qaramıq

¹²⁷ Günay Karaağaç; **Türkçenin Ses Bilgisi**, (Kesit Yayınları, İstanbul 2010), s.75; Zeynep Korkmaz, **Grammer Terimleri Sözlüğü**, (TDK Yay., Ankara 2003), s. 77.

- *DLT* karañgu >>> *Tat.* karañğı
- *DLT* karañku >>> *Tat.* karañğı
- *DLT* karşu > *Tat.* karşı
- *DLT* kaşuk >>> *Tat.* kaşık
- *DLT* kayguk >>>> *Tat.* kayık
- *DLT* kazuk >>> *Tat.* kazık
- *DLT* kırkuy >>> *Tat.* kırğıy
- *DLT* kızlamuk >>>> *Tat.* kızamık
- *DLT* konukluğ >>>>> *Tat.* kunaqlı
- *DLT* konukluk >>>>> *Tat.* kunaqlık
- *DLT* koñur >>> *Tat.* koñır
- *DLT* koñuz > *Tat.* koñız
- *DLT* korkunç >>>>> *Tat.* kırkıniç
- *DLT* kowurmaç >>>> *Tat.* kuvırmaç
- *DLT* koyu >>> *Tat.* kuyı
- *DLT* koyuğ >>>> *Tat.* kuyı
- *DLT* kubuz >>>> *Tat.* qobıs
- *DLT* kudruk >>>>> *Tat.* qoyrıq
- *DLT* kudhruk >>>>> *Tat.* qoyrıq
- *DLT* kudhuğ >>>>> *Tat.* qoyı
- *DLT* kulun >>> *Tat.* qolın
- *DLT* kulunluğ >>>>> *Tat.* qolınlı
- *DLT* kunduz >>> *Tat.* qondız
- *DLT* kuruqluk >>>>> *Tat.* qorılıq
- *DLT* kuruk >>>>> *Tat.* qorı
- *DLT* kurun >>>> *Tat.* qorım
- *DLT* kuyuğ >>>> *Tat.* qoyı
- *DLT* kuzgun >>>> *Tat.* qozgın
- *DLT* muñluğ >>> *Tat.* moñlı
- *DLT* orun >> *Tat.* urın
- *DLT* otuz >> *Tat.* utız
- *DLT* otuñ >>> *Tat.* utın

- *DLT* otluğ >>> *Tat.* utlı
- *DLT* oyun >> *Tat.* uyn
- *DLT* samursak >>> *Tat.* sarımsak
- *DLT* sınık >> *Tat.* sınık
- *DLT* sıñuk >>> *Tat.* sınık
- *DLT* suvık >>> *Tat.* sıyık
- *DLT* suvuk >>>> *Tat.* sıyık
- *DLT* takuk >>> *Tat.* tavık
- *DLT* tamur > *Tat.* tamır
- *DLT* tanuk >> *Tat.* tanık
- *DLT* tanukluk >>>> *Tat.* tanıklık
- *DLT* tavuş > *Tat.* tavış
- *DLT* tawuş >> *Tat.* tavış
- *DLT* tokuz >>> *Tat.* tuğız
- *DLT* tolu >> *Tat.* tulı
- *DLT* tolum >> *Tat.* tulım
- *DLT* tomşuk >> *Tat.* tomşık
- *DLT* toñuz >>> *Tat.* duñgız
- *DLT* toruğ >>> *Tat.* turı(11)
- *DLT* turkun >>> *Tat.* torğın
- *DLT* turum >> *Tat.* torım
- *DLT* tuşagu >>> *Tat.* tışav
- *DLT* tutguç >>> *Tat.* totk1ç
- *DLT* tutgun >>> *Tat.* totk1n
- *DLT* tutuğ >>> *Tat.* totk
- *DLT* tuzluğ >>> *Tat.* tozlı
- *DLT* ulug >>> *Tat.* olı (oluğ)
- *DLT* uluğ >>> *Tat.* olı (oluğ)
- *DLT* urun > *Tat.* urın
- *DLT* uruş >> *Tat.* orış
- *DLT* utru >>> *Tat.* otır1
- *DLT* utun > *Tat.* utın

- *DLT* uzun >> *Tat.* ozın
- *DLT* yafuz >> *Tat.* yavız
- *DLT* yagmur >>> *Tat.* yañğır
- *DLT* yamgur >>> *Tat.* yañğır
- *DLT* yançuk >> *Tat.* yançık
- *DLT* yaruk >> *Tat.* yarıq
- *DLT* yastuk >> *Tat.* yastık
- *DLT* yawuz >> *Tat.* yavız
- *DLT* yazuk >> *Tat.* yazık
- *DLT* yazukluğ >>>> *Tat.* yazıklı
- *DLT* yogurt >> *Tat.* yoğirt
- *DLT* yokaru >>> *Tat.* yuğarı
- *DLT* yudhruk >>>> *Tat.* yodriq
- *DLT* yukaru >> *Tat.* yuğarı
- *DLT* yulduz >> *Tat.* yoldız
- *DLT* yumur >>> *Tat.* yomrı
- *DLT* yumurtga >>>> *Tat.* yomırqa
- *DLT* yumuş >> *Tat.* yomış
- *DLT* yumuşçı >> *Tat.* yomışçı
- *DLT* yuş > *Tat.* yış

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde de kullanılan fiillerden 98 tanesinin söz ortasında ve kelime sonunda u > ı düzleşmesi tespit edilmiştir:

- *DLT* aşuk- >> *Tat.* aşık-
- *DLT* aşun- > *Tat.* aşın-
- *DLT* azuklan- >> *Tat.* azıqlan-
- *DLT* batur- > *Tat.* batır-
- *DLT* bayu- > *Tat.* bayı-
- *DLT* bayut- > *Tat.* bayıt-
- *DLT* bozul- > *Tat.* bozıl-
- *DLT* bulduz- >> *Tat.* buldır-
- *DLT* buluş- > *Tat.* bulış-
- *DLT* burunla- >> *Tat.* borınla-

- *DLT* buyur- >> *Tat.* boyır-
- *DLT* çaptur- > *Tat.* çaptır-
- *DLT* kaçur- >> *Tat.* kaçır-
- *DLT* kadhgur- >>>> *Tat.* kayğır-
- *DLT* kagunlan- >>> *Tat.* kavınlan-
- *DLT* kandur- >> *Tat.* kandır-
- *DLT* kantur- >>> *Tat.* kandır-
- *DLT* kaptur- >> *Tat.* kaptır-
- *DLT* kawuş- >>> *Tat.* kavış-
- *DLT* kaygur- >>> *Tat.* kayğır-
- *DLT* kıstur- >> *Tat.* kıstır-
- *DLT* kondur- >>> *Tat.* kundır-
- *DLT* korkun- >>>> *Tat.* kurkın-
- *DLT* korkuş- >>>> *Tat.* kurkiş-
- *DLT* korkut- >>>> *Tat.* kurkit-
- *DLT* koşul- >>> *Tat.* kuşıl-
- *DLT* kowuş- >>>> *Tat.* kuviş-
- *DLT* koyul- >>> *Tat.* kuyıl-
- *DLT* kudur- >>>> *Tat.* kotır-
- *DLT* kugur- >>>> *Tat.* kuvır-
- *DLT* kulunla- >>> *Tat.* kolınla-
- *DLT* kurtul- >>>> *Tat.* kotıl-
- *DLT* kurul- >>> *Tat.* korıl-
- *DLT* kuru- >>> *Tat.* kori-
- *DLT* kuruş- >>> *Tat.* koriş-
- *DLT* kurut- >>> *Tat.* korit-
- *DLT* kustur- >>>> *Tat.* kostır-
- *DLT* kutul- >>>> *Tat.* kotıl-
- *DLT* kutur- >>>> *Tat.* kotır-
- *DLT* ogurla- >>>> *Tat.* ugrıla-
- *DLT* oldur- >>>> *Tat.* utır-
- *DLT* oltur- >>>> *Tat.* utır-

- *DLT* orul- >> *Tat.* urıl-
- *DLT* owun- >>> *Tat.* uvın-
- *DLT* oyul- >> *Tat.* uyıl-
- *DLT* saltur- >> *Tat.* saldır-
- *DLT* sıgtur- >>> *Tat.* sıydır-
- *DLT* sıgur- >>> *Tat.* sıydır-
- *DLT* sızgur- >> *Tat.* sızdır-
- *DLT* soyul- >> *Tat.* suyıl-
- *DLT* tamuz- > *Tat.* tamız-
- *DLT* tanul- > *Tat.* tanıl-
- *DLT* tanu- > *Tat.* tanı-
- *DLT* tanuş- > *Tat.* tanış-
- *DLT* tanut- > *Tat.* tanıt-
- *DLT* tapşur- > *Tat.* tapşır-
- *DLT* tapul- >> *Tat.* tabıl-
- *DLT* taşu- > *Tat.* taşı-
- *DLT* tındur- > *Tat.* tındır-
- *DLT* todhgur- >>>> *Tat.* tuydır-
- *DLT* todhur- >>>> *Tat.* tuydır-
- *DLT* togur- >>>> *Tat.* tuvdır-
- *DLT* tokun- >>> *Tat.* tuğın-
- *DLT* tokuş- >>> *Tat.* tuğış-
- *DLT* toltur- >> *Tat.* tultır-
- *DLT* tomur- > *Tat.* tomır-
- *DLT* tunçuk- >>> *Tat.* tonçık-
- *DLT* turuş- >> *Tat.* torış-
- *DLT* tuttur- >> *Tat.* tottır-
- *DLT* tutuk- >> *Tat.* tutık-
- *DLT* tutul- >> *Tat.* totıl-
- *DLT* tutun- >> *Tat.* totın-
- *DLT* tutuş- >> *Tat.* totış-
- *DLT* uçur- >> *Tat.* oçır-

- *DLT* udhu- >>> *Tat.* oyı-(1)
- *DLT* udhuş- >>> *Tat.* oyiş-(11)
- *DLT* ukul- >> *Tat.* uqıl-
- *DLT* uktur- >>>> *Tat.* uqıttır-
- *DLT* ulugla- >>> *Tat.* olıla-
- *DLT* uluğla- >>> *Tat.* olıla-
- *DLT* unut- >> *Tat.* onıt-
- *DLT* urul- > *Tat.* urıl-
- *DLT* urun- >> *Tat.* orın-
- *DLT* uruş- >> *Tat.* oriş-
- *DLT* uwun- >> *Tat.* uvın-
- *DLT* yagtur- >>> *Tat.* yavdır-
- *DLT* yaktur- > *Tat.* yaktır-
- *DLT* yaltur- >> *Tat.* yaltıra-
- *DLT* yandur- > *Tat.* yandır-
- *DLT* yañkula- >>> *Tat.* yañgıra-
- *DLT* yaptur- > *Tat.* yaptır-
- *DLT* yapul- >> *Tat.* yabil-
- *DLT* yapuş- >> *Tat.* yabiş-
- *DLT* yatgur- >> *Tat.* yatqır-
- *DLT* yawuzlan- >> *Tat.* yavızlan-
- *DLT* yulkun- >>> *Tat.* yolqın-
- *DLT* yumul- >> *Tat.* yomıl-
- *DLT* yunçut- >> *Tat.* yonçıt-

1.4.1.1.4.2. ü > é

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde de kullanılan isimlerden 75 tanesinin söz ortasında ve kelime sonunda ü > é düzleşmesi tespit edilmiştir:

- *DLT* berü >> *Tat.* biré
- *DLT* bilezük >> *Tat.* bélezék
- *DLT* böğür > *Tat.* böyér
- *DLT* bütün >> *Tat.* bötén

- *DLT* çekük >>> *Tat.* çükéç
- *DLT* çekürge >>>> *Tat.* çikértké
- *DLT* edhgü >>> *Tat.* eyé
- *DLT* esgürük >>>> *Tat.* isérék
- *DLT* esrük >>> *Tat.* isérék
- *DLT* gerü >>> *Tat.* kiré
- *DLT* geşür >>> *Tat.* kişér
- *DLT* içkü >> *Tat.* éçké
- *DLT* kertük >> *Tat.* kirték
- *DLT* kerü >> *Tat.* kiré
- *DLT* kiçük >> *Tat.* kéçék(kéçé)
- *DLT* kirü >> *Tat.* kiré
- *DLT* kökürçkün >>>>> *Tat.* kügerçén
- *DLT* kömür >> *Tat.* kümér
- *DLT* kömürlüç >>>> *Tat.* kümérlé
- *DLT* kömürlük >>> *Tat.* kümérlék
- *DLT* köñül >> *Tat.* küñél
- *DLT* köñüllüç >>>> *Tat.* küñéllé
- *DLT* köprüç >>>> *Tat.* küpér
- *DLT* köpük(ç) >>> *Tat.* kübék
- *DLT* körkülüç >>>> *Tat.* küréklé
- *DLT* körük >> *Tat.* kürék
- *DLT* köyük >> *Tat.* köyéç
- *DLT* közñü >> *Tat.* közgé
- *DLT* küçlüç >>> *Tat.* köçlé
- *DLT* kümüş >> *Tat.* kömésç
- *DLT* kündüz >> *Tat.* köndéz
- *DLT* künlük >> *Tat.* könlék
- *DLT* meñgü > *Tat.* meñgé
- *DLT* müñüz >>> *Tat.* mögéz
- *DLT* neçük >> *Tat.* niçék
- *DLT* öçüt >>> *Tat.* üçét

- *DLT* öksüz >> *Tat.* ükséz
- *DLT* ökünç >>> *Tat.* ükénéç
- *DLT* öküz. >>> *Tat.* ügéz
- *DLT* ölüğ >>> *Tat.* ülé
- *DLT* ölüm >> *Tat.* ülem
- *DLT* örküç >>> *Tat.* ürgéç
- *DLT* örkü >>> *Tat.* ürgé
- *DLT* ötünç >>> *Tat.* üténéç
- *DLT* ötün- >> *Tat.* ütén-
- *DLT* övüt >>> *Tat.* ügét
- *DLT* özlüğ >>> *Tat.* üzlé
- *DLT* özlük >> *Tat.* üzlék
- *DLT* sekü > *Tat.* seké
- *DLT* sidük > *Tat.* sidék
- *DLT* sidhük >> *Tat.* sidék
- *DLT* süñü >>> *Tat.* söñgé
- *DLT* süpürgü >>>> *Tat.* sébérke
- *DLT* tegül >> *Tat.* tügél
- *DLT* telü >> *Tat.* tilé
- *DLT* temür >> *Tat.* timér
- *DLT* temürçi >>> *Tat.* timérçé
- *DLT* teşük >> *Tat.* tişék
- *DLT* tilkü >> *Tat.* tölké
- *DLT* törtgül(gil) >>>> *Tat.* dürtkél
- *DLT* tüblüğ >>>> *Tat.* töplé
- *DLT* tügün >>> *Tat.* töyén
- *DLT* tüplüğ >>> *Tat.* töplé
- *DLT* türlüğ >>> *Tat.* törlé
- *DLT* tütün >> *Tat.* tötén
- *DLT* üçünç >>> *Tat.* öçénéç
- *DLT* üjük >>> *Tat.* icék
- *DLT* ülüş >> *Tat.* öleş

- *DLT* üstün >> *Tat.* östén
- *DLT* üzüm >>> *Tat.* yözém
- *DLT* yinçü >>> *Tat.* éncé
- *DLT* yincü >>> *Tat.* éncé
- *DLT* yügün >> *Tat.* yögén
- *DLT* yünçü >>> *Tat.* éncé
- *DLT* yüzük >> *Tat.* yözék

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde de kullanılan fiillerden 57 tanesinin söz ortasında ve kelime sonunda ü > é düzleşmesi tespit edilmiştir:

- *DLT* bükül- >> *Tat.* bökél-
- *DLT* büt- > *Tat.* bét-
- *DLT* bütür- >> *Tat.* bötér-
- *DLT* emüz- >> *Tat.* iméz-
- *DLT* erü- >> *Tat.* éré-
- *DLT* erüş- >> *Tat.* iréş-
- *DLT* erüt- >> *Tat.* éré-
- *DLT* ewrül- >>> *Tat.* evérel-
- *DLT* ewür- >> *Tat.* evér-
- *DLT* kedhrül- >>>> *Tat.* kiyérel-
- *DLT* keldür- >>>> *Tat.* kitér-
- *DLT* keltür- >>>> *Tat.* kitér-
- *DLT* kemür- >> *Tat.* kimér-
- *DLT* kestür- >> *Tat.* kisté-
- *DLT* köçür- >> *Tat.* küçér-
- *DLT* köpür- >> *Tat.* küpér-
- *DLT* köpürt- >> *Tat.* küpért-
- *DLT* körün- >> *Tat.* kürén-
- *DLT* körüş- >> *Tat.* küréş-
- *DLT* köytür- >>> *Tat.* köydér-
- *DLT* közün- >>> *Tat.* kürén-
- *DLT* kültür- >>> *Tat.* köldér-
- *DLT* külüş- >> *Tat.* köleş-

- *DLT* mündür- >> *Tat.* méndér-
- *DLT* mün- > *Tat.* mén-
- *DLT* müñüzlen- >>> *Tat.* mögézlen-
- *DLT* öçür- > *Tat.* üçér-
- *DLT* ögütle- >> *Tat.* ügétle-
- *DLT* ökün- >> *Tat.* ukén-
- *DLT* öldür- >>> *Tat.* ütér-
- *DLT* örtül- > *Tat.* örtél-
- *DLT* siñdür- >> *Tat.* séñdér-
- *DLT* siñür- >>> *Tat.* séñdér-
- *DLT* süpür- >>> *Tat.* sébér-
- *DLT* tıl tegür- >>>> *Tat.* tél tiydér-
- *DLT* tiktür- >> *Tat.* téktér-
- *DLT* tilkülen- >> *Tat.* tölkélen-
- *DLT* töktür- >> *Tat.* tüktér-
- *DLT* tökül- >>> *Tat.* tügél-
- *DLT* türül- >> *Tat.* törél-
- *DLT* türün- >> *Tat.* törén-
- *DLT* türüş- >> *Tat.* törés-
- *DLT* tüşür- >> *Tat.* töşér-
- *DLT* ürküt- >> *Tat.* örkét-
- *DLT* ürül- >> *Tat.* örel-
- *DLT* üşür- >> *Tat.* öşker-
- *DLT* üşü- >> *Tat.* öşe-
- *DLT* üşüt- >> *Tat.* öšet-
- *DLT* ütül- >> *Tat.* ötél-
- *DLT* üztür- >>> *Tat.* özdér-
- *DLT* üzül- >> *Tat.* özél-
- *DLT* yemür- >>> *Tat.* cimér-
- *DLT* yügrüş- >>> *Tat.* yögerés-
- *DLT* yüg(ü)r- >> *Tat.* yöger-
- *DLT* yügürt- >> *Tat.* yögért-

- *DLT* yükün- >>> *Tat.* yögén-
- *DLT* yüztür- >>> *Tat.* yözdér-

1.4.1.2. Ünsüzlerde Düzenli Ses Değişmeleri

1.4.1.2.1. Dudaksıllaşma

Yuvarlak ünlülerin yanındaki ünsüzlerle dudak ünsüzleri yanında bulunan ünsüzlerin boğumlanma noktaları bakımından dudak ünsüzüne dönüşmesi olayıdır. Diğer bir deyişle yuvarlak ünlüler olarak bilinen dudak ünlüleri ile dudak ünsüzleri yanındaki ünlü ve ünsüzlerin yuvarlaklaşması veya dudak ünsüzüne dönüşmesi olayıdır.¹²⁸

1.4.1.2.1.1. -g- > -v-

Eski Türkçede bulunan arka damak ünsüzü "g" sesinin iki ünlü arasında sızıcılaşıp dudaksıllaştığı ve Tatar Türkçesinde "v" olarak kullanıldığı görülmektedir: *agız* > *avız* 'ağız'; *agir* > *avır* 'ağır'; *agıl* > *avıl* 'köy, avlu'; *bagır* > *bavır*; *bogun* > *buvın* 'boğum, nesil' vs.¹²⁹

Aynı ses hadisesi Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazak Türkçesinde de düzenli olarak görülmektedir.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 11 tanesinde arka damak ünsüzü "g" sesinin iki ünlü arasında sızıcılaşıp dudaksıllaşarak "v" olduğu tespit edilmiştir:

- *DLT* *agıl* > *Tat.* *avıl*
- *DLT* *agir* > *Tat.* *avır*
- *DLT* *agız* > *Tat.* *avız*
- *DLT* *bagır* > *Tat.* *bavır*
- *DLT* *bagırsuk* >>> *Tat.* *bavırsağ*
- *DLT* *bogım* >>> *Tat.* *buvın*
- *DLT* *boğum* >>> *Tat.* *buvın*
- *DLT* *bogun* >>> *Tat.* *buvın*

¹²⁸ Günay Karaağaç; *age.*, s. 71; Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 73.

¹²⁹ Mustafa Öner, *age.*, s. 14.

- *DLT* buzagu >>> *Tat.* bozav
- *DLT* kagun >>> *Tat.* kavın
- *DLT* sağım >> *Tat.* savım

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden 7 tanesinde arka damak ünsüzü "g" sesinin iki ünlü arasında sızıcılışıp dudaksıllaşarak "v" olduğu tespit edilmiştir:

- *DLT* ağış- > *Tat.* avış-
- *DLT* buzagula- >>> *Tat.* bozavla-
- *DLT* kagunlan- >>> *Tat.* kavınlan-
- *DLT* kugur- >>> *Tat.* kuvır-
- *DLT* sağıl- > *Tat.* savıl-
- *DLT* togur- >>>> *Tat.* tuvdir-
- *DLT* yağıla- >> *Tat.* yavla-

1.4.1.2.1.2. -g > -v

Eski Türkçede bulunan arka damak ünsüzü "g" sesinin kelime sonunda sızıcılışıp dudaksıllaştığı ve Tatar Türkçesinde "v" olarak kullanıldığı görülmektedir: tag > tav 'dağ'; sag > sav 'sağ, salim'; yag- > yav- 'yağmak'; yadag > ceyev 'yaya'; aglak > avlak 'tenha'; arıg > aruv 'arı, temiz'; yug- > yuv- 'yıkamak' vs.¹³⁰

Aynı ses hadisesi Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Kazak Türkçesinde de düzenli olarak gerçekleşir.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 11 tanesinde arka damak ünsüzü "g" sesinin kelime sonunda sızıcılışıp dudaksıllaşarak "v" olduğu tespit edilmiştir:

- *DLT* bag > *Tat.* bav
- *DLT* sağ > *Tat.* sav
- *DLT* satıg >> *Tat.* satuv
- *DLT* soruğ >> *Tat.* sorav
- *DLT* tag > *Tat.* tav

¹³⁰ Mustafa Öner, *age.*, s. 14.

- *DLT* tarıglağ >>> *Tat.* tarlav
- *DLT* tuşagu >>> *Tat.* tışav
- *DLT* yadhağ >>>>> *Tat.* ceyev
- *DLT* yagı >> *Tat.* yav
- *DLT* yamağ > *Tat.* yamav
- *DLT* yaylağ >>>> *Tat.* ceylev

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden 4 tanesinde arka damak ünsüzü "g" sesinin kelime sonunda sızıcılaşıp dudaksıllaşarak "v" olduğu tespit edilmiştir:

- *DLT* boğ- >> *Tat.* buv-
- *DLT* sag- > *Tat.* sav-
- *DLT* tog- >> *Tat.* tuv-
- *DLT* yag- > *Tat.* yav-

1.4.1.2.2. Ön Damaksıllaşma

Dilin sesi ön damağa çarptırmasıyla elde edilen ünsüzler ile ağız boşluğunun ön bölümünde oluşan ünlüler, ön damak sesleri olarak bilinir. Çeşitli nedenlerle bir kelimedeki kalın sıradan ünlü veya ünsüzlerin ince sıraya geçmesi olayıdır.¹³¹ Bu olaya ünlülerde incelme ünsüzlerde öne alma da denir.

1.4.1.2.2.1. -g > -y

Tatar Türkçesinde kelime sonunda bulunan "-g" ünsüzünün sızıcılaşıp ön damağa geçtiği ve "-y" olduğu da görülmektedir:

bagla- > beyle- 'bağlamak'; yıg- > cıy- 'toplamak'; sıg- > sıy- 'sığmak'; eg- > iy- 'eğmek'; öğren- > öyren- 'öğrenmek'; tügme > töyme 'dügme' vs.¹³²

Aynı ses hadisesi Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Kazak Türkçesinde de düzenli olarak gerçekleşir.

¹³¹ Günay Karaağaç; **age.**, s.86; Zeynep Korkmaz, **age.**, s.130

¹³² Mustafa Öner, **age.**, s.14

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 15 tanesinde arka damak ünsüzü "g" sesinin kelime sonunda sızıcılışıp ön damağa geçtiği ve "y" olduğu tespit edilmiştir:

- *DLT* andağ >> *Tat.* andıy
- *DLT* bag >> *Tat.* bey
- *DLT* beg > *Tat.* bey
- *DLT* böğür >> *Tat.* böyér
- *DLT* mundağ >>> *Tat.* mondıy
- *DLT* sagzıgan >>>> *Tat.* sayısқан
- *DLT* sığır > *Tat.* sıyır
- *DLT* sığırçık >> *Tat.* sıyrıçık
- *DLT* sığırçuk >> *Tat.* sıyrıçık
- *DLT* sigil >>> *Tat.* söyel
- *DLT* süñük(g) >>> *Tat.* söyek
- *DLT* tügme >> *Tat.* töyme
- *DLT* tügün >>> *Tat.* töyén
- *DLT* yığım >> *Tat.* cıyım
- *DLT* yığın >> *Tat.* cıyın

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden 14 tanesinde arka damak ünsüzü "g" sesinin kelime sonunda sızıcılışıp ön damağa geçtiği ve "y" olduğu tespit edilmiştir:

- *DLT* bağla- >>> *Tat.* beyle-
- *DLT* bağlan- >>> *Tat.* beylen-
- *DLT* begle- > *Tat.* beyle-
- *DLT* beglen- > *Tat.* beylen-
- *DLT* eg- >> *Tat.* iy-
- *DLT* öğren- > *Tat.* öyren-
- *DLT* öğret- > *Tat.* öyret-
- *DLT* sığ- > *Tat.* sıy-
- *DLT* sıgtur- >>> *Tat.* sıydır-
- *DLT* sıgur- >>> *Tat.* sıydır-

- *DLT* tög- > *Tat.* töy-
- *DLT* tüg- >> *Tat.* töy-
- *DLT* yığ- > *Tat.* cıy-
- *DLT* yıgıl- >> *Tat.* cıyıl-
- *DLT* yığın- >> *Tat.* cıyın-

1.4.2. Düzensiz Ses Değişmeleri

Düzen dediğimiz şey, varlığın zaman ve mekân boyutundaki sürekliliği olduğuna göre, yanlış örneksime değişmeleri (false analogic changes) veya iç alıntılar (idiolectic or dialectic borrowings) ile bir dilin belirli bir zaman ve mekân dilimine henüz kabul ettirememiş her türlü değişikliği, düzensiz ses değişikliği olarak görürüz. Düzensiz ses değişmeleri dilin kullanımından (performance) kaynaklanır.¹³³

Ses değişmelerinin ses bilgisindeki bu yapısı, şekil bilgisine de yansır. Şekilsiz değişme olarak da adlandırılan düzensiz değişme, kurulmuş yeni yapılar içinde, yeni ortamlara girdikleri için veya artık kullanılmamaya yüz tutmuş konuşma şekilleri ile dilden çıktıkları için, ortak şekillerin işleyişinden farklıdır. Düzensiz ses değişmeleri dillerde vurgunun göçüşmesi, anlam boşalması ve anlam değişmesi yüzünden sözün asıl ve bağlı biçim birimi ilişkisinin sezilememesi sonucu donuklaşması, sözün taşıdığı seslerin özellikleri, sözün yer aldığı ortamlardaki diğer sözlerin ses yapıları vs. gibi birçok nedenden, kısacası her sözün kendisine ait bir tarihi oluşundan kaynaklanan düzensiz, sistemli bir yapı göstermeyen, sık sık, dil bilgisi kontrolünden çıkan düzensiz ses değişmeleriyle karşılaşılır.¹³⁴

Bu tür düzensiz değişiklikler hiçbir dilde anlam değiştirici özellik taşımazlar ve bozma (abrogation) da denilen, doğrudan doğruya sözün tarihinden kaynaklanan değişmelerdir. Anlam değiştirici özellik taşımadıkları gibi anlam ayırıcı özellik de taşımazlar ve söz ailelerinin bütünü de ilgilendirmezler. Sözlerin ses-şekil yapılarını bazen ailenin diğer üyelerinden oldukça uzağa atarlar ve köken bilgisi çalışmalarını da zorlaştırırlar.¹³⁵

¹³³ Günay Karaağaç, *age.*, s. 51

¹³⁴ *age.*, s. 51-52

¹³⁵ *age.*, s. 52

1.4.2.1. Ünlülerde Düzensiz Ses Değişmeleri

1.4.2.1.1. Ünlü İncelmesi

Bu ön damağa geçme hadisesi, Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Tatar Türkçesinde ve Başkurt Türkçesinde görülen ses değişmelerindedir:

ayt- > eyt- 'söylemek'; bağlan- > beylen-'bağlanmak'; saç > çeç 'saç'; yaş > yeş 'yaş'; az > ez 'az'; yay > cey 'yaz' > sanç- > çenéc- 'saplamak'; arkın > ekrén 'yavaş'; çırıl-da- > çéréldé- 'cırlamak', mına > méne 'işte vs.¹³⁶

1.4.2.1.1.1. a > e

DLT'de geçen ve bugünkü Tatar Türkçesinde özellikle “ç,y,ş” harflerinin etkisiyle kullanılan isimlerin 10 tanesinde “a” sesinin ön damağa geçerek "e" olduğu tespit edilmiştir:

- *DLT* badhram >>> *Tat.* beyrem
- *DLT* bag >> *Tat.* bey
- *DLT* ma > *Tat.* me
- *DLT* mah >> *Tat.* me
- *DLT* saç >> *Tat.* çeç
- *DLT* yadag >>>>> *Tat.* ceyev
- *DLT* yaş > *Tat.* yeş
- *DLT* yay >> *Tat.* cey
- *DLT* yaya >>>>> *Tat.* ceyev
- *DLT* yaylag >>>> *Tat.* ceylev

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerin 9 tanesinde "a" sesinin ön damağa geçerek "e" olduğu tespit edilmiştir:

- *DLT* bağla- >>> *Tat.* beyle-
- *DLT* bağlan- >>> *Tat.* beylen-
- *DLT* saç- >> *Tat.* çeç-
- *DLT* yadh- >>> *Tat.* cey-
- *DLT* yaşa- >> *Tat.* yeşe-

¹³⁶ Mustafa Öner, *age.*, s. 13.

- *DLT* yaşar- >> *Tat.* yeşer-
- *DLT* yaşart- >> *Tat.* yeşert-
- *DLT* yaşna- >> *Tat.* yeşne-
- *DLT* yayla- >>> *Tat.* ceyle-

1.4.2.1.1.2. ı > é

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerin 9 tanesinde "ı" sesinin ön damağa geçerek "é" olduğu tespit edilmiştir:

- *DLT* ış > *Tat.* éş
- *DLT* ıt > *Tat.* ét
- *DLT* sış > *Tat.* şésş
- *DLT* şış > *Tat.* şésş
- *DLT* tıl > *Tat.* tél
- *DLT* tış > *Tat.* téş
- *DLT* tışı >> *Tat.* téşé
- *DLT* yıp >> *Tat.* cép
- *DLT* meñliğ >>> *Tat.* miñlé

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerin 4 tanesinde "ı" sesinin ön damağa geçerek "é" olduğu tespit edilmiştir:

- *DLT* ışla- >> *Tat.* éşle-
- *DLT* pış- > *Tat.* péş-
- *DLT* pışur- >> *Tat.* péşér-
- *DLT* tıt- > *Tat.* tét-

1.4.2.1.2. Ünlü Türemesi

Kapalı hece ile biten kelimelerin sonunda ünlü türemesi hadisesi Tatar Türkçesinde düzensiz olarak gerçekleşen ses hadiselerindendir: sor- > sora-'sormak'; ölç- > ülçe- 'ölçmek' vb.¹³⁷

¹³⁷ Mustafa Öner, *age.*, s. 14.

Aynı ses hadisesi Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Kazak Türkçesinde de düzensiz olarak gerçekleşir.

DLT'de geçen ve bugünkü Tatar Türkçesinde kullanılan, kapalı hece ile biten isimlerden 5 tanesinin sonunda ünlü türediği görülmektedir:

- *DLT* béşinç >>> *Tat.* bişénçé
- *DLT* birinç >>> *Tat.* béréncé
- *DLT* ikinç >> *Tat.* ikénçé
- *DLT* üçünç >>> *Tat.* öçénçé
- *DLT* yigirminç >>>> *Tat.* yégérménçé

DLT'de geçen ve bugünkü Tatar Türkçesinde kullanılan, kapalı hece ile biten fiillerden 7 tanesinin sonunda ünlü türediği görülmektedir:

- *DLT* ar- > *Tat.* arı-
- *DLT* san- > *Tat.* sana-
- *DLT* sor- > *Tat.* sora-
- *DLT* uk- >> *Tat.* uqı-
- *DLT* yaltur- >> *Tat.* yaltıra-
- *DLT* yor- >> *Tat.* yura-
- *DLT* yor- >> *Tat.* yöré-

1.4.2.1.3. Ünlü Daralması

İlk ve orta hecede bulunan "a" sesinin "ı" sesine daralması Tatar Türkçesinde düzensiz olarak görülen ses hadiselerindedir.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerin 7 tanesinde ilk veya orta hecede bulunan "a" sesinin daralarak "ı" olduğu görülmektedir:

- *DLT* andağ >>> *Tat.* andıy
- *DLT* kabırçak >>> *Tat.* qabırqıq
- *DLT* kargak >>>> *Tat.* qarğış
- *DLT* kısgaç >>> *Tat.* qısqıç
- *DLT* koñragu >>>>> *Tat.* qıñırav
- *DLT* mundağ >>>>> *Tat.* mondıy

- *DLT* taş > *Tat.* tış(ı)

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerin 6 tanesinde ilk veya orta hecede bulunan "a" sesinin daralarak "ı" olduğu görülmektedir:

- *DLT* kurga- >>>>> *Tat.* qorı-
- *DLT* kurgat- >>>>>> *Tat.* qorıt-
- *DLT* tarma- > *Tat.* tırma-
- *DLT* tarmaş- > *Tat.* tırmaş-
- *DLT* tarmat- > *Tat.* tırmat-
- *DLT* tınça- > *Tat.* tınçı-

1.4.2.1.4. Ünlü Genişlemesi

Söz ortasında ve kelime sonunda bulunan "i" sesinin "e" sesine genişlemesi Tatar Türkçesinde düzensiz olarak görülen ses hadiselerindendir.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerin 7 tanesinde söz ortasında ve kelime sonunda bulunan "i" sesinin genişleyerek "e" olduğu görülmektedir:

- *DLT* idhi >> *Tat.* iye
- *DLT* keçi >> *Tat.* kece
- *DLT* kölik >>>> *Tat.* külege
- *DLT* teriñ >>> *Tat.* tiren
- *DLT* tewi >>>> *Tat.* döye

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden sadece 1 tanesinde kelime sonunda bulunan "i" sesinin genişleyerek "e" olduğu görülmektedir:

- *DLT* küri- >> *Tat.* köre-

1.4.2.1.5. Yuvarlaklaşma

Düz bir ünlünün, yanındaki dudak ünsüzünün veya söz içindeki yuvarlak bir ünlünün etkisiyle yuvarlak sıradan bir ünlüye dönüşmesidir. Eski ve yeni Türk yazı dillerinde epeyce örnekleri vardır.¹³⁸

¹³⁸ Günay Karaağaç; *age.*, s.103; Zeynep Korkmaz, *age.*, s.246.

1.4.2.1.5.1. e > ö

İlk hecede bulunan "e" sesinin "ö" sesine dönüşmesi Tatar Türkçesinde düzensiz olarak görülen ses hadiselerindendir.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerin 14 tanesinde ilk hecede bulunan "e" sesinin yuvarlaşarak "ö" olduğu görülmektedir:

- *DLT* deve >> *Tat.* döye
- *DLT* devey >>> *Tat.* döye
- *DLT* ef >> *Tat.* öy
- *DLT* én > *Tat.* ön
- *DLT* ev > *Tat.* öy
- *DLT* ew > *Tat.* öy
- *DLT* sefinç >>>>> *Tat.* söyénéc
- *DLT* sewinç >>>>> *Tat.* söyénéc
- *DLT* sewük >>>> *Tat.* söyéklé
- *DLT* teve >>>> *Tat.* döye
- *DLT* tevey >>>>> *Tat.* döye
- *DLT* tewe >>>> *Tat.* döye
- *DLT* tewey >>>>> *Tat.* döye
- *DLT* tewi >>>> *Tat.* döye

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerin 5 tanesinde ilk hecede bulunan "e" sesinin yuvarlaşarak "ö" olduğu görülmektedir:

- *DLT* edhlen- >> *Tat.* öylen-
- *DLT* ewlen- >> *Tat.* öylen-
- *DLT* sewin- >>> *Tat.* söyén-
- *DLT* sew- >> *Tat.* söy-
- *DLT* sewün- >>> *Tat.* söyén-

1.4.2.1.5.2. i > ö

İlk hecede bulunan "i" sesinin "ö" sesine dönüşmesi Tatar Türkçesinde düzensiz olarak görülen ses hadiselerindendir.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 5 tanesinde ilk hecede bulunan "i" sesinin genişleyip yuvarlaşarak "ö" olduğu görülmektedir:

- *DLT* in > *Tat.* ön
- *DLT* sigil >>> *Tat.* söyöl
- *DLT* tilki >> *Tat.* tölké
- *DLT* tiwi >>>> *Tat.* döye
- *DLT* yin >> *Tat.* ön(III)

1.4.2.2. Ünsüzlerde Düzensiz Ses Değişmeleri

1.4.2.2.1. Tonlulaşma

Ünsüzlerin boğumlanması sırasında, ciğerlerden gelen havaya ses tellerinin titreşerek ton vermesi, ünsüzlerin tonluluk niteliği kazanması, tonsuz (sert) ünsüzlerin “f, s, ş, p, ç, t, k, k” yumuşayarak tonlu ünsüzlere “b,c,d,g,v,z,j,ğ” dönüşmesidir. Buna ötümlüleşme veya gürültülü ünsüzden gürültüsüz ünsüze dönüşme de denir.¹³⁹

1.4.2.2.1.1. t- > d-

Tatar Türkçesinde ön seste ve dış ünsüzlerinde düzensiz olarak görülen ses hadiselerindendir.

tört > dürt 'dört'; ti- > di- 'demek'; tala > dala 'bozkır' ; teve > döye 'deve'
vs.¹⁴⁰

Aynı ses hadisesi Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Kazak Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde de düzensiz olarak gerçekleşir.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 12 tanesinde ön seste bulunan "t" sesinin tonlulaşarak "d" olduğu görülmektedir:

- *DLT* tene >> *Tat.* dane
- *DLT* teñiz >>>> *Tat.* diñgéz
- *DLT* teve >>> *Tat.* döye
- *DLT* tevey >>>> *Tat.* döye
- *DLT* tewe >>> *Tat.* döye
- *DLT* tewey >>>> *Tat.* döye

¹³⁹ Günay Karaağaç; *age.*, s. 90-91; Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 215

¹⁴⁰ Mustafa Öner, *age.*, s. 16.

- *DLT* tewi >>>> *Tat.* döye
- *DLT* téwi >>>> *Tat.* döye
- *DLT* tiwi >>>> *Tat.* döye
- *DLT* toñuz >>>> *Tat.* duñgız
- *DLT* tört >> *Tat.* dürt
- *DLT* törtgül(gil) >>>> *Tat.* dürtkél

1.4.2.2.1.2. k- > g-

Tatar Türkçesinde ön seste ve damak ünsüzlerinde düzensiz olarak görülen ses hadiselerindendir.

kevde > gevde 'gövde'; kez- > giz- 'gezmek'; kömbe > gömbe 'mantar' vs.¹⁴¹

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden ve fiillerden birer tanesinde ön seste bulunan "k" sesinin tonlularak "g" olduğu görülmektedir:

- *DLT* kıya >> *Tat.* ğına
- *DLT* kez- >> *Tat.* giz-

1.4.2.2.1.3. -p- > -b-

Tatar Türkçesinde iç seste ve dudak ünsüzlerinde düzensiz olarak görülen ses hadiselerindendir.

kapak > kabak 'kapak'; töpe > tübe 'tepe' vs.¹⁴²

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerin 8 tanesinde iç seste bulunan "-p-" sesinin tonlularak "-b-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* kapa >> *Tat.* qaba
- *DLT* kapak >>> *Tat.* qabaq
- *DLT* kapgak >>>> *Tat.* qabaq
- *DLT* kipi >> *Tat.* kébi(kébék)
- *DLT* köpük(ğ) >>> *Tat.* kübék
- *DLT* süpürgü >>>>> *Tat.* sébérke
- *DLT* topık >>> *Tat.* tubıq

¹⁴¹ *age.*, s.17

¹⁴² *age.*, s.17

- *DLT* tüpü >> *Tat.* tübe

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden 7 tanesinde iç seste bulunan "-p-" sesinin tonlularak "-b-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* kapın- >> *Tat.* kabın-
- *DLT* süpür- >>> *Tat.* sébér-
- *DLT* tapın- > *Tat.* tabın-
- *DLT* tapul- >> *Tat.* tabıl-
- *DLT* yapış- > *Tat.* yabış-
- *DLT* yapul- >> *Tat.* yabıl-
- *DLT* yapuş- >> *Tat.* yabış-

1.4.2.2.2. Tonsuzlaşma

Ses tellerinin ciğerlerden gelen havayı titreştirememesi ve ton vermemesi; ünsüzlerin boğumlanma sırasında titreşimlerini kaybederek tonsuzluk niteliği kazanması olayıdır. Diğer bir deyişle ötümlü ünsüzlerin “b, c, d, g, v, z, j, ğ” ses yolunu darlaştırarak çıkarılan eşleri olan ötümsüz ünsüzlere “f, s, ş, p, ç, t, k, k̄” dönüşmeleri, ötümsüzleşme yani gürültüsüz seslere dönüşmesi olarak da bilinir.¹⁴³

1.4.2.2.2.1. b- > p-

Tatar Türkçesinde ön seste ve dudak ünsüzlerinde düzensiz olarak görülen ses hadiselerindedir.

biç- > péç- 'biçmek'; biş- > péş- 'pişmek', bıçak > pıçak 'bıçak' vs.¹⁴⁴

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimler ve fiillerin 2 tanesinde ön seste bulunan "b-" sesinin tonlularak "p-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* biçek >>>> *Tat.* pıçak
- *DLT* buş- >> *Tat.* poş-

¹⁴³ Günay Karaağaç, *age.*, s.91; Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 215.

¹⁴⁴ Mustafa Öner, *age.*, s.17.

1.4.2.2.2.2. -g / -ğ > -ķ

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerin 35 tanesinde iç seste ve son seste bulunan "-g / -ğ" sesinin tonsuzlaşarak "-ķ" olduğu görülmektedir:

- *DLT* adhıg >> *Tat.* ayıķ
- *DLT* basığ > *Tat.* basıķ
- *DLT* batığ > *Tat.* batıķ
- *DLT* bilig >>> *Tat.* bélék
- *DLT* bitig >>> *Tat.* béték
- *DLT* çağ çuğ >>> *Tat.* çağ-çok
- *DLT* gerü >>> *Tat.* kiré
- *DLT* gine >>> *Tat.* kına, kéne
- *DLT* gizri >>> *Tat.* kişér
- *DLT* ırğağ >> *Tat.* ırğak
- *DLT* kaçgın >> *Tat.* kaçkın
- *DLT* kapga >> *Tat.* kapķa
- *DLT* kaşgalak >>> *Tat.* kaşķalak
- *DLT* katığlığ >>> *Tat.* katılık
- *DLT* kışga >> *Tat.* kışķa
- *DLT* kışgaç >>> *Tat.* kışķıç
- *DLT* kışığ >> *Tat.* kışık
- *DLT* kışlağ >> *Tat.* kışlak
- *DLT* kurşag >>> *Tat.* kuşak
- *DLT* kurtga >>> *Tat.* kortķa
- *DLT* lagun >> *Tat.* laķan
- *DLT* sagzıgan >>>> *Tat.* sayışķan
- *DLT* sıçgan > *Tat.* sıçķan
- *DLT* süpürgü >>>>> *Tat.* séberke
- *DLT* tolgağ >>> *Tat.* tulğak
- *DLT* turag >> *Tat.* torak
- *DLT* tutuğ >>> *Tat.* totıķ

- *DLT* tuyağ >> *Tat.* toyak
- *DLT* yarağ >> *Tat.* yarık
- *DLT* yarağlığ >> *Tat.* yaraqlı
- *DLT* yaratgan > *Tat.* yaratқан
- *DLT* yarlığ > *Tat.* yarlık
- *DLT* yatıg >> *Tat.* yatak
- *DLT* yımirtga >>> *Tat.* yomırқа
- *DLT* yuga > *Tat.* yuқа

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden 5 tanesinde iç seste bulunan "-g / -ğ" sesinin tonsuzlaşarak "-k" olduğu görülmektedir:

- *DLT* ıçgın- > *Tat.* ıçkın-
- *DLT* kegir- >>> *Tat.* kikér-
- *DLT* segirt- >>> *Tat.* sikért-
- *DLT* segre- >>> *Tat.* sikér-
- *DLT* yatgur- >> *Tat.* yatqır-

1.4.2.2.3. Akıcılaşma

“b, d, g, ğ” gibi ötümlü patlamalı ünsüzlerin “r, l, m, n, y, v, ğ” gibi sürtünücü olmayan, bol sesli akıcı ünsüzlerden birine veya yarı ünlüye dönüşmesi olayıdır. Bütün diller için ilk sesler olarak bilinen ve en çok çaba isteyen ötümlü patlamalı ünsüzlerin, ötümsüzleşmesi veya genizsileşmesi, bütün dillerin dil tarihlerini ilgilendiren ana ses olaylarından biridir. Ötümlü patlamalı ünsüzler, en çok çabayı gerektiren sesler olarak, yaşayabilmek için ya ötümsüzleşirler ya genizlileşirler. Bu iki yol da olmazsa, akıcı, sızıcı ve yarı ünlülere dönüşürler veya sıfırlaşır düşerler.¹⁴⁵

1.4.2.2.3.1. b- > m-

Tatar Türkçesinde ön seste ve dudak ünsüzlerinde düzensiz olarak görülen ses hadiselerindendir.

boyun > muyın 'boyun'; buñ > moñ 'sıkıntı'; bıyık > mıyık 'bıyık' vs.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Günay Karaağaç; *age.*, s.62; Zeynep Korkmaz, *age.*, s.14

¹⁴⁶ Mustafa Öner, *age.*, s.17

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 3 tanesinde ön seste bulunan "b-" sesinin akıcılaşarak "m-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* ben >> *Tat.* min
- *DLT* bıdhık >>> *Tat.* mıyık
- *DLT* boyun >>> *Tat.* muyın

1.4.2.2.4. Damaksillaşma

Bir sesin boğumlanma noktasını değiştirerek damak sesine dönüşmesidir. Ön damaksillaşma ve art damaksillaşma olarak iki şekilde görülür.¹⁴⁷

1.4.2.2.4.1. -v- / -w- > -y-

Tatar Türkçesinde söz ortasında nadiren görülen ses hadiselerindedir.

teve > döye 'deve'¹⁴⁸

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerin 15 tanesinde söz ortasında bulunan "-v- / -w-" sesinin damaksillaşarak "-y-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* teve >>> *Tat.* döye
- *DLT* tevey >>>> *Tat.* döye
- *DLT* tewe >>> *Tat.* döye
- *DLT* tewey >>>> *Tat.* döye
- *DLT* tewi >>>> *Tat.* döye
- *DLT* téwi >>>> *Tat.* döye
- *DLT* tiwi >>>> *Tat.* döye
- *DLT* suvuk >>>> *Tat.* sıyık
- *DLT* suvık >>> *Tat.* sıyık
- *DLT* sewük >>>>> *Tat.* söyéklé
- *DLT* sewinç >>>>> *Tat.* söyénéç
- *DLT* köwez > *Tat.* köyez
- *DLT* ewet >>> *Tat.* eyé

¹⁴⁷ Günay Karaağaç, *age.*, s.70; Zeynep Korkmaz, *age.*, s.63

¹⁴⁸ Mustafa Öner, *age.*, s.17

- *DLT* evet >>> *Tat.* eyé
- *DLT* ev >> *Tat.* öy

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerin 6 tanesinde söz ortasında bulunan "-v- / -w-" sesinin damaksıllaşarak "-y-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* söwle- > *Tat.* söyle-
- *DLT* söwlen- > *Tat.* söylen-
- *DLT* sewün- >>> *Tat.* söyén-
- *DLT* sew- >> *Tat.* söy-
- *DLT* sewin- >>> *Tat.* söyén-
- *DLT* ewlen- >> *Tat.* öylen-

1.4.2.2.4.2. -dh- > -y-

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerin 21 tanesinde söz ortasında bulunan "-dh-" sesinin damaksıllaşarak "-y-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* adhak >> *Tat.* ayak
- *DLT* adhgır >> *Tat.* aygır
- *DLT* adhıg >> *Tat.* ayık
- *DLT* adhıg >>> *Tat.* ayu
- *DLT* adhrım >> *Tat.* ayırım
- *DLT* adhrış >> *Tat.* ayırış
- *DLT* badhram >>> *Tat.* beyrem
- *DLT* bedhrem > *Tat.* beyrem
- *DLT* bodh >> *Tat.* buy
- *DLT* bodhuğ >>>> *Tat.* buyav
- *DLT* kadhgu >>>> *Tat.* kayğı
- *DLT* kadhık >>> *Tat.* kayık
- *DLT* kadhın >> *Tat.* kayın
- *DLT* kadhıñ >>>> *Tat.* kayın
- *DLT* kadhış >> *Tat.* kayış
- *DLT* kidhiz >> *Tat.* kiyéz
- *DLT* kudhı >>> *Tat.* koyı

- *DLT* kudhruk >>>>> *Tat.* kıoyrıķ
- *DLT* kudhuğ >>>>> *Tat.* kıoyı
- *DLT* udhu >> *Tat.* uyķu
- *DLT* yadhağ >>>>> *Tat.* ceyev

DLT'de geķen ve bugün Tatar Türkķesinde kullanılan fiillerin 26 tanesinde söz ortasında bulunan "-dh-" sesinin damaksıllaşarak "-y-" olduğu görölmektedir:

- *DLT* adhır- > *Tat.* ayır-
- *DLT* adhrıl- >> *Tat.* ayırıl-
- *DLT* bodhu- >>> *Tat.* buya-
- *DLT* ıdhıl- >>>> *Tat.* ayırıl-
- *DLT* kadhgur- >>> *Tat.* kıayğır-
- *DLT* kadhır- >> *Tat.* kıayır-
- *DLT* kadhızlan- >>> *Tat.* kıayızla-
- *DLT* kedh- >> *Tat.* kıy-
- *DLT* kedhrül- >>>> *Tat.* kıyérél-
- *DLT* kodh- >>>> *Tat.* kıuy-
- *DLT* sıdhır- > *Tat.* sıyır-
- *DLT* sidh- > *Tat.* sıy-
- *DLT* tıdhığ- >>> *Tat.* tıy-
- *DLT* tıdhıl- > *Tat.* tıyıl-
- *DLT* tıdh- > *Tat.* tıy-
- *DLT* todhgur- >>>>> *Tat.* tuydır-
- *DLT* todhur- >>>>> *Tat.* tuydır-
- *DLT* udhı- >> *Tat.* oyı-
- *DLT* udhıt- >> *Tat.* oyıt-
- *DLT* udhlaş- > *Tat.* uylaş-
- *DLT* udhu- >>>> *Tat.* oyı-
- *DLT* udhun- >> *Tat.* uyan-
- *DLT* udhuş- >>> *Tat.* oyış-
- *DLT* üdhlen- >> *Tat.* öylen-
- *DLT* yadhıl- >>>>> *Tat.* ceyél-

- *DLT* yadh- >>> *Tat.* cey-

1.4.2.2.4.3. -v- / -w- > -g-

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerin ve fiillerin birer tanesinde söz ortasında bulunan "-v- / -w-" sesinin damaksıllaşarak "-g-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* övüt >>> *Tat.* ügét
- *DLT* sawaş- >>> *Tat.* suğış-

1.4.2.2.4.4. -n- / -ñ- > -y-

Tatar Türkçesinde söz ortasında genizli ünsüzlerde nadiren görülen ön damağa geçme hadiselerindendir.

iñek > iyek 'çene'; kañır- > kayır- 'sökmek'; süñük > söyek 'kemik' vs.¹⁴⁹

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerin 6 tanesinde söz ortasında bulunan "-n- / -ñ-" sesinin ön damağa geçerek "-y-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* kañça >>> *Tat.* qaya
- *DLT* kanda >> *Tat.* qayda
- *DLT* kanı >>> *Tat.* qaya
- *DLT* kanu >> *Tat.* qayu (qaysı)
- *DLT* kon >>> *Tat.* quy
- *DLT* süñük(g) >>> *Tat.* söyek

1.4.2.2.4.5. y- > c-

Tatar Türkçesinde ön seste nadiren görülen ses hadiselerindendir.

yet- > cit- 'ulaşmak'; yeñ- > ciñ- 'yenmek'; yigit > cigét 'yiğit'; yiber > ciber- 'göndermek' vs.¹⁵⁰

¹⁴⁹ *age.*, s.17

¹⁵⁰ *age.*, s.18

Kırg.da düzenli olarak görülen bu ses hadisesi Tat.da düzensiz olarak görülmektedir. Yazı diline esas olan ağızda, özellikle dar ünlülü sözlerde y- > c- değişimi görülür. Diğer ağızlarda 'y-'li şekilleri görülmektedir.¹⁵¹

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerin 28 tanesinde ön seste bulunan "y-" sesinin patlayıcılaşıp ön damaktan dış damağa geçerek "c-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* ya >>> *Tat.* ceye
- *DLT* yadağ >>>> *Tat.* ceyev
- *DLT* yadıñ >>>>> *Tat.* ceyénké
- *DLT* yadhağ >>>> *Tat.* ceyev
- *DLT* yay >> *Tat.* cey
- *DLT* yaya >>>> *Tat.* ceyev
- *DLT* yaylağ >>>> *Tat.* ceylev
- *DLT* yemiş >>> *Tat.* ciméş
- *DLT* yeñge >> *Tat.* ciñge
- *DLT* yetti >>>> *Tat.* cidé
- *DLT* yél >> *Tat.* cil
- *DLT* yélin >>> *Tat.* cilén
- *DLT* yém >> *Tat.* cim
- *DLT* yémiş >>> *Tat.* ciméş
- *DLT* yémşen >> *Tat.* cimşen
- *DLT* yéñ >> *Tat.* ciñ
- *DLT* yér >> *Tat.* cir
- *DLT* yéti >>>> *Tat.* cidé
- *DLT* yıgım >> *Tat.* cıyım
- *DLT* yıgın >> *Tat.* cıyın
- *DLT* yılığ >> *Tat.* cılı
- *DLT* yıp >> *Tat.* cép
- *DLT* yıır > *Tat.* cır
- *DLT* yıragu >>>> *Tat.* cırçı

¹⁵¹ age., s.18

- *DLT* yilik >>>> *Tat.* c lék
- *DLT* yiz > *Tat.* ciz
- *DLT* yu  >>> *Tat.* c n
- *DLT* y   >>> *Tat.* c n

DLT'de ge en ve bug n Tatar T rk esinde kullanılan fiillerin 20 tanesinde  n seste bulunan "y-" sesinin patlayıcılaşıp  n damaktan diş damağa ge erek "c-" olduğu g r lmektedir:

- *DLT* yadh l- >>>> *Tat.* cey l-
- *DLT* yadh- >>> *Tat.* cey-
- *DLT* yay l- >>> *Tat.* cey l-
- *DLT* yayla- >>> *Tat.* ceyle-
- *DLT* yaz l- >>>> *Tat.* cey l-
- *DLT* y - >> *Tat.* ci-
- *DLT* yem r- >>> *Tat.* cim r-
- *DLT* ye - >> *Tat.* ci -
- *DLT* yet(i)ř- >>> *Tat.* cit ş-
- *DLT* yet- >> *Tat.* cit-
- *DLT* y l- >> *Tat.* cil-
- *DLT* y lpin- >>> *Tat.* cilp n-
- *DLT* y mişlen- >>> *Tat.* cim şlen-
- *DLT* y t- >> *Tat.* cit-
- *DLT* y t(i)ř- >>> *Tat.* cit ş-
- *DLT* y g- >> *Tat.* c y-
- *DLT* y g l- >> *Tat.* c y l-
- *DLT* y g n- >> *Tat.* c y n-
- *DLT* y rla- > *Tat.* y rla-(c rla-)
- *DLT* yit- > *Tat.* cit-

1.4.2.2.4.6. -g- > -*v- > -u-

Tatar Türkçesinde iç seste nadiren görülen ses hadiselerindendir.

ogul > ul 'oğul, evlat'; togrı > turı 'doğru'; togra- > tura- 'doğramak'; ogrı > urı 'hırsız' vs.¹⁵²

Tatar Türkçesinde düzensiz olarak görülen bu ses hadisesi Kırgız Türkçesinde düzenli olarak görülmektedir.¹⁵³

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde de kullanılan isimlerin 2 tanesinde iç seste bulunan "g-" sesinin kendisinden önce bulunan yuvarlak "o" ünlüsünün tesiriyle "-u-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* ogul >> *Tat.* ul
- *DLT* yogurkan >>> *Tat.* yurğan

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerin 4 tanesinde iç seste bulunan "g-" sesinin kendisinden önce bulunan yuvarlak "o" ünlüsünün tesiriyle "-u-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* oğral- >> *Tat.* ural-
- *DLT* oğra- >> *Tat.* ura-
- *DLT* togra- >> *Tat.* tura-
- *DLT* togru- >>>> *Tat.* turay-

1.4.2.2.4.7. -g- > -v-

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 6 tanesinde söz içinde bulunan "-g-" sesinin arka damaktan sızıcılaşıp dudaksıllaşarak "-v-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* ağlak >> *Tat.* avlak
- *DLT* sağlık >> *Tat.* savlık
- *DLT* soguk >>> *Tat.* suvık
- *DLT* soruğçı >> *Tat.* soravçı
- *DLT* yamağlığ >> *Tat.* yamavlı
- *DLT* yamağlık >> *Tat.* yamavlık

¹⁵² *age.*, s.18

¹⁵³ *age.*, s. 14.

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerden 7 tanesinde söz içinde bulunan "-g-" sesinin arka damaktan sızıcılışıp dudaksıllaşarak "-v-" olduğu görülmektedir:

- *DLT* agna- > *Tat.* avna-
- *DLT* agnat- > *Tat.* avnat-
- *DLT* agrı- >> *Tat.* avır-
- *DLT* agrıt- >> *Tat.* avırt-
- *DLT* agru- >>> *Tat.* avıray-
- *DLT* sogı- >>> *Tat.* suvın-
- *DLT* yagtur- >>> *Tat.* yavdır-

1.4.2.2.5. Yarı Ünlü Türemesi

Boğumlanma noktaları ünlüyle ünsüz arasında bulunan ve ünlüye yakın nitelik taşıyan “y, w, j, v” gibi seslerin türemesi olayıdır. Bu Tatarca’da dar ünlü önünde yarı ünlü türemesi şeklinde gerçekleşir.

ır > yır > cır 'türkü'; ipek > yéfek 'ipek'; ılıg > yılı 'sıcak'; ırak > yırak 'uzak'
vs.¹⁵⁴

DLT'de geçen ve bugünkü Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden ve fiillerden 3 tanesinde dar ünlü önünde yarı ünlü türemesi şeklinde "y" ünsüzünün türediği görülür.

- *DLT* ır > *Tat.* yır (cır)
- *DLT* ıgla- >> *Tat.* yıla (cıla)
- *DLT* ıglaş- >> *Tat.* yılaş-

1.4.2.2.6. Ünsüz Düşmesi

Kelime içinde, kelime sonunda veya kaynaşma olayı ile bir ünsüzün düşmesi olayıdır.¹⁵⁵

Bu Tatarca’da gırtlak ünsüzü olan ħ’nin, titrek bir ünsüz olan r’nin ve damak ünsüzü olan g’nin düşmesi şeklinde gerçekleşir.

¹⁵⁴ *age.*, s.18

¹⁵⁵ Zeynep Korkmaz, *age.*, s.231

halsıra- > elsére- 'halsizleşmek'; haram > erem 'faydasız, boş'; hazır > ezér 'hazır'¹⁵⁶

Kzk. ve Kırg. Türkçesinde düzenli olarak görülen bu ses hadisesi Tat.da düzensiz olarak birkaç kelimedede yer almaktadır.

1.4.2.2.6.1. -r- > -ø-

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden ve fiillerden ikişer tanesinde iç seste bulunan "r-" titrek ünsüzünün düştüğü görülür.

- *DLT* berk >> *Tat.* bik
- *DLT* kurşaq >>> *Tat.* kuşaq
- *DLT* berkle- >> *Tat.* bikle-
- *DLT* ert- >> *Tat.* üt-

1.4.2.2.7. Erime

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerin 37 tanesinde hece sonunda bulunan "-g / -ğ" seslerinin erime yoluyla düştüğü görülür.

- *DLT* açığ > *Tat.* açı
- *DLT* adhığ >>> *Tat.* ayu
- *DLT* arığ > *Tat.* arı
- *DLT* ayığ >> *Tat.* ayu
- *DLT* ekşığ >>> *Tat.* eçé
- *DLT* isig >>>> *Tat.* éssé
- *DLT* kamışlığ >> *Tat.* kamışlı
- *DLT* katığ >> *Tat.* katı
- *DLT* katığlığ >>> *Tat.* katılık
- *DLT* katığlık >>> *Tat.* katılık
- *DLT* kerekliğ >>> *Tat.* kireklé
- *DLT* konukluğ >>>>> *Tat.* kunaklı
- *DLT* kömürlüğ >>>> *Tat.* kümérlé
- *DLT* köñüllüğ >>>> *Tat.* küñéllé

¹⁵⁶ Mustafa Öner, *age.*, s.19

- *DLT* kulaklığ >>>>> *Tat.* ҡolaқlı
- *DLT* kulunluğ >>>>> *Tat.* ҡolınlı
- *DLT* kuruğluk >>>>>> *Tat.* ҡorılıқ
- *DLT* kuyuğ >>>> *Tat.* ҡoyı
- *DLT* muñluğ >>> *Tat.* moñlı
- *DLT* oğlan > *Tat.* olan
- *DLT* otluğ >>> *Tat.* utlı
- *DLT* öçlüğ >>> *Tat.* üçlé
- *DLT* ölüğ >>> *Tat.* ülé
- *DLT* sarığ > *Tat.* sarı
- *DLT* sırlığ > *Tat.* sırlı
- *DLT* tarıg > *Tat.* tarı
- *DLT* tatlığ > *Tat.* tatlı
- *DLT* tiriğ >>> *Tat.* téré
- *DLT* toruğ >>> *Tat.* turı
- *DLT* tüblüğ >>>> *Tat.* töplé
- *DLT* türlüğ >>> *Tat.* törlé
- *DLT* ulug >>> *Tat.* olı
- *DLT* uluğ >>> *Tat.* olı
- *DLT* yalığ >> *Tat.* yal
- *DLT* yaşlığ >>>> *Tat.* yeşlé
- *DLT* yılıg >> *Tat.* cılı
- *DLT* yigne >> *Tat.* ine

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerin 7 tanesinde hece sonunda bulunan "-g / -ğ" seslerinin erime yoluyla düştüğü görülür.

- *DLT* katığlan- >> *Tat.* ҡatılan-
- *DLT* ulugla- >>> *Tat.* olıla-
- *DLT* uluğla- >>> *Tat.* olıla-
- *DLT* yıgla- > *Tat.* yıla-
- *DLT* yıglaş- > *Tat.* yılaş-
- *DLT* yıglat- > *Tat.* yılat-
- *DLT* yıglış- > *Tat.* yılış-

1.4.2.2.8. Yutulma

DLT'de geçen ve bugünkü Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerin 9 tanesinde hece başında bulunan "g-" seslerinin yutulma yoluyla düştüğü görülür.

- *DLT* esgürük >>>> *Tat.* isérék
- *DLT* kaygık >>> *Tat.* kayık
- *DLT* kayguk >>>> *Tat.* kayık
- *DLT* kazgan >> *Tat.* kazan
- *DLT* kazganç >>>> *Tat.* kazanış
- *DLT* orgak >> *Tat.* urak
- *DLT* tamgak >> *Tat.* tamak
- *DLT* targak >> *Tat.* tarak
- *DLT* tirsgek >> *Tat.* térsek

DLT'de geçen ve bugünkü Tatar Türkçesinde kullanılan fiillerin 7 tanesinde hece başında bulunan "g-" seslerinin yutulma yoluyla düştüğü görülür.

- *DLT* elge- >> *Tat.* ile-
- *DLT* kazgan- >> *Tat.* kazan-
- *DLT* köndger- >>> *Tat.* kündér-
- *DLT* kurga- >>>> *Tat.* qorı-
- *DLT* kurgat- >>>> *Tat.* qorit-
- *DLT* tazgar- > *Tat.* tazar-
- *DLT* yalgan- > *Tat.* yalan-

1.4.2.2.9. Ünsüz Türemesi

Kelime ön, iç ve son seslerinde kelimenin aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayıdır.¹⁵⁷ Tatarca'da son seste sızıcı ünsüz türemesi şeklinde gerçekleşmiştir.

1.4.2.2.9.1. -ø > -v

DLT'de geçen ve bugün Tatar Türkçesinde kullanılan isimlerden 5 tanesinde son seste "-v" sızıcı ünsüzünün türediği görülür.

¹⁵⁷ Zeynep Korkmaz, *age.*, s.231

- *DLT* agu > *Tat.* ağuv
- *DLT* basu > *Tat.* basuv
- *DLT* karu >> *Tat.* ıaruv
- *DLT* otaçı >> *Tat.* utavçı
- *DLT* yaya >>>> *Tat.* ceyev

DLT'de geçen ve bugun Tatar Tırkęesinde kullanılan fiillerden 3 tanesinde iç ve son seste "-v" sızıcı ünsüzünün türediği görölür.

- *DLT* agula- >> *Tat.* ağuvla-
- *DLT* yu- > *Tat.* yuv-
- *DLT* yun- >> *Tat.* yuvın-

1.4.2.2.10. Patlayıcılaşma

Patlayıcı olmayan ünsüzlerin ağız kanalının kapanması ve ciğerlerden gelen havanın patlama biçiminde dışarı itilmesiyle “p, b, m, t, d, k, g”¹⁵⁸ patlayıcı ünsüzlerine dönüşmesi olayıdır ve Tatar Tırkęesinde “v / w > b”, “h > k” dönüşmesi şeklinde geręekleşir.

- *DLT* arwa- > *Tat.* arba-
- *DLT* ağsak >> *Tat.* ağsağ
- *DLT* handa >> *Tat.* ıayda
- *DLT* hayu > *Tat.* ıayu(ıaysı)
- *DLT* hız > *Tat.* kız
- *DLT* ağsa- > *Tat.* ağsa-
- *DLT* ağsat- > *Tat.* ağsat-
- *DLT* ağtar- > *Tat.* ağtar-

1.4.2.2.11. Sızıcılaşma

DLT'de geçen ve bugun Tatar Tırkęesinde kullanılan kelimelerden birkağında "k" sesinin sızıcılaşarak "h" olduğu görölür.

¹⁵⁸ *age.*, s.173

Kaşgarlı, Oğuz ve Kıpçakların k harfini ħ'ye çevirdiklerini söyler. Bazı modern Türk lehçelerinde de sızıcılaşma hadisesi görülmektedir.¹⁵⁹

- *DLT* katun >> *Tat.* ħatın
- *DLT* uçmak >> *Tat.* ocmaħ

---

¹⁵⁹ Akartürk Karahan, **Dîvânu Lugâti't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Lehçe Bilgisi** (Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi), s.149

2. BÖLÜM
ANLAM DEĞİŞMELERİ

2.1. DİL VE ANLAM

İnsanların arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessese olan dil,¹⁶⁰ insanlığın yeryüzünde var olduğu günden itibaren onun iletişim ihtiyacını karşılayan bir araç olmuş; kişinin, toplumun diğer bireyleriyle ilişkilerini düzenleyerek toplumsal bir fonksiyon üstlenmiştir. Bu fonksiyonuyla bireyi toplumsallaştırmış¹⁶¹, toplumsallaştırmanın son noktası olarak milletin de varlığının devamını sağlayan temel unsur olmuştur. “Bir dile sahip olmak bir geleneğin parçası olmak, bir tarihi paylaşmak ve dolayısıyla bizi insan yapan hikâyeler, düşünceler, çözümler ve diğer şeylerle dolu ortak bir hafızaya geçiş yolunu paylaşmak anlamına gelir.”¹⁶²

Dil, “insanların meramını anlatmak için kullandıkları sesli işaretler sistemi”, “duygu, düşünce ve dileklerimizi anlatmaya yarayan ses imlerinin hepsi”¹⁶³ şeklinde de tanımlanmıştır. Dilin toplumsal ve gramatikal yönüne de değinen Ferdinand de Saussure, dili bir göstergeler dizesi olarak düşünmüş ve somut nitelikli olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴

Dil tıpkı onu oluşturup işleten beyin gibi, bugün bile birçok noktası aydınlatılmamış bulunan büyümlü bir düzendir. Eski Hint'ten, Eski Yunan'dan beri ses, seslem (hece), sözcük, tümce gibi birtakım birimlerle belirlenen, özne, tümleç, yüklem gibi kavramlardan yararlanarak açıklanmaya çalışılan dil, aslında son derece karmaşık bir yapısı ve işleyişi olan bir dizgeler bütünüdür.¹⁶⁵ Dilin toplumsal yönüne işaret eden özellikleri dışında, ses birimi/ fonem (anlam ayırıcı en küçük birim),

¹⁶⁰ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, (TKAE yay., İstanbul 1985), s.1;Reşit Rahmeti Arat, **Makaleler I**, (Boğaziçi yay., Ankara 1987), s. 322

¹⁶¹ Berke Vardar; **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, (TDK yay., Ankara 1982), s.12

¹⁶² Alessandro Duranti; **Linguistic Anthropology**, (Cambridge University Press, Cambridge 1997), s. 334

¹⁶³ Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, (TDK Yay., Ankara 1995), s. 9; Tahir Nejat Gencan, **Dilbilgisi**, (TDK Yay., İstanbul 1971), s.1

¹⁶⁴ Ferdinand De Saussure; **Genel Dilbilim Dersleri (çev. Berke Vardar)**, (Birey ve Toplum Yay., Ankara 1985), s. 17

¹⁶⁵ Doğan Aksan; **Anlambilim, İlgili Alanlar ve Türkçe**, (A. Ü. TÖMER Dil Dergisi S.16, Ankara 1994), s.118

morfem (dilde anlamlı en küçük birim) ve bunların üzerindeki anlam yükleriyle bir dizge olma özelliği de vardır.¹⁶⁶

Dil ile ilgili bugüne kadar yapılan tartışmalardan en önemlisi, dilin düşünceyle olan ilgisi yönüdür. Eski Yunan'da bu konuda dilin mi düşünceden, düşüncenin mi dilden doğduğu gibi çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Varılan sonuç bu ikisinin ancak bir diğeriyle anlam kazandığı yönünde olmuştur. Yani dil, insanın benliğini biçimlendiren bir temeldir ve kendisine belli bir biçim verecek anlatım kalıbının bulunmadığı yerde düşünce gelişmez.¹⁶⁷ Bir başka deyişle dil, yalnızca düşünceyi aktaran, ileten bir dizge değil, aynı zamanda onu oluşturan, biçimlendiren bir dizgedir¹⁶⁸.

Dilin kültürle olan ilişkisi de onun toplumsal özelliğini yansıtır ve bu özellik üzerinde de pek çok görüş ortaya konmuştur. Dil sistemi, kültürün içine giren bütün diğer sistemlerle ilgilidir. Bu düşünce “dilimiz bizde, bizim dilde olduğumuz kadar olduğu”¹⁶⁹ şeklindeki görüşle de ifade edilebilir. Dil, insanların geçmiş, şimdi ve gelecekleri arasında bağlantı kurarak onların geçmiş, şimdi ve gelecekleri olur. Yani, dil dünyadan bağımsız bir varlık değildir. Dil, bizzat bu dünyanın kendisidir. Bu yüzden dil ve kültür birlikte incelenmelidir.¹⁷⁰

Dilin beş fonksiyonu vardır:¹⁷¹

- a) Bilgi taşıma (information),
- b) Konuşmacı ve yazıcının duygu ve davranışlarını açıklama (expressive),
- c) Başkalarının davranış ve tutumunu yönlendirme ve etkileme (directive),
- d) Artistik bir etki yaratma (aesthetic). (Bu, dilin şiirsel kullanımını da içerir ve çağrışım anlamıyla olduğu kadar temel anlamla da ilgilidir.),

¹⁶⁶ Hülya Aslan Erol; **Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri**, (TDK Yayınları, Ankara 2008), s. 6

¹⁶⁷ Berke Vardar; **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, (TDK yay., Ankara 1982), s.10

¹⁶⁸ Doğan Aksan, **Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, (Engin Yay., Ankara 2009), s.15

¹⁶⁹ Alessandro Duranti; **Linguistic Anthropology**, (Cambridge University Press, Cambridge 1997), s. 336

¹⁷⁰ Hülya Aslan Erol, **age.**, s. 6

¹⁷¹ Geoffrey Leech, **Semantics, The Study of Meaning**, (Penguin Books, USA 1981), s. 40-57

e) Sosyal bağları devam ettirme (phatic). (İletişim ağının açık ve sosyal ilişkilerinin iyi olmasını sağlar).

Tüm bunlardan yola çıkarsak dilin toplumlararası iletişimi sağlayan ve belli kurallar çerçevesinde yaşamını sürdüren canlı bir varlık olduğunu, dilin zaman kavramını yansıttığını ve geçmişten geleceğe kültürleri taşıyan bir köprü olduğunu söyleyebiliriz.

2.2. DİLBİLİMİN BİR DALI OLARAK ANLAMBİLİM

İnsan ve doğal olarak toplum hayatında çok büyük yeri ve etkisi olan dili inceleyen bilim dil bilimidir. Bir başka deyişle herhangi bir dili, bir dil grubunu veya bütün dillerde görülen özellikleri inceleyen, bir dilin sesten anlama kadar ve kök sözlerden söz dizimine kadar herhangi bir düzlemdeki değişikliklerini izleyen, konuları birçok bilim dalıyla ilişkili bilimdir.¹⁷²

Dil ile ilgili yapılan en eski çalışmalar dil bilgisi çerçevesinde olmuştur. Yani, dildeki kelimeler teker teker incelenmiş, bunlar görevleri belirtilerek ek ve köklere ayrılmış ve bir gruplandırma yapılmaya çalışılmıştır. Daha sonra gelişen dil bilimi çalışmalarında ise dil bir bütün olarak düşünülmüş, iletişimi sağlayan her unsur, bu bütünün bir parçası olarak dil incelemelerinde yerini almıştır. İletişim dediğimiz zaman elbette ilk olarak anlam düşünülmüştür. Bu yüzden dil bilimi çalışmalarında anlamlı birimler, kavramlar, bunların oluşturdukları dizgelerle, duygu değerleri gibi konular incelenmiştir. Son yüzyıllarda ise dil biliminde çeşitli araştırma yöntemleri geliştirilmiş ve dil bu yöntemler ışığında ele alınmıştır.¹⁷³

Önceden dil art zamanlı inceleme yöntemiyle ele alınırken Saussure'ün ortaya attığı eş zamanlı inceleme yöntemiyle dil daha çok eş zamanlı sistemle ele alınmaya başlanmıştır. Eş zamanlı dil bilimi yöntemi, dili kullanıldığı zaman dilimi içinde inceler. Art zamanlı inceleme yöntemi ile dili ileriye doğru ve geriye doğru tarihî bir bakış açısıyla ele alır. Yani, dilin tarihini, zamanın akışı içinde inceleyerek tüm

¹⁷² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, (TDK Yay., Ankara 1990), s. 24; Theodora Bynon, *Historical Linguistic Reconstruction*, (New York 1995), s.1-2

¹⁷³ Hülya Aslan Erol, *age.*, s. 8-9.

ayrıntlarıyla saptamaya çalışır. Bu yöntemde çalışmalar tarihî belgelerin incelenmesi, yani karşılaştırma esasına dayanır.¹⁷⁴

Dilin ses, şekil ve anlam bakımından incelendiğini düşünürsek dil bilimin farklı dallara ayrıldığını söylemek mümkündür. Dil bilimin dalları şunlardır: Ses bilimi (fonetik), dizim bilimi (sentaks), anlam bilimi (semantik), söz bilimi (leksikoloji), sözcük bilimi (leksikografi), ad bilimi (onomastik), lehçe bilimi (diyalektoloji), gösterge bilimi (semiotik), anlatım bilimi (stilistik) ve köken bilimi (etimoloji) dil bilimin dalları olarak görülmektedir. Bunlara ek olarak Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri adlı eserinde, yapı bilgisi (morfoloji), deyimler (locution), eyitmeler (diction) dallarını da eklemiştir.

Ünlü dilbilimci Roman Jakobson “anlamı ele almayan dilbilim anlamsızdır”¹⁷⁵ der. Bu felsefeden yola çıktığımızda dilin anlam alanına inilmeden köhne kalacağını, anlamsız bir hal alacağını görmekteyiz. Çalışmamızın bu kısmında anlam bilimi hakkında bilgi verilmiştir.

Elimizdeki en eski kaynaklara göre insanoğlu çok eskiden beri, dili oluşturan seslerin, özellikle sözcüklerin dış dünyayla ilişkisine merak duymuş, nesnelere ad verilirken kullanılan sesler ve ses bileşimleriyle nesnelere arasında, o nesnenin niteliklerine uyan bir bağlantı olup olmadığı üzerinde durmuş, birtakım düşünceler, varsayımlar geliştirmiştir. Bugün köken bilgisi adı verilen etimoloji alanı bir bakıma, bu çabaların uzantısı sayılabilir.¹⁷⁶

En eski dil çalışmaları Eski Hint ve Eski Yunan’da gerçekleşmiştir. O dönemde yapılan çalışmaların bazıları anlam bilimi konularıyla da ilgilidir. Bugün anlam bilimi sahasına giren bazı araştırma konuları daha o zaman incelenmiştir. Bu çalışmaların gerçekleştirilmesinde en büyük itici güç din olmuştur. Eski Hint’te dilticilerin; kelimelerin, nesnelere kendisini mi yoksa türünü mü gösterdiği, tek tek

¹⁷⁴ Ferdinand De Saussure; **Genel Dilbilim Dersleri (çev. Berke Vardar)**, (Birey ve Toplum Yay., Ankara 1985), s. 233-234

¹⁷⁵ Helmut Gipper; **Sprachwissenschaftliche Grundbegriffe und Forschungsrichtungen**, (München 1978), s.210

¹⁷⁶ Doğan Aksan; **Anlambilim, İlgili Alanlar ve Türkçe**,(A. Ü. TÖMER Dil Dergisi S.16, Ankara 1994), s.118

harflerin anlamları olup olmadığı gibi konularla uğraştığını görüyoruz.¹⁷⁷ Eski Hint'te, Brahman okullarında en önce öğretilmesi gereken bilginin dilbilgisi olduğunu öğreniyoruz.¹⁷⁸ En eski Hint dilbilgisi uzmanları seslerin anlamları olup olmadığını tartışmışlardı. İ.Ö. V. yy.'da yaşamış olan Yaska köken bilgisi ve dilin doğuşuna ilişkin birtakım varsayımlar ileri sürerek doğruya, gerçeğe ulaşmaya çalışmıştı. Örneğin adların, ilişkili oldukları eylemlerden türedikleri benimsenirse aynı eylemle anlamca ilgili bütün adların birbirine sesçe yakın olmaları gerektiğini düşünüyordu. Türkçeye uyarlayarak örneklendirirsek, eğer uçak, uçmak eylemiyle ilgili olduğu için bu adı almışsa kuş, arı gibi, uçan her nesneye aynı kökten adlar verilmeliydi. Durum her sözcükte böyle olmadığına göre ses bileşimleriyle gösterdikleri nesnelere arasındaki bağlantı ortadan kalkmış oluyordu.¹⁷⁹

Eski Yunan'da yapılan çalışmalar da dilin doğuştan mı, doğal mı (physei), yoksa insanlar tarafından konma mı, yapma mı olduğu (thesei) konularıyla ilgili olmuştur. Bunun yanında köken bilimine ait çalışmalar da yapılmış, dilin niteliği üzerinde durulmuştur. Eski Yunan'da Herakleitos, Demokritos, Protagoras, Aristoteles gibi düşünürler dil felsefesi, dil bilimi, dil bilgisi gibi konu ve kavramlara da eğilmişlerdir.¹⁸⁰

Kendine özgü yöntemlerle yürütülen filoloji, dil bilimi ve felsefe çalışmaları sırasında, 19. yy.'a gelinceye kadar anlam sorularına zaman zaman değinildiğini görüyoruz. 17. yy.'da John Locke, Francis Bacon, 18. yy.da Leibniz, Herder ve daha sonraları Wilhelm von Humboldt dilin düşünceyle ilgisi konusuna eğilmişlerdir.¹⁸¹

19. yy.a gelinceye kadar Batı düşünür ve dilcilerin anlam konusunda, üzerinde en çok durdukları, anlam değişimeleriydi: sözcükler nasıl oluyor da zaman içerisinde değişik bir içerik kazanıyorlardı?¹⁸²

¹⁷⁷ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim**, (TDK Yay., Ankara 1990), s. 142; Doğan Aksan, **Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, (Engin Yay., Ankara 2009), s.16

¹⁷⁸ Kemal Çağdaş; **Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş**, (Ankara 1974), s.78

¹⁷⁹ Doğan Aksan; **Anlambilim, İlgili Alanlar ve Türkçe**, (A. Ü. TÖMER Dil Dergisi S.16, Ankara 1994), s.118

¹⁸⁰ Doğan Aksan, **Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, (Engin Yay., Ankara 2009), s.16

¹⁸¹ **age.**, s.16

¹⁸² Doğan Aksan; **Anlambilim, İlgili Alanlar ve Türkçe**, (A. Ü. TÖMER Dil Dergisi S. 16, Ankara 1994), s.118

Anlambilimin dilcilikte yeni bir alan durumuna gelmesini Alman dilcisi K.Reisig'in bir çalışmasına borçluyuz. "Latin Dil Bilimi Üzerine Dersler" adlı, 1826-27 yıllarında hazırlanan, ancak 1839'da basılan kitabında bilgin, dilbilgisi içinde Semasiologie adlı bir dal belirlemiştir. Ancak doğrudan doğruya bu dalın konularına eğilip geniş kapsamlı bir yapıt hazırlayan ve ona ayrı bir alan niteliği kazandıran, Fransız dilcisi M. Braél'dir. 1899'da basılan Essai de Sémantique adlı kitabında anlam bilimini, dilin düşünceyle ilgili konularını, sözcüklerin anlamlarını ve sözdiziminin oluşumunu inceliyor ve anlam değişmelerine yer veriyor.¹⁸³

En eski dil bilim çalışmalarından 20. yy.'a kadar art zamanlı sistemle incelenen dil bilimi, 20. yy.'da Ferdinand de Saussure ile eş zamanlı sistemle incelenmeye başlanmıştır. Saussure'ün Avrupa'da başlattığı yapısalılık akımı Amerika'da da yankı bulmuş, L.Bloomfield, N. Chomsky gibi önemli dilciler ortaya çıkmıştır. Özellikle Chomsky ile birlikte 20. yy.'ın ikinci yarısından itibaren Üretici-Dönüşümlü Dil Bilgisi akımı gelişmiştir. Anlam bilimi çalışmalarına Avrupa'dan J. Trier, S. Ullmann, A. J. Greimer, J. Lyons gibi dilcilerin katkısı olmuştur. "Dilin bütün öğelerinin birbiriyle sıkı ilişkili ve birbiriyle bütünlenir biçimde görev gördükleri" ilkesi benimsendikten sonra anlam alanındaki çalışmalarda kelimedenden hareketle diğer birimler de ele alınmış ve dil bir bütün olarak düşünülmüştür.¹⁸⁴

D.Aksan¹⁸⁵, Anlambilim adlı eserinde, Tamba-Mecz'in anlambilimin tarihini üç döneme ayırdığını söylemektedir ki, bu ayırım anlam biliminin gelişimini çok iyi özetlemektedir:

a) Gelişimci Dönem: 1882-1931. Kelimelerin tarihi, dildeki anlamların gelişmesi, anlam bilimine özgü yasaların konması gibi konularla uğraşılan, Braél, Trier... gibi bilginlerin dönemi.

b) Karma Dönem: 1931-1963. Kelimelerin tarihi ve söz varlığının kuruluşu gibi konuların ele alındığı, Ullmann, Guiraud... gibi araştırmacıların dönemi.

¹⁸³ **age.**, s.118-119

¹⁸⁴ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim**, (TDK Yay., Ankara 1990), s. 144-145;Doğan Aksan, **Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, (Engin Yay., Ankara 2009), s.17-18

¹⁸⁵ Doğan Aksan, **age.**, s.19

c) Dilsel Modeller Dönemi: 1963 ve sonrası. Chomsky, Katz-Fodor... gibi bilginlerin temsil ettiği ve kelime anlam biliminden cümle anlam bilimine geçişin ağırlık kazandığı dönem.

Bugün anlam bilimi çalışmaları daha çok dil bilimi açısından ele alınmakta, dil bilimsel anlam bilimi adı altında yürütülmektedir. Dünyadaki incelemelerin ışığında bir bütün olarak ele alınca anlam bilimin bugün şu alt alanlarının, bölümlerinin bulunduğunu söyleyebiliriz:¹⁸⁶

a) Sözcük anlam bilimi,

b) Tümce anlam bilimi,

c) Genel anlambilim.

Ele alınan yöntemler göz önüne alınca:

a) Yapısal anlambilim,

b) Yorumlayıcı anlambilim,

c) Üretimsel anlambilim,

ç) Mantıksal anlambilim türlerinden söz edilebilir. Burada resmen eklemeliyiz ki, bizce tıpkı sesbilimde olduğu gibi, bu alanda da:

a) Durgun anlambilim ya da eş zamanlı anlambilim

b) Gelişmeli anlambilim ya da art zamanlı anlambilim biçiminde bir ayrıma gitmek olasıdır.

Anlambilimin iç içe olduğu alanlar ise:

a) Metin dil bilimi

b) Söz eylem kuramı

c) Kullanım bilim

ç) Biçem bilgisi

¹⁸⁶ Doğan Aksan; **Anlambilim, İlgili Alanlar ve Türkçe**, (A. Ü. TÖMER Dil Dergisi S.16, Ankara 1994), s.120

d) Ruh dilbilim

e) Göstergibilim

f) Şiir dili incelemeli alanlarını sayabiliriz.

Anlam konusundaki çalışmalar dil bilimin bütün dallarını ilgilendirmekte, dilin her yönüne uzanmaktadır.¹⁸⁷

2.2.1. Anlam ve Anlam Alanı

Anlam bilimin en temel konusu olan “anlam”ın anlamı ve kapsamı sorunuyla ilgili olarak pek çok görüş ve tartışma vardır. Hatta bu farklı görüşler çerçevesinde farklı akımlar dahi oluşmuştur. Dil bilimi içinde anlamı, bir dil biriminin ifade ettiği veya zihinde oluşturduğu düşünce, kavram, hatta içerik olarak tanımlayabiliriz.¹⁸⁸

Anlam ile ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bunlardan birisi “sözcüklerin veya davranışların zihinde uyandırdığı izlenim”¹⁸⁹ şeklindedir. Türkçe Sözlük’te de buna yakın bir tarif yapılmıştır ve anlam ile ilgili “bir kelimededen, bir sözden, bir davranış veya olgudan anlaşılan şey; bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mana, fehva” şeklinde bir açıklama verilmiştir. Berke Vardar “dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce; içerik”¹⁹⁰ tanımını vermiştir. Leonard Bloomfield ise “konuşmacının dile getirdiği durumu ve dinleyicinin algıladığı cevabı ifade eden dil şeklidir”¹⁹¹ diye açıklamıştır. Zeynep Korkmaz “kelimenin söz içindeki diğer unsurlarla bağlantılı olarak zihinde yarattığı kavramlardan her biri”¹⁹² diye açıklarken, Doğan Aksan “eğer tek anlamlı bir sözlüksel biçim birim, bir sözcük üzerinde duruluyorsa anlam bunun dile aktardığı kavram, gösterilendir”¹⁹³ şeklinde bir tanım yapmıştır.

Çağdaş dil bilimi anlamla ilgili şu görüşü benimser: “kelimenin anlamları yoktur, yalnızca kullanımları vardır”, “bir kelimenin anlamları, bunların kullanımlarının toplamından başka bir şey değildir.” Bu görüşe göre konuşma

¹⁸⁷ age., s.120

¹⁸⁸ Hülya Aslan Erol, age., s. 20

¹⁸⁹ Vecihe Hatipoğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, (A. Ü. DTCF Yay., Ankara 1982), s.13

¹⁹⁰ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, (ABC Kitabevi, İstanbul 1998), s. 20

¹⁹¹ Leonard Bloomfield, *Language*, (USA 1933), s.139

¹⁹² Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, (TDK Yay., Ankara 2003), s.18

¹⁹³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, (TDK Yay., Ankara 1990), s.180

dışında anlam yoktur ve bir kelimenin konuşmalardaki anlamı söz zincirinde öbür kelimelerle kurduğu ilişkilerle tanımlanır. Yani bir dil unsuru, ancak belli bir bağlam ve durum içinde gerçekten anlam taşıyabilir.¹⁹⁴

Ferdinand de Saussure, getirdiği yapısalcılık akımıyla, nesnelere iki şekilde anlam kazandığı görüşündedir. 1. diğere (benzer) unsurlarla zaman veya mekân bakımından ilgili olma yoluyla 2. diğere (benzer) unsurlarla zıt olarak anlaşılması yoluyla. Saussure bunlardan ilkinin “sintagmatik” bağlar, ikincisini de “paradigmatik” bağlar olarak adlandırır.¹⁹⁵ Bu görüş dil biliminde farka dayalı (contrastive) ve benzerliğe dayalı (non-contrastive) iki dağılım türünü de ortaya çıkarmıştır. Yani dil birimleri aynı dil ortamında ortaya çıkmadıklarında benzerliğe dayalı (veya bütünleyici dağılım içinde) olarak, aynı ortamda birbirinin yerine kullanılan birimler olarak ortaya çıktıklarında farka dayalı olarak adlandırıldılar.¹⁹⁶

Kelimeler tek tek kullanıldığında, ister tek anlamlı olsun, ister çok anlamlı olsun, anlam alanlarının zihnimizde canlandığı da bir gerçektir. Ullmann’ın da dediği gibi, eğer kelimeler kullanıldıkları bağlam dışında var olmasalardı bir sözlük yazılmazdı. Bu durumda kelimelerin sözlük anlamı diye adlandırılabilen bir anlam türünden bahsetmek mümkündür. Sonuçta kelimeler, kullanıldıkları bağlamlar içinde farklı farklı anlamlar kazansalar da temel bir anlama¹⁹⁷ ve bir dili konuşanlar arasında ortak olan, başka bir deyişle sosyal olan mecaz anlamlara sahiptirler.¹⁹⁸

Dil biliminde Eski Yunan’dan beri yapılan tartışmalardan biri de kelime ile karşıladığı nesne arasında doğrudan ilgi olup olmadığıdır. Kelimenin ses yapısı ile karşıladığı nesne arasında doğrudan bir ilişki yoktur. “Dil şekilleriyle anlamları arasındaki ilgi tamamen keyfidir”¹⁹⁹

Anlam bilimiyle ilgili kavramlardan biri de anlam alanıdır. Bu kavram; “sözlüksel alana bağlanan göstergelerin salt içerik düzlemi, anlambirimcikler

¹⁹⁴ Berke Vardar, *age.*, s. 20; André Martinet, *İşlevsel Genel Dilbilim (çev. Berke Vardar)*, (Birey ve Toplum Yay., Ankara 1983), s.27

¹⁹⁵ Alessandro Duranti, *.Linguistic Anthropology*, (Cambridge University Press, Cambridge 1997), s.164

¹⁹⁶ Raja T. Nasr, *The Essentials of Linguistic Science*, (Longman, Londra 1980), s.99

¹⁹⁷ Stephen Ullmann, *Semantics, An Introduction to The Science of Meaning*, (Oxford Basil Blackwell, London 1972), s.49

¹⁹⁸ Günay Karaağaç, *Dil, Ağız ve Kulak İle İlgili Kelimelerimiz*, (Ege Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VII, İzmir 1993), s.86

¹⁹⁹ Leonard Bloomfield, *Language*, (USA 1933), s.145

evreni”²⁰⁰, “aynı gerçeklik kesiminde yer alan olguları belirten, anlam açısından ortak bir paydaya indirgenebilir sözlüksel birimlerin içerik düzlemindeki bağıntılardan kurulu düzen”²⁰¹, “zihinde aynı veya birbirine yakın kavramlar oluşturan kelimelerin meydana getirdikleri ortak alan”²⁰² gibi tanımlarla ifade edilir.

Her kelime bir temel anlama sahip olmakla birlikte, farklı bağlamlar içinde kullanılmasının sonucu olarak, araştırmacılarca farklı şekillerde sınıflandırılan anlam türlerine sahiptir.²⁰³ Dilciler ve filozoflar anlamın açıklamasını üç şekilde yaparlar: a) kelime anlamının doğasının tanımlanmasıyla, b) cümle anlamının doğasının tanımlanmasıyla, c) iletişimin gelişimini açıklayarak. Dolayısıyla anlamı açıklayabilmek için en az üç tane muhtemel başlangıç noktası vardır: Kelimenin anlamı, cümlelerin yorumu ve iletişim sırasında konuşmacının taşımaya niyetlendiği şey.²⁰⁴

Tahsin Banguoğlu, anlamı “asıl anlam”, “yan anlam” ve bir kelimenin ilişki ve benzerlik yoluyla başka bir kavramı karşılamak amacıyla ortaya çıkan “mecaz anlam” olarak üçe ayırır.²⁰⁵ Tahir Nejat Gencan ise anlamı “temel anlam” ve “kullanış anlamı” olarak ikiye ayırır²⁰⁶ ve kullanış anlamından kastettiği şey kelimenin cümle içerisinde kullanılmak istendiği anlamdır.

Doğan Aksan anlamı “temel anlam”, “yan anlam” ve “aktarmalı anlam” şeklinde üçe ayırır, ancak bunların yanında duygusal anlam, betimleyici anlam, çağrışımsal anlam, toplumsal anlam ve anlatımsal anlam gibi türlerin de bulunduğunu söyler.²⁰⁷ J. Lyons anlamı “kelime anlamı” ve “cümle anlamı” olarak ikiye ayırırken²⁰⁸, Leonard Bloomfield ise “temel anlam” ve “yan anlam” olarak ikiye ayırır.²⁰⁹ Bunlar gibi dilbilim alanında birçok çalışma yapan araştırmacılar anlamı farklı şekilde ayırmışlardır.

²⁰⁰ Berke Vardar, **Sözlüksel Yapılar ve Yöntem Sorunları**, (Macit Gökberk Armağanı, TDK Yay., Ankara), s. 204

²⁰¹ Berke Vardar, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, (ABC Kitabevi, İstanbul 1998), s. 24

²⁰² Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, (TDK Yay., Ankara 2003), s.18

²⁰³ Hülya Aslan Erol; **age.**, s. 23

²⁰⁴ Ruth M. Kempson, **Semantic Theory**, (Cambridge University Press, Cambridge 1977), s.11-12

²⁰⁵ Tahsin Banguoğlu, **age.**, s.320

²⁰⁶ Tahir Nejat Gencan, **Dilbilgisi**, (TDK Yay., İstanbul 1971), s.410-413

²⁰⁷ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim**, (TDK Yay., Ankara 1990), s. 175-177

²⁰⁸ John Lyons, **Language and Linguistics**, (Cambridge University Press, Cambridge 1981), s.139

²⁰⁹ Leonard Bloomfield, **Language**, (USA 1933), s.150-157

“Dilcilerin anlam yapıları, aynı zaman ve aynı coğrafyanın kurucuları arasında bile, yaş farklarına, mesleklere, daha doğrusu her kişiye göre farklılık taşır, farklı çağrışım alanlarına sahiptir.”²¹⁰ Anlam insanoğlunun yaşadığı coğrafya, toplumsal alan, yaş grubu, meslek, cümle içerisinde kastettiği anlam kısacası kişiye göre çeşitlilik gösterir.

Görüldüğü gibi araştırmacıların tamamı anlamı, esas olarak asıl/temel ve yan anlam olarak ikiye ayırmaktadır. Bunun yanında kelimenin kullanım alanına geçtikten sonra anlamına etki eden her unsur (toplum, duygu, çağrışım, konu, kasıt, benzetme vs.) ayrı bir anlam türü olarak incelenmiştir. Ayrıca yabancı unsurlar/alıntılar, argo, tabu, arkaizm gibi anlam türleri de tespit edilmiştir.²¹¹

2.2.2. Kavram ve Kavram Alanı

Geleneksel mantıkta kavram bir nesnenin zihindeki tasarımıdır.²¹² J. Lyons’a göre kavram, zihnin, nesnelere kavramasına ya da bilmesine araç olan mantıksal yapı, düşüncedir.²¹³ Bunların dışında kavram, “ortak özellikler taşıyan bir dizi olgu, varlık veya nesneyle ilgili genel nitelikli bir anlam içeren her türlü tasarım, düşünce, imge; gösterilen”²¹⁴, yani “ortak nitelikleri olan nesnelere verilen ad”²¹⁵ şeklinde tanımlanmaktadır.

Kelime ve işaret ettiği kavram, hiçbir şarta, hiçbir kanuna bağlı kalmaksızın kendisi dışındaki bütün kelime ve kavramlarla ilişki kurabilir.²¹⁶ Hatta bir kelimenin anlamında değişiklik, onun veya anlam bakımından ilgili olduğu başka kelimenin kullanımındaki değişikliğin bir sonucu olarak kabul edilir.²¹⁷ Tüm bunların sonucunda dil biliminde “kavram alanı” adı altında yeni bir terim ortaya çıkmıştır. Kavram alanı, birbiriyle ilişkili ve bazen eş anlamlı sayılabilecek birbirine yakın kavramların içinde düşünüldükleri alandır.²¹⁸ Kavramlar insanların yetiştiği çevreye, birikimlerine, ruh yapısına göre kişiden kişiye değişen alanlara sahip olmakla

²¹⁰Günay Karaağaç, **Eski Türkçede ‘-Ş/-Ş-, -L/-L->Y’ Nöbetleşmeli Kök Alomorfı, Üçüncü Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996**, (TDK Yay., Ankara 1999), s.593

²¹¹Hülya Aslan Erol, **age.**, s. 26

²¹²Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim**,(TDK Yay., Ankara 1990), s. 151

²¹³John Lyons, **Semantics I**, (Cambridge University Press, Cambridge 1977), s.110

²¹⁴Berke Vardar, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, (ABC Kitabevi, İstanbul 1998), s. 138

²¹⁵Doğan Aksan, **age.**, s. 153

²¹⁶Günay Karaağaç, **Dil ve Düşüncenin Aldatıcılığı**, (Türkçülük Armağanı, İzmir 1994), s. 148

²¹⁷Leonard Bloomfield, **Language**, (USA 1933), s.426

²¹⁸Doğan Aksan, **KavramAlanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine**, (TDAY Belleten 1971), 1989a, s.254

birlikte, bir dil içindeki insanlarda, aşağı yukarı belli bir özelliğe sahiptir.²¹⁹ Anlam biliminde, kavramları, gösterilenleri inceleyen araştırma alanına kavram bilimi denmektedir. Kavram bilimi kelimelerin anlamlarını ve anlamların değişme yollarını, anlam esaslarını inceleyen özel bir bilim dalı olarak kabul edilir. Kavram bilimi, söz biliminin (leksikoloji) ilk ve en önemli dalıdır.²²⁰ Bir dilin en eski yazılı belgelerinde, aynı kavram alanına giren, aynı kelime ailesine ait olan ve ancak başka ögelerden sonra meydana gelebilecek kelimelerin, yani üst kavramların geçmesi, dilin eskiliği ve yazı dili haline gelişinin tarihini kestirmede yardımcı olabilir.²²¹

Dilin eskiliğini gösteren ölçülerden biri de, dilde soyut kavramların yaygın olarak kullanılıp kullanılmamasıdır. Bilim adamları insanoğlunun önce çevresindeki somut kavramları adlandırdığı, daha sonra soyut kavramları adlandırdığı görüşündedir. Yani dil somuttan soyuta gelişir.²²² Dolayısıyla en eski vesikalarımız olan Orhun Kitabeleri'nde dahi soyut kavramların kullanılması dilimizin yaşının ne kadar eski olduğunun göstergesidir. Yani kavram bilimi dilin yaşını tespit etmekte kullanılan önemli bir bilim dalıdır.

Anlamlandırma ve kavramlaştırma bir nesneyi, bir varlığı, bir kavramı, bir olayı, zihnimize bir ses bileşimine, bir göstergeye bağlama; bir kavramı bir gösterge/kelime ile dile getirme; anlam aktarma ve anlam verme olayı; anlamın üretiliş ve kavranışıdır.²²³ Her dil nesnelere, hareketleri adlandırırken ana dilinin kavramlarıyla düşünür, onları kendine özgü algılar; bazen belli kavramlara bağlar.²²⁴ Türkçenin kavramlaştırma açısından en önemli özelliği, kavramlaştırma sırasında doğadaki nesnelere dayanması, doğadaki nesnelere, biçimler, renklerden yararlanarak bir şeyi canlandırarak anlatmasıdır.²²⁵ Türkçe kelimelere yeni anlamlar yükleme bakımından çok zengin bir dildir. Bu bazen türetme bazen kelimelerin birleştirilmesi yoluyla bazen de bir kelimeye yeni anlamlar yükleme yoluyla gerçekleşir.

²¹⁹ Doğan Aksan, **Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, (Engin Yay., Ankara 2009), s.41-42

²²⁰ Kaken Ahanov, **Til Biliminin Negizleri**, (Almatı Sanat Baspası, 1993), s. 80

²²¹ Doğan Aksan, **KavramAlanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine**, (TDAY Belleten 1971, 1989), s.255

²²² Eve E. Sweetser, **From Etymology to Pragmatics, Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure**, (Cambridge University Press, Cambridge 1990), s.25

²²³ Doğan Aksan, **Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, (Engin Yay., Ankara 2009), s.97; Berke Vardar, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, (ABC Kitabevi, İstanbul 1998), s. 24

²²⁴ Doğan Aksan, **age.**, s.31

²²⁵ Doğan Aksan, **age.**, s. 97

2.2.2.1. Temel Anlam

Gramerimizde yaygın olarak kullanılan temel anlam, bazen de asıl anlam, nesnel anlam, sözcük anlamı ve düz anlam terimleriyle karşılanan “denotatiton” kavramı, genellikle kelimenin ilk anlamı, en başta yansıtılan kelimenin karşıladığı ilk kavram olarak tanımlanır.²²⁶ J. Lyons, denotation terimini, kelime ile kişiler, nesnelere, yerler, varlıklar ve olgular arasındaki ilişki, yani kelimenin dış dünya ile kurduğu ilişki şeklinde tanımlar.²²⁷

Her kelime kullanıldığı bağlama göre farklı anlamları ifade etse de bir temel anlama sahiptir. Ancak benzetme, aktarma gibi çeşitli anlam olaylarıyla kelime çok anlamlı hale gelir, yani yan anlamlar kazanır. Böylece kelime anlam genişlemesine uğrar bazen de temel anlam unutulur ve yan anlamı ile kullanılmaya başlanır. Böylece anlam biliminde başka anlama geçiş adı verilen olay gerçekleşir.²²⁸ Temel anlamla ilgili belirtilmesi gereken bir nokta da, bir dildeki kelimenin başka bir dildeki kelimeyle aynı temel anlama sahip olma eğiliminde olmadığıdır.²²⁹

2.2.2.2. Yan Anlam

Yan anlam (connotatiton), kelimenin temel anlamı dışında değil, onun yanında kullanıma bağlı olarak kazandığı, çeşitli duygu ve çağrışımlara yol açan yeni anlamlarıdır: “Baş” kelimesinin asıl anlamı dışında “bir topluluğu yöneten kimse, lider”, “bir şeyin başlangıcı” gibi yeni anlamlar kazanmasıdır.²³⁰

Duygu ve çağrışımların aynı dili konuşan toplumlarda kişiden kişiye göre bile değişmesi sebebiyle, yan anlamlar bireysel yönler içerir. Bu ise sosyal, fizikî ve ruhî şartlara göre değişimler gösterir.²³¹ İnsanlar, kendilerini çevreleyen dünyadaki nesnelere ve hareketleri, bunların birbiriyle ilgisini, çeşitli özelliklerini, toplumun gelişme sürecinde yavaş yavaş öğrenmiştir. Yeni öğrenilen nesne ve hareketlerin dilde sözle adlandırılma gerekliliği, her zaman yeni sözlerle olmamaktadır. Bazen de

²²⁶ Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, (TDK Yay., Ankara 2003), s.26; Doğan Aksan, **Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, (Engin Yay., Ankara 2009), s.51

²²⁷ John Lyons, **Semantics I**, (Cambridge University Press, Cambridge 1977), s.206-207

²²⁸ Hülya Aslan Erol, **age.**, s. 30

²²⁹ John Lyons, **Language and Linguistics**, (Cambridge University Press, Cambridge 1981), s.153

²³⁰ Zeynep Korkmaz, **age.**, s.238; Berke Vardar, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, (ABC Kitabevi, İstanbul 1998), s. 224; Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim**, (TDK Yay., Ankara 1990), s. 173

²³¹ Berke Vardar, **age.**, s. 224

dilin söz varlığında bulunan kelimeler kullanılır ve onlara yan anlamlar yüklenir.²³²

Bu yeni bilgilerin adlandırılmasında başvuru yollardan birisi de, dal şekiller halinde yaşamakta olan kardeş kök ve gövdelerden yeni kelimeler türetmek veya bunlara yeni görevler vermek, yeni anlamlar yüklemektir. Bu yöntem yeni komşu bilgilerin adlandırılmasında ilk başvuru yollardan biridir.²³³

Her dilde, başlangıçta bir kelime bir kavrama işaret eder, kelimeler kullanıla kullanıla onlara yeni anlamlar yüklenir. Zaten sık kullanılan kelimeleri incelediğimizde bunların sahip oldukları yan anlamların, kullanım sıklıklarının artması, kullanım yerlerinin genişlemesiyle doğru orantılı olduğunu görürüz.²³⁴ Yan anlamlar temel anlamlardan, soyut anlamlar somut anlamlardan önce gelir.²³⁵

Yeni bilgiler, kendilerine yeni adlar bulamadıkları zaman, dal/yan anlamları ortaya çıkarırlar. Bazen bu anlam dallanması, şekil dallanmasıyla tamamlanır ve yeni adlar ortaya çıkarır.²³⁶

Her dilde yan anlamlar genellikle dört şekilde kelimelere bağlanır²³⁷:

a) *Somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi*: aç kelimesi “fizikî olarak aç, doymamış” anlamında iken mecazî bir anlam kazanıp “aç gözlü” şeklinde de kullanılmaya başlanmıştır.

b) *Somuta yeni somut anlamlar eklenmesi*: arukla- “zayıflamak” anlamında iken Kaşgarlı’da “dinlenmek” anlamıyla da kayıtlıdır.

c) *Soyuta yeni somut anlamlar eklenmesi*: egsük kelimesi tarihte somut anlam “eksik, noksan” üzerine soyut anlam “zayıf, aciz” eklenerek kullanılırken benzetme yoluyla tekrar somut bir anlam kazanmış ve “kadın” olarak kullanılmaya başlanmıştır.

d) *Soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi*: alp kelimesi Orhun Abideleri’nde hepsi soyut olan, birbirine yakın farklı anlamlarla kullanılmıştır. Temelde “sert,

²³² Kaken Ahanov, **Til Biliminin Negizderi**, (Almatı Sanat Baspası, 1993), s. 97

²³³ Günay Karaağaç, **Eski Türkçede ‘-Ş/-Ş-, -L/-L->Y’ Nöbetleşmeli Kök Alomorflar**, (Üçüncü Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996, TDK Yay., Ankara 1999), s.595

²³⁴ Doğan Aksan, **Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, (Engin Yay., Ankara 2009), s.60

²³⁵ Hülya Aslan Erol, **age.**, s. 31

²³⁶ Günay Karaağaç, **age.**, s.593

²³⁷ Hülya Aslan Erol, **age.**, s. 32-48

dirençli, üstesinden gelmesi zor, cesur” gibi anlamlarla kullanılırken zamanla “tehlike, şiddetli” gibi yeni soyut anlamlar da kullanmıştır.

2.3. ANLAM DEĞİŞMESİ

Doğadaki her şey gibi dil de değişir. Bu değişiklik dilin ses sisteminde olabileceği gibi anlam alanında da olabilir. Anlam değişmelerinin başlangıç noktasını oluşturan, kişi dillerinde ve şivelerde ortaya çıkan anlam farklılıkları, kavramların dile yansması olan kelimelerde bazen anlam alanının genişlemesine, bazen kullanımdan düşme sonucu anlam alanının daralmasına ve bazen de anlam alanının değişmesine yol açar.²³⁸

Dil çok karmaşık bir gerçeklik olduğundan değişimler de aynı özelliği taşır.²³⁹ Dil, iletişim sırasında değişim etkenlerinin baskısı altına girer. Kullanıldığı ölçüde yeni durumlara, koşullara uyulanır. Başlangıçta kişisel olan değişmeler toplumun onayına sunulur ve toplum tarafından benimsenen yenilikler kural olur, eski kurallar geçerliliğini yitirir.²⁴⁰ Kelimelerin yansıttıkları kavramların değişmesi kişi dillerinden başlayarak topluma yayılır ve art zamanlı boyutta gerçekleşir. Bu yüzden gerçekleşen değişiklikler anlam biliminde art zamanlı yöntemle incelenir.²⁴¹ Ancak bu incelemede belli bir tarih, eş zamanlılık (synchronism) ve belirli bir coğrafya, eş mekânlılık (isoglos), çeşitli kavim ilişkileri gibi dil dışı unsurlar da dikkate alınmalıdır.²⁴²

Deyim aktarması ve ad aktarması yoluyla dilde kelimelere yeni anlamlar yüklenmesi sonucu kelimeler anlam genişlemesine uğrar. Bunun dışında bazen de genişleme sonrası zamanla bu çok anlamlılık kaybolur ve kelime daha önceki ifadelerinin sadece bir bölümünü sürdürmeye başlar ve böylece anlam daralması da gerçekleşebilir. Yeni bir bilgi ile ilgili yeni bir kavram, yeni bir kelime yaratmak da dilin anlam alanını genişletmekte bir yoldur.

²³⁸ Hülya Aslan Erol, *age.*, s. 61

²³⁹ Zdenek Salzmann, *Language, Culture And Society, An Introduction to Linguistic Anthropology*, (Oxford: Westview Press 1993), s.68

²⁴⁰ Hülya Aslan Erol, *age.*, s. 61

²⁴¹ Doğan Aksan, *age.*, s.88; Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, (TDK Yay., Ankara 1982), s.85

²⁴² Günay Karaağaç, *Eş Yazınlık, Eş Sesslilik ve Çok Anlamlılık*, (Ege Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII 1996), s. 38

Herhangi bir konudaki bilgilenmelerin artması, kelimelerin anlam alanlarının bölünmesine ve yeni adlarla adlandırılmalarına; bilgilenmenin zayıflaması ve komşu kavramların, dolayısıyla bunların adlarının dilde kullanılma yüzdelerinin düşmesi de anlam alanlarının komşu alanları da içine almasına yol açar.²⁴³ Bazen de kelime, başlangıçtaki anlamından tamamen uzaklaşarak farklı bir anlamı yansıtır duruma gelir. Kelimenin başka anlama geçişi olan bu durum anlam değişikliğinin bir sonucudur. Böylece kaybolan, zayıflayan, önemsizleşen bilgi, yerini ve dolayısıyla adını daha önemli komşu bilgilerin adına terk etmiş olur.²⁴⁴

Tabî ki bütün bunlar, dili kullanan topluluğun hayat seyrine bağlıdır; dildeki anlam bölünme ve birleşmeleri, dili kullananların insan-varlık ilişkilerinin güçlenmesinin ve güçsüzleşmesinin sonucudur.²⁴⁵ Bu yüzden de bir dilin kelime hazinesi ve gramerinde saklı olan pek çok anlam türünü tam olarak anlayabilmek için bu dilin kullanıldığı kültür veya kültürleri tam olarak anlamak gerekir.²⁴⁶

Tüm bu açıklamaların sonucunda anlam değişmesi olayı kısaca, kelimenin anlamında daralma, genişleme ya da başka bir anlama geçmesi neticesinde meydana gelen değişiklik olarak tanımlanabilir. Anlam değişikliği ile ilgili Doğan Aksan “bir kelimenin başlangıçta dile getirdiği kavramda bir daralma, bir genişleme belirmesi veya aynı kelimenin zamanla başka bir kavramı anlatır duruma gelmesi”²⁴⁷, Hatipoğlu ise “kelimelerin sıklık oranları ile yer aldıkları ortamların değişmesi”²⁴⁸ şeklinde tanımlar. Karaağaç da “bir kelimenin veya semantik olarak ilgili olduğu bir başka kelimenin kullanımındaki değişiklik”²⁴⁹ şeklinde ifade eder.

Dil, nesilden nesile aktarılan canlı bir varlıktır ve yaşayan her canlı varlık gibi dilde de değişiklikler meydana gelmesi doğal bir olaydır. Nesilden nesile aktarıldığı ve toplumun kabul ettiği derecede değişikliğe uğradığı için dilin anlam değişmelerini saptamada eski ve yeni arasındaki ilişki art zamanlılık dâhilinde incelenir.

²⁴³ Günay Karaağaç, *age.*, s. 38

²⁴⁴ Hülya Aslan Erol, *age.*, s. 62

²⁴⁵ Günay Karaağaç, *age.*, s. 38; Leonard Bloomfield, *Language*, (USA 1933), s.435

²⁴⁶ John Lyons, *Language and Linguistics*, (Cambridge University Press, Cambridge 1981), s.324

²⁴⁷ Doğan Aksan, *age.*, s.88; Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, (TDK Yay., Ankara 1990), s. 213

²⁴⁸ Vehice Hatipoğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, (A.Ü. DTCF Yay., Ankara 1982), s.14

²⁴⁹ Günay Karaağaç, *Dil, Ağız ve Kulak İle İlgili Kelimelerimiz*, (Ege Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VII, İzmir 1993), s.92

Değişikliklerin bir diğer nedeni de kelimenin kullanım sıklığındaki artış ya da düşüştür.²⁵⁰ Kullanım sıklığındaki düşüş kelimenin anlamında değişikliği, kullanım sıklığındaki artış da kelimenin yeni anlamlar kazanmasını, genişlemesini meydana getirir. Ulmann ise, anlam değişmelerini kolaylaştıran faktörler olarak nesiller arasındaki devamlılığın yok olması, anlamdaki belirsizlik, kullanım sıklığının azalması, çok anlamlılık, bağlamdaki belirsizlik ve kelime yapısını verir.²⁵¹

André Meillet'e göre kelimenin dar bir toplumsal kesimden geniş bir toplumsal kesime geçerken anlamının daralması ya da genişlemesi anlam değişmesinde önemli faktördür. Çünkü "dilin birinci koşulu sürekli ve vazgeçilmez bir araç olarak kullanıldığı insan topluluklarının varlığıdır." Bu da dilin değişiminde toplum bilimsel sebeplerinde yer alır.²⁵² Anlatımın coşkusal kullanımının gelip geçici olmadığını ifade eden ve bunun anlam değişimine yol açtığına yer veren kısım ise ruh bilimiyle ilgili sebeplerdir.²⁵³ Daha önce de belirttiğimiz gibi anlam bireyden bireye fiziksel ve ruhi durumlarına göre değişiklik gösterir dolayısıyla kimse kimseyi yüzde yüz anlayamaz.

Dildeki değişiklikler L. Bloomfield tarafından fonetik değişiklikler, analogik-semantik değişiklikler ve alıntılar şeklinde tasnif edilir. Anlam bilimindeki değişiklikler ise art zamanlı incelemeye dayanır.²⁵⁴ Anlam değişmelerinin sebeplerinin yanında, bunların biçim veya türlerini saptamak amacıyla da birçok araştırma yapılmıştır. Aristoteles'ten beri var olan değişmeceler kuramı İskenderiye ve Roma döneminde büyük bir gelişme göstermiştir. Latin dil bilimcileri on dört çeşit değişme sayarlar.²⁵⁵ Anlam değişmelerinin türleri konusunda mantığa ve ruh bilimine dayanan bakış açıları en önemli yaklaşımlardır.²⁵⁶ Anlam değişmeleri ile ilgili Darmesteter, Bréal, W. Wundt, S. Ulmann gibi bir çok araştırmacı tasnifler yapmıştır ve anlam değişmelerini birkaç bölüme ayırmışlardır.

L. Bloomfield ise anlam değişmelerini daralma, genişleme, deyim aktarması, ad aktarması, komşuluk, abartma, kötüleşme, iyileşme şeklinde tasnif etmiştir.

²⁵⁰ Leonard Bloomfield, **Language**, (USA 1933), s.435

²⁵¹ Stephen Ullmann, **Semantics, An Introduction to The Science of Meaning**, (Oxford Basil Blackwell, London 1972), s.192-192

²⁵² Berke Vardar, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, (TDK yay., Ankara 1982), s.88

²⁵³ **age.**, s.90

²⁵⁴ Leonard Bloomfield, **Language**, (USA 1933), s.481

²⁵⁵ Pierre Guiraud, **Anlambilim (Çev. Berke Vardar)**, (Kuzey Yay., Ankara 1984), s.41

²⁵⁶ Hülya Aslan Erol, **age.**, s. 65

Bloomfield'in bu tasnifi de esasında Stern ve Ullmann'ın tasniflerine dayanmaktadır.²⁵⁷

2.3.1. Anlam Değişmelerinde veya Yan Anlamların Gelişmesinde Etkili Olan Anlam Olayları

2.3.1.1. Benzetme

Her dilde anlatımı güçlendirmek, canlı kılmak için yararlanılan dil olaylarından, söz sanatlarından biridir. Benzetme, bir nesnenin niteliğini, bir eylemin özelliğini daha iyi anlatabilmek, canlandırabilmek için başka bir nesne veya hareketten yararlanarak, onu anımsatma yoluyla gerçekleştirilir. Benzetme yoluyla, dilde mecazlaşma adı verilen anlam değişmesi türü meydana gelir.²⁵⁸

2.3.1.2. Aktarma

İki kelimenin görünüşündeki, işlevindeki veya durumundaki benzerliğe dayanan ve insanla ilgili unsurlarının doğaya uygulanması sayılabilecek aktarmalarda, benzetmelerde olduğu gibi, anlatılmak istenen kavram, onunla bir yönden ilişkisi, benzerliği, yakınlığı olan başka bir kavramla anlatılmaya çalışılır. Böylece gösterge yeni bir anlam kazanır.²⁵⁹ Aktarma “ad aktarması” ve “deyim aktarması” olarak iki şekilde gerçekleşir ve bir söz sanatı iken zamanla yan anlam halini alırlar. Böylece çok anlamlılığı etkileyen bir anlam olayı haline gelirler.

Deyim aktarması (metaphor), aralarında uzak yakın ilgi bulunan iki şey arasında benzetme yoluyla ilişki kuran birinin adını ötekine aktaran bir eğilim, bir dil olayıdır.²⁶⁰

Ad aktarması (metonymy) ise bir kavramın, ilgili, bağıntılı olduğu bir başka kavramı gösteren kelimeyle anlatılmasıdır.²⁶¹

²⁵⁷ Leonard Bloomfield, *age.*, s.150-157

²⁵⁸ Hülya Aslan Erol, *age.*, s. 49

²⁵⁹ Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, (Engin Yay., Ankara 2009), s.62

²⁶⁰ *age.*, s.124

²⁶¹ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, (A.Ü DTCF Yay., Ankara 1978), s.132

2.3.1.3. Çok Anlamlılık (Polysemy)

Dilcilikte bir kelimenin temel (göndergesel) anlamı dışında, yeni kavramları anlatır duruma gelmesine çok anlamlılık denir.²⁶² Çok anlamlılığı doğuran etkenlerin başında gelen anlam olayı aktarmalardır.²⁶³ Dilin gelişme sürecinde sürekli yeni kelimeler yapılmaz, bunun yerine var olan kelimelerin anlamı genişletilir. Dillerin söz varlığındaki çok anlamlı kelimeler dillerin zayıflığını değil, zenginliğini gösterir. Aslında, dilin söz varlığının zenginliği, sadece kelime sayısının çokluğu ile ölçülmez, aksine kelimelerin anlam genişliği, çeşitli mecaz anlamlarda kullanılma imkânının genişliğiyle de ölçülür.²⁶⁴ Yani çok anlamlılık bir dilin zenginliğini saptamada önemli bir anlam olayıdır. Nitekim bugün kültür dili sayılan dillerde büyük bir çok anlamlılık görülmektedir.²⁶⁵ Çok anlamlılık aynı zamanda bir dilin yazı dilinin eskiliğini, başlangıcını saptamada bize yardımcı olmaktadır. Dilin en eski ürünlerinde görülen çok anlamlı kelimeler, çok anlamlı duruma gelinceye kadar uzun süre kullanılmış, belli anlam gelişmelerini arkada bırakmış oldukları için dilin daha önceki dönemlerde de yaşamış olmaları gerekir.²⁶⁶

2.3.1.4. Eş Anlamlılık (Synonymy)

Eş anlamlılık, anlamları birbirine yakın, birbirine benzer sözler, yakın anlamlı kelimeler, anlam yönünden birbirine eşit olan; yani aynı şeyi anlatmaya yarayan kelimeler şeklinde tanımlanmaktadır.²⁶⁷ Dil bilimcilerin araştırmaları doğrultusunda bir kelimenin aynı iki anlamı karşılayamayacağı dolayısıyla yakın ve benzer anlamları karşılayabileceği tespit edilmiştir. Bu da eş anlamlı kelimeleri ortaya koyar. Eski Türkçede de kullanılmakta olan eş anlamlı kelimeler de çok anlamlı kelimeler gibi dilin yaşının eskiliğini ortaya koyar.

²⁶² Doğan Aksan, **Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, (Engin Yay., Ankara 2009), s.70; Kaken Ahanov, **Til Biliminiñ Negizderi**, (Almatı Sanat Baspası, 1993), s. 96

²⁶³ Doğan Aksan, **age.**, s.62

²⁶⁴ Kaken Ahanov, **age.**, s. 106

²⁶⁵ Doğan Aksan, **Türkçenin Sözvarlığı**, (Engin Yayınları, Ankara 1996), s.66

²⁶⁶ Doğan Aksan, **Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, (Engin Yay., Ankara 2009), s.124

²⁶⁷ Kaken Ahanov, **age.**, s. 125; Doğan Aksan, **Eş Anlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Eskiliğinin Saptanmasında Eşanlamlılardan Yararlanma**, (I. Türk Dil Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler 1972'den Ayrıbasım, A.Ü. Basımevi, Ankara 1975), s.531; Tahir Nejat Gencan, **Dilbilgisi**, (TDK Yay., İstanbul 1971), s. 417

2.3.1.5. Eş Seslilik (Homonymy)

Eş sesli, bir dilde anlam ve fonksiyonca farklı; fakat aynı ses değerine sahip şekillere denir.²⁶⁸

2.3.1.6. Bağlam (Context)

Bir göstergenin birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bütüne bağlam (context) denir.²⁶⁹ Kelimenin içinde bulunduğu tamlama, cümle veya bağlama göre bir anlam kazanması, belli bir kavramı eksiksiz yansıtması, dilin bir dizge olduğunu gösterir. Bu anlayış dil bilimine F. de Saussure tarafından yerleştirilmiştir. Böylece bağlamda bağlı anlam terimi ön plana çıkmıştır.²⁷⁰ Bağlam, konuşmacı tarafından iletilen mesajdaki/ifadedeki belirsizliği veya çok anlamlılığı yok eder. “Konuşmacı veya yazıcının eksiltme ile attığı bilgiyi karşılar.”²⁷¹

2.3.2. Divân u Lugati't-Türk'ten Tatar Türkçesine Anlam Değişmeleri

2.3.2.1. Aynı Anlamda Kalan Kelimeler

Dilimizde eski çağlardan bu yana anlam değişmelerinin yanı sıra aynı anlamıyla varlığını sürdüren kelimeler de bulunmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında DLT'den bugünkü Tatar Türkçesine ses olarak çeşitli değişmelere uğrasa da anlam olarak aynı şekliyle varlığını devam ettiren kelimeler ele alınmıştır.

2.3.2.1.1. Fonetik Şeklini ve Anlamını Koruyan Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 26'sı isimlerde, 16'sı fiillerde olmak üzere 42 tanesinin hem fonetik şeklini hem de anlamını koruduğu görülmüştür.

2.3.2.1.1.1. İsimler

- *DLT* **aḫşam** 'Akşam.' > *Tat.* **aḫşam** 'Akşam.'
- *DLT* **ala** 'Ala, alaca.' > *Tat.* **ala** 'alaca.'

²⁶⁸ Günay Karaağaç, *Eş Yazınlık, Eş Seslilik ve Çok Anlamlılık*, (Ege Ü. Ed. Fak. Türk dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII 1996), s. 34

²⁶⁹ Doğan Aksan, *age.*, s.74-75

²⁷⁰ Hülya Aslan Erol, *age.*, s. 59

²⁷¹ Geoffrey Leech, *Semantics, The Study of Meaning*, (Penguin Books, USA 1981), s.67

- *DLT aña* 'Ona.' > *Tat. aña* '1.Ona.'
- *DLT añar* 'Ona.' > *Tat. añar* 'Ona.'
- *DLT amñ* 'Onun.' > *Tat. amñ* 'Onun.'
- *DLT aş* 'Yemek, aş.' > *Tat. aş* 'Yemek, aş.'
- *DLT atan* 'İğdiş edilmiş deve.' > *Tat. atan* 'Hadım edilmiş deve.'
- *DLT atış* 'Atışma.' > *Tat. atış* 'Atışma.'
- *DLT az* 'Kakım.' > *Tat. az* 'Kakım.'
- *DLT barça* 'Bütün, hep.' > *Tat. barça* '1.Hepsi, tamamı. 2.Tamamen.'
- *DLT bars* 'Pars.' > *Tat. bars* (barıs) 'Kedigiller ailesinden orta büyüklükteki yırtıcı hayvan'
- *DLT baya* 'Az önce.' > *Tat. baya* 'Biraz önce, az vakit evvel, demin.'
- *DLT be* 'Koyun melemesi bildirir.' > *Tat. be* 'Koyun, kuzu bağırdığında duyulan ses.'
- *DLT bu* 'Bu.' > *Tat. bu* 'Bu.'
- *DLT çap çap* 'Ses bildiren bir kelime, vurulan kamçının ve dudağın şıprdamasında çıkar.' > *Tat. çap çap* 'Ağzını şapırdatıp yemek yediğinde, suya bir şey düştüğünde meydana gelen sesi bildirir.'
- *DLT çeçek* 'Çiçek.' > *Tat. çeçek* (çekçe) 'Çiçek.'
- *DLT çıñ* 'Çınlama; çan ve leğen gibi şeylerin verdiği ses.' > *Tat. çıñ* 'Metal, cam eşyalar birbirine değdiğinde meydana gelen ses.'
- *DLT min* 'Ben.' > *Tat. min* 'Ben.'
- *DLT saç* 'Saç -baştaki-' > *Tat. saç*(çeç) 'Saç.'
- *DLT sal* 'Sal.' > *Tat. sal* 'Sal.'
- *DLT sin* 'Sen.' > *Tat. sin* 'Sen.'
- *DLT tay* 'Tay.' > *Tat. tay*(1) 'Tay.'
- *DLT tiken* 'Diken.' > *Tat. tiken* 'Bazı bitkilerde bulunan diken.'
- *DLT ütük* 'Ütü.' > *Tat. ütük* 'Ütü.'
- *DLT yal* 'At yelesi.' > *Tat. yal* 'Yele.'
- *DLT yat* 'Yabancı.' > *Tat. yat* 'Yabancı, el, tanıdık olmayan.'

2.3.2.1.1.2. Fiiller

1. *DLT aç-* 'karnı acıkmak' > *Tat. aç-* 'acıkmak.'

2. *DLT* **açık-** 'acıkmak.' > *Tat.* **açık-** 'acıkmak.'
3. *DLT* **açıl-** 'açılmak.' > *Tat.* **açıl-** 'açılmak.'
4. *DLT* **asıl-** 'Asılmak.' > *Tat.* **asıl-** 'Asılmak.'
5. *DLT* **atış-** 'Atışmak.' > *Tat.* **atış-** 'Atışmak.'
6. *DLT* **attır-** 'Attırmak.' > *Tat.* **attır-** 'Attırmak.'
7. *DLT* **çeçeklen-** 'Çiçeklenmek.' > *Tat.* **çeçeklen-** 'Çiçeklenmek.'
8. *DLT* **kanat-** 'Kanatmak.' > *Tat.* **kanat-** 'Kanatmak, kan akıtmak.'
9. *DLT* **sarıl-** 'Sarılmak.' > *Tat.* **sarıl-** 'Kucaklamak, sarılmak.'
10. *DLT* **satıl-** 'Satılmak.' > *Tat.* **satıl-** 'Satılmak.'
11. *DLT* **sına-** 'Denemek, sınamak.' > *Tat.* **sına-** 'Sınamak, denemek.'
12. *DLT* **taran-** 'Taranmak, kendini yardımsız taramak.' > *Tat.* **taran-** 'Taranmak.'
13. *DLT* **tatıl-** 'Tadılmak, tadına bakılmak.' > *Tat.* **tatıl-** 'Tadına bakılmak.'
14. *DLT* **taya-** 'Dayak koymak, dayak dikmek, dayamak.' > *Tat.* **taya-** 'Alttan dayamak, dayaklamak.'
15. *DLT* **yaman-** 'Kendi kendine yamamak.' > *Tat.* **yaman-** 'Yamalanmak.'
16. *DLT* **yırtıl-** 'Yırtılmak.' > *Tat.* **yırtıl-** 'Yırtılmak, kesiklere ayrılmak.'

2.3.2.1.2. Fonetik Değişikliğe Uğradığı Halde Anlamını Koruyan Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 274'ü isimlerde, 87'si fiillerde olmak üzere 361 adedinin fonetik değişikliğe uğradığı halde anlamını koruduğu görülmüştür.

2.3.2.1.2.1. İsimler

- *DLT* **adhgır** 'aygır.' > *Tat.* **aygır** 'aygır.'
- *DLT* **adhıg** 'ayı.' > *Tat.* **ayu** 'ayı.'
- *DLT* **aglak** 'İssız' > *Tat.* **avlaq** 'İssız'
- *DLT* **agula-** 'Ağılamak.' > *Tat.* **ağuvla-** 'Zehirlemek.'
- *DLT* **aḥsak** 'Aksak' > *Tat.* **aḫsaq** 'Aksak.'
- *DLT* **and** 'Ant, yemin.' > *Tat.* **ant** 'Ant, yemin.'
- *DLT* **añduz** 'Andız' > *Tat.* **andız** 'Dikenli bir yaban otu, andız.'
- *DLT* **arık** 'Zayıf, cılız.' > *Tat.* **arıq** 'Cılız, pek zayıf.'

- *DLT arkağ* 'Dokumanın enlemesine atılan ip' > *Tat. arķav* 'Dokumanın enlemesine atılan ip'
- *DLT arpagan* 'Arpaya benzer başağı bulunan bir bitki.' > *Tat. arpağan* 'Yabani arpa.'
- *DLT aruk* 'Yorgun.' > *Tat. arıgan* 'Yorgun.'
- *DLT aşuk* 'İnsanın topuğu; topuk kemiğı.' > *Tat. aşık* 'Topuk, topuk kemiğı.'
- *DLT ayak* 'Ayak.' > *Tat. ayak* 'Ayak.'
- *DLT aygır* 'Aygır.' > *Tat. ayğır* 'Aygır.'
- *DLT ayığ* 'Ayı.' > *Tat. ayu* 'Ayı.'
- *DLT ayruk* 'Başka, ayrı.' > *Tat. ayrı* 'Başka, ayrı.'
- *DLT bağır* 'Bağır; karaciğer.' > *Tat. bavır* 'Bağır; ciğer.'
- *DLT bakış* 'Bakış, bakışma' > *Tat. bağış* 'Bakış, göz ile bakma.'
- *DLT balçık* 'Balçık, sıvı çamur.' > *Tat. balçık* 'Çamur, balçık.'
- *DLT baldu* 'Balta.' > *Tat. balta* 'Keskin yüzlü vurup kesme aleti, silahı.'
- *DLT balık* 'Balık.' > *Tat. balık* 'Balık.'
- *DLT bayrak* 'Bayrak.' > *Tat. bayrak* 'Bayrak.'
- *DLT belgü* 'Alamet, nişan, im, belge.' > *Tat. bilgé* 'İz, işaret, sembol, damga.'
- *DLT beşik* 'Beşik.' > *Tat. bişék* 'Küçük çocuğı sallayıp uyutmak için kullanılan yatak'
- *DLT beşinç* 'Sayıda beşinci.' > *Tat. bişéncé* 'Sayıda beşinci.'
- *DLT bıdhık* 'Bıyık.' > *Tat. mıyık* 'Bıyık.'
- *DLT biçek* 'Bıçak.' > *Tat. pıçak* 'Eşya kesmek için yassı metal kesici.'
- *DLT bile* 'İle, beraber.' > *Tat. bélen* 'İle, beraber.'
- *DLT birle* 'İle, beraber.' > *Tat. bérle* 'İle, beraber.'
- *DLT bit* 'Bit.' > *Tat. bét* 'Bit.'
- *DLT biz* 'Biz.' > *Tat. béz* 'Biz.'
- *DLT boğ* 'Bohça, boğ, eşya konan heybe.' > *Tat. buķça* 'Defter, kitap vb. şeyler konan deri veya bez çanta, bohça.'
- *DLT bok* 'Bok.' > *Tat. buķ* 'Dışkı, bok.'
- *DLT boz* 'Boz renk.' > *Tat. buz* 'Boz renkli.'
- *DLT böğür* 'Böbrek.' > *Tat. böyér* 'Böbrek.'
- *DLT budgay* 'Buğday.' > *Tat. boday* (boğday) 'Buğday.'

- *DLT* **bugday** 'Buğday.' > *Tat.* **boday** (boğday) 'Buğday.'
- *DLT* **bulgak** 'Bulanık.' > *Tat.* **bolğançık** 'Bulanık.'
- *DLT* **bulgayuk** 'Bulanık.' > *Tat.* **bolğançık** 'Bulanık.'
- *DLT* **bult** 'Bulut.' > *Tat.* **bolıt** 'Atmosferin yukarı katlarında koyulaşan su buharlarının duman şeklindeki yığını.'
- *DLT* **bulut** 'Bulut.' > *Tat.* **bolıt** 'Atmosferin yukarı katlarında koyulaşan su buharlarının duman şeklindeki yığını.'
- *DLT* **but** 'But.' > *Tat.* **bot** 'Ayağın dizden kalça kemiğine kadar olan kısmı, but.'
- *DLT* **butak** 'Budak, dal.' > *Tat.* **botak** 'Ağaç dalı, budak.'
- *DLT* **bügri** (bukri) 'Eğri büğrü.' > *Tat.* **bökré** 'Eğri büğrü, eğrilmiş, bükülmüş.'
- *DLT* **bürme** 'Don, torba gibi şeylerin ağı.' > *Tat.* **börme** 'Elbisede kıvrılıp dikilmiş yer.'
- *DLT* **çadhan** 'Çıyan, kuyruğu örü, akrep.' > *Tat.* **çayan** 'Zehirli çayan böceği.'
- *DLT* **çekük** 'Çekiç.' > *Tat.* **çükéc** 'Çekiç.'
- *DLT* **çekürge** 'Çekirge.' > *Tat.* **çikértké** 'Çekirge.'
- *DLT* **çolak** 'Çolak.' > *Tat.* **çulak** 'Çolak.'
- *DLT* **çörek** 'Çörek.' > *Tat.* **çürék** 'Çörek.'
- *DLT* **dağ ol** 'Değil.' > *Tat.* **tügel** '1.Değil. 2.İsim bildirmesinde olumsuzluk.'
- *DLT* **deve** 'Deve.' > *Tat.* **döye** 'Deve, bir ya da iki hörgüçlü iri hayvan.'
- *DLT* **devey** 'Deve.' > *Tat.* **döye** 'Deve, bir ya da iki hörgüçlü iri hayvan.'
- *DLT* **ellig** (ellig) 'Sayıda elli.' > *Tat.* **illé** 'Sayıda elli.'
- *DLT* **emet** 'Evet.' > *Tat.* **eyé** 'Evet, elbette.'
- *DLT* **emik (emig)** 'Meme.' > *Tat.* **içmek** 'Göğüs, meme.'
- *DLT* **érin** 'Dudak.' > *Tat.* **irén** 'Dudak.'
- *DLT* **eşek** 'Eşek.' > *Tat.* **işek** 'Atgillerden, uzun kulaklı, büyük ağızlı, küçük gövdeli hayvan, eşek.'
- *DLT* **eşgek** 'Eşek.' > *Tat.* **işek** 'Atgillerden, uzun kulaklı, büyük ağızlı, küçük gövdeli hayvan, eşek.'
- *DLT* **eşyek** 'Eşek.' > *Tat.* **işek** 'Atgillerden, uzun kulaklı, büyük ağızlı, küçük gövdeli hayvan, eşek.'

- *DLT et* 'Et.' > *Tat. it* '1.Et. 2.Hayvan etinden yiyecek.'
- *DLT etmek* (étmek) 'Yenecek ekmek.' > *Tat. ikmek* 'Mayalanmış hamurdan yapılıp sobada pişirilen azık, ekmek.'
- *DLT evet* 'Evet, peki.' > *Tat. eyé* 'Evet, elbette.'
- *DLT ewet* 'Evet, peki.' > *Tat. eyé* 'Evet, elbette.'
- *DLT geşür* 'Havuç.' > *Tat. kişér* 'Havuç.'
- *DLT gizri* 'Havuç.' > *Tat. kişér* 'Havuç.'
- *DLT hata* 'Ata.' > *Tat. ata* 'Ata.'
- *DLT handa* 'Nerede.' > *Tat. kayda* 'Nerede, hangi yerde.'
- *DLT hız* 'Kız.' > *Tat. kız* 'Kız.'
- *DLT it* 'İt, köpek.' > *Tat. ét* 'Köpek, it.'
- *DLT ikinç* 'Sayıda ikinci.' > *Tat. ikénçé* 'İkinci.'
- *DLT ini* 'Yaşca küçük kardeş, kocanın küçük erkek kardeşi.' > *Tat. éné* 'Küçük erkek kardeş.'
- *DLT kabak(g)* 'Kabak, yaş iken yemeği yapılan bir sebze.' > *Tat. kabak(ı)* 'Kabak.'
- *DLT kadhiñ* 'Kayın ağacı.' > *Tat. kayın* 'Kayın, akçaağaç.'
- *DLT kadhiş* 'Kayış.' > *Tat. kayış* 'Kayış, kemer.'
- *DLT kalkan* 'Kalkan.' > *Tat. kalқан* 'Kalkan.'
- *DLT kalkañ* 'Kalkan.' > *Tat. kalқан* 'Kalkan.'
- *DLT kadhık* 'Ağaçtan oyulmuş nesne.' > *Tat. kayık* 'Ağaçtan oyulup yapılan gemi, kayık.'
- *DLT kamçı* 'Kamçı.' > *Tat. kamçı* 'Kamçı, kırbaç.'
- *DLT kamışlığ* 'Kamışlı.' > *Tat. kamışlı* 'Kamışı olan, kendinde kamış yetişen.'
- *DLT kanda* 'Nerede?' > *Tat. kayda* 'Nerede, hangi yerde?'
- *DLT kar* 'Kar.' > *Tat. qar* 'Kar.'
- *DLT karañgu* 'Karanı, karanlık.' > *Tat. karañğı* 'Karanlık.'
- *DLT karañku* 'Karanlık.' > *Tat. karañğı* 'Karanlık.'
- *DLT kargak* 'Lânet, kargış.' > *Tat. kargış* 'Kargış, beddua, lanet.'
- *DLT kargış* 'Lânet, beddua.' > *Tat. kargış* 'Kargış, beddua, lanet.'
- *DLT karınça* 'Karıncı.' > *Tat. kırmısқа* 'Karıncı.'

- *DLT karış* 'Kariş.' > *Tat. qarış* 'Uzunluk ölçme birimi, kariş.'
- *DLT karlıgaç* 'Kırlangıç.' > *Tat. qarlıgaç* 'Kırlangıç.'
- *DLT kaş* 'Kaş, lekesiz beyaz veya kara taş.' > *Tat. qaş* '1.Kaş. 2.Yüzük, bilezik vb. şeylerin süsü olarak kullanılan kıymetli taş veya maden parçası.'
- *DLT kaşga at* 'Yüzü ak, gözlerinin çevresi kara olan at, peçeli at.' > *Tat. qaşqa* '1.Hayvanların alnındaki beyazlık, akıtma. 2.Akıtması olan at.'
- *DLT kaşgalak* 'Ördekten küçük bir su kuşu.' > *Tat. qaşqalak* 'Su tavuğu.'
- *DLT kaygık* 'Kayık.' > *Tat. qayıq* 'Ağaçtan oyulup yapılan gemi, kayık.'
- *DLT kayguk* 'Kayık.' > *Tat. qayıq* 'Ağaçtan oyulup yapılan gemi, kayık.'
- *DLT kayın* 'Kayın ağacı.' > *Tat. qayın* 'Kayın, akçaağaç.'
- *DLT kaz* 'Kaz.' > *Tat. qaz* '1.Kaz. 2.Yaban kazı.'
- *DLT kazganç* 'Kazanç.' > *Tat. qazanış* 'Kazanç, kazanım.'
- *DLT keçi* 'Keçi.' > *Tat. kece* 'Boynuzlu ailesinden olan et, sütü için yetiştirilen toynaklı ev hayvanı, keçi.'
- *DLT ked* 'Bir şeyi anlatmakta obartma ve pekitme istenirse kullanılan edat.' > *Tat. ki* 'Ki(bağlaç)'
- *DLT kedh* 'Obartma, pekitme bildiren bir edat.' > *Tat. ki* 'Ki(bağlaç)'
- *DLT kerek* 'Gerek, olmalı, yaraşır, lâzım, ihtiyaç, gerekli.' > *Tat. kirek* '1.Gerek, lüzum. 2.Bir şeye ihtiyacı olma. 3.Gerekli.'
- *DLT kerekliğ* 'Gerekli.' > *Tat. kireklé* 'Gerekli.'
- *DLT kerki* 'Dülger keseri, keser.' > *Tat. kirka* 'Keser.'
- *DLT kertik* 'Ekmeğ ve ekmeğe benzer şeylerin sayısını bilmek için bir ağaçta yapılan kertik, çetele.' > *Tat. kirték* 'Kertik, nişan.'
- *DLT kertük* 'Ağaçta açılan kertik.' > *Tat. kirték* 'Kertik, nişan.'
- *DLT ketmen* 'Yeri kazmak için kullanılan aygıt.' > *Tat. kitmen* 'Çapa, kazma.'
- *DLT keyik* 'Geyik, yaban hayvanı, aslında yabanî olan her şey, eti yenen hayvanlardan ceylân, sığın, dağ keçisi gibi hayvanlar, yabanî -vahşî- -evcil -ehlî- karşıtı-, av hayvanı ve av.' > *Tat. kiyék* '1. Yaban hayvanı. 2.Yırtıcı hayvan.'
- *DLT kın* 'Kın, bıçak ve kılıç kını, kılıf.' > *Tat. qın* 'Kılıç hançer gibi silahların kabı, kılıf.'

- *DLT kırāgu* 'Kırağı.' > *Tat. kırav* 'Kırağı.'
- *DLT kırğıl* 'Kırçıl.' > *Tat. kırçıl* 'Kırçıl.'
- *DLT kırk* 'Sayıda kırk.' > *Tat. kırık* 'Sayıda kırk.'
- *DLT kırkın* 'Cariye.' > *Tat. kırkın* 'Cariye.'
- *DLT kışlık* 'Kışlık, kış için hazırlanmış şey.' > *Tat. kışlık* 'Kışın kullanılan, kış için hazırlanan, kış çıkarmaya yeterli.'
- *DLT kız kırkın* 'Cariye.' > *Tat. kız kırkın* 'Kadın-kız, savaşta esir düşen ganimet kadın.'
- *DLT kızlamuk* 'Kızamık.' > *Tat. kızamık* 'Kızamık.'
- *DLT kidhiz* 'Keçe, Türkmenlerin çadır örtüleri ve göç zamanı bürgüleri gibi.' > *Tat. kiyéz* 'Keçe.'
- *DLT kirpik* 'Kirpik.' > *Tat. kérfék* 'Kirpik.'
- *DLT kişi* 'Kişi, adam, insan, kimse; halk; karı, kadın.' > *Tat. kéşé* 'İnsan, şahıs, adam, kimse, herhangi birisi, yabancı kimse, el, sevgili.'
- *DLT kol aç* 'Kulaç.' > *Tat. kolaç* '1.Kulaç. 2.Bir işin büyüklüğü hakkında ölçü.'
- *DLT kolan* 'Kolan, bağırdağ; yaban eşeği.' > *Tat. kolan* 'Yabani küheylan.'
- *DLT kon* 'Koyun.' > *Tat. kuy* 'Koyun.'
- *DLT konukluğ* 'Konuk sahibi olan.' > *Tat. kunaqlı* 'Konuğu olan.'
- *DLT konukluk* 'Konukluk, misafirlik.' > *Tat. kunaqlık* 'Konuk olma.'
- *DLT koñragu* 'Çingirak, konrak, tongurak, çan.' > *Tat. kũğırav* 'Çan, zil, büyük çingirak.'
- *DLT koñur* 'Kestane rengi.' > *Tat. koñır* 'Koyu kahverengi, konur.'
- *DLT koñuz* 'Osurgan böceği.' > *Tat. koñız* 'Perde kanatlarından başka bir kanadı daha olan böcek.'
- *DLT kowuk* 'Kovuk, içi boş olan her şey.' > *Tat. kuvış* 'Boşluk, kovuk.'
- *DLT koy* 'Koyun.' > *Tat. kuy* 'Koyun.'
- *DLT kökşin* 'Göğümsü, gök renkte.' > *Tat. küşél* 'Açık mavi, mavimsi.'
- *DLT kökürçün* 'Güvercin.' > *Tat. kügerçén* 'Güvercin.'
- *DLT kömür* 'Kömür.' > *Tat. kümér* 'Kömür, kazıp bulunan taşa benzeyen ve yakılan katı madde.'
- *DLT kömürlüğ* 'Kömür sahibi, kömürü olan.' > *Tat. kümérlé* 'Kömürlü.'

- *DLT kuduğ* 'Kuyu.' > *Tat. kıoyı* 'Kuyu.'
- *DLT kudhuğ* 'Kuyu.' > *Tat. kıoyı* 'Kuyu.'
- *DLT kulaç* 'Kulaç.' > *Tat. kıolaç* '1.Kulaç. 2.Bir işin büyüklüğü hakkında ölçü.'
- *DLT kulun* 'Tay.' > *Tat. kıolın* 'Bir yaşına kadarki tay.'
- *DLT kulunluğ* 'Tay sahibi olan.' > *Tat. kıolınlı* 'Kulunlu, kulunu olan.'
- *DLT kum* 'Kum.' > *Tat. kıom* 'Kuvars ve başka katı minerallerin bulunduğu taneler, kum.'
- *DLT kurç* 'Katı, içi dolu ve som nesne; çelik.' > *Tat. kıoriç* 'Çelik.'
- *DLT kurtga* 'Koca karı.' > *Tat. kıortka* 'Yaşlı kadın.'
- *DLT kuruğluk* 'Kuruluk.' > *Tat. kıorılık* 'Kuru olma hali, kuruluk.'
- *DLT kusığ* 'Kusu, kusma.' > *Tat. kıosık* 'Kusuk, kusmuk.'
- *DLT kuyuğ* 'Kuyu.' > *Tat. kıoyı* 'Kuyu.'
- *DLT kuzı* 'Kuzu.' > *Tat. kıuzı* 'Koyun yavrusu, kuzu.'
- *DLT küçlüğ* 'Güçlü, kuvvetli.' > *Tat. kıöçlé* 'Fiziki gücü olan, güçlü.'
- *DLT kül* 'Kül.' > *Tat. kıöl* 'Kül.'
- *DLT kürk* 'Kürk.' > *Tat. kıürék* 'Kürk.'
- *DLT küye* 'Güve.' > *Tat. kıöye* 'Güve.'
- *DLT küz* 'Güz, güz mevsimi, sonbahar.' > *Tat. kıöz* 'Güz, sonbahar.'
- *DLT men* 'Ben.' > *Tat. kıin* 'Ben.'
- *DLT meñlğ* 'Benli.' > *Tat. kıiñlé* 'Beni olan.'
- *DLT miz* 'Biz.' > *Tat. kıéz* 'Biz.'
- *DLT munda* 'Bunda, burada.' > *Tat. kıonda* 'Bu' zamirinin bulunma hali.'
- *DLT mundağ* 'Böyle.' > *Tat. kıondıy* 'Bunun gibi, bu şekilde, böyle.'
- *DLT müñüz* 'Boynuz.' > *Tat. kıögéz* 'Boynuz.'
- *DLT nelek* 'Niçin.' > *Tat. kıilékten* 'Neden, ne sebeple.'
- *DLT nelik* 'Niçin.' > *Tat. kıilékten* 'Neden, ne sebeple.'
- *DLT nelük* 'Niçin, neden.' > *Tat. kıilékten* 'Neden, ne sebeple.'
- *DLT oluk* 'Oluk, yalak.' > *Tat. kıulağ* '1.Oluk. 2.Yalak, hayvan yemliğı.'
- *DLT öçlüğ* 'Öcü ve hıncı olan.' > *Tat. kıüçlé* 'Öç duygusuyla dolu, öç almak isteyen.'
- *DLT öğüt* 'Öğüt, vaaz.' > *Tat. kıüğét* 'Öğüt, nasihat.'

- *DLT öküz* 'Öküz.' > *Tat. ügéz* 'Öküz.'
- *DLT öpke* 'Öfke, kızgınlık.' > *Tat. üpke(ı)* 'Öfke, nefret.'
- *DLT ördek* 'Ördek.' > *Tat. ürdek* 'Ördek.'
- *DLT örümçek* 'Örümcek.' > *Tat. ürmeküç* 'Örümcek.'
- *DLT öt* 'Acılık; öt kesesi.' > *Tat. üt* 'Öd, safra kesesi.'
- *DLT övüt* 'Öğüt, nasihat.' > *Tat. ügét* 'Öğüt, nasihat.'
- *DLT porsmuk* 'Porsuk.' > *Tat. bursık* 'Sansarlar ailesinden bir hayvan, porsuk.'
- *DLT porsuk* 'Porsuk.' > *Tat. bursık* 'Sansarlar ailesinden bir hayvan, porsuk.'
- *DLT sagzıgan* 'Saksağan.' > *Tat. sayışkan* 'Saksağan.'
- *DLT sakal* 'Sakal.' > *Tat. saçal* 'Sakal.'
- *DLT samursak* 'Sarımsak, sarımsak.' > *Tat. sarımsak* 'Soğangiller türünden bir kültür bitkisi.'
- *DLT sanduvaç* 'Bülbül.' > *Tat. sanduğaç* 'Bülbül.'
- *DLT saña* 'Sana.' > *Tat. siña* 'Sana, sen zamirinin yönelme durumu eki almış biçimi.'
- *DLT sarıçga* 'Çekirge.' > *Tat. saraça* 'Çekirge.'
- *DLT sarmusak* 'Sarımsak, sarımsak.' > *Tat. sarımsak* 'Soğangiller türünden bir kültür bitkisi.'
- *DLT satguçı* 'Satıcı.' > *Tat. satuvçı* '1. Satıcı, tüccar.'
- *DLT sedhrek(g)* 'Seyrek.' > *Tat. sirek* '1. Seyrek, ender, nadir.'
- *DLT sekiz* 'Sayıda sekiz.' > *Tat. sikéz* 'Sayıda sekiz.'
- *DLT sekiz on* 'Sayıda seksen.' > *Tat. siksen* 'Sayıda seksen.'
- *DLT sekkiz* 'Sayıda sekiz.' > *Tat. sikéz* 'Sayıda sekiz.'
- *DLT seksün* 'Sayıda seksen.' > *Tat. siksen* 'Sayıda seksen.'
- *DLT semiz* 'Semiz.' > *Tat. siméz* 'Semiz, dolgun, yağlı.'
- *DLT semüz* 'Semiz.' > *Tat. siméz* 'Semiz, dolgun, yağlı.'
- *DLT sen* 'Sen.' > *Tat. sin* 'Sen.'
- *DLT sızızğu* 'Düdük, boru.' > *Tat. sızızğı* 'Düdük, sipsi.'
- *DLT sızuzgu* 'Düdük, boru.' > *Tat. sızızğı* 'Düdük, sipsi.'
- *DLT sıçgan* 'Sıçan, fare.' > *Tat. sıçkan* 'Fare, sıçan.'

- *DLT sıgır* 'Sığır.' > *Tat. sıyır* 'İnek.'
- *DLT sığırçık* 'Sığırçık kuşu.' > *Tat. sıyırçık* 'Sığırçık.'
- *DLT sığırçuk* 'Sığırçık kuşu.' > *Tat. sıyırçık* 'Sığırçık.'
- *DLT sıhıt* 'Ağlama.' > *Tat. sıgıt* 'Ağlayış.'
- *DLT sidük* 'Sidik.' > *Tat. sidék* 'Sidik, çış.'
- *DLT sidhük* 'Sidik.' > *Tat. sidék* 'Sidik, çış.'
- *DLT siñir* 'Sinir.' > *Tat. séñér* 'Sinir.'
- *DLT siz* 'Siz; büyük sayılan kişilere 'sen' yerinde aytanan söz.' > *Tat. séz* 'Siz.'
- *DLT sogun* 'Soğan.' > *Tat. suğan* 'Soğan.'
- *DLT süpürgü* 'Süpürge.' > *Tat. sébérke* 'Süpürge.'
- *DLT talak* 'Dalak.' > *Tat. talağ* 'Dalak.'
- *DLT tanuk* 'Şahit, tanık.' > *Tat. tanığ* 'Bir işi görüp şahit olan kişi.'
- *DLT targak* 'Tarak.' > *Tat. tarağ* 'Tarak.'
- *DLT tatığ* 'Tat, lezzet.' > *Tat. tat* 'Tat, lezzet.'
- *DLT temür* 'Demir.' > *Tat. timér* 'Demir.'
- *DLT temürçi* 'Demirci.' > *Tat. timérçé* 'Demirci.'
- *DLT temür kazñuk (kazuñuk)* 'Kutup yıldızı; demir kazık.' > *Tat. timér kazığ* 'Demirkazık, kutup yıldızı.'
- *DLT temür kazuk* 'Kutup yıldızı; demir kazık.' > *Tat. timér kazığ* 'Demirkazık, kutup yıldızı.'
- *DLT teñ* 'Denk, öğür, akran.' > *Tat. tiñ* 'Denk, eşit. 2.Akran.'
- *DLT teñri* 'Tanrı.' > *Tat. teñré* 'Tanrı, Allah.'
- *DLT ter* 'Ter.' > *Tat. tir* 'Ter.'
- *DLT teve* 'Deve.' > *Tat. döye* 'Deve, bir ya da iki hörgüçlü iri hayvan.'
- *DLT tevey* 'Deve.' > *Tat. döye* 'Deve, bir ya da iki hörgüçlü iri hayvan.'
- *DLT tewe* 'Deve.' > *Tat. döye* 'Deve, bir ya da iki hörgüçlü iri hayvan.'
- *DLT tewey* 'Deve.' > *Tat. döye* 'Deve, bir ya da iki hörgüçlü iri hayvan.'
- *DLT tewi* 'Deve.' > *Tat. döye* 'Deve, bir ya da iki hörgüçlü iri hayvan.'
- *DLT téwi* 'Deve.' > *Tat. döye* 'Deve, bir ya da iki hörgüçlü iri hayvan.'
- *DLT tırñak* 'Tırnak.' > *Tat. tırnağ* 'Tırnak.'
- *DLT tikken* 'Diken.' > *Tat. tiken* 'Bazı bitkilerde bulunan diken.'
- *DLT tilim* 'Dilim.' > *Tat. télém* 'Dilim.'

- *DLT tilki* 'Tilki.' > *Tat. tölké* 'Tilki.'
- *DLT tilkü* 'Tilki.' > *Tat. tölké* 'Tilki.'
- *DLT tirsgek* 'Dirsek.' > *Tat. térsek* 'Dirsek.'
- *DLT tiwi* 'Deve.' > *Tat. döye* 'Deve, bir ya da iki hörgüçlü iri hayvan.'
- *DLT tiz* 'Diz.' > *Tat. téz* 'Diz.'
- *DLT tizgin* 'Dizgin.' > *Tat. tézgén* 'Dizgin.'
- *DLT toksun* 'Sayıda doksan.' > *Tat. tuksan* 'Sayıda doksan.'
- *DLT tokuz* 'Sayıda dokuz.' > *Tat. tuğız* 'Dokuz.'
- *DLT tokuz on* 'Sayıda doksan.' > *Tat. tuksan* 'Sayıda doksan.'
- *DLT toñuz* 'Domuz.' > *Tat. duñgız* 'Domuz.'
- *DLT tört* 'Sayıda dört.' > *Tat. dürt* 'Dört.'
- *DLT törtgül(gil)* 'Dört köşeli, murabba.' > *Tat. dürtkél* 'Dörtkenarlı veya kare şeklinde.'
- *DLT tul* 'Dul.' > *Tat. tol(ı)* 'Dul.'
- *DLT turkun* 'Durgun.' > *Tat. torgın* 'Durgun.'
- *DLT turma* 'Turp.' > *Tat. torna* 'Turp.'
- *DLT turna* 'Durna, turna kuşu.' > *Tat. torna* 'Turna.'
- *DLT tuşagu* 'Köstek.' > *Tat. tışav* 'Ata takılan ayak bağı, tuşak, bukağı.'
- *DLT tutuğ* 'Rehin, tutu.' > *Tat. totıq* 'Düşman tarafından tutulan, rehin alınan kişi.'
- *DLT tuyağ* 'At tırnağı, hayvan tırnağı, tuynak.' > *Tat. toyak* 'At, sığır, koyun vb. hayvanlarda ayak ucunu kaplayan kalın tırnak, toynak.'
- *DLT uldañ* 'Pabuç altı, tabanı, mestin alt yanı' > *Tat. oltan* 'Ayakkabı tabanı.'
- *DLT unıtgan* 'Çok unutan.' > *Tat. omtıvçan* 'Unutkan.'
- *DLT üç* 'Sayıda üç.' > *Tat. öç* 'Üç.'
- *DLT üçgil* 'Müselles, üçgen, üç köşeli şey.' > *Tat. öçkéllep* 'Üç köşe, üç köşeli olarak.'
- *DLT üçgül* 'Müselles, üçgen, üç köşeli şey.' > *Tat. öçkéllep* 'Üç köşe, üç köşeli olarak.'
- *DLT yadağ* 'Yayan, yaya.' > *Tat. ceyev* 'Yaya şekilde, yayan, yürüyerek.'
- *DLT yadhağ* 'Yayan, yaya.' > *Tat. ceyev* 'Yaya şekilde, yayan, yürüyerek.'
- *DLT yaka* 'Yaka, elbise yakası.' > *Tat. yaqa* 'Yaka, elbise yakası.'

- *DLT yakın* 'Yakın.' > *Tat. yakın* 'Uzak olmayan, yakın.'
- *DLT yamağ* 'Yama.' > *Tat. yamav* 'Yama.'
- *DLT yamağlığ* 'Yamalı, yaması olan.' > *Tat. yamavlı* 'Yamalı.'
- *DLT yamağlık* 'Yamalılık, yama olmak üzere hazırlanmış.' > *Tat. yamavlık* 'Delikleri kapatmak için kullanılan parça.'
- *DLT yançuk* 'Torba, kese -para, tütün-' > *Tat. yançık* 'Para, tütün veya kibrit taşımak için kese.'
- *DLT yası* 'Yassı, enli.' > *Tat. yassı* 'Yassı, yayvan, genişçe.'
- *DLT yastuk* 'Yastık.' > *Tat. yastık* 'Yastık.'
- *DLT yaşıl* 'Yeşil.' > *Tat. yeşél* 'Yeşil.'
- *DLT yaşlığ* 'Yaşlı, yaşı olan -göz-' > *Tat. yeşlé(ı)* 'Yaşlı, gözyaşı dolu.'
- *DLT yaylağ* 'Yayla, yaylak, yazlanan yer.' > *Tat. ceylev* 'Yayla.'
- *DLT yazuk* 'Günah, suç.' > *Tat. yazık* 'Günah.'
- *DLT yazukluğ* 'Günahlı.' > *Tat. yazıklı* 'Günahlı, günahkâr, suçlu.'
- *DLT yetti* 'Sayıda yedi.' > *Tat. cidé* 'Yedi.'
- *DLT yél* 'Yel, rüzgâr, esinti.' > *Tat. cil* 'Yel, rüzgâr.'
- *DLT yélin* 'Kısrak memesi, tırnaklı hayvan memesi.' > *Tat. cilén* 'Emziren hayvanların memesi.'
- *DLT yéñ* 'Yen, elbise; yeni.' > *Tat. ciñ* 'Elbisenin omuzdan bileğe veya dirseğe kadar olan kol kısmı, kolun yeni.'
- *DLT yéti* 'Sayıda yedi.' > *Tat. cidé* 'Yedi.'
- *DLT yırağ* 'Çalgıcı, şarkıcı, çağırıcı.' > *Tat. cırçı* 'Türkücü, usta müzisyen.'
- *DLT yıraklık* 'Uzaklık, iraklık.' > *Tat. yıraqlık* 'Uzaklık, uzak olma. 2.Mesafe, uzaklık, aralık, fark.'
- *DLT yigirme* 'Sayıda yirmi.' > *Tat. yégérmé* 'Yirmi.'
- *DLT yigirmi* 'Sayıda yirmi.' > *Tat. yégérmé* 'Yirmi.'
- *DLT yigirminç* 'Sayıda yirminci.' > *Tat. yégérménçé* 'Yirminci.'
- *DLT yigitlik* 'Yiğitlik, gençlik.' > *Tat. yégétlék* 'Gençlik, yiğitlik.'
- *DLT yilik* 'İlik.' > *Tat. célék* 'İlik, kemik özü.'
- *DLT yogurkan* 'Yorgan.' > *Tat. yurğan* 'Yorgan.'
- *DLT yoriğa* 'Yorga yürüyen -at için-' > *Tat. yurğa* 'Rahvan at.'
- *DLT yorınça* 'Yonca.' > *Tat. yonça* 'Soğangilllerden bir bitki.'

- *DLT yorınçga* 'Yonca.' > *Tat. yonça* 'Soğangillerden bir bitki.'
- *DLT yuşul* 'Yeşil.' > *Tat. yeşél* 'Yeşil.'

2.3.2.1.2.2. Fiiller

- *DLT bakır-* 'Bağırmaq.' > *Tat. baqır-* 'Bağırmaq.'
- *DLT belékle-* 'Armağan kılmak, vermek, hediye etmek.' > *Tat. bülekle-* 'Armağan etmek, hediye vermek.'
- *DLT bezen-* 'Süslenmek, bezenmek.' > *Tat. bizen-* 'Bezenmek, boyanıp takılar takarak kendini güzelleştirmek.'
- *DLT bulıtlan-* 'Bulutlanmaq.' > *Tat. bolıtlan-* 'Bulutlanmaq.'
- *DLT buruş-* '-Yüz- buruşmaq.' > *Tat. böreş-* 'Buruşmaq, kırışmaq.'
- *DLT butı-* 'Budamak.' > *Tat. bota-* 'Budamak.'
- *DLT buyur-* 'Buyurmaq, emretmek.' > *Tat. boyır-* 'Buyurmaq, emretmek.'
- *DLT buzagula-* 'Buzağılamak, buzağı doğurmaq.' > *Tat. bozavla-* 'Buzağı doğurmaq.'
- *DLT çıbıkla-* 'Taze çubukla vurmaq.' > *Tat. çıbıqla-* 'Kamçılamaq, kırbaçlamaq.'
- *DLT çıñra-* 'Çınlamaq.' > *Tat. çıñğıra-* 'Metaller bir şeye değdiğinde ya da metal metale değdiğinde ses çıkarmaq, çınlamaq.'
- *DLT e-* 'Olmak.' > *Tat. i-* '1.İmek(Ana yardımcı fiil).'
- *DLT emikle-* 'Memesine vermek.' > *Tat. iméz-* 'Emzirmek.'
- *DLT emür-* 'Emzirmek.' > *Tat. iméz-* 'Emzirmek.'
- *DLT emüz-* 'Emzirmek.' > *Tat. iméz-* 'Emzirmek.'
- *DLT er-* 'Olmak, imek.' > *Tat. i-* 'İmek (Ana yardımcı fiil: idé, iken, ise).'
- *DLT erin-* 'Erinmek, üşenmek.' > *Tat. irén-* '1.Üşenmek. 2.Tembellik etmek.'
- *DLT erüş-* 'Erimek; erişmek.' > *Tat. iréş-* 'Bir yere ya da açık bir tarafa erişmek, gitmek.'
- *DLT eskir-* 'Eskimek.' > *Tat. iskér-* 'Eskimek, yıpranmaq.'
- *DLT éşit-* 'İşitmek.' > *Tat. işét-* 'İşitmek, duymaq.'
- *DLT éştil-* 'İşitilmek.' > *Tat. işétél-* 'İşitilmek.'
- *DLT eteklen-* 'Eteklenmek.' > *Tat. iteklen-* 'Eteklenmek (dağ vb).'

- *DLT etlen-* 'Etmek, şişmanlamak.' > *Tat. itlen-* 'Etmek, et konmak, dolgunlaşmak.'
- *DLT inan-* 'İnanmak, güvenmek.' > *Tat. inan-* 'İnanmak, güvenmek.'
- *DLT iç-* 'İçmek, bir şeyi içmek veya sorup içine çekmek.' > *Tat. éç-* 'İçmek.'
- *DLT kadhgur-* 'Kayırmak; kaygıya düşmek, kaygılanmak.' > *Tat. kayğır-* 'Endişelenmek, kaygılanmak.'
- *DLT kakı-* 'Kakaç olmak, kakaç olayazmak.' > *Tat. kakı-* 'Güneşte kuruyup bozulmak, bayatlamak.'
- *DLT kan-* 'Kanamak.' > *Tat. kana-* 'Kanamak.'
- *DLT karar-* 'Kararmak.' > *Tat. karay-* 'Kararmak.'
- *DLT karlan-* 'Karlanmak, kar yağmak.' > *Tat. karlan-* 'Kar ile kaplanmak, karlanmak.'
- *DLT kaşın-* 'Kaşınmak.' > *Tat. kaşın-* 'Kaşınmak.'
- *DLT kaygur-* 'Kayırmak, kaygılanmak.' > *Tat. kayğır-* 'Endişelenmek, kaygılanmak.'
- *DLT kazan-* 'Kazanmak.' > *Tat. kazan-* '1.Kazanmak. 2.Bir hedefe erişmek, erişmek.'
- *DLT keğir-* 'Geğirmek.' > *Tat. kiker-* 'Geğirmek.'
- *DLT keñeş-* 'Karşılıklı danışmak, tedbir etmek.' > *Tat. kiñeş-* 'Danışmak, fikir sormak.'
- *DLT kert-* 'Kertmek -köleyi yola getirmek için söylenir-.' > *Tat. kirt-* 'Kertmek, çentmek.'
- *DLT kesiş-* 'Kesmekte yardım ve yarış etmek.' > *Tat. kisés-* 'Birbirini kesmek.'
- *DLT kez-* 'Gezmek, dolaşmak.' > *Tat. giz-* 'Gezmek, dolaşmak.'
- *DLT kıl-* 'Kılmak, yapmak, etmek, eylemek, olmak.' > *Tat. kıl-* 'Yapmak, etmek, kılmak.'
- *DLT kırkıl-* 'Kırılmak.' > *Tat. kırkıl-* 'Kırılmak.'
- *DLT kırkış-* 'Kırkırmakta yardım etmek.' > *Tat. kırkış-* 'Birlikte kırkırmak.'
- *DLT kızart-* 'Kızartmak.' > *Tat. kızart-* 'Kızartmak.'
- *DLT koç-* 'Kucaklamak.' > *Tat. koç-* 'Kucaklamak, kucağına almak, sarmak.'
- *DLT koçuş-* 'Kucaklaşmak.' > *Tat. koçuş-* 'Kucaklaşmak.'

- *DLT konuklaş-* 'Birbirine konuk olmak.' > *Tat. k̄unaklaş-* 'Birbirine konuk olmak, birbirini konuk etmek.'
- *DLT korkuş-* 'Birbirinden korkmak, korkuşmak.' > *Tat. k̄urkış-* 'Hep beraber bir şeyden korkmak.'
- *DLT korkut-* 'Korkutmak.' > *Tat. k̄urkıt-* '1.Korkutmak. 2.Ürkütüp kaçırmak.'
- *DLT köse-* 'Arzu etmek.' > *Tat. kösen-* 'İstemek, arzu etmek, ümit etmek.'
- *DLT kuçakla-* 'Kucaklamak.' > *Tat. k̄oçakla-* 'Kucaklamak, kucağa alıp sarmak.'
- *DLT kulaçla-* 'Kulaçlamak.' > *Tat. k̄olaçla-* 'Kulaçla ölçmek, kulaçlamak.'
- *DLT kültür-* 'Güldürmek.' > *Tat. köldér-* 'Güldürmek.'
- *DLT külüş-* 'Gülüşmek.' > *Tat. köleş-* 'Gülüşmek.'
- *DLT küt-* 'Gütmek.' > *Tat. köt-* (II) 'Hayvan gütmek.'
- *DLT ogırla-* 'Çalmak, hırsızlık etmek.' > *Tat. uğırla-* 'Çalmak, hırsızlık yapmak.'
- *DLT oñ-* 'Solmak.' > *Tat. uñ-(ıı)* 'Herhangi bir sebeple rengi kaçmak, solmak.'
- *DLT ortula-* 'Ortalamak, ortasına varmak.' > *Tat. urtala-* 'Ortalamak, ortasını bulmak.'
- *DLT otla-* 'Otlamak.' > *Tat. utla-* 'Otlamak.'
- *DLT öğütle-* 'Öğüt vermek, öğütlemek.' > *Tat. ügétle-* 'Öğüt vermek, öğütlemek, nasihat etmek.'
- *DLT öp-* 'Öpmek.' > *Tat. üp-* 'Öpmek.'
- *DLT pışur-* 'Pişirmek.' > *Tat. pésér-* 'Yemeği ateş üstünde pişirmek.'
- *DLT semri-* 'Semirmek, yağlanmak.' > *Tat. simér-* 'Semirmek, yağ bağlamak.'
- *DLT semrit-* 'Semirtmek.' > *Tat. simért-* 'Besleyip semirtmek.'
- *DLT sıdhir-* 'Sıyırmak.' > *Tat. sıyır-* 'Sıyırmak, kolları sıvamak.'
- *DLT sığın-* 'Sığınmak.' > *Tat. sıgın-* 'Sığınmak.'
- *DLT sidh-* 'İşemek, siymek.' > *Tat. siy-* 'İşemek.'
- *DLT sit-* 'İşemek.' > *Tat. siy-* 'İşemek.'
- *DLT suwsa-* 'Susamak.' > *Tat. suvsa-* 'Susamak.'
- *DLT şağıla-* 'Çağlamak.' > *Tat. şarla-* 'Çağlamak.'

- *DLT tarma-* 'Tırmalamak.' > *Tat. tırma-* 'Tırmalamak.'
- *DLT tarmat-* 'Tırmalamak.' > *Tat. tırmat-* '1.Tırmalamak.'
- *DLT terlet-* 'Terletmek.' > *Tat. tırlat-* 'Teri çıkana kadar işletmek, terletmek.'
- *DLT teşil-* 'Yarılmak,deşilmek.' > *Tat. tişél-* 'Yarılmak,deşilmek.'
- *DLT tındur-* 'Rahat ettirmek, dinlendirmek.' > *Tat. tındır-* '1.Dindirmek, sakinleştirmek. 2.Huzura ulaştırmak.'
- *DLT tişle-* 'Dişlemek, dişle ısırarak.' > *Tat. téşle-* 'Dişlemek, ısırarak.'
- *DLT toltur-* 'Doldurmak.' > *Tat. tultur-* 'Doldurmak.'
- *DLT tuzla-* 'Tuzlamak.' > *Tat. tozla-* 'Tuzlamak, tuz serpmek.'
- *DLT tüne-* 'Gecelemek.' > *Tat. töne-* 'Gecelemek.'
- *DLT uluş-* 'Uluşmak.' > *Tat. ulaş-* 'Bütün hayvanlar, topluca uluşmak.'
- *DLT uyal-* 'Çekinmek, utanmak.' > *Tat. oyal-* 'Ütanmak, çekinmek, ar duymak.'
- *DLT uzat-* 'Uzatmak; geciktirmek.' > *Tat. ozayt-* 'Uzatmak, geciktirmek.'
- *DLT üleş-* 'Paylaşmak, üleşmek.' > *Tat. öleş-* 'Üleşmek, bölüşmek, paylaşmak.'
- *DLT yalwar-* 'Yalvarmak, dileğinin yapılmasını istemek.' > *Tat. yalvar-* 'Yalvarmak, yakarmak.'
- *DLT yaşar-* 'Yeşermek.' > *Tat. yeşer-* '1Yeşermek.'
- *DLT yaşart-* 'Yeşertmek.' > *Tat. yeşert-(ıı)* 'Yeşertmek, yeşillendirmek.'
- *DLT yayla-* 'Yaylamak.' > *Tat. ceyle-* 'Yazı geçirmek, yaylamak.'
- *DLT yıglaş-* 'Ağlaşmak.' > *Tat. yılaş-* 'Ağlaşmak, topluca ağlamak.'
- *DLT yonu-* 'Yonmak.' > *Tat. yun-* 'Ağaç yontmak.'
- *DLT yügrüş-* 'Koşuşmak.' > *Tat. yögrés-* 'Koşu yarışı yapmak, koşuşmak.'

2.3.2.2. Anlam Değişmesine Uğrayanlar

2.3.2.2.1. Anlam Daralması

Temel anlam değişmelerinden biri olan anlam daralması terimini Zeynep Korkmaz 'Kelimenin kavram ve anlam kapsamı bakımından bir daralmaya uğrayarak, eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma

gelmesi; bir kelimenin genel bir anlamdan özel bir anlama geçişi²⁷² şeklinde tanımlar.

Anlam daralması 'Bir göstergenin önceden anlattığı nesne ya da deviniminin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesidir.'²⁷³ Berke Vardar anlam daralmasını 'Anlamalı bir birimin daha sınırlı bir kapsam içermeye başlaması; genel bir anlamdan dar bir anlama geçerek değişmesi'²⁷⁴ şeklinde tanımlarken, G. Karaağaç 'kelimenin anlam alanında görülen daralma'²⁷⁵ şeklinde verilmiştir. Türkçe Sözlük'te ise anlam daralması 'Geniş kavramları olan bir kelimenin, bu kavramlar içinden tek bir anlam bildirmesi durumu, genel bir anlamdan özel bir anlama geçiş' şeklinde verilmiştir.

Tüm bu tanımlardan yola çıkarsak anlam daralması, kelimenin anlam alanının daralması, daha sınırlı bir kapsam içermeye başlamasıdır.²⁷⁶

2.3.2.2.1.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Anlamı Daralan Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 5'i isimlerde, 6'sı fiillerde olmak üzere 11 tanesinin fonetik koruyup anlam daralmasına uğradığı görülmüştür.

2.3.2.2.1.1.1. İsimler

- *DLT anı* 'Onu, ona.' > *Tat. anı* '1.Onu.'
- *DLT art* 'Sırt; dağ beli ve sırtı; sarp yer, yokuş; boyun, tepe.' > *Tat. art* '1.Arka 2.Sırt. 3.Kıç.'
- *DLT ata* 'Baba, ata.' > *ata* '1.Baba.'
- *DLT sırt* 'Kıl, kalın kıl; bayır, yokuş, sırt, küçük dere.' > *Tat. sırt* '1.Sırt. 2.Elin üst tarafı. 3.Bıçak benzeri şeylerin sırtı.'
- *DLT taba* 'Yan, taraf, cihet; "...e, ...e doğru.....e yanına" anlamlarına ve Arapça "ila" ve "rağmen" karşılığında bir edat ve kelime.' > *Tat. taba(n)* '-e doğru, ...doğrultusunda.'

²⁷² Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, (TDK yayınları, Ankara 2003), s.19

²⁷³ Doğan Aksan, **Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, (Engin Yay., Ankara 2009), s.90

²⁷⁴ Berke Vardar, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, (ABC Kitabevi, İstanbul 1998), s. 22-23

²⁷⁵ Günay Karaağaç, **Eş Yazılılık, Eş Seslilik ve Çok Anlamlılık**, (Ege Ü. Ed. Fak. Türk dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII 1996), s. 39

²⁷⁶ Hülya Aslan Erol, **age.**, s. 71

2.3.2.2.1.1.2. Fiiller

- *DLT aç-* 'Açmak; aramak; fethetmek.' > *Tat. aç-* 'Açmak.'
- *DLT tartış-* 'Tartışmak, tartmada yardım etmek; germekte yardım etmek; birbirini cezbetmekte ve çekmekte ve kurmakta yardım etmek; sızlamak' > *Tat. tartış-* 'Tartışmak.'
- *DLT yarat-* 'Yaratmak, oranlamak, oranlayıp yapmak, kendinden uydurmak.' > *Tat. yarat-(ı)* 'Yaratmak, var etmek.'
- *DLT yarış-* 'Yarışmak, yarış etmek, at yarışı yapmak; yarı yarıya üleşmek.' > *Tat. yarış-* '1.Yarışmak. 2.Yarışmaya katılmak. 3.İşte rekabet etmek.'
- *DLT yaz-* 'Şaşmak, yanılmak; çözmek; yazmak.' > *Tat. yaz-(ı)* 'Yazmak, yazma bilmek, kaleme almak, yayımlamak, yazılı eser vermek.'
- *DLT yolk-* 'Sıyırmak; çatlatmak; yolmak, bir şeyden herhangi bir şeyi çıkarmak, soymak; faydalanmak, elde etmek.' > *Tat. yolk-* 'Köklenen bitkileri kökleriyle birlikte çekip çıkarmak.'

2.3.2.2.1.2. Fonetik Değişikliğe ve Anlam Daralmasına Uğrayan Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 58'i isimlerde, 37'si fiillerde olmak üzere 95 tanesinin fonetik değişikliğe ve anlam daralmasına uğradığı görülmüştür.

2.3.2.2.1.2.1. İsimler

- *DLT alkış* '1.Alkış, öğme.' > *Tat.alkış* 'Bir şeyi kutlamak için el çırpma.'
- *DLT andan* 'Ondan, ondan sonra.' > *Tat. andan* 'Ondan.'
- *DLT anın* 'Onun, onunla, ondan.' > *Tat. anın* 'Onun.'
- *DLT arık* 'Irmak, ark, germeç, kaş, kanal.' > *Tat. arık* 'Arık, su kanalı.'
- *DLT arka* 'Arka; sırt; sıkıntılı anlarda yardım eden kişi, yardımcı.' > *Tat. arka* '1.Sırt, arka. 2.Bir şeyin ters tarafı arkada, arkasında.'
- *DLT ayak* 'Çanak, kase, kadeh.' > *Tat. ayak* 'Ayak.'
- *DLT bildir* 'Bildır, geçen yıl.' > *Tat. biltır* 'Geçen yıl.'
- *DLT bilig* 'Akıl, us; hikmet; bilgi.' > *Tat. bélék* '1.Bilgi, bilim.'
- *DLT bitig* 'Yazma, yazı.' > *Tat. béték* 'Yazma.'

- *DLT bitik* 'Kitap; mektup; yazma, yazı; yazış; yazılı şey; kağıt.' > *Tat. béték* 'Yazma.'
- *DLT bodhuğ* 'Boya; kına.' > *Tat. buyav* '1.Boyama. 2.Boya.'
- *DLT boş* 'Boş, hür, ergin; boşanmış; sölpük, pörsük, gevşek; salıverilmiş, boşaltılmış.' > *Tat. buş* '1.Boş, yüksüz, işsiz. 2.Gevşek. 3.Yararsız, faydasız.'
- *DLT burunduk* 'Yular, buruna geçirilen yular, burunduruk.' > *Tat. borınçaq* 'Burunluk.'
- *DLT butik* 'Budak, dal; ağaç.' > *Tat. botaq* 'Ağaç dalı, budak.'
- *DLT çıgrı* 'Çıkrık, değirmen, çark, dolap gibi şeylerin çıkrığı, ip çıkrığı ve her türlü makara; değre, felek.' > *Tat. çıgr* 'Çıkrık.'
- *DLT çocuk* 'Domuz yavrusu; her şeyin küçüğü.' > *Tat. cuçka* 'Domuz.'
- *DLT idhi* 'Sahip, efendi; Tanrı.' > *Tat. iye* 'Sahip, malik.'
- *DLT ikki* 'İki, birbiri; ikisi, ikiden her biri.' > *Tat. iké* 'Sayıda iki.'
- *DLT ini* 'Yaşça küçük kardeş, kocanın küçük erkek kardeşi.' > *Tat. éné* 'Küçük erkek kardeş.'
- *DLT ırsız* 'Ele, avuca sığmayan, haşarı çocuk; utanmaz, arsız, ırsız; fena, kötü.' > *Tat. erséz* 'Arsız, cüretkar.'
- *DLT kañık* 'Dişi köpek; bir kadına söğülürken de böyle denir.' > *Tat. kañık* 'Dişi köpek.'
- *DLT kavık* 'Kepek, darı kepeği.' > *Tat. kavıq* 'Saç kepeği.'
- *DLT kawık* 'Kepek, darı kepeği; kavuz.' > *Tat. kavıq* 'Saç kepeği.'
- *DLT kayın* 'Kardeş, hısım ve akraba.' > *Tat. kayın* 'Kayın, kayınbirader.'
- *DLT katun* 'Kadın, hatun, Afrasyab kızlarından olanların adı.' > *Tat. hatın* 'Kadın. 2.Hanım(eş) 3.Bayan.'
- *DLT kerki* 'Dülger keseri, keser.' > *Tat. kirka* 'Keser.'
- *DLT kılınç* 'İş, amel, ahlâk, minez, huy, fena huy, kadın naz ve kırışması.' > *Tat. kılanış* 'Davranış, hareket tarzı.'
- *DLT kız* 'Kız, kız çocuk; cariye; pahalı nesne.' > *Tat. kız* 'Kız.'
- *DLT koyun* 'Koyun, kucak.' > *Tat. kuy* 'Koyun.'
- *DLT köl* 'Göl, havuz, birikmiş su.' > *Tat. kül* '1. Göl. 2.Su birikintisi.'
- *DLT körklüg* 'İyi, güzel ve gösterişli; dostça.' > *Tat. küréklé* 'Güzel, zarif.'
- *DLT kubuz* 'Ut, kopuz, kubuz.' > *Tat. kobıs(kubız)* 'Kopuz.'

- *DLT kudhi* 'Kuyu, çukur; aşağı, aşağıya.' > *Tat. koyı* 'Kuyu.'
- *DLT muñar* 'Buna, bunda.' > *Tat. moña* 'Bu' zamirinin yönelme hali.'
- *DLT oğlan* 'Oğlan, oğul, çocuk, çocuklar.' > *Tat. olan* 'Çocuk, evlat.'
- *DLT oğrı* 'Hırsız; hırsızlık.' > *Tat. uğrı* 'Hırsız.'
- *DLT oğul* 'Oğul, çocuk.' > *Tat. ul* 'Oğul, oğlan.'
- *DLT ol* 'O,-dır,-dir,-dur,-dür.' > *Tat. ul* 'O (gösterme ve kişi zamiri).'
- *DLT ot* 'Ot, hayvan yemlerinin hepsi.' > *Tat. ut(u)* '(Eski.) Ot.'
- *DLT otuz* 'Sayıda otuz; üç defa.' > *Tat. utız* 'Sayıda otuz.'
- *DLT öksüz* 'Öksüz; şaşkın.' > *Tat. ükséz* 'Annesiz, öksüz.'
- *DLT öz* 'Öz, kendi, nefis; can, ruh, gönül.' > *Tat. üz* 'Kendisine ait, kendininki. 2.Kendi. 3.Tek başına. 4.Kendisi tarafından yapılmış. 5.Kendisine has. 6.Tam gelen, doğru. 7.Öz, asıl, üvey olmayan.'
- *DLT saban* 'Sapan, çift ve çiftçi takım ve aygıtları; çiftçilik.' > *Tat. saban* 'Saban.'
- *DLT sekü* 'Dükkân; seki.' > *Tat. seké* 'Seki, divan.'
- *DLT takuk* 'Horoz, tavuk.' > *Tat. taviķ* 'Tavuk.'
- *DLT tan* 'Sabah, akşam esen serin esinti.' > *Tat. tañ(ı)* 'Tan, şafak.'
- *DLT teke* 'Teke, boynuzundan yay yapılan erkek geyik.' > *Tat. teke* 'Teke, keçi.'
- *DLT tezek* 'Tezek, at gübresi.' > *Tat. tizek* 'Tezek.'
- *DLT tişi* 'Dişi, her hayvanın dişisi; kadın.' > *Tat. téşé* 'Dişi(hayvan).'
- *DLT tok* 'Tok, aç olmıyan; saçsız insan; boynuzsuz hayvan.' > *Tat. tuķ* '1.Tok, karnı doymuş. 2.Dolu, içli. 3.Refah içinde yaşayan.'
- *DLT töl* 'Yavrulama zamanı, yavru, döl.' > *Tat. tül* 'Döl.'
- *DLT uzak* 'Uzun; eski, uzak.' > *Tat. ozaķ* '1.Uzun vakit boyunca. 2.Uzak, uzun (yol).'
- *DLT yeme* 'Hep, bütün, tamamıyla; yine, dahi.' > *Tat. yene* 'Yine, tekrar, yeniden.'
- *DLT yıgaç* 'Ağaç, ağaç parçası; erkeğin erkeklik aygıtı; fersah -eski bir yer ölçüsü-' > *Tat. ağaç* 'Ağaç. 2.Ağaç malzeme. 3.Ahmak.'
- *DLT yıp* 'İp, tel, kendisiyle at bağlanan uzun örk.' > *Tat. cép* 'Yün, pamuk, ipek veya ketenden yapılmış ip, iplik, urgan.'

- *DLT yumuş* 'Hizmet, vazife, elçilik, iki ve ikiden artık kimse arasında elçilik.' > *Tat. yomış* 'Yapılmak üzere emredilen iş, vazife, hizmet, nasihat.'
- *DLT yuñ* 'Yün, yün sümeği, pamuk.' > *Tat. cön* 'Yün.'
- *DLT yüñ* 'Yün, yün sümeği, pamuk.' > *Tat. cön* 'Yün.'

2.3.2.2.1.2.2. Fiiller

- *DLT başlan-* 'Başlanmak; yönelmek; hayvan dağa doğru sürülmek; başaklanmak.' > *Tat. başlan-* '1.Başlanmak.'
- *DLT bildüz-* 'Bildirmek, öğretmek.' > *Tat. bédér-* '1.Bildirmek, belirtmek.'
- *DLT es-* 'Esmek; kalburlayarak savurmak; uzatmak.' > *Tat. is-* 'Esmek.'
- *DLT étıl-* 'Düzelmek; edilmek, yapılmak.' > *Tat. itél-* 'Yapılmak, edilmek.'
- *DLT étın-* 'Edinmek, hazırlanmak.' > *Tat. itén-* 'Edinmek.'
- *DLT itiş-* 'İtişmek, bir şeyi müdafaada yardım ve yarış etmek.' > *Tat. ités-* 'İtişmek.'
- *DLT kana-* 'Kanamak, kan gelmek, kan almak.' > *Tat. ına-* 'Kanamak.'
- *DLT kaz-* 'Kazmak, at haşarılanarak ve çamışlanarak ayağıyla yeri kazmak, kazılmak.' > *Tat. ıkaz-* 'Kürek gibi şeylerle yeri kazmak.'
- *DLT kezle-* 'Gezlemek, gezini düzeltmek, temizlemek.' > *Tat. kezle-* 'Gezlemek.'
- *DLT kıyıl-* 'İnmek, geçmek; ağaç iğrilmesine kıyılmak; sözden dönülmek.' > *Tat. kıyıl-* 'Kıyılmak, kesilmek.'
- *DLT kirpilen-* 'Sertleşerek kirpi gibi büzülmek, yüzü asılmak.' > *Tat. kérpélen-* 'Sertleşmek.'
- *DLT korkun-* 'Korku duymak ve korkusunu saklamak.' > *Tat. kırkın-* 'Korkmak, korkuya kapılmak.'
- *DLT kus-* 'Kusmak; -boya- solmak, bezikmek.' > *Tat. ıkos-* '1.Kusmak. 2.İğrenmek.'
- *DLT ogurla-* 'Vaktinde yapmak; çalmak, hırsızlık etmek.' > *Tat. uğrıla-* 'Çalmak, hırsızlık yapmak.'
- *DLT oħsa-* 'Okşamak, şakalaşmak; benzemek; -at- uyumak.' > *Tat. oħsa-* '1.Benzemek. 2.Şekil, hareket vs. bakımından yakınlığı olmak, andırmak.'

- *DLT oy-* 'Oymak, yerleştirmek, sıkıştırmak.' > *Tat. uy-* '1.Oymak, ukur açmak. 2.İz bırakmak. 3.Sivri uçlu bir Şeyle hakketmek. 4.Elbise dikiminde biçip oyuk açmak.'
- *DLT piş-* 'Pişmek, olmak, kırmız tulumunu olması için sallamak.' > *Tat. pės-* 'Pişirilmiş hale gelmek, ateş üstünde pişmek.'
- *DLT sayraş-* 'Sayıklar gibi konuşmak, tşmek' > *Tat. sayraş-* 'tşmek.'
- *DLT snla-* 'Soğuktan zırıncırmak, donacak halde soğumak; ınlamak.' > *Tat. znla-* 'ınlamak.'
- *DLT sidr-* 'Sindirmek, hazmettirmek; saklamak.' > *Tat. sdr-* 'Sindirmek, hazmetmek.'
- *DLT si-* 'Sinmek, hazmedilmek; işlemek, girmek; saklanmak, sahibine sormadan bir yere girip sinmek.' > *Tat. s-* '1.Sinmek, bir Şeyin dokularına kadar nüfus etmek. 2.çok eğilip yatarak gizlenmeye çalışmak.'
- *DLT sir-* 'Yutmak, hazmetmek.' > *Tat. sdr-* 'Sindirmek, hazmetmek.'
- *DLT suwla-* 'Sulanmak, su içmek; sulandırmak, su koymak.' > *Tat. suwla-* 'Sulamak.'
- *DLT suwlan-* 'Sulanmak, sulu olmak.' > *Tat. suwlan-* 'Sulanmak.'
- *DLT tokıt-* 'Vurdurmak, dğdrmek; dokutmak.' > *Tat. tuğıt-* 'Dokutmak, işletmek.'
- *DLT turuş-* 'Ayağā kalkışmak; duruşmak, karşı durmak.' > *Tat. torış-* 'Duruşmak, karşı karşıya durmak.'
- *DLT tüke-* 'Tükenmek, bitmek; yetmek, kifyet etmek.' > *Tat. tken-* 'Tükenmek, bitmek.'
- *DLT udhit-* 'Uyutmak; katılaştırmak, peynir yapmak; söndürmek.' > *Tat. oyt-(ı)* 'Uyutmak, uykusunu getirmek.'
- *DLT udhuş-* 'Uyumakta yarış etmek; uyuşmak, katılaşmak, pıhtılaşmak.' > *Tat. oyiş-(ıı)* 'Uyuşmak.'
- *DLT urul-* 'Vurulmak, dövülmek; kurulmak.' > *Tat. urul-* 'Vurulmak.'
- *DLT rl-* 'Şişmek, kabarmak, flenmek, Őiřirilmek.' > *Tat. rl-* 'Őiřirilmek, flenmek.'
- *DLT yazıl-* 'Açılmak, yayılmak; yalabırmak, güzelleşmek; zlmek.' > *Tat. ceyl-* '1.Yayılmak, serpilmek. 2.Döşenmek.'
- *DLT ye-* 'Yemek, yeyip telef etmek.' > *Tat. ci-* 'Yemek yemek (eski).'

- *DLT* **yıg-** 'Yığmak, toplamak; bir şeye engel olmak, alıkoymak.' > *Tat.* **cıy-** 'Bir yere toplamak, yığmak.'
- *DLT* **yıgıl-** 'Toplanmak; çekinmek, kaçınmak.' > *Tat.* **cıyıl-** 'Toplanmak, birikmek.'
- *DLT* **yumşaklan-** 'Yumuşamak, yaltaklanmak.' > *Tat.* **yomşaklan-** 'Yumuşak hale gelmek.'
- *DLT* **yumşat-** 'Sepiletmek, yumuşatmak, sözü veya kitabı çabuk çabuk söylemek ve okumak.' > *Tat.* **yomşat-** 'Yumuşatmak.'

2.3.2.2.2. Özelleşme

Anlam daralmasının bir dalı olarak ele alınabilecek olan özelleşme, anlamlı bir birimin içeriğinin daha dar bir kapsama geçmesidir.²⁷⁷ Kelimeler dar bir çevreden geniş bir çevreye aktarılırken anlamca genişler, geniş bir çevreden dar bir çevreye geçerken ise anlam daralmasına uğrarlar. Yani genelleşir veya özelleşirler. Belli bir çevreden bireyler, çok sık kullandıkları ortak çalışmalarında önemli bir yeri olan nesnelere ilgili olarak kısaltmalara, eksiltmelere başvururlar ki bu da birtakım özel kullanımlar yaratır ve genel kullanımdaki bazı öğelerin anlamını daraltır. Bu da özelleştirmeyi yaratan durumlardan biridir.²⁷⁸

P. Guiraud özelleşmeye 'Sözcüğün toplumsal alanının yayılması demek olan genelleşmede çoğunlukla bir anlam genişlemesi, gönderge alanının yayılması söz konusudur; buna karşılık özelleşme bir anlam daralmasına yol açar'²⁷⁹ şeklinde değinir.

2.3.2.2.2.1. Fonetik Şekli Koruyan ve Özelleşen Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 3 adet isim kökenli kelimenin fonetik şeklini koruyup özelleştiği görülmüştür.

2.3.2.2.2.1.1. İsimler

- *DLT* **aran** 'Ahır, at tavalası.' > *Tat.* **aran** 'Ahırda bir hayvanlık bölüm.'
- *DLT* **çe** 'Benzetme edatı.' > *Tat.* **çe** 'Benzerlik bildiren ek.'

²⁷⁷ Berke Vardar, *age.*, s. 164

²⁷⁸ Berke Vardar; *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, (TDK yay., Ankara 1982), s.89

²⁷⁹ Pierre Guiraud, *Anlambilim (Çev. Berke Vardar)*, (Kuzey Yay., Ankara 1984), s.70

- *DLT dañ* 'Dan' diye ses verme.' > *Tat. dañ* 'Büyük zillere vurduğunda, ağır metallere vurduğunda çıkan, işitilen ses.'

2.3.2.2.2.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Özelleşen Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 17'si isimlerde, 3'ü fiillerde olmak üzere 20 tanesinin fonetik değişikliğe uğrayıp özelleştiği görülmüştür.

2.3.2.2.2.2.1. İsimler

- *DLT alañ* 'Alan, düz ve açık yer.' > *Tat. alan* 'Orman içinde açıklık alan, düzlük.'
- *DLT çağ çuğ* 'Gürültü, çar çur.' > *Tat. çağ-çoğ* 'At toynağı taş gibi sert bir yere değdiğinde çıkan ses.'
- *DLT çaldır çaldır* 'Ses ifade eden bir söz.' > *Tat. çaldır çoldır* 'Metal eşyalar birbirine değdiğinde meydana gelen sesi bildirir.'
- *DLT çıñıl çıñıl* 'Bir şeyin çingil çingil ses çıkarması.' > *Tat. çıñıl-çıñıl* 'Metal metale değdiğinde meydana gelen sesi bildirir.'
- *DLT kaftan* 'Kaftan, elbise.' > *Tat. kaftan* 'Evvelce Rusların uzun giysisi.'
- *DLT kagun* 'Kavun.' > *Tat. kavın* 'Kavun.'
- *DLT kömürlük* 'Kömür yapmak için yakılan ağaç ve kömür konan yer.' > *Tat. kümérlék* 'Semaverde su kaynatmak için ve bunun gibi şeyler yapmak için yakılan kömür konan şey.'
- *DLT közetdeçi* 'Gözetici.' > *Tat. küzetçé* 'Askeri gözcü, gözetlemeci.'
- *DLT közetküçi* 'Gözetici.' > *Tat. küzetçé* 'Askeri gözcü, gözetlemeci.'
- *DLT közetteçi* 'Gözetici.' > *Tat. küzetçé* 'Askeri gözcü, gözetlemeci.'
- *DLT takuk* 'Horoz, tavuk.' > *Tat. tavıç* 'Tavuk.'
- *DLT tarıglağ* 'Tohum ekilecek yer, tarla, ekerge.' > *Tat. tarlav* 'Orman içindeki tarla.'
- *DLT tavar* 'Mal, davar.' > *Tat. tuvar* 'Ev hayvanı, küçükbaş hayvan.'
- *DLT tawar* 'Mal, mülk, eşya.' > *Tat. tuvar* 'Ev hayvanı, küçükbaş hayvan.'
- *DLT yançık* 'Torba, kese.' > *Tat. yançık* 'Para, tütün veya kibrit taşımak için kese.'

- *DLT yılku* 'Hayvan, yılku, hayvan sürüsü, dört ayaklı hayvanlara verilen genel ad.' > *Tat. yılku* '1.Yılku at. 2.İşe koşulmamış boş at.'
- *DLT yüzük* 'Yüzük -parmağa takılan-' > *Tat. yözék* 'Kıymetli taş ile bezenen yüzük.'

2.3.2.2.2.2. Fiiller

- *DLT ederle-* 'Eğerlemek.' > *Tat. iyerle-* 'Atı eyerlemek.'
- *DLT edhlen-* 'Evlenmek.' > *Tat. öylen-* 'Bir kızla evlenmek.'
- *DLT ewlen-* 'Evlenmek.' > *Tat. öylen-* 'Bir kızla evlenmek.'

2.3.2.2.2.3. Anlam Genişlemesi

Anlam genişlemesini Z. Korkmaz 'Anlam kapsamı dar olan bir kelimenin zamanla ilgili bulunduğu kavram alanı içinde yayılarak daha geniş, daha genel bir anlam kazanması olayı'²⁸⁰ şeklinde tanımlar. Günay Karaağaç 'kelimenin anlam alanında görülen genişleme'²⁸¹, Berke Vardar ise 'Sözlüksel ögeler dar bir çevreden geniş bir çevreye aktarılırken anlamının genişlemesi'²⁸² şeklinde tanımlar. Türkçe Sözlük'te anlam genişlemesi 'dar bir anlamda kullanılan bazı kelimelerdeki anlamın ilgili kavramlara yayılması' şeklinde verilmiştir.

Doğan Aksan diğerlerinden biraz farklı bir tanımla anlam genişlemesini 'Bir gösterge başlangıçta bir nesnenin, bir varlığın, bir eylemin bir bölümü ya da türünü anlatırken zamanla onların bütünü anlatır duruma gelmişse bu olaydan söz edilir.'²⁸³ şeklinde vermiştir.

2.3.2.2.2.3.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Anlamı Genişleyen Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 37'si isimlerde, 60'ı fiillerde olmak üzere 97 tanesinin fonetik şeklini koruduğu ve anlamının genişlediği görülmüştür.

²⁸⁰ Zeynep Korkmaz, *age.*, s.20

²⁸¹ Günay Karaağaç, *Eş Seslilik ve Çok Anlamlılık*, (Ege Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII 1996), s. 39

²⁸² Berke Vardar; *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, (TDK yay., Ankara 1982), s.89; Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, (ABC Kitabevi, İstanbul 1998), s.23

²⁸³ Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, (Engin Yay., Ankara 2009), s.90-91

2.3.2.2.3.1.1. İsimler

- *DLT a* 'Şaşalamayı anlatan bir edat.' > *Tat. a* '1.Ansızın olan bir duruma şaşırılmayı bildirir. 2.Nefret etmeyi veya kişinin üzüntüsüne sevinmeyi bildirir.'
- *DLT aç* 'Aç, karnı tok olmayan.' > *Tat. aç* '1.Aç, açlık hissi duyan. 2. Doyacak kadar yemeği olmayan, açlıktan inleyen.'
- *DLT al* 'Al renk.' > *Tat. al* '1.Ak renge yakın kızıl. 2.Koyu olmayan kızıl.'
- *DLT alma* 'Elma.' > *Tat. alma* '1.Elma. 2.Elma ağacı.'
- *DLT ana* 'Ana.' > *Tat. ana* '1.Ana. 2.En değerli.'
- *DLT ara* 'Ara, arasında.' > *Tat. ara* '1.Ara, mesafe. 2.Boşluk.'
- *DLT arpa* 'Arpa.' > *Tat. arpa* '1.Arpa. 2.Göz kapağına çekilen arpacık.'
- *DLT at* 'At.' > *Tat. at* '1.At. 2.Satrançtaki at taşı. 3.Jimnastikte atlama beygiri.'
- *DLT az* 'Az.' > *Tat. az* '1.Az, biraz, herhangi bir şeyin küçük bir kısmı, küçük miktar. 2.Yetişmeyecek miktarda, beklenenden az miktarda, seyrek.'
- *DLT bal* 'Bal.' > *Tat. bal* '1.Bal. 2.Bal rakısı. 3.Büyük dans akşamı.'
- *DLT bala* 'Kuş ve hayvan yavrusu.' > *Tat. bala* '1.Çocuk. 2.Buluğa ermemiş, toy çocuk. 3.Yavru.'
- *DLT bar* 'Var, mevcut.' > *Tat. bar* '1.Var, mevcut. 2.İsim-fiiller yanında 'mümkün, ihtimali var' anlamları verir.'
- *DLT baş* 'Baş.' > *Tat. baş* '1.İnsan ve hayvan gövdesinin ağız, en önemli duyu organlarının olduğu kısmı. 2.Bitkilerin yukarı kısmı, üstteki, uç budakları, çiçekleri veya yemişleri. 3.Uzunca bir şeyin uç kısmı. 4.Bir olayın ilk devri, başlangıç tarihi. 5.Edebi eser, makale ismi. 6.Akıl, zihin.'
- *DLT bay* 'Zengin.' > *Tat. bay* '1.Malı mülkü çok olan, zengin. 2.Çok, fazla. 3.Güzel. 4.Manevi kıymetleri büyük olan.'
- *DLT çal* 'Alaca, kır.' > *Tat. çal* '1.Ağarmış, rengi kaçmış. 2.Kır renkli, ak saç veya sakal. 3.İhtiyar. 4.Pek eski.'
- *DLT çatır* 'Çadır.' > *Tat. çatır* '1.Su geçmeyen bir dokumadan yapılan yere kazıklar vasıtasıyla oturtulan çadır. 2.Şemsiye.'
- *DLT çın* 'Doğru, gerçek, sahih.' > *Tat. çın* '1.Hakiki, gerçek. 2.Gerçeklik. 3.Doğru. 4.Yapma olmayan, tabii. 5.İdeal olan.'

- *DLT san* 'Sayı, sayma, itibar.' > *Tat. san* '1.Sayı, miktar, hacim. 2.Saygı, itibar, kıymet.'
- *DLT sap* 'Sap; kılıç veya bıçak sapı.' > *Tat. sap* '1.Sap, kabza, kulp, tutamak. 2.Bitkinin sap kısmı, gövde.'
- *DLT saran* 'Hasis, cimri.' > *Tat. saran* '1.Cimri, paraya mala çok düşkün pinti. 2.Bir işi çok yapan, bir işin müptelası.'
- *DLT soñ* 'Bir adamın çoluğu çocuğu; her şeyin ve her işin sonu, sonra.' > *Tat. soñ* '1.Geç. 2.Sonra. 3.Mademki, öyleyse, peki. 4.Son, sonuç.'
- *DLT taban* 'Taban; deve tabanı.' > *Tat. taban* '1.Taban, ayağın altı. 2.Ayakkabının tabanı.'
- *DLT tal* 'Dal, yaş dal.' > *Tat. tal* '1.Söğüt, salkım söğüt, sepetçi söğüdü. 2.Dal.'
- *DLT tamır* 'Damar, sinir.' > *Tat. tamır* '1.Bitkinin, ağacın kökü. 2.Damar. 3.Sinir. 4.Bir meselenin sebebi, aslı. 5.Soy, sop, nesil.'
- *DLT tar* 'Dar.' > *Tat. tar(ı)* 'Dar, sıkı, sıkışık.'
- *DLT taş* 'Taş, kaya.' > *Tat. taş* '1.Taş. 2.Kıymetli taş, mücevher.'
- *DLT taz* 'Kel, daz, boynuzsuz, bitkisiz, çorak.' > *Tat. taz* '1.Kel, saçsız, dazlak. 2.Tatar halk edebiyatında kurnazlığıyla ünlü bir tip. 3.Kellik hastalığı'
- *DLT ten* 'Vücut.' > *Tat. ten* '1.Beden, gövde. 2.Ten.'
- *DLT tın* 'Ruh, nefes, soluk.' > *Tat. tın(ı)* '1.Teneffüs etme, soluk alma. 2.Ciğerlere doldurulan hava. 3.Tesir. 4.Müddet, süre. 5.Kez, defa.'
- *DLT ya* 'va' edatı gibi 'vay' alamına inkar edatı.' > *Tat. ya* 'Seslenme (Alla, Hoday, İlahi, Rabbém sözleri ile, şaşırma, yalvarma, yakınma hislerini bildirmek üzere).'
- *DLT yala* 'Töhmet, itham, biri hakkında kötü sanıda bulunma.' > *Tat. yala* 'Yalan suçlama, iftira, dedikodu.'
- *DLT yalaçı* 'İnsanı her şeyde çarçabuk suçlu gibi gören, itham eden.' > *Tat. yalaçı* 'Yalancı, iftiracı, dedikoducu.'
- *DLT yaman* 'Kötü, her şeyin kötüsü.' > *Tat. yaman* '1.Kötü, faydasız, yaramaz. 2.Yersiz. 3.Hileli. 4.Zor. 5.Fazla.'
- *DLT yan* 'Yan.' > *Tat. yan* '1.Yan, taraf, sağ ve sol taraf. 2.Çevre, etraf.'

- *DLT yarım* 'Yarım, bir şeyin yarısı, herhangi bir şeyin ikiye ayrılmış olan parçalardan her birisi.' > *Tat. yarım* '1.Buçuk. 2.Yarım, yarı. 3.Kısmen, yarı yarıya.'
- *DLT yılan* 'Yılan.' > *Tat. yılan* '1.Yılan. 2.Hileci kimse. 3.Düşman.'
- *DLT yış* 'Sıkışma.' > *Tat. yış* 'Sık, sık sık, hızlı, çabuk.'

2.3.2.2.3.1.2. Fiiller

- *DLT açış-* 'Açmakta yardım ve yarış etmek.' > *Tat. açış* 'Açış, açma; buluş, icat.'
- *DLT al-* 'Almak.' > *Tat. al-* '1.Almak. 2.Ele geçirmek. 3.(Kızla) evlenmek. 4.Satın almak. 5.Kaplamak. 6.Dahil etmek. 7.Yardımcı fiil: 'yeterlilik', 'tezlik', 'tamamlama.'
- *DLT alda-* 'Aldatmak.' > *Tat. alda-* '1.Hile yapmak. 2.Yalan söylemek, kandırmak, hıyanet etmek. 3.Göz boyamak.'
- *DLT alış-* 'Alacak almakta yardım etmek.' > *Tat. alış-* '1.Alıp vermek, alışverişte bulunmak. 2.Fethetmek. 3.Değişmek.'
- *DLT añla-* 'Anlamak.' > *Tat. añla-* '1.Anlamak. 2.Değerlendirmek. 3.Düşünmek, tasarlamak.'
- *DLT arala-* 'Aralamak, arasını bulmak, barıştırmak.' > *Tat. arala-* '1.Yol açmak, aralamak. 2.Tartışanları ayırmak. 3.Korumak, kollamak. 4.Arıtmak.'
- *DLT art-* 'Artmak.' > *Tat. art-* '1.Artmak, çoğalmak. 2.Gereksiz bulunmak, artık kalmak.'
- *DLT aş-* 'Aşmak, bir tepeyi öbür yana geçmek.' > *Tat. aş-* '1.Aşmak, geçmek. 2.Taşmak. 3.Olağanın üstünde çoğalmak. 4.Ulaşmak.'
- *DLT aşı-* 'Yemek, aş yemek.' > *Tat. aşı-* '1.Yemek yemek. 2.Dişleyip kemirmek. 3.Güneş soldurmak.'
- *DLT aşı-* 'Yemek yedirmek.' > *Tat. aşı-* '1.Yemek yedirmek. 2.Bakmak, yetiştirmek. 3.Geçim kaynağı olarak işe yaramak.'
- *DLT at-* 'Atmak.' > *Tat. at-* '1.Atmak. 2.Okla veya taşla vurmak. 3.Silahla ateş etmek. 4.Hayvan avlamak.'
- *DLT atıl-* 'Atılmak; -çiçek- açılmak; her hangi bir şey büsbütün ayrılmayarak açılmak.' > *Tat. atıl-* '1.Atılmak, saldırmak. 2.Fırlayıp taşmak. 3.Heveslenerek öne atılmak, birine sarılmak için ileri atılmak.'

- *DLT aya-* 'Lakap vermek; korumak.' > *Tat. aya-* 'Merhamet etmek, acımak, esirgemek, şefkat göstermek.'
- *DLT bar-* 'Varmak, gitmek.' > *Tat. bar-* '1.Gitmek, belli bir yöne hareket etmek. 2.Yola çıkmak. 3.Devam etmek. 4.Gelişmek.'
- *DLT bas-* 'Basmak, üzerine çökmek, yıkmak.' > *Tat. bas-* '1.Ayağa kalkmak. 2.Ayakta durmak. 3.Adım atmak. 4.Ezmek. 5.Basmak. 6.Engel olmak. 7.Tab etmek. 8.Kaplamak.'
- *DLT bat-* 'Batmak, gözden kaybolmak.' > *Tat. bat-* '1.Batmak. 2.Oyulup girmek. 3.İyice bulanmak, bulaşmak. 4.Güneş batmak. 5.Kabul edilecek hale gelmek, benimsemek.'
- *DLT boz-* 'Bozmak, yıkmak.' > *Tat. boz-* '1.Bozmak, tahrip etmek, parçalamak. 2.Karalamak, üstünü çizmek. 3.Sözü veya haberi çarpıtmak.'
- *DLT bök-* 'Eğilerek yere kapanmak, yemekten bıkmak, doyup usanmak; bıkmak, gözü doymak, kanmak.' > *Tat. bök-* '1.Bükme, eğmek. 2.Bükerek dikmek. 3.Boyun eğmeye mecbur etmek. 4.Aşırı davranmak.'
- *DLT çarla-* 'Cırlamak, ağlamak, bağırarak.' > *Tat. çarla-* '1.Biley taşında bilemek. 2.Şiddetlendirmek. 3.Tecrübe kazandırmak. 4.Bağırarak.'
- *DLT çum-* 'İnsan suya dalmak.' > *Tat. çum-* '1.Suya dalmak, gömülmek, batmak. 2.Yumuşak bir şey içine batıp kaybolmak. 3.Çok derin duygulara dalmak.'
- *DLT ıslan-* 'İslenmek.' > *Tat. ıslan-(ısla-)* 'Tütsülenmek, islenmek.'
- *DLT kaç-* 'Kaçmak; gitmek.' > *Tat. kaç-* '1.Kaçmak, sıvışmak. 2.Saklanmak, gizlenmek. 3.Kaçınmak, uzak durmak.'
- *DLT kiter-* 'Gidermek, kaldırmak.' > *Tat. kiter-* '1.Gidermek, arıtmak, temizlemek. 2.Bitirmek, bozmak. 3.Saç sakal kestirmek.'
- *DLT kit-* 'Gitmek, çekilmek.' > *Tat. kit-* '1.Gitmek. 2.Başlamak, güçlenerek sürmek, uzamak. 3.Göçmek. 4.Bitmek, yok olmak. 5.Batmak, gömülmek. 6.Devam etmek. 7.Akmak. 8.Bitmek, tükenmek. 9.Adet olmak. 10.Yardımcı fiil: 'dönüşme', 'yerine getirme', 'çabukluk', 'tezlik' işlevleri.'
- *DLT köy-* 'Yanmak; yakmak.' > *Tat. köy-* '1.Yanmak, dış tarafı kömürleşmek. 2.Kurumak. 3.Kızmak. 4.Çok susamak. 5.Hasretle beklemek, endişesi olmak, kaygılanmak.'

- *DLT man-* 'Kuşanmak; banmak.' > *Tat. man-* '1.Suya yatırmak, banmak. 2.Boyamak, boyaya yatırmak. 3.Kaplamak. 4.Yumruğu kondurmak, vurmak.'
- *DLT saç-* 'Saçmak.' > *Tat. saç-(çeç-)* '1.Toprağa tohum saçmak, ekmek. 2.Serpmek. 3.Dağıtmak.'
- *DLT sana-* 'Saymak.' > *Tat. sana-* '1.Saymak, hesap etmek, miktarını tespit etmek. 2.Bir şey hakkında bir kanaat sahibi olmak, bir fikri olmak, sanmak.'
- *DLT sar-* 'Kızmak, çıkışmak, sertlemek, sert söz söylemek.' > *Tat. sar-(ı)* '1.Midesi kaynamak, midesi bulanmak. 2.Öfkelenmek, öfkeye sebep olmak.'
- *DLT sası-* 'Sasımak, kokmak.' > *Tat. sası-* '1.Leş gibi kokmak, çok çirkin koku yaymak. 2.Kötü koku ile dolmak, kokuşmak.'
- *DLT sat-* 'Satmak.' > *Tat. sat-* '1.Satmak, ihanet etmek, ihbar etmek, jurnallemek. 2.Gösteriş yapmak, caka satmak, sergilemek. 3.Bir yalanı veya dedikoduyu yaymak.'
- *DLT sayra-* 'Şakımak, ötüşmek; saçmalamak, hezeyan etmek.' > *Tat. sayra-* '1.Güzel sesler çıkarmak, şarkı söylemek. 2.Bağırarak. 3.Kuş ötmek.'
- *DLT sın-* 'Kırılmak, bozulmak, incimek.' > *Tat. sın-* '1.Kırılmak, iki veya daha çok parçaya ayrılmak. 2.Boyun bükmeğe mecbur olmak.'
- *DLT smat-* 'Sınatmak, tecrübe ettirmek.' > *Tat. smat-* '1.Kontrol ettirmek, araştırmak. 2.Bir şey yapmadan biçare kalmak, başarısız olmak. 3.Yenilmek. 4.Hevesi, ümidi kalmamak.'
- *DLT sıril-* 'Bulaşmak, yapışmak.' > *Tat. sıril-* '1.Bürümek, etrafı sarmak. 2.Musallat olmak, birine arsızca yapışmak.'
- *DLT sızla-* 'Sızlamak, ağrımak.' > *Tat. sızla-* 'Sızlamak, ağrımak, acımak.'
- *DLT sız-* 'Sızmak, erimek; -güneş- belirlemek, ucu görünmek; arıklamak, zayıflamak.' > *Tat. sız-(ı)* '1.Yavaş yavaş yok olmak, tahrip olmak, zayıflamak. 2.Erimek. 3.Kaygılanmak, kederlenmek.'
- *DLT tam-* 'Damlamak.' > *Tat. tam-* '1.Damlamak, damla damla düşmek. 2.Fayda görmek. 3.Bir şeyden pay almak.'
- *DLT tan-* 'İnkâr etmek.' > *Tat. tan-* 'İnkâr etmek, yok saymak.'
- *DLT tap-* 'Tapmak, hizmet etmek, bulmak, sezme, kaybolanı bulmak.' > *tap-* *Tat.* '1.Gerekli bir şeyi bulmak. 2.Tekrar bulmak. 3.Arayıp ele

geçirmek. 4.Bir şeyi yerine getirmek, bir meseleyi halletmek. 5.Çalışıp para kazanmak. 6.Zengin olmak. 7.Çocuk doğurmak.'

- *DLT tara-* 'Taramak, dağıtılmak.' > *tara-* *Tat.* '1.Taramak, düzene sokmak. 2.Malını mülkünü kaybettirip fakirleştirmek, bitirmek.'
- *DLT tartıl-* 'Tartılmak; gerilemek ve çekilmek.' > *Tat. tartıl-* '1.Çekilmek, gerinmek. 2.Kendini çekiştirmek, debelenmek. 3.Sıvışıp gitmek. 4.Zaman geçmek, süresi uzamak. 5.Zayıflamak, süzülme. 6.Çekilmek, meyletmek, yönelmek.'
- *DLT taş-* 'Taşmak.' > *Tat. taş-* '1.Taşmak, kabararak dışarı dökülmek. 2.Coşmak.'
- *DLT tayan-* 'Dayanmak.' > *Tat. tayan-* '1.Dayanmak. 2.Bastondan, değnekten destek almak. 3.Bir yerden yardım beklemek, güvenmek.'
- *DLT tay-* 'Kaymak.' > *Tat. tay-* '1.Basılan, dayanılan bir noktadan kayıvermek. 2.Belli bir maksattan geri dönmek, caymak. 3.Sıvışmak. 4.Belaya düşmek.'
- *DLT tınç-* 'Bozulmak, çürümek.' > *Tat. tınç-* '1.Havasız kalmak, kokusu yayılmak, pis kokmak. 2.Yeni fikirler ve yenilikler karşısında geri kalmak, eskisi gibi devam etmeye çalışmak.'
- *DLT tın-* 'Dinlenmek, solumak, nefes almak; dinmek, sonu gelmek.' > *Tat. tın-* '1.Susmak, konuşmaksızın durmak, sessiz kalmak. 2.Sakinleşmek, dinmek. 3.Bir işi yapmaktan vazgeçmek, hareket etmeyi bırakmak. 4.Bir işi belli bir müddet bırakmak. 5.Dinlenmek, barış yapmak. 6.Güçsüzleşmek. 7.Dinginleşmek. 8.Zorluklardan kurtulmak.'
- *DLT tınla-* 'Dinlemek.' > *Tat. tınla-* '1.Dinlemek, kulak vermek. 2.Başkalarının söylediğine kulak misafiri olmak. 3.Bir meseleye değer vermek. 4.Emre itaat etmek.'
- *DLT tıy-* 'Men' etmek.' > *Tat. tıy-* '1.Yasaklamak, önlemek, tutmak, uygun görmemek, izin vermemek. 2.Bir şeyin yapılmasına engel olmak. 3.Bir hareketi durdurmak.'
- *DLT uta-* 'Yapraklarını, başağını kesmek, ekin biçilmek, budamak.' > *Tat. uta-* '1.Zararlı otları ayıklamak. 2.Budamak. 3.Topluca öldürmek. 4.Arsızca toplamak, oburca yemek.'

- *DLT uz-* 'Başkasını ileri geçmek.' > *Tat. uz-* '1.Geçmek, geride bırakmak, aşmak. 2.Bir yerden geçmek. 3.Seçimden galip çıkmak, seçilmek. 4.Vakit geçmek. 5.Öğrenmek, öğrendiğini sindirmek. 6.Cereyan etmek.'
- *DLT yak-* 'Yaklaşmak, dokunmak; yakmak.' > *Tat. yak-* 'Yakmak, ev ısıtmak, dert vermek, üzme, kızdırmak.'
- *DLT yama-* 'Yamamak.' > *Tat. yama-* '1.Yırtığı dikmek, yamamak. 2.Tedavi etmek, yarayı iyileştirmek.'
- *DLT yara-* 'Yaramak, uygun gelmek, yaraşmak.' > *Tat. yara-* '1.Yaramak, faydalı olmak, bir iş başarabilmek. 2.Birisine yaranmak, kendini beğendirmeye çalışmak. 3.Uygun olmak, denk gelmek. 4.Geleneğe, ahlaka uygun olmak.'
- *DLT yar-* 'Yarmak, bir şeyi keserek zorla yarmak, parçalamak, yere sınır çizmek.' > *Tat. yar-* '1.Yarmak, kesmek. 2.Otopsi yapmak. 3.Kabuklu çerezlerin kabuğunu açıp özünü yemek. 4.Yol açmak. 5.Toprağı sürmek. 6.Vurmak, dövmek, yaralamak.7.Yaprak ve çiçek açmak. 8.Ses yankılanmak, çınlamak.'
- *DLT yaraş-* 'Uyuşmak, anlaşmak, yaraşmak.' > *Tat. yaraş-* '1.Uymak, yakışmak. 2.Denk gelmek, uygun olmak, ahenkli olmak.'
- *DLT yarıl-* 'Yarılmak, yirilmek, açılmak.' > *Tat. yarıl-* '1.Yarılmak, soğuktan ve kuruluktan üstü ve kabuğu açılmak. 2.Patlayıp parçalanmak, ikiye ayrılmak. 3.Çiçek açılmak. 4.Öfkeyle konuşmak.'
- *DLT yat-* 'Yatmak.' > *Tat. yat-* 'Yatmak, dinlenmek veya uyumak üzere uzanmak.'
- *DLT yırla-* 'Şarkı, gazel söylemek, ırlamak.' > *Tat. yırla- (cırila-)* '1.Türkü söylemek, şarkı söylemek. 2.Ötmek, şakılamak.'
- *DLT yırt-* 'Yırtmak.' > *Tat. yırt-* '1.Yırtmak, ayırmak. 2.Toprağı sürmek. 3.Derisini yırtmak, iz bırakmak. 4.Genize keskin bir koku kaçmak.'

2.3.2.2.2.3.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Anlamı Genişleyen Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 338'i isimlerde, 346'sı fiillerde olmak üzere 684 tanesinin fonetik değişikliğe uğradığı ve anlamının genişlediği görülmüştür.

2.3.2.2.2.3.2.1. İsimler

- *DLT açığ* 'Acı, acı olan her nesne; ekşi.' > *Tat. açı* 'Acı, zehirli, bozuk, mayalanmış (hamur vs.), kaygılı, sıkıntılı.'
- *DLT açuk* 'Açık.' > *Tat. açık* 'Açık, açıkça, alenen; parlak, açık; aşikar; güler yüzlü, latif.'
- *DLT adhak* 'Ayak.' > *Tat. ayak* 'Ayak. 2.Kadeh, bardak.'
- *DLT adhıg* 'Ayık.' > *Tat. ayık* '1.Ayık, ayılmış. 2.Aklı başında.'
- *DLT ağır* 'Ağır.' > *Tat. avır* '1.Ağır, hafif olmayan. 2.Kaygılı, üzücü. 3.Yavaş hareket eden. 4.Sert. 5.Zor, meşakkatli.'
- *DLT agız* 'Ağız.' > *Tat. avız* '1.Ağız. 2.Giriş yeri, baş kısım.'
- *DLT agu* 'Ağı, zehir.' > *Tat. aġuv* '1.Zehir. 2.Kötülük, hile.'
- *DLT ak* 'Ak, beyaz.' > *Tat. aġ* '1.Beyaz. 2.Açık renkte. 3.Temiz, kirsiz. 4.Rahat.'
- *DLT akım* 'Akım, bir defada akacak kadar olan.' > *Tat.aġım* '1.Akış. 2.Deniz ve okyanus içindeki akıntı. 3.Hava akımı. 4.Gidiş, akış, seyir. 5.Yaşayış ve düşünce yönü. 6.Edebi veya siyasi akım.'
- *DLT akındı* 'Akıntı.' > *Tat. aġıntı* 'Akım, cereyan.'
- *DLT akrun* 'Yavaş.' > *Tat. aġrın* '1.Yavaş, harekette yeteri kadar çabuk olmayan. 2.Acele etmeden, telaşlanmadan. 3.Sessiz, ses çıkarmadan. 4.Fısıldayıp, sesini yükseltmeden. 5.Uzak. 6.Yavaşça. 7.Azıcık, biraz.'
- *DLT altun* 'Altın.' > *Tat. altın* '1.Sarı renkli değerli metalden ibaret element. 2.Böyle metalden koyulmuş eşyalar. 3.Altına boyanmış ipek ip. 4.Altınlı veya altın rengindeki boya. 5.Çok iyi tarafları, sıfatları ile anılan kişi hakkında söylenir.'
- *DLT arıġ* 'Epeyce, çokça.' > *Tat. arı* '1.Öte, uzak. 2.Fazla, çok. 3.Karşı, taraf. 4.Sonra.'
- *DLT artuk* 'Fazla, ziyade.' > *Tat. artıġ* '1.Gereğinden fazla, artık. 2.Gereksiz, ihtiyaç olmayan. 3.Çok 4.Üstün.'
- *DLT azuk* 'Azık.' > *Tat. azıġ* '1.Azık, yiyip içmek için hazırlanmış maddeler. 2.Ruh doygunluğunu temin eden şeyler.'
- *DLT bag* 'Bağ, düğüm, bağlanacak ip vb.; odun ve benzeri bağlamları.' > *Tat. bav* '1.Bağ, ip, urgan. 2.Tasma, kayış. 3.Bir bağlık, bir demetlik.'

- *DLT bağır* 'Bağır; karaciğer.' > *Tat. beğır* '1.Bağır, yürek, can.'
- *DLT baka* 'Kurbağa.' > *Tat. bağa* '1.Kurbağa. 2.Kaplumbağa.'
- *DLT bakır* 'Bakır.' > *Tat. baqır* '1.Kahverengi-kızıllımsı renkteki çökeltilen plastik metal. 2.Bakır rengindeki. 3.Fazla önemli yada fazla güzeli işaret etmek için söylenir.'
- *DLT başmak* 'Pabuç.' > *Tat. başmaq* '1.Potin, iskarpin. 2.İkinci yaşına varan boynuzlu iri hayvan.'
- *DLT bél* 'Bel.' > *Tat. bil* '1.Bel 2.Elbisenin bel kısmı. 3.Uzunca şeylerin ortası.'
- *DLT belék* 'Armağan, konuğun hısımlarına getirdiği armağan, bir yerden başka yere gönderilen armağan.' > *Tat. bülek* '1.Armağan, hediye. 2.Taltif için verilen madalya, nişan.'
- *DLT berü* 'Beri, tarafına.' > *Tat. biré* '1.Yerden, eşyadan daha yakın, beri. 2.Yakındaki. 3.Bu yer, bu yerde, beride. 4.Bu tarafta, beriki.'
- *DLT beş* 'Sayıda beş.' > *Tat. biş* '1.Onarlı sayı sisteminde beş sayıyı, miktarını bildiren söz. 2.Sayıda beş. 3.Beşli.'
- *DLT bilek* 'Bilek.' > *Tat. bélek* '1.Bilek. 2.Elin başından bileziğe kadar olan kısmı.'
- *DLT bilezük* 'Bilezik.' > *Tat. bélezék* '1.Bilezik. 2.Bilek ile kol kısmını tutan boğum noktası.'
- *DLT bir* 'Bir.' > *Tat. bér* '1.Sayıda bir. 2.Sadece kendi, yalnız. 3.Bir kere. 4.Tamamen. 5.Biraz. 6.Aynı. 7.Ortak. 8.Hepsi. 9.Hiç.'
- *DLT birinç* 'Sayıda birinci.' > *Tat. bérénçé* '1.Birinci. 2.İlk. 3.Önde gelen, şampiyon.'
- *DLT bod* 'Boy.' > *Tat. buy* '1.Boy. 2.Bir şehrin sağı solu, civarı.'
- *DLT bodh* 'Boy, kamet.' > *Tat. buy* '1.Boy. 2.Bir şehrin sağı solu, civarı.'
- *DLT bogım* 'Boğum.' > *Tat. buvin* '1.Eklem yeri, boğum. 2.Kuşak, nesil.'
- *DLT boğum* 'Boğum.' > *Tat. buvin* '1.Eklem yeri, boğum. 2.Kuşak, nesil.'
- *DLT bogun* 'Boğum.' > *Tat. buvin* '1.Eklem yeri, boğum. 2.Kuşak, nesil.'
- *DLT boyun* 'Boyun.' > *Tat. muyın* '1.Boyun. 2.Birisine boyun bükerek yaşayan.'
- *DLT bozuk* 'Bozuk, kırık yıkık.' > *Tat. bozıq* '1.Bozuk, yaramaz, bozulmuş. 2.Arızalı. 3.Ahlaksız, namussuz.'

- *DLT böri* 'Kurt.' > *Tat. büré* '1.Kurt, canavar. 2.Kötü, yaramaz insan. 3.Kurt derisinden yapılmış.'
- *DLT buz* 'Buz.' > *Tat. boz* '1.Buz. 2.Buzlu, buzdan yapılmış. 3.Dolu. 4.Davranışta soğukluk.'
- *DLT buzagu* 'Buzağı.' > *Tat. bozav* '1.Buzağı. 2.Pek yumuşak mizaçlı insan.'
- *DLT bütün* 'Doğru, dürüst, sahih; bütün.' > *Tat. bötén* '1.Tam, eksilmemiş, sağlam, hepsi, tamamen. 2.Çarlık döneminde bir sum değerinde metal para.'
- *DLT cincü* 'İnci.' > *Tat. éncé* '1.İnci. 2.Pek seçkin şey veya kimse.'
- *DLT çağır* 'Çadır.' > *Tat. çatır* '1.Çadır. 2.Şemsiye.'
- *DLT çak* 'Bir şeyin özünü, aynıını bildiren kelime; 'tam, işte, aynı' sözleri gibi.' > *Tat. çağ* '1.Çağ, devir. 2.Belli bir vakit, an, süre. 3.Zar zor, güç bela. 4.Biraz, azıcık. 5.Hemen hemen. 6.Tam (Bir giysinın üste tam olduğunu belirtmek için)'
- *DLT çakmak* 'Çakmak -yakma aracı-' > *Tat. çağma* '1.Çakmak taşı. 2.Çakmak. 3.Tüfek çakmağı.'
- *DLT çaruk* 'Çarık.' > *Tat. çarık* '1.Su çarkı, su değirmeni. 2.Gemiye suda yürüten çark. 3.Çarık.'
- *DLT çağır* 'Çadır.' > *Tat. çatır* '1.Su geçmeyen bir dokumadan yapılan yere kazıklar vasıtasıyla oturtulan çadır. 2.Şemsiye.'
- *DLT çer* 'Vücudun ağırlığını bildiren bir kelime.' > *Tat. çir* '1.Hastalık, vücutta meydana gelen bir maraz. 2.Kötü hareket, insandaki çirkin bir özellik.'
- *DLT çubuk* 'Çubuk, yaş olan dal.' > *Tat. çubık* '1.Esnek dal, çubuk. 2.Telgraf telleri.'
- *DLT ef* 'Ev.' > *Tat. öy* '1.Ev, yaşanan yer. 2.Bina. 3.Bir evde yaşayanlar, aile.'
- *DLT ekşiğ* 'Ekşi.' > *Tat. eçé* '1.Acı. 2.Ekşi.'
- *DLT él* 'İl, vilayet.' > *Tat. il* '1.Belli bir hükümeti olan devlet, memleket, ülke. 2.Yer, taraf. 3.Vatan. 4.Doğum yeri. 5.Köy. 6.Halk, ahali. 7.Barış, dostluk.'
- *DLT em* 'İlaç.' > *Tat. im* '1.İlaç, deva, şifa. 2.Gerekli, zaruri.'
- *DLT emdi* 'Şimdi.' > *Tat. imdé(indé)* '1.Çeşitli ifadelerle kullanılarak hareketin tamamlandığını bildirir. 2.Şimdi, şu anda, biraz evvel, demin. 3.Bugün. 4.Eğer, şayet.'

- *DLT emgek* 'Emek, zahmet.' > *Tat. imgek* '1.Bela, eziyet. 2.Zahmet, sıkıntı. 3.Asalak kimse.'
- *DLT eñmegü* 'İmtihan, sınav.' > *Tat. eñgeme* 'Konuşma, sohbet, görüşme, mülakat.'
- *DLT epmek* 'Ekmek.' > *Tat. ikmek* '1.Ekmek. 2.Yemek, rızık. 3.Ücret, maaş.'
- *DLT er* 'Er, erkek, adam.' > *Tat. ir* '1.Erkek. 2.Erkeklere mahsus, erkekçe. 3.Erkeklere has karakterde, yiğit adam. 4.Kahraman. 5.Koca, erkek eş.'
- *DLT ér* 'Yer.' > *Tat. cir* '1.Yeryüzü. 2.Arazi, toprak üstü. 3.Memleket, yer. 4.Kısım, parça. 5.Aile. 6.Mevki. 7.Sosyal pozisyon.'
- *DLT esgürük* 'Sarhoş.' > *Tat. isérék* '1.Sarhoş. 2.Sarhoşça. 3.Aşk veya çok büyük sevincin tesiriyle ne yaptığını bilmeyen. 4.Sarhoşluk.'
- *DLT eski* 'Eski.' > *Tat. iské* '1.Eski, çok kullanılmakla eskiyen. 2.Küçük çocukların altına döşenen eski, partial dokumalar. 3.İptidai, ilkel. 4.Muhafazakâr. 5.Eskiden beri olan, kadim.'
- *DLT esrük* 'Sarhoş.' > *Tat. isérék* '1.Sarhoş. 2.Sarhoşça. 3.Aşk veya çok büyük sevincin tesiriyle ne yaptığını bilmeyen. 4.Sarhoşluk.'
- *DLT eş* 'Eş, arkadaş.' > *Tat. iş* '1.Eş, dost. 2.Benzer, denk.'
- *DLT et* 'Et.' > *Tat. it* '1.Et. 2.Hayvan etinden yiyecek.'
- *DLT etek* 'Etek.' > *Tat. itek* '1.Etek. 2.Kucak. 3.Dağ eteği.'
- *DLT ev* 'Ev.' > *Tat. öy* '1.Ev, yaşanan yer. 2.Bina. 3.Bir evde yaşayanlar, aile.'
- *DLT ew* 'Ev.' > *Tat. öy* '1.Ev, yaşanan yer. 2.Bina. 3.Bir evde yaşayanlar, aile.'
- *DLT hana* 'Ana.' > *Tat. ata* '1.Ana. 2.En değerli.'
- *DLT hayu* 'Hangi, hani.' > *Tat. kayu(ğaysı)* '1.Hangi, hangisi. 2.Bazı, kimi. 3.Bazısı, kimisi.'
- *DLT ır* 'ır, ırlama.' > *Tat. yır(cır)* '1.Türkü, ır. 3.Türkü söyleme. 3.Müzik. 4.Kuş ötmesi.'
- *DLT iş* 'İş.' > *Tat. éş* '1.İş, meşgale, hizmet. 2.Vazife. 3.Yapılması gereken iş, yükümlülük. 4.Faaliyet.'
- *DLT iç* 'İç.' > *Tat. éç* '1.Karın, kursak. 2.Mide. 3.İç taraf. 4.Bir şeyin içine konmak üzere hazırlanan iç madde. 5.Astar. 6.Gönül, yürek.'
- *DLT ikkiz* 'ikiz.' > *Tat. igéz* '1.İkiz. 2.Eşit, aynı.'

- *DLT in* 'Yırtıcı hayvan ini.' > *Tat. ön* '1.İN, hayvan yuvası. 2.Düşman toprağı.'
- *DLT iriñ* 'İrin.' > *Tat. éren* '1.İrin, iltihap suyu. 2.Şişlik.'
- *isig* 'Sıcak.' > *Tat. éssé* '1.Sıcak, kızgın. 2.Kaynar. 3.Buhar. 4.Vücut sıcaklığı.'
- *DLT iş* 'İs, kandil dumanı.' > *Tat. is* '1.Koku. 2.Pis koku. 3.Duman, is. 4.Alamet, iz.'
- *DLT iş* 'İş.' > *Tat. éş* '1.İş, meşgale, hizmet. 2.Vazife. 3.Yapılması gereken iş, yükümlülük. 4.Faaliyet.'
- *DLT kaçan* 'Ne vakit, vaktaki, ne zaman.' > *Tat. kaçan* '1.Ne zaman. 2.Ara sıra, bazen, zaman zaman. 3.Ne zaman ki ....., ... –diğında'
- *DLT kadgu* 'Kaygı.' > *Tat. kayğı* 'Endişe, gam, tasa, üzüntü, tedirginlik, vehim.'
- *DLT kat* 'Yan, yamaç.' > *Tat. kat* '1.Yan taraf. 2.Civar. 3.Durulan, yaşanılan yer. 4.Birisinin önü, karşısı. 5.Karşısında. 6.Kat, tabaka, katman. 7.Kat, misli, kere, kez, defa.'
- *DLT kadhgu* 'Kaygı.' > *Tat. kayğı* 'Endişe, gam, tasa, üzüntü, tedirginlik, vehim.'
- *DLT kak* 'Erik, kaysı gibi meyvelerin kurusu.' > *Tat. kağ* '1.Pestil, kak. 2.Kuru, kupkuru.'
- *DLT kılıç* 'İçinde kılıç olan kamçı.' > *Tat. kılıç* '1.Kılıç. 2.Hançer, karma. 3.Pala. 4.Kılıçla savaşılan.'
- *DLT kamış* 'Kamış, kamışlık.' > *Tat. kamış* '1.Kamış, saz, kargı. 2.Sazlık.'
- *DLT kan* 'Kan.' > *Tat. kan* '1.Kan. 2.Akrabalık ilişkisi. 3.Hayvanların nesli, soyu. 4.Savaş meydanında ölüm.'
- *DLT kanat* 'Kanat.' > *Tat. kanat* '1.Kanat. 2.Balık yüzgeci. 3.Kapı kanadı.'
- *DLT kanu* 'Hangi, hangi şey.' > *Tat. kayu (kaysı)* '1.Hangi, hangisi? 2.Bazı, kim. 3.Bazısı, kimisi.'
- *DLT kapgak* 'Kapak, sadağın kapağı.' > *Tat. kabağ* '1.Kapak, göz kapağı. 2.Eskiden alkollü içkiler satılan dükkan, adi meyhane.'
- *DLT kara* 'Kara; karanlık.' > *Tat. kara* '1.Siyah, kara. 2.Koyu renkli. 3.Karanlık, ışıksız. 4.Kirli, temiz olmayan. 5.Cahil, okumamış, avam tabakasına mensup. 6.Kötü, neşesiz. 7.Hileli.'

- *DLT karga* 'Karga.' > *Tat. qarğa* '1.Karga. 2.Başkalarından geçinen kimse, arsız.'
- *DLT karın* 'Karın.' > *Tat. qarın* '1.Karın. 2.Mide.'
- *DLT karındaş* 'Kardeş.' > *Tat. karéndeş (kardeş)* '1.Aileden olan kişi. 2.Eş, dost.'
- *DLT karsak* 'Derisinden güzel kürk yapılan bir hayvan, bozkır tilkisi.' > *Tat. kıarsaq* '1.Kısa boylu, cüce. 2.Tilkilerin bozkırda yaşayan bir türü.'
- *DLT karşı* 'Karşı, zıt.' > *Tat. qarşı* '1.Karşı. 2.Ön. 3.Karşıt, olumsuz. 4.Muhalif.'
- *DLT kaşık* 'Kaşık.' > *Tat. qaşık* '1.Kaşık. 2.Aile bireylerinden her biri 'boğaz!.'
- *DLT kaşuk* 'Kaşık.' > *Tat. qaşık* '1.Kaşık. 2.Aile bireylerinden her biri 'boğaz!.'
- *DLT kat* 'Kat, nezd, yan.' > *Tat. qat* '1.Yan, taraf. 2.Civar. 3.Durulan, yaşanılan yer. 4.Birisinin önü, karşıtı. 5.Karşısında. 6.Kat, tabaka, katman. 7.Kat, misli, kere, kez, defa.'
- *DLT katı* 'Katı, sert.' > *Tat. qatı* '1.Katı, sert. 2.Güçlü, acımasız.'
- *DLT katkı* 'Katı.' > *Tat. qatı* '1.Katı, sert. 2.Güçlü, acımasız.'
- *DLT kaya* 'Kaya.' > *Tat. qaya* '1.Nereye, ne tarafa. 2.Nerede. 3.Hey.'
- *DLT kayak* 'Kaymak -yenecek-' > *Tat. qaymaq* '1.Kaymak(süt, yoğurt vb.). 2.Bir şeyin en iyisi, en değerli kısmı.'
- *DLT kayu* 'Hangi, hani, nice.' > *Tat. qayu* '1.Hangi, hangisi. 2.Bazı, kimi. 3.Bazısı, kimisi.'
- *DLT kazıuk* 'Kazık.' > *Tat. qazık* '1.Kazık. 2.Bir sıralamada veya karnede en kötü not.'
- *DLT kazuk* 'Kazılmış.' > *Tat. qazık* '1.Kazık. 2.Bir sıralamada veya karnede en kötü not.'
- *DLT kazıuk* 'Kazık.' > *Tat. qazık* '1.Kazık. 2.Bir sıralamada veya karnede en kötü not.'
- *DLT kelin* 'Gelin.' > *Tat. kilén* 'Gelin, genç kız.'
- *DLT keñeş* 'İşlerde danışma, görüşme, düşünme, tedbir.' > *Tat. kiñeş* '1.Öğüt, nasihat. 2.Fikir alışverişi. 3.Mesele. 4.Tavsiye, öneri. 5.Konsey, kurul.'

- *DLT kertük* 'Ağaçta açılan kertik.' > *Tat. kirték* 'Kertik, nişan.'
- *DLT kesek* 'Kesik, parça.' > *Tat. kisek* '1.Bütünün bir parçası, bölüm, kısım. 2.Cüz. 3.Dilim, lokma. 4.Bölüm. 5.Bölge. 6.Tane.'
- *DLT kıl* 'Kıl -insanda ve hayvanda-' > *Tat. kııl* '1.Kıl. 2.Kopuz, dombıra benzeri çalgıların teli. 3.Lamba teli. 4.Derin his, ince duygu.'
- *DLT kıldruk* 'Buğday vb. başaklarındaki kılçık.' > *Tat. kıılçık* '1.Ekin başaklarındaki kılçık. 2.Balık kılçığı.'
- *DLT kılıç* 'Kılıç.' > *Tat. kıılıç* '1.Kılıç. 2.Hançer, kama. 3.Pala. 4.Kılıçla savaşılan.'
- *DLT kılık* 'Huy, gidiş.' > *Tat. kıılık* '1.Yapılan iş, davranış. 2.Huy,mizaç, karakter, kişilik.'
- *DLT kısğa* 'Kısa.' > *Tat. kıışka* '1.Kısa. 2.Kısa boylu, bodur. 3.Devamlı olmayan kısa ömürlü. 4.Özlü, veciz(söz).'
- *DLT kısğaç* 'Kısğaç.' > *Tat. kıışkıç* '1.Maşa. 2.Kısaç. 3.Pense.'
- *DLT kısır* 'Kısır, doğurmayan insan veya dört ayaklı hayvan; kısırak.' > *Tat. kıısır* '1.Kısır. 2.Boş tarla. 3.Yoz, etsiz aş.'
- *DLT kış* 'Kış.' > *Tat. kıış* '1.Kış. 2.Soğuk.'
- *DLT kızıl* 'Kızıl, kızıl renk, kırmızı.' > *Tat. kıızıl* '1.Kırmızı, kızıl. 2.Sovyet ordusuna bağlı.'
- *DLT kiçik* 'Küçük, küçüklük.' > *Tat. kéçék(kécé)* '1.Küçük. 2.Yaşça küçük, genç. 3.Alt mertebede, mevkisi düşük olan.'
- *DLT kiçük* 'Küçük, küçüklük.' > *Tat. kéçék(kécé)* '1.Küçük. 2.Yaşça küçük, genç. 3.Alt mertebede, mevkisi düşük olan.'
- *DLT kim* 'Kim.' > *Tat. kém* '1.Kim. 2.Biri.'
- *DLT kiñ* 'Geniş.' > *Tat. kiñ* '1.Geniş, enli. 2.Büyük yer kaplayan. 3.Çok, dolu, hudutsuz.'
- *DLT kir* 'Kir.' > *Tat. kér* '1.Kir, pislik. 2.Leke. 3.Çamaşır.'
- *DLT kirdeş* 'Bir avluda beraber oturan komşu.' > *Tat. kürşé* 'Komşu, yakın.'
- *DLT kiriş* 'Kiriş, yay kirişi, yay.' > *Tat. kérés* '1.Kiriş, yay. 2.Keman yayı. 3.Lastik.'
- *DLT kirpi* 'Kirpi.' > *Tat. kérpé* '1.Kirpi. 2.Tanklara karşı tedbir olarak döşenen dikenli tel düzeneği.'
- *DLT kiş* 'Samur.' > *Tat. kéş* 'Samur, samur kürkü.'

- *DLT kol* 'Kol.' > *Tat. kul* '1.Kol, el. 2.Çare, araç, yol. 3.Yan, taraf.'
- *DLT koltuk* 'Koltuk.' > *Tat. kultuk* '1.Koltuk, koltuk arası. 2.Merdiven, köprü vb. yerlerdeki korkuluk, parmaklık, tırabzan. 3.Bir koltuğa sığacak kadar. 4.Körfez, koy. 5.Şehir, meydan vb. için kenar köşe bir yer.'
- *DLT korkunç* 'Korkunç.' > *Tat. kurkınc* '1.Tehlike, sakınca. 2.Tehlikeli, korku veren, korkunç.'
- *DLT koş* 'Çift, çifte, herhangi bir şeyin çifti, eşi.' > *Tat. kuş* '1.İki, çift. 2.İkisi bir dipten, bir kaynaktan çıkan, yetişen. 3.Eş, ikisi bir bütün oluşturan.'
- *DLT koşni* 'Komşu.' > *Tat. kürşé* 'Komşu, yakın.'
- *DLT koyu* 'Koyu, kalın, sık.' > *Tat. kuyı* '1.Koyu. 2.Sık, yoğun, sıkışık. 3.Kapalı, karanlık.'
- *DLT koyuğ* '-akarlarda- koyu.' > *Tat. kuyı* '1.Koyu. 2.Sık, yoğun, sıkışık. 3.Kapalı, karanlık.'
- *DLT köç* 'Göç.' > *Tat. küç* '1.Oğul arısı. 2.Arı sürüsü. 3.Göç eden halk veya oba.'
- *DLT kök* 'Gök, hava, sema.' > *Tat. kük(ı)* '1.Gök, gökyüzü. 2.Allah ve melekler.'
- *DLT kölige* 'Koyu gölge.' > *Tat. külege* '1.Gölge, gölgeli yer. 2.Karaltı, siluet. 3.Kaygı veya keyifsizliğin yüze yansıması, kötülük.'
- *DLT kölik* 'Gölge.' > *Tat. külege* '1.Gölge, gölgeli yer. 2.Karaltı, siluet. 3.Kaygı veya keyifsizliğin yüze yansıması, kötülük.'
- *DLT köñlek* 'Gömlek.' > *Tat. külmek* '1.Elbise, entari. 2.Gömlek. 3.Ana karnındaki bebeğin gömleği.'
- *DLT köñül* 'Gönül.' > *Tat. küñél* '1.Gönül, ruh dünyası, hissiyat. 2.Fikir. 3.Zekâ. 4.Ruh. 5.Sevgi, sevme.'
- *DLT köñüllüg* 'Gönüllü.' > *Tat. küñéllé* '1.Keyifli, neşeli. 2.Gönüllü, savaşa gönüllü giden.'
- *DLT köp* 'Çok, bütün, hep; -saç ve ağaç hakkında- gür, sık.' > *Tat. küp* '1.Çok, fazla, sayısı veya miktarı yüksek. 2.Uzun müddet.'
- *DLT köprüğ* 'Köprü.' > *Tat. küpér* '1.Köprü. 2.Fikirler arasındaki mantık bağı. 3.Su kıyısında ağaç kütüklerinden yapılmış iskele.'
- *DLT köpük(ğ)* 'Köpük.' > *Tat. kübék* 'Köpük, köpürtülmüş yumurta akı ve şekerle yapılan yiyecek, sakız kurabiyesi.'

- *DLT körk* 'Güzellik.' > *Tat. kürék* 'Görk, güzellik, zarafet.'
- *DLT köyük* 'Yanmış, yanık.' > *Tat. köyék* '1.Yanık. 2.Kaygı, hasret.'
- *DLT köz* 'Göz.' > *Tat. küz* '1.Göz. 2.Bakış. 3.Bir şeyin tam ortası.'
- *DLT közñü* 'Ayna.' > *Tat. közge* '1.Ayna. 2.Güze ait, sonbaharınki.'
- *DLT közüñü* 'Ayna.' > *Tat. közge* '1.Ayna. 2.Güze ait, sonbaharınki.'
- *DLT kuçak* 'Kucak.' > *Tat. çoçaq* '1.Kucak. 2.Bir kucak, bir kucağa sığacak kadar. 3.Pek çok.'
- *DLT kudruk* 'Kuyruk; göt, kıç.' > *Tat. koyrıq* '1.Kuyruk. 2.İki yüzlü, mürai.'
- *DLT kudhruk* 'Kuyruk; göt, kıç.' > *Tat. koyrıq* '1.Kuyruk. 2.İki yüzlü, mürai.'
- *DLT kudhurçuk* 'Bebek, kukla.' > *Tat. kırçak* '1.Kukla, yapma bebek. 2.Kendi istikbali olmayan. 3.Pek küçük, küçücük.'
- *DLT kul* 'Kul, köle.' > *Tat. qol* '1.Kul, köle. 2.İstikbali olmayan, başkasına bağlı. 3.Allah'a inanan kimse.'
- *DLT kulak* 'Kulak.' > *Tat. qolaq* '1.Kulak. 2.Şapkada kulaklık kısmı. 3.Yeni çıkmış bir bitkide çift yaprak.'
- *DLT kulhak* 'Kulak.' > *Tat. qolaq* '1.Kulak. 2.Şapkada kulaklık kısmı. 3.Yeni çıkmış bir bitkide çift yaprak.'
- *DLT kunduz* 'Kunduz, su köpeği.' > *Tat. qondız* '1.Kemiricilerden koyu kahverengi renkteki yer-su canlısı, kunduz. 2.Kunduz kürkü veya derisi.'
- *DLT kur* 'Kuru.' > *Tat. qorı* '1.Kuru, ıslanmamış. 2.Kurak, yağışsız. 3.Boş, bir şeyi olmayan. 4.Adi.'
- *DLT kurgak* 'Kurak' > *Tat. qorı* '1.Kuru, ıslanmamış. 2.Kurak, yağışsız. 3.Boş, bir şeyi olmayan. 4.Adi.'
- *DLT kurt* 'Solucan soyundan olan hayvanlar; yırtıcı hayvanlardan olan kurt.' > *Tat. qort* '1.İpek böceği vb. kurt. 2.Arı, bal arısı. 3.Tırtıl. 4.Asalak, parazit. 5.Bir işe aşırı düşkün kimse.'
- *DLT kuruqsak* 'Kursak, mide.' > *Tat. qorsaq* 'Kursak, mide, işkembe.'
- *DLT kuruk* 'Kuru.' > *Tat. qorı* '1.Kuru, ıslanmamış. 2.Kurak, yağışsız. 3.Boş, bir şeyi olmayan. 4.Adi.'
- *DLT kurun* 'Kurum, duvara, ocağa sıvaşmış, toplanmış olan duman eseri.' > *qorım* *Tat.* '1.Kurum, is. 2.Matbaada kullanılan bir tür kara mürekkep.'

- *DLT kuş* 'Kuş.' > *Tat. қош* '1.Kuş. 2.Uçak.'
- *DLT kuw* 'Kut, saadet.' > *Tat. қот* '1.Ruh. 2.Nur, güzellik. 3.Şans, baht.'
- *DLT kuzgun* 'Kuzgun.' > *Tat. қоғым* '1.Kuzgun. 2.Birisinin gücünü, malını dolandırarak geçinen kişi. 3.Düşman uçakları hakkında mecaz.'
- *DLT küç* 'Kuvvet, zor, güç; zulüm.' > *Tat. көч* '1.Güç, enerji. 2.Yaşama gücü. 3.İş yapma kabiliyeti. 4.Askeri kuvvet.'
- *DLT kün* 'Gün, güneş, gündüz.' > *Tat. көн* '1.Gün, güneş. 2.Hayat. 3.Rahat ve iyi yaşama.'
- *DLT meñ* 'Yüzdeki ben.' > *Tat. миң* 'Ben, çıban.'
- *DLT meñgü* 'Ebedi, daimi, sonsuz, ebedilik, sonsuzluk.' > *Tat. меңгё* '1.Ebedi, daimi, aralıksız. 2.Hiçbir zaman. 3.Uzun vakit. 4.Ömür boyu.'
- *DLT miñ* 'Sayıda bin.' > *Tat. мёñ* '1.Bin. 2.Pek çok, binlerce, hudutsuz.'
- *DLT muñ* 'Sıkıntı, ıstırap, bun, mihnet.' > *Tat. моñ* '1.Kaygı. 2.Hasret. 3.Hüzün, keder. 4.Derin his, melankoli. 5.Ezgi, nağme, melodi.'
- *DLT muñluğ* 'Bunlu, sıkıntılı.' > *Tat. моñли* '1.Kederli, hüznü, melankolik. 2.Hüznü ezgisi olan.'
- *DLT ne* 'Ne, nasıl, -soru anlamıyla- ne.' > *Tat. ни* '1.Ne? 2.Nasıl? 3.Hangi? 4.Şey, nesne.'
- *DLT nece (neçe)* 'Ne kadar, nice, kaç.' > *Tat. нице* '1.Ne kadar, kaç? 2.Pek çok, fazlasıyla, birçok.'
- *DLT oçak* 'Ocak.' > *Tat. уқак* '1.Ocak. 2.Baba evi, yurt, aile ocağı. 3.Maden ocağı. 4.Köken, temel.'
- *DLT ok* 'Ok.' > *Tat. уқ(ı)* '1.Ok. 2.Kötü niyetli bir iş.'
- *DLT on* 'Sayıda on.' > *Tat. un* '1.On. 2.Eski idari sisteme göre, köylerde on haneden oluşan birim.'
- *DLT oñ* 'Sağ, solun karşıtı.' > *Tat. уñ(ı)* '1.Sağ taraf. 2.Üstteki, öndeki, üstün. 3. Muhafazakâr.'
- *DLT oñay* 'Kolay.' > *Tat. уñай* '1.Uygun. 2.Faydalı. 3.Elverişli, kolay. 4.Rahat. 5.Mükemmel. 6.Fırsatı olan. 7.Olumlu.'
- *DLT ordu* 'Hakanın oturduğu şehir.' > *Tat. urda* '1.Cengiz Han'ın devletinden sonra meydana gelen devletler. 2.Han şehri.'
- *DLT orgak* 'Orak.' > *Tat. урақ* '1.Orak. 2.Ekin biçme.'

- *DLT ortak* 'Ortak.' > *Tat. urtağ* '1.Ortak, genel. 2.Ortak, birlikte yapılan. 3.Birkaç kişinin ortakça sahip olduğu, ortak, yarı yarıya.'
- *DLT ortu* 'Orta.' > *Tat. urta* '1.Orta. 2.Meselenin dikkat merkezi. 3.3 puan değerindeki not. 4.Sıradan, vasat. 5.Orta halli köylü.'
- *DLT orun* 'Yer, mekân, mevki.' > *Tat. urın* '1.Yer, mevki. 2.Meydan. 3.Taşra. 4.İşte erişilen derece. 5.Bagajdaki her bir parça. 6.Yatak, döşek. 7.Sebep, esas.'
- *DLT ot* 'Ateş, duman.' > *Tat. ut(ı)* '1.Ateş. 2.Işık. 3.Gözlerindeki fer. 4.Elektrik. 5.Silah atışı, ateş etme. 6.Yangın. 7.Güçlü, duygu.'
- *DLT otra* 'Orta.' > *Tat. urta* '1.Orta. 2.Meselenin dikkat merkezi. 3.3 puan değerindeki not. 4.Sıradan, vasat. 5.Orta halli köylü.'
- *DLT otru* 'Orta.' > *Tat. urta* '1.Orta. 2.Meselenin dikkat merkezi. 3.3 puan değerindeki not. 4.Sıradan, vasat. 5.Orta halli köylü.'
- *DLT otuñ* 'Odun.' > *Tat. utın* '1.Odun. 2.Odunluk. 3.Aptal, ahmak.'
- *DLT oyun* 'Oyun, yarış.' > *Tat. uyun* '1.Oyun. 2.Spor oyunu, müsabaka. 3.Çalgı çalma. 4.Sahne oyunu, piyes. 5.Kâğıt oyunu. 6.Entrika. 7.Işık oyunu. 8.Latife, şaka. 9.Harp oyunu, askeri tatbikat.'
- *DLT öç* 'Öç, hınç, kin, intikam.' > *Tat. üç* '1.Öç, intikam, kin. 2.Bir şeye sevdalı, tutkun.'
- *DLT ödh* 'Öz, kendi.' > *Tat. üz* '1.Kendisine ait, kendininki. 2.Kendi. 3.Tek başına. 4.Kendisi tarafından yapılmış. 5.Kendine has. 6.Tam gelen, doğru. 7.Öz, asıl, üvey olmayan.'
- *DLT ögey* 'Üvey.' > *Tat. ügey(ügiy)* '1.Üvey. 2.Yabancı.'
- *DLT ökünç* 'Pişmanlık.' > *ükénéc* 'Pişmanlık, hayıflanma, nedamet.'
- *DLT ölüğ* 'Ölü.' > *Tat. ülé* '1.Ölü, cansız. 2.Sonuç vermeyen, sonuçsuz, yararsız.'
- *DLT ölüm* 'Ölüm.' > *Tat. ülé* '1.Ölüm, ölme. 2.Keder. 3.Bela.'
- *DLT öw* 'Ev.' > *Tat. öy* '1.Ev, yaşanan yer. 2.Bina. 3.Bir evde yaşayanlar, aile.'
- *DLT sağ* 'Sağlık, esenlik.' > *Tat. sav* '1.Sağ, sağlıklı. 2.Canlı, diri, dinç.'
- *DLT sağım* 'Sağış, sağım.' > *Tat. savım* '1.Sağım, süt sağma. 2.Bir sağımlık süt. 3.Süt veren hayvan.'
- *DLT sağız* 'Sakız.' > *Tat. sağız* '1.Sakız, çam sakızı. 2.Kulak kiri.'

- *DLT sarıĝ* 'Sarı, sarı renk.' > *Tat. sarı* '1.Sarı. 2.Sarılık hastalığı. 3.Karasu denen göz hastalığı, glokom. 4.Yumurtanın sarısı.'
- *DLT satıĝ* 'Satış, satma.' > *Tat. satuv* 'Satış, alışveriş, ticaret.'
- *DLT sefinç* 'Memnun olma, sevinç.' > *Tat. söyénéç* '1.Sevinç, neşe. 2.Sevinilecek haber.'
- *DLT sewinç* 'Memnun olma, sevinç.' > *Tat. söyénéç* '1.Sevinç, neşe. 2.Sevinilecek haber.'
- *DLT sewük* 'Sevgili, sevilen.' > *Tat. söyéklé* '1.Sevgili, sevimli. 2.Yar, sevgili, canan.'
- *DLT sınık* 'Sınık, kırılmış' > *Tat. sınık* '1.Kırık, yarılıp kırılmış. 2.Bunalmış, sıkıntılı.'
- *DLT sınık* 'Sınık, kırılmış' > *Tat. sınık* '1.Kırık, yarılıp kırılmış. 2.Bunalmış, sıkıntılı.'
- *DLT sış* 'Şiş, tutmaç şişi.' > *Tat. şés* '1.Şiş, demir, çubuk. 2.Kebab pişirmek için kullanılan şiş.'
- *DLT sigil* 'Siyil.' > *Tat. söyél* '1.Siğil. 2.Nasır.'
- *DLT soguk* 'Soğuk.' > *Tat. suvık* '1.Soğuk, soğumuş. 2.Resmi tavırlı, cazibesiz. 3.Soğukluk.'
- *DLT sol* 'Sol.' > *Tat. sul* '1.Sol. 2.Kumaş veya elbise gibi şeylerin iç veya ters tarafı.'
- *DLT solamuk* 'Solak.' > *Tat. sulaĝay* '1.Solak. 2.Devlet imkânlarını istismar ederek elde edilen kazanç.'
- *DLT soruĝ* 'Sorma, soru, arama; kaybolan şey, aranan şey.' > *Tat. sorav* '1.Sorgu, sual. 2.Rica, istek. 3.Sorgu, soruşturma. 4.Talep, ihtiyaç.'
- *DLT soruĝcı* 'Sorucu, kaybolan şeyi arayıcı.' > *Tat. soravçı* '1.Soru soran. 2.İsteyen, rica eden, talep eden. 3.Sorgucu. 4.Dilenci.'
- *DLT söz* 'Söz.' > *Tat. süz* '1.Söz, kelime. 2.İfade. 3.Konuşma, sohbet. 4.Verilen söz, ant. 5.Fikir, görüş. 6.Nasihah. 7.Tenkit. 8.Dedikodu.'
- *DLT suf* 'Su.' > *Tat. su(suv)* '1.Su. 2.Akarsu, dere, ırmak. 3.Nem, ıslaklık. 4.Meyve suyu.'
- *DLT suw* 'Su.' > *Tat. su(suv)* '1.Su. 2.Akarsu, dere, ırmak. 3.Nem, ıslaklık. 4.Meyve suyu.'

- **DLT suvuk** 'Sıvık, cıvık, sulu, durultularak akar haline getirilen her şey; ağaç ve kuyruk gibi şeylerin upuzun ve çırıl çıplak kalmış hali.' > **Tat. sıyık** '1.Sıvı, sulu, koyu olmayan, seyrek, donuk, cıvık, güçsüz, halsiz.'
- **DLT sükül** 'Siğil.' > **Tat. söyel** '1.Siğil. 2.Nasır.'
- **DLT süñük(g)** 'Kemik.' > **Tat. söyek** '1.Kemik. 2.Hayvan kemiklerinden yapılmış.'
- **DLT süt** 'Süt.' > **Tat. söt** '1.Süt. 2.Bazı bitkilerin suyu. 3.Bazı maddelerin beyazımsı eriyik şekli.'
- **DLT şış** 'Şiş, tutmaç yedikleri şiş.' > **Tat. şésş** '1.Şiş, demir çubuk. 2.Kebab pişirmek için kullanılan şiş.'
- **DLT tağ** 'Dağ.' > **Tat. tav** '1.Dağ. 2.Yokuş, bayır. 3.Yığın, tepe.'
- **DLT tağ** 'Dağ.' > **Tat. tav** '1.Dağ. 2.Yokuş, bayır. 3.Yığın, tepe.'
- **DLT tamak** 'Boğaz.' > **Tat. tamağ** '1.Damak. 2.Mide. 3.Yemek yeme imkânı. 4.İştah. 5.Bir ailede veya evde daima yemek yiyenlerden birisi, boğaz. 6.Bir ırmağın başka bir ırmağa döküldüğü yer. 7.Derin bir çukurun veya maden ocağının ağzı.'
- **DLT tamar** 'Damar.' > **Tat. tamır** '1.Bitkinin, ağacın kökü. 2.Damar. 3.Sinir. 4.Bir meselenin sebebi, aslı. 5.Soy, sop, nesil.'
- **DLT tamga** 'Damga, hakanın ve başkalarının damgası.' > **Tat. tamğa** '1.Damga, mühür. 2.Kötü şöhret.'
- **DLT tamgak** 'Boğaz, damak.' > **Tat. tamağ** '1.Damak. 2.Mide. 3.Yemek yeme imkânı. 4.İştah. 5.Bir ailede veya evde daima yemek yiyenlerden birisi, boğaz. 6.Bir ırmağın başka bir ırmağa döküldüğü yer. 7.Derin bir çukurun veya maden ocağının ağzı.'
- **DLT tamu** 'Cehennem.' > **Tat. tamuğ (tamuğ, temuğ)** '1.Cehennem. 2.Çok sıcak yer. 3.Zor hayat.'
- **DLT tamur** 'Damar.' > **Tat. tamır** '1.Bitkinin, ağacın kökü. 2.Damar. 3.Sinir. 4.Bir meselenin sebebi, aslı. 5.Soy, sop, nesil.'
- **DLT taş** 'Dış, taşra, gurbet; geniş açıklık; yazı; yabancı yer.' > **Tat. tış(ı)** '1.Dış. 2.Elbisenin dış tarafı. 3.Minder veya battaniye üzerine yapılan kaplama astar. 4.Deffer veya kitap kaplaması. 5.Kitabın kapağı. 6.Evin dışı, açık hava. 7.Kapı önü, avlu. 8.Dışarıdaki hayat. 9.Dış görünüş, kılık kıyafet. 10.Sınır ötesi, dışarı.'

- *DLT tatiğlğ* 'Tatlı.' > *Tat. tath* '1.Şekerli, tatlı, lezzetli, leziz. 2.Hoş. 3.Değerli, sevimli.'
- *DLT tathğ* 'Tatlı.' > *Tat. tath* '1.Şekerli, tatlı, lezzetli, leziz. 2.Hoş. 3.Değerli, sevimli.'
- *DLT tayak* 'Dayak, dayangaç.' > *Tat. tayak* '1.Sopa, tahta. 2.Dayak. 3.Yaklaşık iki metrelik (2.13 m.) uzunluk birimi.'
- *DLT tek* 'Tek, sadece, bir şey dilemeyerek; gibi, benzetme edatı.' > *Tat. tik(u)* '1.Tek. 2.Sadece, yalnızca. 3.Fakat ancak.'
- *DLT telü* 'Deli; çılgın, ahmak.' > *Tat. tilé* '1.Deli, çılgın. 2.Delicesine, çılgınca.'
- *DLT telwe* 'Deli.' > *Tat. tilé* '1.Deli, çılgın. 2.Delicesine, çılgınca.'
- *DLT tene* 'Tane; susam, mışmış gibi şeyler.' > *Tat.dane* '1.Tane, adet. 2.Nüsha, örnek.'
- *DLT teñiz* 'Deniz.' > *Tat. diñgez* '1.Deniz. 2.Çok yer kaplayan şey. 3.Bolluk.'
- *DLT teri* 'Deri.' > *Tat. tiré* '1.Deri ten, hayvan derisi. 2.Kürk, post.'
- *DLT teriñ* '-yalnız su için- engin, geniş, derin, her derin ve çok şey.' > *Tat. tiren* '1.Derin. 2.Dip. 3.Bir şeyin içine çok nüfuz eden. 4.Üstünkörü şekilde anlaşılamayacak köklü mesele. 5.Güçlü tesiri olan.'
- *DLT tıl* 'Dil; söz; lügat.' > *Tat. tél* '1.Dil. 2.Lisan. 3.Konuşma melekesi. 4.Bilim veya sanatta anlatmalar işaretler sistemi.'
- *DLT tış* 'Diş.' > *Tat. téş* '1.Diş. 2.Çark dişi, dişli.'
- *DLT tirek* 'Direk, kavak.' > *Tat. térek* 'Direk, destek, dayak, dayanak, mesnet.'
- *DLT tiriğ* 'Diri, canlı, yaşayan.' > *Tat. téré* 'Diri, canlı, zinde, dinç.'
- *DLT tokımak* 'Tokmak, çamaşır tokmağı.' > *Tat. tuğmak* 'Ağaç tokmak, duvar saatindeki sarkaç ağırlık, dirsek ile bilek mesafesindeki uzunluk ölçüsü, yen, yumruk.'
- *DLT tolu* 'Dolu, boş olmayan.' > *Tat. tulı* '1.Dolu, tam, bütün, eksiksiz, dolgun. 2.Hisleri dolup taşan, duygu, üzüntü bakımından dolu. 3.Tamamen, bütünüyle.'
- *DLT tomşuk* 'Kuş gagası.' > *Tat. tomşık* 'Gaga, yüz, çehre.'
- *DLT ton* 'Elbise.' > *Tat. tun* '1.Kürk, manto, palto. 2.Elbise, kıyafet. 3.Hayvanın kürkü.'

- *DLT toñ* '-soğuktan- donmuş, don.' > *Tat. tuñ* '1.Soğuktan donmuş, donuk. 2.Don hava. 3.Donmuşluk. 4.Lakayt, umursamaz, cahil. 5.Ketum.'
- *DLT top* 'Top.' > *Tat. tup* '1.Oyuncak top. 2.Top silahı, top mermisi.'
- *DLT toprak* 'Toprak.' > *Tat. toprağ (tufrağ)* '1.Toprak. 2.Sosyal çevre. 3.Memleket. 4.Kabir, mezar.'
- *DLT tör* 'Evin veya odanın en iyi, en önemli yeri, sediri.' > *Tat. tür* '1.Evin veya odanın kapıya bakan köşesi (Buraya genellikle şeref misafirleri oturtulur). 2.Evin çok özen gösterilerek güzelleştirilen büyük misafir odası. 3.Kır veya orman gibi büyük bir yerin insan basmadık ücra yerleri. 4.Bir şeyin en iç kısmı. 5.En gizli yer. 6.Evin önü.'
- *DLT töre* 'Evin önemli yeri ve sediri.' > *Tat. tür* '1.Evin veya odanın kapıya bakan köşesi (Buraya genellikle şeref misafirleri oturtulur). 2.Evin çok özen gösterilerek güzelleştirilen büyük misafir odası. 3.Kır veya orman gibi büyük bir yerin insan basmadık ücra yerleri. 4.Bir şeyin en iç kısmı. 5.En gizli yer. 6.Evin önü.'
- *DLT töş* 'Döş, göğsün başı.' > *Tat. tüş* 'Göğüs, bağır, döş.'
- *DLT tuman* 'Duman, sis.' > *Tat. toman* '1.Sis. 2.Buğu. 3.Sisli, belirsiz.'
- *DLT turag* 'Sığınak.' > *Tat. torağ* '1.Mesken, ev, ikametgâh. 2.Yurt, daire.'
- *DLT tuz* 'Tuz.' > *Tat. toz* '1.Tuz. 2.İfadeye keskinlik veren esas anlam.'
- *DLT tuzluğ* 'Tuzlu.' > *Tat. tozlu* '1.Tuzlu. 2.Etkili (söz). 3.Pahalı.'
- *DLT tüb* 'Dip, asıl, kök.' > *Tat. töp* '1.Dip. 2.Su altı. 3.Derin yer. 4.İç. 5.Ön taraf, yan. 6.Asıl, esas, temel. 7.Pantolonun iç kısmı. 8.Ayakkabının tabanı. 9.Kalıntı kısım. 10.Bitkinin dip kısmı, kök. 11.Ağaç kesildikten sonra kalan dip kütüğü. 12.Soy, nesil. 13.Bir işin sonu.'
- *DLT tügme* 'Düğme.' > *Tat. töyme* '1.Düğme. 2.Boncuk tanesi. 3.Elektrik düğmesi.'
- *DLT tügün* 'Düğüm.' > *Tat. töyén* '1.Düğüm. 2.Bohça, çıkın.'
- *DLT tümen* 'Tümen tümen, pek çok.' > *Tat. tömen(ı)* '1.On bin. 2.Çok fazla. 3.Tümen, on binlik ordu. 4.Kendisine bağlı yüz köyü olan şehir.'
- *DLT tün* 'Gece.' > *Tat. tön* '1.Gece. 2.Kuzey.'
- *DLT tüp* 'Asıl, kök, dip, temel, herhangi bir şeyin aslı, kökü, insanın aslı.' > *Tat. DLT töp* '1.Dip. 2.Su altı. 3.Derin yer. 4.İç. 5.Ön taraf, yan. 6.Asıl, esas, temel. 7.Pantolonun iç kısmı. 8.Ayakkabının tabanı. 9.Kalıntı kısım.

10.Bitkinin dip kısmı, kök. 11.Ağaç kesildikten sonra kalan dip kütüğü.
12.Soy, nesil. 13.Bir işin sonu.'

- *DLT tüpü* 'Tepe, insanın başının üst tarafı.' > *Tat. tübe* '1.Ev gibi yapıların çatısı, tepesi. 2.Başın üst kısmı, tepe. 3.Herhangi bir şeyin üstü. 4.Uç nokta, en dip nokta, tepecik.'
- *DLT türgek* 'Bohca.' > *Tat. törgek* 'Bohça, paket, tomar, top (kumaş).'
- *DLT türkek* 'Bohca.' > *Tat. törgek* 'Bohça, paket, tomar, top (kumaş).'
- *DLT tüz* 'Düz.' > *Tat. töz* '1.Düz, pürüzsüz. 2.Dik, doğru. 3.Doğru konuşan, namuslu.'
- *DLT tütün* 'Duman.' > *Tat. tötén* '1.Duman, tütme. 2.Yalan. 3.Eskiden köylerde hane saymak için kullanılan birim.'
- *DLT uç* 'Bir nesnenin tükenmesi, bitmesi; uç, kenar.' > *Tat. oç* '1.Uç. 2.Merkezden uzak şehir, taşra. 3.Taraf, baş, başlangıç.'
- *DLT uçmak* 'Uçmak, cennet.' > *Tat. ocmağ* 'Cennet, rahatça yaşanan güzel yer.'
- *DLT uçun* 'Sebeplendiren bir edat, için.' > *Tat. öçén* '1.İçin, ... sebebiyle, ...bakımından.'
- *DLT udhu* 'Uyku.' > *Tat. uyku(yoquí)* '1.Uyku. 2.Sakinlik, hareketsizlik.'
- *DLT un* 'Un.' > *Tat. on* '1.Un. 2.Un gibi ezilmiş, toz hâlinde.'
- *DLT urug* 'Tane, tohum, evin.' > *Tat. orlıq* 'Hububat tanesi, tohum, döl, nesil.'
- *DLT uruğ* 'Tane, tohum, evin.' > *Tat. orlıq* 'Hububat tanesi, tohum, döl, nesil.'
- *DLT urun* 'Oturulan yer.' > *Tat. urın* '1.Yer, mevki. 2.Meydan. 3.Taşra. 4.İşte erişilen derece. 5.Bagajdaki her bir parça. 6.Yatak, döşek. 7.Sebeplendiren, esas.'
- *DLT uya* 'Kuş yuvası.' > *Tat. oya* '1.Hayvan yuvası. 2.Yaşama yeri, ev, yurt. 3.Gizlice toplanılan yer (kanun dışı örgüt yuvası vs.) 4.Düşmanın yerleştiği yer, düşman merkezi.'
- *DLT uzun* 'Uzun.' > *Tat. ozın* '1.Uzun, uzun boylu. 2.Uzun süren.'
- *DLT üçünç* 'Sayıda üçüncü.' > *Tat. öçéncé* '1.Üçüncü. 2.Üçüncü sırada verilen yemek olarak tatlı.'
- *DLT üjök* 'Hece, harf.' > *Tat. icék* '1.Hece. 2.Eski usul hece ile okuma.'

- *DLT üñür* 'İN, mağara.' > *Tat. ön* '1.İN, hayvan yuvası. 2.Düşman toprağı.'
- *DLT üstün* 'Üstün.' > *Tat. östén* 'Üstün, yüksek.'
- *DLT üv* 'Ev.' > *Tat. öy* '1.Ev, yaşanan yer. 2.Bina. 3.Bir evde yaşayanlar, aile.'
- *DLT üw* 'Ev.' > *Tat. öy* '1.Ev, yaşanan yer. 2.Bina. 3.Bir evde yaşayanlar, aile.'
- *DLT ya* 'Ok; yay.' > *Tat. ceye* '1.Ok atılan yay. 2.Yay şeklindeki şey. 3.Ayraç, parantez.'
- *DLT yabakulak* 'Baykuş.' > *Tat. yabalağ* '1.Baykuş. 2.Gamsız kişi, aptal.'
- *DLT yafuz* 'Her şeyin kötüsü, fenası.' > *Tat. yavız* '1.Kötü, berbat. 2.Acımasız, merhametsiz. 3.Sert, keskin (söz, ifade).'
- *DLT yağı* 'Düşman.' > *Tat. yav* '1.Düşman, hücum eden düşman ordusu. 2.Savaş, mücadele, akın, askerî sefer. 3.Sel gibi gelen, çoğalan şey.'
- *DLT yağı* 'Düşman.' > *Tat. yav* '1.Düşman, hücum eden düşman ordusu. 2.Savaş, mücadele, akın, askerî sefer. 3.Sel gibi gelen, çoğalan şey.'
- *DLT yagmur* 'Yağmur.' > *Tat. yañğır* '1.Yağmur. 2.Güçlü akış.'
- *DLT yalğan* 'Yalan.' > *Tat. yalğan* 'Yalan, yanlış, hatalı.'
- *DLT yalın* 'Alev.' > *Tat. yalğın* '1.Alev, yalaz, yalım. 2.Şevk, ilham.'
- *DLT yalıñ* 'Çıplak, kından çıkmış veya kınından çıkarılmış' > *Tat. yalan* '1.Ağaçsız, binasız, تنها yer, ıssız ve açık yer, alan. 2.Kır, çorak arazi.'
- *DLT yamgur* 'Yağmur.' > *Tat. yañğır* '1.Yağmur. 2.Güçlü akış.'
- *DLT yañı* 'Yeni.' > *Tat. yaña* '1.Yeni. 2.Kullanılmamış. 3.İyi tanınmayan, henüz çıkmış. 4.Taze, bu yılın ürünü. 5.Henüz.'
- *DLT yapurgak* 'Yaprak -ağaç, bitki, kitap-' > *Tat. yafrağ* '1.Yaprak. 2.Yapraktan yapılmış. 3.İnsanlarda, hayvanlarda ve bitkilerde organların yaprak biçimindeki kısmı.'
- *DLT yarağ* 'Yarık, gedik.' > *Tat. yarığ* '1.Az, açık, aralık. 2.Yarık, yarılmış.'
- *DLT yarlığ* 'Emir, hakanın mektubu, fermanı, buyruğı.' > *Tat. yarlığ* '1.Yarlık, ferman. 2.Etiket, yafta.'
- *DLT yaruk* 'Yerde, duvarda, dağda, sırçada ve benzer şeylerde yarık.' > *Tat. yarığ* '1.Az, açık, aralık. 2.Yarık, yarılmış.'

- *DLT yaş* 'Yaş, taze nesne, zerzevat, sebze, yeşillik; yaş -gözden gelen-; yaş - insanın yaşadığı.' > *Tat. yeş* '1.Ergen olmayan, çocuk yaştaki. 2.Tecrübesiz, toy. 3.Genç, taze, yeni. 4.Yeni evlenmiş delikanlı veya kız. 5.Gözyaşı.'
- *DLT yaşım* 'Şimşek.' > *Tat. yeşén* '1.Şimşek. 2.Mutluluk veya nefret gibi duygularla gözde parlayan ışık.'
- *DLT yawuz* 'Kötü, fena.' > *Tat. yavız* '1.Kötü, berbat. 2.Acımasız, merhametsiz. 3.Sert, keskin (söz, ifade).'
- *DLT yemiş* 'Meyva.' > *Tat. cimés* '1.Meyve. 2.Sonuç, semere, kazanç.'
- *DLT yeñge* 'Yenge, büyük kardeşin karısı.' > *Tat. ciñge* '1.Yenge, ağabeyin hanımı. 2.Fahişe patronu, çaça.'
- *DLT yeñi* 'Yeni.' > *Tat. yaña* 'Yeni, kullanılmamış, iyi tanınmayan, henüz çıkmış, taze, henüz.'
- *DLT yém* 'Azık, yemek, taam.' > *Tat. cim* '1.Hayvan yemi, kuş, tavuk vb. hayvanların hububat yiyecekleri veya bunlardan yapılan bulamaç. 2.Rızık. 3.Oltaya konan yem. 4.Bir şeyin aslı, esas anlamı, en gerekli kısmı.'
- *DLT yémış* 'Meyva.' > *Tat. cimés* '1.Meyve. 2.Sonuç, semere, kazanç.'
- *DLT yér* 'Yer, yeryüzü, toprak.' > *Tat. cir* '1.Yeryüzü. 2.Arazi, toprak üstü. 3.Memleket, yer. 4.Kısım, parça. 5.Aile. 6.Mevki. 7.Sosyal pozisyon.'
- *DLT yıgın* 'Yığın, küme, yığılmış.' > *Tat. cıym* '1.Bir sorunu halletmek için bir araya gelen topluluk, meclis. 2.Düğün. 3.Yaz mevsiminde ekin işleri bittikten sonra yapılan köy bayramı.'
- *DLT yır* 'Koşma, türkü, hava, ır, musikide ırlama, gazel.' > *Tat. cir* '1.Türkü, ır. 2.Türkü söyleme. 3.Müzik. 4.Kuş ötmesi.'
- *DLT yigit* 'Yiğit, genç, her şeyin genci.' > *Tat. yégét* '1.Delikanlı, genç erkek. 2.Bekâr erkek. 3.Sevgili, yar. 4.Kahraman, yiğit.'
- *DLT yigne* 'İğne.' > *Tat. ine* '1.İğne. 2.Yazı kamışı, divit.'
- *DLT yin* 'İn, hayvan ini.' > *Tat. ön(ın)* '1.İn, hayvan yuvası. 2.Düşman toprağı.'
- *DLT yincü* 'İnci.' > *Tat. éncé* '1.İnci. 2.Pek seçkin şey veya kimse.'
- *DLT yinçü* 'İnci, cariye.' > *Tat. éncé* '1.İnci. 2.Pek seçkin şey veya kimse.'
- *DLT yok* 'Yok.' > *Tat. yuq* '1.Yok. 2.Hayır. 3.Pek önemsiz, gereksiz, boş.'
- *DLT yokarı* 'Yukarı.' > *Tat. yuğarı* '1.Yukarı, üst, yüksek. 2.İdari düzende en üstteki, baş kurum, en üstteki. 3.Üstün, yüce.'

- *DLT yokaru* 'Yukarı.' > *Tat. yuğarı* '1.Yukarı, üst, yüksek. 2.İdari düzende en üstteki, baş kurum, en üstteki. 3.Üstün, yüce.'
- *DLT yol* 'Yol, sefer, ani yola çıkma.' > *Tat. yul* '1.Yol. 2.Yoldaki hareketten kalan iz. 3.Çizgi. 4.Yolculuk, sefer. 5.Kez, kere, defa. 6.İş, meşgale. 7.Yöntem, metot. 8.Usul, hareket tarzı.'
- *DLT yudhruk* 'Yumruk.' > *Tat. yodriğ* 'Yumruk, kaba güç, baskı.'
- *DLT yufka* 'İnce, yufka, ucuz.' > *Tat. yuğa* '1.İnce, saydam, arkası görünen, geçirgen. 2.Soğuktan korumayan, sıcak tutmayan giyim. 3.Sıska, cılız, narin. 4.Güçsüz, dayanıksız. 5.Az, yetersiz.'
- *DLT yuga* 'Katmer, yuka, yufka.' > *Tat. yuğa* '1.İnce, saydam, arkası görünen, geçirgen. 2.Soğuktan korumayan, sıcak tutmayan giyim. 3.Sıska, cılız, narin. 4.Güçsüz, dayanıksız. 5.Az, yetersiz.'
- *DLT yukaru* 'Yukarı.' > *Tat. yuğarı* '1.Yukarı, üst, yüksek. 2.İdari düzende en üstteki, baş kurum, en üstteki. 3.Üstün, yüce.'
- *DLT yulduz* 'Yıldız, yıldızların genel adı.' > *Tat. yoldız* '1.Yıldız. 2.İlham ve güç kaynağı. 3.Yazgı, kader. 4.Ünlü kişi. 5.Uçlu yıldız biçimi. 6.Askerî rütbe gösteren ve kep önüne takılan yıldız.'
- *DLT yumgak* 'Yumak, yuvarlanan ve yuvarlak olan her şey.' > *Tat. yomğak* '1.Yumak. 2.Netice, sonuç. 3.Yekûn, toplam. 4.Muamma, sır.'
- *DLT yumşak* 'Yumuşak.' > *Tat. yomşak* '1.Yumuşak. 2.İşlenmeye uygun. 3.Sağlığı bozuk, hasta, zayıf. 4.Yumuşak huylu, yavaş kişi, mülayim, edepli, keyifli. 5.İllic hava.'
- *DLT yumuş* 'Hizmet, vazife, elçilik, iki ve ikiden artık kimse arasında elçilik.' > *Tat. yomış* 'Yapılmak üzere emredilen iş, vazife, hizmet, nasihat.'
- *DLT yut* 'Kışın soğukta hayvanları öldüren felâket.' > *Tat. yot* '1.Kıtlık, açlık (Kışın hayvanların bozkırda buz altında kalan yiyeceğini sağlayamadan kırılıp telef olması). 2.Obur, aç gözlü.'
- *DLT yuwga* 'Zayıf, ince, yufka, âciz.' > *Tat. yuğa* '1.İnce, saydam, arkası görünen, geçirgen. 2.Soğuktan korumayan, sıcak tutmayan giyim. 3.Sıska, cılız, narin. 4.Güçsüz, dayanıksız. 5.Az, yetersiz.'
- *DLT yuwka* 'Zayıf, ince, yufka, âciz.' > *Tat. yuğa* '1.İnce, saydam, arkası görünen, geçirgen. 2.Soğuktan korumayan, sıcak tutmayan giyim. 3.Sıska, cılız, narin. 4.Güçsüz, dayanıksız. 5.Az, yetersiz.'

- *DLT yüdh* 'Yüz.' > *Tat. yöz(ı)* '1.Yüz, surat. 2.Ön, ön taraf. 3.Üst, üst taraf, yüz. 4.Cephe, görüntü. 5.Derece. 6.Namus.'
- *DLT yügün* 'Gem.' > *Tat. yögén* 'Yular takımı, gemlik, dizgin.'
- *DLT yük* 'Yük, bohça.' > *Tat. yök(ı)* 'Yük, ağırlık, taşıma, iş, hizmet, vazife, zorluk.'
- *DLT yünçü* 'İnci.' > *Tat. éncé* '1.İnci. 2.Pek seçkin şey veya kimse.'
- *DLT yürek (g)* 'Yürek.' > *Tat. yörek* '1.Kalp, yürek, gönül. 2.Güç, gayret, cesaret. 3.Merkez, odak.'
- *DLT yüz* 'Yüz, çehre, veçhe.' > *Tat. yöz(ı)* '1.Yüz, surat. 2.Ön, ön taraf. 3.Üst, üst taraf, yüz. 4.Cephe, görüntü. 5.Derece. 6.Namus.'
- *DLT yüz* 'Sayıda yüz.' > *Tat. yöz(ı)* '1.Yüz (sayı). 2.Yüzyıl, asır. 3.Pek çok, yüz kez.'

2.3.2.2.3.2.2. Filler

- *DLT adır-* 'Ayırmak.' > *Tat. ayır-* '1.Bölmek, ayırmak. 2.Uzaklaştırmak. 3.Fark etmek, sezmek. 4.Nikah bozmak, boşanmak.'
- *DLT adırıl-* 'Ayrılmak.' > *Tat. ayırıl-* '1.Ayrılmak. 2.Başkalarından farklı olmak. 3.Bölünmek. 4.Boşanıp ayrılmak. 5.Mahrum olmak.'
- *DLT ağı-* 'Ağrımak.' > *Tat. avır-* 'Hasta olmak, bir hastalıkla karşılaşmak, bir tarafı ağrımak.'
- *DLT ağıt-* 'Ağrıtmak.' > *Tat. avırt-* '1.Fiziki bir ağrıyla acı çekmek, acımak. 2.Ağrıtmak, acıtmak. 3.Hastalanmak.'
- *DLT ağı-* 'Ağırlaşmak.' > *Tat. avıray-* '1.Ağırlaşmak. 2. Yavaşlamak. 3.Kötüleşmek, 4.Halsizleşmek.'
- *DLT ahsa-* 'Aksamak, topallamak.' > *Tat. ahsa-* '1.Aksamak. 2.Eksik kalmak, yetersiz olmak.'
- *DLT ahsat-* 'Aksatmak.' > *Tat. ahsat-* '1.Aksatmak. 2.Bir işe engel olmak.'
- *DLT ahtar-* 'Aktarmak.' > *Tat. ahtar-* '1.Altını üstüne getirmek, düzenini bozmak, topluluk halindeki şeylerin içinden birini aramak. 2.Kazıp bozmak. 3.Dağıtmak, saçmak. 4.Aramak. 5.Gözden geçirmek. 6.Sayfalarını karıştırmak.'
- *DLT ak-* 'Akmak.' > *Tat. ak-* '1.Akmak. 2.Sızmak. 3.(Işık vb. hakkında) serpilmek, yayılmak. 4.Çoğalmak. 5.Dalga dalga yayılmak.'

- *DLT arıla-* 'Aralamak.' > *Tat. arala-* '1.Yol açmak, aralamak. 2.Tartışanları ayırmak. 3.Korumak, kollamak. 4.Aritmak.'
- *DLT aşu-* 'Koşmak, aşmak.' > *Tat. aş-* '1.Aşmak, geçmek. 2.Taşmak. 3.Olağanın üstünde çoğalmak. 4.Ulaşmak.'
- *DLT awla-* 'Avlamak.' > *Tat. avla-* '1.Avlamak. 2.Tuzağa düşürmek, hile ile ele geçirmek. 3.Çalmak.'
- *DLT bağışlan-* 'Bağışlanmak.' > *Tat. bağışlan-* '1.Bağışlamak. 2.Birine veya bir şeye ad verip çalışmak, hizmet etmek.'
- *DLT bağışla-* 'Bağışlamak.' > *Tat. bağışla-* '1.Maddi yada manevi yardım etmek. 2.Hediye etmek.'
- *DLT bağla-* 'Bağlamak.' > *Tat. beyle-* '1.Bağlamak, düğümlmek. 2.Toplayıp bir araya getirmek, demet yapmak.'
- *DLT bağlan-* 'Bağlanmak.' > *Tat. beylen-* '1.Bağlanmak. 2.Bağlantı kurup haberleşmek. 3.Birisiyle yakın ilişkiye girmek. 4.Evlenmek. 5.Bir işle derinden meşgul olmak. 6.Birisine musallat olmak, aşırı isteklerle bezdirmek.'
- *DLT bak-* 'Bakmak.' > *Tat. baq-* '1.Bakmak. 2.Muhtaç veya aciz birine bakmak.'
- *DLT bastur-* 'Bastırmak; bağlamayı ve bastırmayı emretmek; bastırılmak.' > *Tat. bastır-* '1.Bastırmak, üzerine çöktürmek, yıktırmak.'
- *DLT batur-* 'Saklamak; batırmak; bağlatmak.' > *Tat. batır-* '1.Batırmak, daldırmak. 2.Şapkayı kulaklara kadar indirmek. 3.Yere saplamak. 4.Dostluğa ihanet etmek, arkadaşını satmak.'
- *DLT bayu-* 'Zenginlemek, zenginleşmek.' > *Tat. bayı-* '1.Zengin olmak, zenginleşmek. 2.Manevi değeri olan şeylerle kendini donatmak. 3.Batmak, ufukta görünmez olmak.'
- *DLT bayut-* 'Zenginletmek.' > *Tat. bayıt-* '1.Zenginleştirmek. 2.Çeşitlendirmek, zenginlik katmak.'
- *DLT beklen-* 'Bekışmek, sağlamaşmak; kapanmak, kapatılmak.' > *Tat. biklen-* '1.Kilitlenmek. 2.Hapis olmak. 3.Duygularını gizlemek.'
- *DLT bér-* 'Vermek, gelmek.' > *Tat. bir-* '1.Verme, eline tutuşturmak, sunmak. 2.Yardımcı fiil olarak çok geniş kullanımı vardır: Etmek, yapmak, iletmek, ulaştırmak vs.'

- *DLT* **béril-** 'Verilmek.' > *Tat.* **birél-** '1.Verilmek. 2.Bahiste, spor yarışlarında yenilmek hakkında söylenir. 3.Birinin nüfuzunda kalmak, fikrine katılmak, onun tarafına geçmek hakkında söylenir. 4.Yakın görüp, canından teninden biri gibi sevmek.'
- *DLT* **berkle-** 'Saklamak, hapsedmek.' > *Tat.* **bikle-** '1.Kilitlemek, kapatmak. 2.Birinin işine engel olmak, faaliyetini durdurmak.'
- *DLT* **bil-** 'Bilmek.' > *Tat.* **bél-** '1.Bilmek, haberli olmak. 2.Bilgi edinmek. 3.Tanımak, görmüş olmak. 4.Anlamak. 5.Kabul etmek, saymak. 6.Kendi kendine muhakeme etmek. 7.Bir meselenin aslına ulaşmak.'
- *DLT* **biliş-** 'Bilişmek, tanışmak.' > *Tat.* **bélés-** '1.Hal hatır sormak. 2.Birisiyle tanışmak, bilişmek.'
- *DLT* **biltür-** 'Öğretmek, bildirmek.' > *Tat.* **béldér-** '1.Bildirtmek, sezdirmek. 2.İlan etmek, söylemek. 3.Bilgilendirmek, göstermek.'
- *DLT* **bodhu-** 'Boyamak; yapıştırmak.' > *Tat.* **buya-** '1.Boyamak, sürmek, sıvamak. 2.Kirletmek. 3.Lekelemek, iftira atmak.'
- *DLT* **boğ-** 'Boğmak.' > *Tat.* **bu-** '1.Bir şeyi tutup bağlayarak ya da başka şekilde kısmak, ezmek. 2.Boğmak, nefes almasına mani olmak. 3.Tehdit etmek.'
- *DLT* **bol-** 'Olmak.' > *Tat.* **bul-** '1.Var olmak, yaşamak. 2.Bulunmak, denk gelmek. 3.Meydana gelmek. 4.Tamamlanmak. 5.Hazırlanmak. 6.... gibi görünmek. 7.Ana yardımcı fiil 'imek'. 8.(dat.)Birisinin mülkiyetine geçmek. 9.(abl.) yapabilmek. 10.(ası+bul-) gereklilik-zorunluluk.'
- *DLT* **boşan-** '-Kadın- boşamak; boşanmak, bağı çözülmek.' > *Tat.* **buşan-** '1.Boşanmak. 2.Arınmak. 3.Doğal ihtiyacı yerine getirmek.'
- *DLT* **boşat-** 'Boşaltmak; çözmek, çözülmek, bırakılmak, -kadın- boşatmak.' > **buşat-** '1.Boşaltmak, taşıyıp tahliye etmek. 2.Evi bırakmak. 3.Azat etmek, işten atmak. 4.İçmek.'
- *DLT* **boşun-** 'Boşalmak.' > *Tat.* **buşan-** '1.Boşanmak. 2.Arınmak. 3.Doğal ihtiyacı yerine getirmek.'
- *DLT* **boşut-** 'Bırakmak, boş bırakmak, serbest bırakmak; yumuşaklık, (ishal) vermek.' > *Tat.* **buşat-** '1.Boşaltmak, taşıyıp tahliye etmek. 2.Evi bırakmak. 3.Azat etmek, işten atmak. 4.İçmek.'

- *DLT bulduz-* 'Buldurmak.' > *Tat. buldır-* 'Yaratmak, meydana getirmek, kurma, yapmak.'
- *DLT buş-* 'Sıklıkmak, can sıklıkmak; usanmak.' > *Tat. poş-* '1.Endişelenmek, kederlenmek. 2.Kederli, sıkıntılı bir halde bulunmak.'
- *DLT butaklan-* 'Budaklanmak, tomurcuklanmak, kolları ayrılmak.' > *Tat. botaklan-* '1.Budaklanmak, dal budak sarmak. 2.Yayılmak, genişlemek.'
- *DLT bükül-* 'Bükülmek; kesilmek.' > *Tat. bökél-* '1.Bükülmek, eğilmek. 2.Boyun eğmek.'
- *DLT çét-* 'Erişmek.' > *Tat. cit-* '1.Yakınlaşmak, yanına gelmek. 2.Kovalayıp yetişmek. 3.Vakti gelmek. 4.Belli bir dereceye kadar yükselmek. 5.Baliğ olmak, yetişkin olmak, büyüme. 6.Yeterli gelmek, yetmek.'
- *DLT çık-* 'Çıkmak.' > *Tat. çık-* '1.Çıkmak, terk edip gitmek. 2.Ortaya çıkmak, görünmek. 3.Bir yere gitmek üzere çıkmak. 4.Göçmek, yer değiştirmek. 5.Taşmak. 6.Hâsıl olmak. 7.Yardımcı fiil olarak asıl hareketin 'başından sonuna kadar sürdüğünü; sonuçlandığını; ansızın oluştuğunu' ifade eder.'
- *DLT çıkar-* 'Çıkarmak.' > *Tat. çığar-* '1.Çıkarmak. 2.Kovmak. 3.Taşımak. 4.Eser vermek. 5.Yayımlamak.'
- *DLT çök-* 'Diz çökmek, dibe çökmek.' > *Tat. çük-* '1.Diz çökmek. 2.Çökmek, yıkılmak. 3.Gerilemek.'
- *DLT çöm-* 'Dalmak, çimmek.' > *Tat. çum-* '1.Suya dalmak, gömülmek, batmak. 2.Yumuşak bir şey içine batıp kaybolmak. 3.Çok derin duygulara dalmak.'
- *DLT edhir-* 'Ayırıp seçmek, ayırmak.' > *Tat. ayır-* '1.Bölmek, ayırmak. 2.Uzaklaştırmak. 3.Fark etmek, sezme. 4. Nikâh bozmak, boşanmak.'
- *DLT eg-* 'Eğmek.' > *Tat. iy-* 'Eğmek, bükme.'
- *DLT ek-* 'Bir şey ekmek.' > *Tat. ik-* 'Ekin ekmek, çiftçilik yapmak.'
- *DLT elge-* 'Elemek.' > *Tat. ile-* '1.Elemek. 2.Çok giyerek yıpratmak.'
- *DLT elwir-* 'Sıçramak, atılmak.' > *Tat. ırğıl-* '1.Atılmak, hücum etmek. 2.Atmak, yağdırmak.'
- *DLT em-* 'Emmek.' > *Tat. im-* '1.Emmek, süt emmek. 2.Sömürmek, istismar etmek.'

- *DLT emgen-* 'Emenmek, zahmet çekmek.' > *Tat. imgen-* '1.Bazı azaları koparılıp garip halde kalmak. 2.Ruhen zayıflamak. 3.Çok çalışıp halden düşmek, zorlanmak, takatsiz kalmak.'
- *DLT emle-* 'İlaçlamak, sağaltmak.' > *Tat. imle-* '1.Çeşitli sözlerle efsunlayarak ve sihirli sayılan malzemeye büyü yapmak. 2.Büyü ile tedavi etmek. 3.İlaçla tedavi etmek, şifa vermek.'
- *DLT emlet-* 'İlaçlatmak, ilaç ettirmek.' > *Tat. imlet-* '1.Çeşitli sözlerle efsunlayarak ve sihirli sayılan malzemeye büyü yapmak. 2.Büyü ile tedavi etmek. 3.İlaçla tedavi etmek, şifa vermek.'
- *DLT eñreş-* 'Canı sıkılmak; inlemek; mızımızlanmak -çocuk hakkında-.' > *Tat. ñğıraş-* '1.Acı çekerek feryad etmek. 2.Pek mutsuz olduğunu belli etmek, hoşnutsuzluk göstermek.'
- *DLT eri-* 'Erimek.' > *Tat. éré-* '1.Erimek. 2.Yavaşça yok olmak. 3.Keyiflenmek, rahatlamak.'
- *DLT erit-* 'Eritmek.' > *Tat. éré-* '1.Eritmek. 2.Birisinin öfkesini geçirmek.'
- *DLT ert-* 'Geçmek.' > *Tat. üt-* '1.Geçmek. 2.Bir şeyi geçerek girmek veya çıkmak. 3.Bir şeyle karşılaşmak, düşar olmak.'
- *DLT erü-* 'Erimek.' > *Tat. éré-* '1.Erimek. 2.Yavaşça yok olmak. 3.Keyiflenmek, rahatlamak.'
- *DLT erüt-* 'Eritmek.' > *Tat. éré-* '1.Eritmek. 2.Birisinin öfkesini geçirmek.'
- *DLT ewrül-* 'Yönelinen yerden çevrilmek.' > *Tat. evérel-* '1.Evrilmek, değişmek, başka bir hale geçmek, dönüşmek. 2.Sihirli bir güç sayesinde şekil değiştirmek, başka bir kılığa geçmek.'
- *DLT ewür-* 'Çevirmek, evirmek; döndürmek, altını üstüne getirmek.' > *Tat. evér-* '1.Evirmek, çevirmek. 2.Etrafını çevirip dövmek. 3.Kucaklamak, sarmak.'
- *DLT ıçgın-* 'Kaçırılmak; kaybedilmek, yok edilmek; elden gitmek; yellenmek.' > *Tat. ıçkın-* '1.Çıkmak, kopmak, fırlatmak, sökülme. 2.Elden kaçmak. 3.Zor bir durumdan kurtulmak. 4.Boşa gitmek. 5.Aklını yitirmek.'
- *DLT ıdhıl-* 'Salıverilmek, boşanmak.' > *Tat. ayırıl-* '1.Ayrılmak. 2.Başkalarından farklı olmak. 3.Bölünmek. 4.Boşanıp ayrılmak. 5.Mahrum olmak.'

- *DLT ıgla-* 'Ağlamak.' > *Tat. yıla (cıla)-* '1.Ağlamak, gözyaşı dökmek. 2.Ağlar gibi hıçkırıp feryat etmek. 3.Yakınmak, şikâyet etmek.'
- *DLT işla-* 'İşlemek.' > *Tat. eşle-* '1.Yapmak, bir işle meşgul olmak, çalışmak. 2.Görev yapmak, hizmet etmek. 3.Meydana getirmek.'
- *DLT il-* 'İlişmek.' > *Tat. él-* '1.Bir yere asıp bırakmak. 2.Tutturmak, iliştmek. 3.Sarıp bağlamak, yerine koymak. 4.Takmak.'
- *DLT ilet-* 'İletmek, götürmek.' > *Tat.ilt-* '1.Alıp gitmek, çekiştirerek götürmek. 2.Önderlik etmek, başı çekmek. 3.Bir şeye sebep olmak.'
- *DLT in-* 'İnmek.' > *Tat. iñ-* '1.İnmek, aşağıya girmek. 2.Alçalmak.'
- *DLT işle-* 'İşlemek.' > *Tat. eşle-* '1.Yapmak, bir işle meşgul olmak, çalışmak. 2.Görev yapmak, hizmet etmek. 3.Meydana getirmek.'
- *DLT it-* 'İtmek.' > *Tat. ét-* '1.İtmek. 2.Dışarı atmak.'
- *DLT kabar-* 'Kabarmak.' > *Tat. kabar-* '1.Kabarmak, şişmek. 2.Deride bir kabarcık meydana gelmek. 3.Şişinip böbürlenmek. 4.Artmak, genişlemek, büyümek. 5.Kızmak, öfkelenmek.'
- *DLT kadıt-* 'Geri dönmek, çekinmek; soğuktan ölmek.' > *Tat. kayt-* '1.Geri gelmek, dönmek. 2.Gelmek. 3.Tekrar başlamak. 4.Baş kaldırmak. 5.Caymak, inkâr etmek. 6.Azalmak, eksilmek.'
- *DLT kak-* 'Kakmak, hafifçe vurmak.' > *Tat. kak-* '1.Vurmak. 2.Kapı çalmak. 3.Kazıkla deşmek. 4.Silkeleyip boşaltmak, dökmek.'
- *DLT kal-* 'Kalmak, bırakmak.' > *Tat. kal-* '1.Kalmak. 2.Değişmeden durmak. 3.Mahrum olmak. 4.(Yardımcı fiil olarak: 'devamlılık, mümkünlük, netice, belli bir hale geçme' bildirir).'
- *DLT kamaş-* 'Kamaşmak, ekşi yemeden diş kamaşmak.' > *Tat. kamaş-* '1.Acı bir şeyin tesiriyle ağzı burulmak. 2.Gözleri kamaşmak. 3.Ayaklarına kara sular inmek.'
- *DLT kamçıla-* 'Kamçulamak, kamçı ile vurmak.' > *Tat. kamçıla-* '1.At kırbaçlamak. 2.Ceza olarak kamçulamak. 3.Eleştmek. 4.Şimşek çakmak.'
- *DLT kanatlan-* 'Binek sahibi olmak; uçmak, kanatlanmak, kanadı çıkmak, bitmek.' > *Tat. kanatlan-* '1.Kanatlanmak, kanadı çıkmak, uçmaya başlamak. 2.Heyecanlanmak, şevklenmek.'
- *DLT kandur-* 'Su ve başka şeylere kandırmak.' > *Tat. kandır-* '1.Dindirmek, yatıştırmak. 2.Bastırmak. 3.Doyurmak, tatmin etmek.'

- *DLT kantur-* 'Su ve başka şeylere kandırmak.' > *Tat. kandır-* '1.Dindirmek, yatıştırmak. 2.Bastırmak. 3.Doyurmak, tatmin etmek.'
- *DLT karala-* 'Karalamak; pisleme.' > *Tat. karala-* '1.Karalamak. 2.Kaygılandırmak. 3.Karalamak, kötülemek.'
- *DLT karar-* 'Kararmak.' > *Tat. karal-* '1.Kararmak. 2.Kirlenmek. 3.Kara renkte görünmek. 4.Cahilleşmek.'
- *DLT karart-* 'Karartmak.' > *Tat. karalt-* '1.Karartmak. 2.Kirletmek. 3.Üzmek, kaygılandırmak.'
- *DLT karıl-* 'Karışmak, karılmak.' > *Tat. karıl-* 'İnsan sesi için bozulmak, bulanmak, karışmak.'
- *DLT karışla-* 'Karışlamak.' > *Tat. karışla-* '1.Karışlamak. 2.Dövmek, vurmak.'
- *DLT kaşı-* 'Kaşımak.' > *Tat. kaşı-* '1.Kaşımak. 2.Kamçılılamak, dövmek.'
- *DLT katar-* 'Geri döndürmek, yöneltisinden döndürmek, çevirmek.' > *Tat. kaytar-* '1.Geri çevirmek, geriye göndermek. 2.Çıkarmak. 3.Satın alınan bir malı geri çevirmek. 4.Bir söze cevap vermek. 5.Aslına icra etmek. 6.Ters yüz etmek. 7.Durdurmak.'
- *DLT kat-* 'Katmak, karıştırmak; katılaşmak, sert olmak; mihnete ve sıkıntıya düşmek, yorulmak.' > *Tat. kat-* '1.Katılaşmak, donmak, suyunu kaybetmek. 2.Üşümek. 3.Hareketsiz kalmak. 4.Kirlenmek, çamurlanmak. 5.Ölmek.'
- *DLT katur-* 'Katılaştırmak.' > *Tat. katur-* '1.Katılaşmak. 2.Dondurmak. 3.Beton malzemeyle bina yapmak.'
- *DLT kaynat-* 'Kaynatmak.' > *Tat. kaynat-* '1.Kaynatmak. 2.Duyguları kaynatmak, coşturmak, kızdırmak.'
- *DLT kaytar-* 'Yöneltisinde döndürmek, çevirmek.' > *Tat. kaytar-* '1.Geri çevirmek, geriye göndermek. 2.Çıkarmak. 3.Satın alınan bir malı geri çevirmek. 4.Bir söze cevap vermek. 5.Aslına icra etmek. 6.Ters yüz etmek. 7.Durdurmak.'
- *DLT kazı-* 'Kazmak ve eşmek, deşmek, kazımak.' > *Tat. kazı-* '1.Kazmak. 2.Çukur kazmak. 3.Araştırmak. 4.Peşini bırakmamak.'
- *DLT kazın-* 'Kazılmak, kazmayı iş edinmek, kazar görünmek.' > *Tat. kazın-* '1.Kazınmak, uğraşmak, didinmek. 2.Aranmak. 3.Eksiğini aramak.'
- *DLT keç-* 'Geçmek, ölmek.' > *Tat. kiç-* '1.Geçmek. 2.Vazgeçmek. 3.Aşmak.'

- *DLT keçür-* 'Evirip çevirmek, başarmak; bağışlamak.' > *Tat. kıçür-* '1.Yardım edip geçirmek. 2.Baştan geçirmek, görmek. 3.Hatırlamak. 4.Bağışlamak, affetmek.'
- *DLT kedh-* 'Giymek.' > *Tat. kiy-* '1.Giymek. 2.Takmak (gözlük vb.). 3.Donanmak, takınmak.'
- *DLT keldür-* 'Getirmek.' > *Tat. kitér-* '1.Getirmek. 2.Yaklaştırmak. 3.Yerine getirmek. 4.Yardımcı fiil: 'dönüştürmek' işlevi'
- *DLT kel-* 'Gelmek.' > *Tat. kil-* '1.Gelmek, ulaşmak, yetişmek. 2.Ağırlığı olmak, çekmek.'
- *DLT keltür-* 'Getirtmek.' > *Tat. kitér-* '1.Getirmek. 2.Yaklaştırmak. 3.Yerine getirmek.'
- *DLT kemür-* 'Kemirmek.' > *Tat. kimér-* '1.Kemirmek, kemirip parçalamak. 2.Acı vermek, azap çektirmek.'
- *DLT kepi-* 'Bazı yerleri kurumak.' > *Tat. kip-* '1.Canlılığını kaybedip kurumaya başlamak. 2.Kurumak, ölmek. 3.Zayıflamak. 4. Âşık olup acı çekmek.'
- *DLT keril-* 'Gerilmek, gerinmek, esnemek.' > *Tat. kiyérél-* '1.Genişlemek, kabarmak. 2.Gerinmek. 3.Sinirleri gerilmek, gerginleşmek.'
- *DLT kes-* 'Kesmek.' > *Tat. kis-* '1.Kesmek, biçmek. 2.Ameliyat etmek. 3.Kısaltmak, azaltmak. 4.Sözü kestirip atmak.'
- *DLT kesil-* 'Kesilmek.' > *Tat. kisél-* '1.Kesilmek. 2.Tavsamak. 3.Bölünüp kalmak. 4.Durmak.'
- *DLT kéter-* 'Gidermek.' > *Tat. kiter-* '1.Gidermek, arıtmak, temizlemek. 2.Bitirmek, bozmak. 3.Saç sakal kestirmek.'
- *DLT ket-* 'Giymek.' > *Tat. kiy-* '1.Giymek. 2.Takmak (gözlük vb.). 3.Donanmak, takınmak.'
- *DLT kılın-* 'Tavır takınmak -kadın-, nazlanmak; yapılmak, kılınmak, işlenmek.' > *Tat. kılan-* '1.Tabii olmayan davranış ve hareketlerde bulunmak. 2.Naz ve cilve ile işveli hareketler yapmak. 3.Taklitçi hareketler yapmak. 4.Yapmak, çalışmak. 5.Çalışır gibi görünmek.'
- *DLT kısıl-* 'Kısılmak, arada kalmak.' > *Tat. kısil-* '1.Küçülme, kısılmak, avuç yumulmak. 2.Sıkışmak. 3.Nefesi daralmak. 4.Söz arasına girmek, karışmak.'

- *DLT kıy-* 'Sözden dönmek; kıymak, eğrilemesine doğramak.' > *Tat. kıy-* '1.Korku hissine kapılmamak, cesur davranmak. 2. Cüretkâr olmak. 3.Kırpma, kıymak, oymak.'
- *DLT kiñit-* 'Genişletmek.' > *Tat. kiñeyt-* '1.Genişletmek, yaymak, arttırmak, büyütmek.'
- *DLT kiñü-* 'Genişlemek.' > *Tat. kiñey-* '1.Genişlemek, yayılmak. 2.Artmak, büyüme. 3.Enginleşmek, rahatlamak.'
- *DLT kiriş-* 'Girmek, girişmek, girişmekte yarış etmek.' > *Tat. kérés-* '1.Girişmek, başlamak, tutunmak, kalkışmak. 2.Keçeleşmek.'
- *DLT kir-* 'Girmek.' > *Tat. kér-* '1.Girmek. 2.Bir şeyin içine girip takılmak, takılıp kalmak. 3.Belli bir görünüşte olmak, bir şekle girmek.'
- *DLT kişne-* 'Kişnemek.' > *Tat. kéşne-* '1.Kişnemek, ses çıkarmak. 2.Katılarak gülmek.'
- *DLT kodh-* 'Koymak, bırakmak, terk edilmek, koyuvermek.' > *Tat. kuy-* '1.Koymak, yerleştirmek. 2.Düzene koymak. 3.Tahkim etmek. 4.Kurmak, yapmak. 5.Birini bir işi yapmak üzere görevlendirmek.'
- *DLT kondur-* 'Kondurmak, üzerine koymak.' > *Tat. kundur-* '1.Kondurmak, gece için konuk etmek. 2.Aniden sertçe vurmak.'
- *DLT kon-* 'Konmak, bir yere konmak.' > *Tat. kun-* '1.Konmak. 2.Konaklamak, bir yerde kalıp geceleme. 3.Kucak kucağa uyumak, geceyi geçirmek.'
- *DLT konukla-* 'Konuk etmek; ev sahibinin rızası olmadan evde geceleme.' > *Tat. kunaqla-* '1.Tünemek, bir yere konmak, yer almak, konuk olup biraz kalmak.'
- *DLT kork-* 'Korkmak.' > *Tat. kurıq-* '1.Korkmak, kaçmak. 2.Belli şartlara dayanamamak.'
- *DLT koş-* 'Koymak, katmak; türkü düzme.' > *Tat. kuş-* '1.Eşlemek, eşini katmak. 2.İki veya daha fazla şeyden bir bütün teşkil etmek. 3.Katmak, ilave etmek, karıştırmak. 4.Ekleme, ulamak. 5.Ayrı olanları kavuşturmak.'
- *DLT kow-* 'Koğmak, kovalamak, sürmek.' > *Tat. kuv-* '1.Kovmak, belli bir yerden gitmeye mecbur etmek. 2.Kaçırtmak. 3.At sürmek. 4.Makamdan azletmek. 5.Devam etmek. 6.Sürmek. 7.Damıtmak.'

- *DLT koy-* 'Koymak, koyuvermek, bırakmak, dökmek, çalkamak.' > *Tat. kıuy-* '1.Koymak, yerleştirmek. 2.Düzene koymak. 3.Tahkim etmek. 4.Kurmak, yapmak. 5.Birini bir işi yapmak üzere görevlendirmek.'
- *DLT koyul-* 'Akar -nesne- koyulmak.' > *Tat. kıuyul-* '1.Koyulmak, bırakılmak. 2.Takılmak. 3.Verilmek.'
- *DLT köç-* 'Göçmek.' > *Tat. küç-* '1.Göçmek, geçmek, başka bir yere gidip yerleşmek. 2.İstifa edip iş değiştirmek.'
- *DLT köçür-* 'Göçürmek; yazmak, istinsah etmek, nakletmek.' > *Tat. küçür-* '1.Göçürmek, taşımak, götürmek. 2.İşini veya makamını değiştirmek, terfi ettirmek. 3.Vadesini ertelemek. 4.Bir metnin kopyasını almak. 5.Tercüme etmek, çevirmek.'
- *DLT ködh-* 'Gözlemek; görmek.' > *Tat. kür-* '1.Görmek, bakmak. 2.Anlamak, sezmek. 3.Bir şeye maruz kalmak, baştan geçirmek, eziyet çekmek. 4.Bir maksada erişmek. 5.Bir şeye sahip olup ondan faydalanmak. 6.Sanmak, kabul etmek.'
- *DLT köger-* 'Göğermek, gök rengini almak.' > *Tat. küger-* '1.Göğermek, yeşermek. 2.Küflenmek.'
- *DLT kökre-* 'Kükremek.' > *Tat. kükre-* 'Kükremek, gürüldemek.'
- *DLT köm-* 'Gömmek.' > *Tat. küm-* '1.Gömmek. 2.Ölü gömmek. 3.Suyla kaplamak, gark etmek.'
- *DLT köpür-* 'Köpürmek.' > *Tat. küpür-* 'Köpürmek, kabarmak.'
- *DLT köpürt-* 'Köpürtmek.' > *Tat. küpürt-* 'Köpürtmek, kabartmak.'
- *DLT kör-* 'Görmek, bakmak.' > *Tat. kür-* '1.Görmek, bakmak. 2.Anlamak, sezmek. 3.Bir şeye maruz kalmak, baştan geçirmek, eziyet etmek. 4.Bir maksada erişmek. 5.Bir şeye sahip olup ondan faydalanmak. 6.Sanmak, kabul etmek.'
- *DLT körün-* 'Görünmek, kavuşmak.' > *Tat. kürén-* '1.Görünmek, gözükmek. 2.Göze çarpmak. 3.Gerçekleşmek.'
- *DLT körüş-* 'Güreşmek.' > *Tat. köreş-* '1.Güreşmek. 2.Mücadele etmek, savaşmak. 3.Tartışmak.'
- *DLT köytür-* 'Yakmak; yaktırmak.' > *Tat. köydür-* '1.Yakmak. 2.Üzmek. 3.Sert eleştirmek.'

- *DLT kugur-* 'Kavurmak.' > *Tat. kuvır-* '1.Kavurmak. 2.Kurutmak. 3.Acele ettirmek, birini telaşa koymak.'
- *DLT kurga-* 'Kurumak.' > *Tat. qorı-* '1.Kurumak. 2.Solmak. 3.Zayıflamak, sararıp solmak. 4.Ağrımak. 5.Hareketsiz kalmak. 6.Ölüp gitmek, yok olmak.'
- *DLT kurgat-* 'Kuraklamak, kıtlık olmak.' > *Tat. qorit-* '1.Islaklığını silip kurutmak. 2.Bitkiyi kurutmak. 3.Yok etmek.'
- *DLT kuru-* 'Kurumak.' > *Tat. qorı-* '1.Kurumak. 2.Solmak. 3.Zayıflamak, sararıp solmak. 4.Ağrımak. 5.Hareketsiz kalmak. 6.Ölüp gitmek, yok olmak.'
- *DLT kurıt-* 'Kurutmak.' > *Tat. qorit-* '1.Islaklığını silip kurutmak. 2.Bitkiyi kurutmak. 3.Yok etmek.'
- *DLT kurtul-* 'Kurtulmak, doğurmak.' > *Tat. qotıl-* '1.Kurtulmak, savuşturmak, atlatmak, beladan uzaklaşmak, azat olmak. 2.Beklenen büyük bir zarardan ucuz kurtulmak. 3.Askerlikten muaf tutulmak. 4.Çocuk doğurmak, yavrulamak.'
- *DLT kuru-* 'Kurumak.' > *Tat. qorı-* '1.Kurumak. 2.Solmak. 3.Zayıflamak, sararıp solmak. 4.Ağrımak. 5.Hareketsiz kalmak. 6.Ölüp gitmek, yok olmak.'
- *DLT kurut-* 'Kurutmak.' > *Tat. qorit-* '1.Islaklığını silip kurutmak. 2.Bitkiyi kurutmak. 3.Yok etmek.'
- *DLT kutul-* 'Kurtulmak; doğurmak.' > *Tat. qotıl-* '1.Kurtulmak, savuşturmak, atlatmak, beladan uzaklaşmak, azat olmak. 2.Beklenen büyük bir zarardan ucuz kurtulmak. 3.Askerlikten muaf tutulmak. 4.Çocuk doğurmak, yavrulamak.'
- *DLT kuzı-* 'Kurumak, yemeğe iştihası gelmek.' > *Tat. qorı-* '1.Kurumak. 2.Solmak. 3.Zayıflamak, sararıp solmak. 4.Ağrımak. 5.Hareketsiz kalmak. 6.Ölüp gitmek, yok olmak.'
- *DLT küdh-* 'Durmak, beklemek, gözlemek, gütmek.' > *Tat. köt-* '1.Beklemek, olmasını veya gelmesini beklemek, hazır durmak. 2.Bir şeyin olacağına güvenmek, inanmak, ümitli durmak. 3.Dilemek. 4.Hayvan gütmek.'
- *DLT küreş-* 'Güreşmek.' > *Tat. köreş-* '1.Güreşmek. 2.Mücadele etmek, savaşmak. 3.Tartışmak.'

- *DLT küt-* 'Durmak, beklemek, gözlemek, gütmek.' > *Tat. köt-* '1.Beklemek, olmasını veya gelmesini beklemek, hazır durmak. 2.Bir şeyin olacağına güvenmek, inanmak, ümitli durmak. 3.Dilemek. 4.Hayvan gütmek.'
- *DLT müdür-* 'Bindirmek.' > *Tat. méndér-* '1.Yukarı çıkarmak, ata bindirmek. 2.Arttırmak. 3.Terfi ettirmek. 4.Sahneye koymak.'
- *DLT mün-* 'Binmek.' > *Tat. mén-* '1.Yukarı doğru çıkmak. 2.Binmek. 3.Artmak.'
- *DLT okı-* 'Okumak, çağırarak.' > *Tat. uķı-* '1.Yazılı bir metni yüksek sesle okumak. 2.Nota veya şifre okumak. 3.Öğrenim görmek, okula gitmek. 4.Dışarıdan özünü sezmek, anlamak. 5.Ezberden okumak. 6.Dua okumak.'
- *DLT okıt-* 'Okutmak.' > *Tat. uķıt-* '1.Okutmak. 2.Ders vermek, öğretmek. 3.Okula göndermek. 4.Dersini vermek, ibret vermek.'
- *DLT oldur-* 'Oturmak.' > *Tat. utır-* '1.Oturmak. 2.Ulaşım vasıtasında yer alıp yerleşmek, binmek. 3.Bir işe yerleşmek. 4.Dinlenmek, boş oturmak. 5.Eve kapanıp oturmak. 6.Gece yatmadan oturmak. 7.Tutuklanmak, hapsolmek, hapse atılmak. 8.Rejim yapmak, bir tür yemekle yetinmek.'
- *DLT oltur-* 'Oturmak.' > *Tat. utır-* '1.Oturmak. 2.Ulaşım vasıtasında yer alıp yerleşmek, binmek. 3.Bir işe yerleşmek. 4.Dinlenmek, boş oturmak. 5.Eve kapanıp oturmak. 6.Gece yatmadan oturmak. 7.Tutuklanmak, hapsolmek, hapse atılmak. 8.Rejim yapmak, bir tür yemekle yetinmek.'
- *DLT or-* 'Kesmek, biçmek, vurmak, urmak.' > *Tat. ur-* '1.Ekin biçmek. 2.Dövmek, vurup ortadan kaldırmak. 3.Oburca yemek.'
- *DLT owun-* 'Oğuşturmak.' > *Tat. uvın-* '1.Ovunmak, kendine masaj yapmak. 2.Kötü tecrübeden sonra dövünmek, pişman olmak.'
- *DLT oynat-* 'Oynatmak.' > *Tat. uynat-* '1.Çalgı çaldırmak. 2.Hareket ettirmek, oynatmak.'
- *DLT oyul-* 'Oyulmak, çukurlaşmak, sıkıştırılmak.' > *Tat. uyıl-* '1.Oyulmak. 2.Biçki veya nakış yapılmak. 3.Yaralanıp oyuk oluşmak. 4.Gönülde derin iz bırakmak.'
- *DLT oz-* 'Başkasından ileri geçmek.' > *Tat. uz-* '1.Geçmek, geride bırakmak, aşmak. 2.Bir yerden geçmek. 3.Seçimden galip çıkmak, seçilmek. 4.Vakit geçmek. 5.Öğrenmek, öğrendiğini sindirmek. 6.Cereyan etmek.'

- *DLT öğren-* 'Öğrenmek.' > *Tat. öyren-* '1.Alışmak. 2.Ustalık kazanmak. 3.Okuyup bilgilenmek, öğrenmek. 4.Araştırmak, uzmanlaşmak. 5.Asılını incelemek. 6.Tiryaki olmak.'
- *DLT öğret-* 'Öğretmek.' > *Tat. öyret-* '1.Alıştırmak. 2.Eğitmek, beceri kazandırmak. 3.Öğretmek, bilgi vermek. 4.Akıl vermek, öğütlemek. 5.Anlatmak. 6.Azdırmak, kötü öğütler vermek.'
- *DLT ökün-* 'Pişman olmak.' > *Tat. ükén-* '1.Pişman olmak, nadim olmak. 2.Hayıflanmak, olmayan bir iş için üzülme.'
- *DLT öldür-* 'Öldürmek.' > *Tat. ütér-* '1.Öldürmek, cana kıymak, yok etmek. 2.Duyarlılığını köreltmek. 3.Azap vermek.'
- *DLT öl-* 'Ölmek.' > *Tat. ül-* '1.Ölmek, vefat etmek, helak olmak. 2.Bir yolda kendini kurban etmek. 3.Hiçbir iz bırakmadan ortadan kalkmak, yok olmak.'
- *DLT öpkele-* 'Ciğerine vurmak; öfkelenmek.' > *Tat. üpkele-* '1.Birisine veya bir şeye kızmak. 2.Hatırı kalmak.'
- *DLT öpkile-* 'Ciğerine vurmak; öfkelenmek.' > *Tat. üpkele-* '1.Birisine veya bir şeye kızmak. 2.Hatırı kalmak.'
- *DLT ör-* 'Örmek.' > *Tat. ür-(ı)* '1.Örmek, bükme. 2.Kaplamak, sarmak.'
- *DLT örte-* 'Yakmak.' > *Tat. ürte-* '1.Kundaklamak, bütünüyle yakmak. 2.Alay etmek, utandırmak.'
- *DLT örtül-* 'Örtülme, kapalı kalmak; kanşmak.' > *Tat. örtél-* '1.Örtülme, bir şeyle kaplanmak. 2.Gizlenme, kaçıp kurtulmak.'
- *DLT pus-* 'Pusu kurmak, pusuya girmek.' > *Tat. pos-* 'Bir şeyin arkasına saklanmak, görülmeme, fark edilmeme için gizlenme.'
- *DLT sagıl-* 'Sağılma.' > *Tat. savıl-* '1.Sağılma. 2.Kan damarlardan geçerken bir yerde tıkanıp kalmak, yığılma.'
- *DLT sag-* 'Sağma.' > *Tat. sav-* '1.Sağma. 2.Kan yığılma, kan toplamak. 3.İstismar etme.'
- *DLT san-* 'Sayma, sayılma; sanma.' > *Tat. sana-* '1.Sayma, hesap etme, miktarını tespit etme. 2.Bir şey hakkında bir kanaat sahibi olmak, bir fikri olmak, sanma.'
- *DLT sargar-* 'Sararma.' > *Tat. sarğay-* '1.Sararma, sarı renge dönme. 2.Endişelenme, kaygı duyma.'

- *DLT sark-* 'Akar şey sızıp damlamak; uyuşmak.' > *Tat. sarḳ-* '1.Sızmak, akmak. 2.Suyu kurumak, kurumaya başlamak.'
- *DLT saru-* 'Sarmak.' > *Tat. sar-(ı)* '1.Sarmak, dolamak. 2.Bir yeri sarmak, işgal etmek, üşüşmek. 3.Sarmalaşmak, kaplamak.'
- *DLT sawaş-* 'Savaşmak, çarpışmak.' > *Tat. suḡış-* '1.Vuruşmak. 2.Dövüşmek. 3.Savaşmak, harp etmek, çarpışmak. 4.Mücadele etmek.'
- *DLT segirt-* 'Seğirtmek, koşturmak.' > *Tat. sikért-* '1.Zıplatmak, sıçratmak. 2.Hoplatmak, atlatmak. 3.Göz kırpmak, omuz silmek. 4.Zorda bırakmak. 5.Çektirmek, eziyet etmek.'
- *DLT segre-* 'Seğirtmek.' > *Tat. sikér-* '1.Sıçramak, zıplamak, hoplamak. 2.Aşırı davranışlarda bulunmak. 3.Fikirlerde istikrarsızlık göstermek.'
- *DLT sekirt-* 'Seğirtmek, koşturmak.' > *Tat. sikért-* '1.Zıplatmak, sıçratmak. 2.Hoplatmak, atlatmak. 3.Göz kırpmak, omuz silmek. 4.Zorda bırakmak. 5.Çektirmek, eziyet etmek.'
- *DLT sekre-* 'Seğirtmek.' > *Tat. sikér-* '1.Sıçramak, zıplamak, hoplamak. 2.Aşırı davranışlarda bulunmak. 3.Fikirlerde istikrarsızlık göstermek.'
- *DLT sekri-* 'Seğirtmek.' > *Tat. sikér-* '1.Sıçramak, zıplamak, hoplamak. 2.Aşırı davranışlarda bulunmak. 3.Fikirlerde istikrarsızlık göstermek.'
- *DLT sekrit-* 'Sıçratmak, atlatmak.' > *Tat. sikért-* '1.Zıplatmak, sıçratmak. 2.Hoplatmak, atlatmak. 3.Göz kırpmak, omuz silmek. 4.Zorda bırakmak. 5.Çektirmek, eziyet etmek.'
- *DLT sewin-* 'Sevinmek.' > *Tat. söyén-* 'Sevinmek, kıvanmak.'
- *DLT sew-* 'Sevmek.' > *Tat. söy-* '1.Elle okşayıp, kucaklayıp sevmek. 2.Sevmek, hoşlanmak.'
- *DLT sewün-* 'Sevinmek.' > *Tat. söyén-* 'Sevinmek, kıvanmak.'
- *DLT sıdhir-* 'Sıyırmak.' > *Tat. sıyır-* 'Sıyırmak, kolları sıvamak.'
- *DLT sıg-* 'Sığmak; tesir etmek, dokunmak, koymak.' > *Tat. sıy-* '1.Sığmak. 2.Yerleşebilmek. 3.Darca bir yerden geçebilmek. 4.Oturacak bir yer bulmak, sığışmak.'
- *DLT sıgtur-* 'Sıgdırmak.' > *Tat. sıydır-* '1.Sıgdırmak. 2.Kapsamak, içermek. 3.Birisinin sığınmasına müsaade etmek, imkân vermek. 4.Yakıştırmak, uydurmak.'

- *DLT sıgur-* 'Sığdırmak.' > *Tat. sıydır-* '1.Sığdırmak. 2.Kapsamak, içermek. 3.Birisinin sığınmasına müsaade etmek, imkân vermek. 4.Yakıştırmak, uydurmak.'
- *DLT sık-* 'Sıkmak.' > *Tat. sık-* '1.Sıkmak, suyunu sıkmak. 2.Bükme, sıkıştırmak. 3.Halsiz bırakmak, ezme.'
- *DLT silk-* 'Silkmek.' > *Tat. sélék-* 'Silkmek, silkelemek, çırpma, çalkalamak, sallama.'
- *DLT silkin-* 'Silkinmek; ürperme.' > *Tat. sélkén-* '1.Titrete, kımıldama, sallanma, silkinme. 2.Depreşme, harekete geçme. 3.Bir yere sağlamca bağlanmadığı için oynama. 4.Engebeli yolda sarsılma. 5.Faal davranma.'
- *DLT sogı-* 'Soğuma.' > *Tat. suvın-* '1.Soğuma. 2.Birisinden soğuma, bezginlik gelerek uzaklaşma. 3.Derdi azalma. 4.Ruhen daralma. 5.Bir meseleyi unutmaya başlama, gündemden çıkarma.'
- *DLT sor-* '-Sorgu- sorma, arama.' > *Tat.sora-* '1.Sorma, isteme, talep etme, rica etme. 2.Gerektirme.'
- *DLT soy-* 'Soyma; deri yüzmek.' > *Tat. suy-* '1.Boğaz kesip kan akıtma. 2.Derisini soyma.'
- *DLT sög-* 'Söğme, sövme.' > *Tat. sök-* 'Sövmek, küfretme, hor görüp tenkit etme.'
- *DLT söwle-* 'Söyleme.' > *Tat. söyle-* '1.Söyleme, deme. 2.Anlatma, bildirme. 3.Gösterme, aksettirme.'
- *DLT sözle-* 'Söyleme, konuşma.' > *Tat. söyle-* '1.Söyleme, deme. 2.Anlatma, bildirme. 3.Gösterme, aksettirme.'
- *DLT sözleş-* 'Söyleşme, konuşma.' > *Tat. söyleş-* '1.Konuşma. 2.Bir dil konuşma. 3.Söyleşme. 4.Sözleşme, anlaşma.'
- *DLT süpür-* 'Süpürme.' > *Tat. sébér-* '1.Süpürme, çöp temizleme. 2.Yerdeki kar vb. şeyleri esip savurma. 3.Gönderme.'
- *DLT süz-* 'Süzme.' > *Tat. söz-(ü)* '1.Süzme. 2.Ağla balık tutma.'
- *DLT takıl-* 'Takılma, dizilme.' > *Tat. tağıl-* '1.Takılma, eklenme. 2.Birisinin peşine takılma.'
- *DLT tak-* 'Takma.' > *Tat. tağ-* '1.Takma, ilişirme, asma. 2.Adını çıkarma.'

- *DLT tamgala-* 'Hakanın damgasını -turasını- vurmak.' > *Tat. tamğala-* '1.Damgalamak, mühürlemek. 2.İz bırakmak. 3.İmzalamak.'
- *DLT tamıt-* 'Damlatmak.' > *Tat. tamız-* '1.Damlatmak. 2.Rüşvet olarak biraz para vermek, 'koklatmak'. 3.Vurmak, dokundurmak.'
- *DLT tamuz-* 'Damlatmak, damzırmak.' > *Tat. tamız-* '1.Damlatmak. 2.Rüşvet olarak biraz para vermek, 'koklatmak'. 3.Vurmak, dokundurmak.'
- *DLT tapın-* 'Tapmak, tapınmak, hizmet etmek.' > *Tat. tabın-* '1.Tapınmak, tapmak. 2.Bütün ümidini bir şeye bağlamak. 3.Aşırı biçimde bağlanmak, tutulmak.'
- *DLT tapul-* '-kaybolan şey- bulunmak.' > *Tat. tabıl-* '1.Bulunmak, ele geçmek. 2.Bulması mümkün olmak.'
- *DLT tarık-* 'Daralmak.' > *Tat. tarık-* '1.Hayat şartlarının zorluğundan daralmak, sıkılmak, sefalet çekmek.'
- *DLT telin-* 'Delinmek.' > *Tat. télén-* 'Delinmek, kesilmek.'
- *DLT teñle-* 'İki şeyi birbirine denkleme, denk etmek, denkleştirmek.' > *Tat. tiñle-* 'Denkleme, denk görmek, eşit saymak.'
- *DLT tep-* 'Döğmek, vurmak, tepmek.' > *Tat. tip-* '1.Tepmek, tekmelemek. 2.Yürek çarpmak. 3.Hücum edip baskın vermek. 4.İçki çarpmak.'
- *DLT té-* 'Demek, söylemek.' > *Tat. ti-(di-)* '1.Demek, söylemek, haber vermek. 2.... diye bakmak, ... adını vermek. 3.... diye farz etmek. 4.Niyet etmek. 5.Dikkate almak, hesap etmek.'
- *DLT tıdığ-* 'Bir şeyden alıkoyma, engel olma.' > *Tat. tıy-* '1.Yasaklamak, önlemek, tutmak, uygun görmemek, izin vermemek. 2.Bir şeyin yapılmasına engel olmak. 3.Bir hareketi durdurmak.'
- *DLT tıdhıl-* 'Kaçınmak, çekinmek, alıkoymak, engel olmak.' > *Tat. tıyıl-* '1.Tasdik edilmemek, izin verilmemek, yasak edilmek. 2.Bir şeyi yapmaktan veya söylemekten çekinmek, kendini tutmak.'
- *DLT tıdh-* 'Geri koymak, men'etmek.' > *Tat. tıy-* '1.Yasaklamak, önlemek, tutmak, uygun görmemek, izin vermemek. 2.Bir şeyin yapılmasına engel olmak. 3.Bir hareketi durdurmak.'
- *DLT tıkul-* 'Tıkılmak, sıkışmak.' > *Tat. tıgıl-* '1.Tıkılmak, kısırılmak. 2.Elini sokmak, karıştırmak. 3.Gerekli gereksiz bir konuya karışmak, müdahale

etmek. 4.Kapı veya pencereden kafasını sokmak. 5.Ağız tıkanmak. 6.Gözleri dolmak. 7.Soluğu tıkanmak, boğulmak. 8.Dili tutulmak.'

- *DLT tıkm-* 'Teperek tıkmak, doldurmak, fazla yemek.' > *Tat. tıgın-* '1.Tıkmak, çok yemek. 2.Keyif sürüp sefahatta yaşamak.'
- *DLT tık-* 'Tıkmak, doldurmak.' > *Tat. tık-* '1.Tıkmak. 2.Kıstırmak. 3.Saplamak. 4.Delik bir şeyi örtmek, kapamak. 5.Birisini isteği dışında bir yere göndermek. 6.Harcamak, sarf etmek.'
- *DLT tınça-* 'Bozulmak, çürümek.' > *Tat. tınçı-* '1.Havasız kalmak, kokusu yayılmak, pis kokmak. 2.Yeni fikirler ve yenilikler karşısında geri kalmak, eskisi gibi devam etmeye çalışmak.'
- *DLT tıl tegür-* 'Dil uzatmak, söz dokundurmak, dille -sözle- incitmek.' > *Tat. tél tiydér-* '1.Suçlamak, sitem etmek. 2.Kötülemek, aşağılamak.'
- *DLT tit-* 'Ditmek, ziyadesiyle parçalanmak.' > *Tat. tét-* '1.Tifitmek, ditmek, düzgün bir şeyi dağıtmak. 2.Bozmak. 3.Hor görmek, aşağılamak.'
- *DLT tile-* 'Dilemek, istemek; beklemek, aramak.' > *Tat. téle-* '1.Dilemek, istemek. 2.Bir şeyi yiyesi gelmek. 3.Mecusi ibadetini yerine getirmek.'
- *DLT tilen-* 'Aranmak, dilenmek.' > *Tat. télen-* '1.İstemek. 2.Dilenmek, sadaka almak.'
- *DLT til-* 'Dilmek, uzunluğuna yarmak veya kesmek.' > *Tat. tél-* '1.Dilmek, dilim dilim kesmek. 2.Doğramak. 3.Kamçı veya sopayla çok sert vurmak.'
- *DLT ti-* 'Demek.' > *Tat. ti-(di-)* '1.Söylemek, demek, haber vermek. 2..... diye bakmak,... adını vermek. 3.... diye farz etmek. 4.Niyet etmek. 5.Dikkate almak, hesap etmek.'
- *DLT tiñle-* 'Dinlemek.' > *Tat. tiñla-* '1.Dinlemek, kulak vermek. 2.Başkalarının söylediğine kulak misafiri olmak. 3.Bir meseleye değer vermek. 4.Emre itaat etmek.'
- *DLT tire-* 'Dayak ve direk dikmek.' > *Tat. tére-* '1.Dikmek, dayamak. 2.Bir yere tespit etmek, bağlamak. 3.Bakışlarını bir noktaya dikmek.'
- *DLT tiril-* 'Dirilmek, yaşamak.' > *Tat. térél-* 'Dirilmek, canlanmak, kendine gelmek, iyileşmek, sağlığına kavuşmak.'
- *DLT tizil-* 'Dizilmek.' > *Tat. tézél-* 'Dizilmek, sıralanmak, düzene girmek.'
- *DLT tizlin-* 'Dizilmek.' > *Tat. tézél-* 'Dizilmek, sıralanmak, düzene girmek.'

- *DLT tiz-* 'Dizmek.' > *Tat. téz-* '1.Dizmek, sıralı yerleştirmek. 2.Çubuk ve dal gibi şeylerle örmek. 3.Sözleri dizmek veya yazmak.'
- *DLT todhgur-* 'Doyurmak, bıktırmak.' > *Tat. tuydır-* '1.Doyurmak, beslemek. 2.Kendi terbiyesine almak, himaye etmek. 3.Bezdirmek, bıktırmak'
- *DLT todhur-* 'Doyurmak, bıktırmak.' > *Tat. tuydır-* '1.Doyurmak, beslemek. 2.Kendi terbiyesine almak, himaye etmek. 3.Bezdirmek, bıktırmak.'
- *DLT tog-* 'Doğmak, meydana çıkmak, belirlemek; yükselmek, havalanmak, göğe ağmak.' > *Tat. tuv-* '1.Doğmak, dünyaya gelmek. 2.Görünmek, başlamak. 3.Ufuktan görünmek, çıkmak.'
- *DLT togra-* 'Doğramak.' > *Tat. tura-* '1.Doğramak, parçalamak. 2.Bıçaklayıp öldürmek. 3.Düşmanı yok etmek.'
- *DLT togur-* 'Doğurmak.' > *Tat. tuvdır-* '1.Doğurmak, çocuk dünyaya getirmek. 2.Meydana getirmek, yapmak. 3.Sebep olmak. 4.Hazırlamak, sağlamak.'
- *DLT tokı-* '-insan- döğmek, -demir- döğmek, vurmak, çarpmak; dokumak; dokunmak; götürmek ve batırmak.' > *Tat. tukı-* '1.Kumaş dokumak, örmek, meydana getirmek, var etmek. 2.Bir şeye sık sık vurmak, tıklatmak, galamak, ısrar etmek, tutturmak, üstelemek.'
- *DLT tokın-* '-insan- döğölmek; çarpmak; döğölmek sertleştirmek; dokunmak.' > *Tat. tukın-* '1.Zarar getirmek, dokunmak. 2.Namusa dokunmak. 3.Boyun eğmek.'
- *DLT toñ-* 'Soğuktan donmak.' > *Tat. tuñ-* '1.Donmak, don tutmak, buzlanmak. 2.Hissizleşmek. 3.Donuklaşmak, durağanlaşmak.'
- *DLT toy-* 'Doymak.' > *Tat. tuy-* '1.Doymak, iştahı bitmek. 2.Bir şeye ihtiyacı kalmamak. 3.Bıkmak, bezmek. 4.Bir sıvıyla tamamen dolmak.'
- *DLT toz-* 'Tozarmak, toz yükselmek.' > *Tat. tuz-* '1.Tozumak, toz uçmak. 2.Savrulmak, saçılmak. 3.Düzeni bozulmak. 4.Öfkelenmek, bağırarak.'
- *DLT tög-* 'Döğmek, dövmek, inceltmek.' > *Tat. töy-* '1.Katı bir şeyle vurup parçalamak, ezmek, dövmek. 2.Vurmak, tepelemek. 3.Üst üste yemek yemek. 4.Düğömlmek.'
- *DLT töklün-* 'Dökölmek.' > *Tat. tügöl-* 'Dökölmek, akmak, saçılmak, serpilmek.'

- *DLT tk-* 'Dökmek.' > *Tat. tk-* '1.Dökmek, akıtmak. 2.Bir kaptaki Şeyi kazayla dökmek. 3.Dağıtmak, saĉmak, sırlarını dökmek.'
- *DLT töktür-* 'Dktrmek.' > *Tat. töktür-* 'Akıtmak, döktürmek.'
- *DLT tkl-* 'Dklmek.' > *Tat. tgl-* 'Dklmek, akmak, saĉılmak, serpilmek.'
- *DLT tn-* 'Dönmek.' > *Tat. tn-* '1.Bir tarafa yönelmek, dönmek. 2.Ağır bir tesir altında kalıp fikir yürütmez hâle gelmek. 3.Geri dönmek. 4.Gĉmek, gitmek. 5.Başka bir hâle geĉmek.'
- *DLT tnder-* 'Dndermek, altını üstüne getirmek.' > *Tat. tntr-* '1.Alt st etmek, döndürmek. 2.ĉok iĉmek, ĉok iĉki iĉmek. 3.Döndürmek, yamultmak. 4.Başarmak, yerine getirmek.'
- *DLT tŐen-* 'Döşenmek, kendi kendine döşemek.' > *Tat. tŐen-* 'Yer yapmak, dŐenmek.'
- *DLT tuğla-* 'Suyun gediğini, yarığını kapatmak.' > *Tat. tuğla-* '1.Sıvı bir Şey iĉin katıklar koyarak karıştırmak. 2.Durmadan konuşmak, ĉene ĉalmak.'
- *DLT tur-* 'Durmak, ĉıkmak, yükselmek; ayakta durmak, kalkmak, kalkımak, zayıflamak.' > *Tat. tor-* '1.Belli bir yere basar hâlde durmak, durmak. 2.Bulunmak. 3.Ayağa kalkmak, doğrulmak. 4.Yaşamak, hayat sürmek. 5.Vakit geĉirmek. 6.Birine herhangi bir muamelede bulunmak. 7.Takas edilebilmek. 8..... ederinde olmak.'
- *DLT tut-* 'Tutmak, yakalamak.' > *Tat. tot-* '1.Tutmak, kavramak, durdurmak, alıkoymak, taksi tutmak, duraklatmak, yakalamak, radyoda bir istasyonu tutmak, tutuklamak, yönetmek, hükümran olmak, belli bir biĉimde tutmak, korumak, sır tutmak, bir makamı işgal etmek, kullanmak, yararlanmak.'
- *DLT tuttur-* 'Tutturmak, yakalatmak.' > *Tat. tottur-* '1.Tutturmak, değdirmek, temas ettirmek, birisinin suĉunu ĉıkartmak. 2.Saklatmak, muhafaza ettirmek. 3.Birisinin yalanını ortaya ĉıkarmak.'
- *DLT tutuk-* 'Paslanmak.' > *Tat. tutuğ-* '1.Paslanmak, solmak, donuklaşmak. 2.Kederlenmek.'
- *DLT tutul-* 'Tutulmak, yakalanmak.' > *Tat. totul-* '1.Tutulmak, engellenmek, durdurulmak, yakalanmak. 2.Faydalı olmak, yararlanılmak. 3.Kendisini tutmak, kendine hâkim olmak.'

- *DLT tutun-* 'Tutulmak, edinmek, tutmak, yalnız başına tutmak, tutuşmak.' > *Tat. totın-* '1.Tutunmak. 2.Elele tutuşmak. 3.Bir işi yapmağa girişmek, başlamak.'
- *DLT tutuş-* 'Tutuşmak.' > *Tat. totış-* '1.Bahse tutuşmak. 2.Kura çekmek. 3.Güreşmek, birbirini yıkamaya çalışmak.'
- *DLT tuy-* 'Duymak.' > *Tat. toy-* 'Duymak, dokunarak duymak, hissetmek, sezmek.'
- *DLT tüg-* 'Düğmek, düğümlmek, bağlamak.' > *Tat. töy-* '1.Katı bir şeyle vurup parçalamak, ezmek, dövmek, vurmak, tepelemek, üst üste yemek yemek. 2.Düğümlmek.'
- *DLT tüple-* 'Diplemek, kökten aramak.' > *Tat. töple-* '1.Kova, sepet, vb. şeylere dip takmak. 2.Keçe çizmeye taban takmak. 3.Kitap ciltlemek, cilt yapmak. 4.Ağaç kökleme. 5.Toprağı köklerden arıtmak. 6.Ormanda ekim için yer açmak. 7.Tamamlamak, bitirmek.'
- *DLT tüplen-* 'Kökleşmek; zenginleşmek.' > *Tat. töplen-* '1.Tamamlanmak, nihayete ermek. 2.Toprağa kök salmak. 3.Bir yere yerleşmek.'
- *DLT tür-* 'Dürmek.' > *Tat. tör-* '1.Dürmek, bürüp sarmak. 2.Bir şeyi kâğıt içine sıkıştırıp bürmek. 3.Sıkıca giydirmek. 4.Sözü gizlemek, açıkça söylememek.'
- *DLT türül-* 'Dürülmek.' > *Tat. törél-* '1.Dürülmek. 2.Yapraklar büyürken üst üste gelmek.'
- *DLT türün-* 'Kendi başına dürmek.' > *Tat. törén-* 'Bürünmek, kıvrılmak, gizlenmek.'
- *DLT türüş-* 'Dürmekte yardım ve yarış etmek.' > *Tat. törés-* 'Toplamak, derlemek, düzeltmek.'
- *DLT tüş-* 'Düşmek; inmek.' > *Tat. töş-* '1.Düşmek, inmek. 2.Suyla sürüklenmek. 3.Yere yıkılmak. 4.Konmak. 5.Damlamak. 6.Kopmak. 7.Hâsıl olmak, varlık bulmak. 8.Bir yere girmek. 9.Fotoğraf çekilmek. 10.Girişmek, başlamak.'
- *DLT tüşür-* 'Düşürmek, indirmek.' > *Tat. töşér-* '1.Aşağı indirmek. 2.Aşağıda bir yere iletmek, ulaştırmak. 3.Astına emir vermek. 4.Trenden veya arabadan indirmek. 5.Yumruk atmak. 6.Fırlatmak, atmak. 7.Azletmek,

idareden düşürmek. 8.Yansıtma. 9.Kaplamak. 10.Fotoğraf çekmek veya çektirmek. 11.Fiyat düşürmek.'

- *DLT tüz-* 'Düzmek, düzeltmek.' > *Tat. töz-* '(Bina, ev) düzmek, yapmak, inşa etmek.'
- *DLT tüzül-* 'Düzelme, tertip ve tanzim edilmek.' > *Tat. tözel-* '1.Düzelme, iyileşme. 2.Huzur bulma, rahatlatma.'
- *DLT uç-* 'Uçma.' > *Tat. oç-* '1.Uçma, boşlukta yüzmek, havada gitme. 2.Buharlaşıp uçma. 3.Yok olma, çabuk hareket etme.'
- *DLT uçur-* 'Uçurma; düşürme.' > *Tat. oçır-* '1.Uçurma. 2.Silkinip atma. 3.İştenden çıkarma.'
- *DLT udhi-* 'Uyumak.' > *Tat. oyi-* '1.Uyumak. 2.Uyuklar hale gelme. 3.Uyuşma (el, kol için).'
- *DLT udhu-* 'Uyumak.' > *Tat. oyi-* '1.Uyumak. 2.Uyuklar hale gelme. 3.Uyuşma (el, kol için).'
- *DLT udhun-* 'Uyanma.' > *Tat. uyan-* '1.Uyanma. 2.Ayıllama. 3.Hareketlenme, canlanma. 4.Akıllanma, harekete geçme. 5.Meydana gelme, doğma.'
- *DLT uk-* 'Anlama.' > *Tat. uki-* '1.Yazılı bir metni yüksek sesle okuma. 2.Nota veya şifre okuma. 3.Öğrenim görme, okula gitme. 4.Dışarıdan özünü sezme, anlama. 5.Ezberden okuma. 6.Dua etme.'
- *DLT uli-* 'Uluma.' > *Tat. ula-* 'Uluma, bağırma, kötü sesle şarkı söyleme.'
- *DLT ulugla-* 'Yüceltme.' > *Tat. ohla-* '1.Yüceltme, saygı gösterme. 2.Övgüyle anma.'
- *DLT uluğla-* 'Yüceltme.' > *Tat. ohla-* '1.Yüceltme, saygı gösterme. 2.Övgüyle anma.'
- *DLT unıt-* 'Unutma.' > *Tat. onıt-* '1.Unutma. 2.Hatırdan çıkarma. 3.İtibar etmemek, değer vermemek.'
- *DLT unut-* 'Unutma.' > *Tat. onıt-* '1.Unutma. 2.Hatırdan çıkarma. 3.İtibar etmemek, değer vermemek.'
- *DLT urış-* 'Vuruşma.' > *Tat. orış-* '1.Çok kızıp döğüşme. 2.Hücum etme. 3.Dalaşma.'

- *DLT ur-* 'Urmak, vurmak, döğmek; koymak, yapmak; takmak.' > *Tat. or-* '1.Vurmak. 2.Birbirine vurmak. 3.Bir şeyi birinin üstüne atmak, fırlatmak. 4.Hücum etmek. 5.Öldürmek, helak etmek.'
- *DLT urul-* '-ip ve benzeri- örülmek.' > *Tat. ürél-* 'Örülmek, bağlanmak.'
- *DLT uruş-* 'Vuruşmak.' > *Tat. orış-* '1.Çok kızıp döğüşmek 2.Hücum etmek. 3.Dalaşmak.'
- *DLT ut-* 'Oyunda yutmak, oyunda ütmek.' > *Tat. ot-* '1.Yutmak, kumar oyunlarında konan parayı kazanmak. 2.Bir şeyi kendi faydasına sonuçlandırmak, yenmek.'
- *DLT uwul-* 'Ufalanmak, ezilmek.' > *Tat. uval-* '1.Ufalanmak, parçalanmak. 2.Yel ve yağmur etkisiyle dağılmak. 3.İşten yorularak sızlamak.'
- *DLT uwun-* 'Oğuşturmak.' > *Tat. uvin-* '1.Ovunmak, kendine masaj yapmak. 2.Kötü tecrübeden sonra dövünmek, pişman olmak.'
- *DLT uyala-* 'Yuva yapmak.' > *Tat. oyala-* 'Yuvalanmak, yerleşmek.'
- *DLT uzut-* 'Uzatmak.' > *Tat. ozayt-* 'Uzatmak, geciktirmek.'
- *DLT ünde-* 'Ünlemek, çağırarak.' > *Tat. önde-* '1.Birisini bir işi yapmak için teşvik etmek, nasihat etmek. 2.Bir iş yapmağa davet etmek, çağırarak.'
- *DLT ür-* 'Üflemek; ürmek, havlamak.' > *Tat. ör-* 'Rüzgâr esmek, üflemek, hava doldurmak, şişirmek.'
- *DLT üşi-* 'Soğuktan üşüme.' > *Tat. öşé-* '1.Üşüme. 2.Donarak ölmek.'
- *DLT üşü-* 'Soğuktan üşüme.' > *Tat. öşé-* '1.Üşüme. 2.Donarak ölmek.'
- *DLT ütül-* 'Yanmak, -kıl- ütülenmek.' > *Tat. öté-* '1.Ütülenmek, yakılmak, yanmak. 2.Fakirleşmek.'
- *DLT üztür-* 'Üzdürmek, kopartmak.' > *Tat. özdér-* '1.Koparmak. 2.Güzel çalgı çalmak. 3.Üzmek. 4.Kestirip atmak. 5.Keskin ve etkili olmak.'
- *DLT yadh-* 'Döşemek, yaymak, sermek.' > *Tat. cey-* '1.Kapalı veya yumulu bir şeyi açmak. 2.Yaymak, sermek. 3.Örtü yazmak, döşemek. 4.Genişletmek. 5.Birisine bir söz duyurmak, bir haber vermek.'
- *DLT yağıla-* 'Düşmanlık etmek, düşmanla savaşmak, çarpışmak.' > *Tat. yavla-* '1.İşgal etmek, almak, zapt etmek. 2.Ele geçirmek. 3.Mücadele etmek. 4.Kaplamak, sarmak, kuşatmak.'
- *DLT yağ-* 'Yağmak.' > *Tat. yav-* '1.Yağmak. 2.Düşmek. 3.Uçup gitmek. 4.Yağıp bir tarafa birikmek. 5.Sayıca çoğalıp birikmek.'

- *DLT yagtur-* 'Yağdırmak.' > *Tat. yavdır-* '1.Yağdırmak, saçmak, dökmek. 2.Çok çok getirmek, bol bol vermek.'
- *DLT yalga-* 'Yalamak.' > *Tat. yala-* '1.Yalamak, dil değirmek, yiyip içmek. 2.Güneş yakmak, eriyip yok etmek.'
- *DLT yalgan-* 'Yalanmak.' > *Tat. yalan-* 'Yalanmak, karnı doymamak.'
- *DLT yalwa-* 'Yalamak.' > *Tat. yala-* '1.Yalamak, dil değirmek, yiyip içmek. 2.Güneş yakmak, eriyip yok etmek.'
- *DLT yalwan-* 'Dilini çıkarmak, dili ağız içinde dolaştırmak.' > *Tat. yalan-* 'Yalanmak, karnı doymamak.'
- *DLT yançıl-* 'İncinmek, ezilmek.' > *Tat. yencél-* '1.Ezilmek, yumulmak. 2.Berelenmek. 3.Bir şeyin altında sıkışmak.'
- *DLT yañkula-* 'Ses vermek, yankılamak, ses gelmek.' > *Tat. yañğıra-* '1.Yankılanmak, çınlamak. 2.Açıkça işitilmek. 3.Hatırda olmak, daima sesi kulakta olmak. 4.Dağılmak, yayılmak.'
- *DLT yapış-* 'Yapışmak.' > *Tat. yabiş-* '1.Yapışmak. 2.Katılmak, birleşmek. 3.Bulaşmak, sıvışmak. 4.Sıkıca tutunmak, kavramak, sarılmak. 5.İşe girişmek, başlamak. 6.Denk gelmek, uygun olmak. 7.Hayvan saldırmak, vahşice atılmak. 8.Öfkelenip saldırmak. 9.Ayrılmadan bağlantıyı sürdürmek. 10.Bir fikir veya kişiyi savunmak, desteklemek.'
- *DLT yapul-* 'Kapanmak, örtülmek.' > *Tat. yabil-* '1.Kapanmak. 2.Durdurulmak.'
- *DLT yapuş-* 'Yapışmak.' > *Tat. yabiş-* '1.Yapışmak. 2.Katılmak, birleşmek. 3.Bulaşmak, sıvışmak. 4.Sıkıca tutunmak, kavramak, sarılmak. 5.İşe girişmek, başlamak. 6.Denk gelmek, uygun olmak. 7.Hayvan saldırmak, vahşice atılmak. 8.Öfkelenip saldırmak. 9.Ayrılmadan bağlantıyı sürdürmek. 10.Bir fikir veya kişiyi savunmak, desteklemek.'
- *DLT yaşa-* 'Yaşamak.' > *Tat. yeşe-* '1.Yaşamak, ömür sürmek. 2.İlgilenmek, önem vermek. 3.Hayat sürmek, gününü geçirmek. 4.Geçinmek. 5.Bir yerde yerleşik olmak, ikamet etmek. 6.Aile kurmak, evlenip hane açmak. 7.Hayatını devam ettirmek. 8.Sürekli olmak, unutulmamak.'
- *DLT yaşna-* 'Şimşek çakmak, parlamak.' > *Tat. yeşne-* '1.Şimşek çakmak, etrafı ışıklar içinde bırakmak. 2.Tazelik veya gençliğini göstermeğe devam etmek.'

- *DLT yaşur-* 'Örtmek; örtülmek; gizlenmek.' > *Tat. yeşér-* '1.Bir şeyi saklamak, gizlemek. 2.Sır halinde tutmak. 3.Sezdirmemek, belli etmemek.'
- *DLT yawuzlan-* 'Kötü bulmak.' > *Tat. yavızlan-* '1.Kötüleşmek, yaramazlanmak.'
- *DLT yayıl-* 'Irgalanmak, yayılmak, salınmak.' > *Tat. ceyél-* '1.Yayılmak, serpilmek. 2.Döşenmek.'
- *DLT yeñ-* 'Yenmek, alt etmek.' > *Tat. ciñ-* '1.Yenmek, galip gelmek, üstünlük sağlamak. 2.Hâkim olmak. 3.Kendine hâkim olup sabretmek.'
- *DLT yet(i)ş-* 'Yetişmek, erişmek.' > *Tat. cités-* '1.Yetişmek, büyümek. 2.Buluğa ermek. 3.Vaktinde gelmek. 4.Erişmek.'
- *DLT yet-* 'Yetişmek, erişmek.' > *Tat. cit-* '1.Yakınlaşmak, yanına gelmek. 2.Kovalayıp yetişmek. 3.Vakti gelmek. 4.Belli bir dereceye kadar yükselmek 5.Balığ olmak, yetişkin olmak, büyümek. 6.Yeterli gelmek, yetmek.'
- *DLT yet-* 'Yetmek, yedeğinde götürmek.' > *Tat. cit-* '1.Yakınlaşmak, yanına gelmek. 2.Kovalayıp yetişmek. 3.Vakti gelmek. 4.Belli bir dereceye kadar yükselmek 5.Balığ olmak, yetişkin olmak, büyümek. 6.Yeterli gelmek, yetmek.'
- *DLT yél-* 'Koşmak.' > *Tat. cil-* '1.Tez yürümek, çabuk yürümek. 2.Hızlı koşmak.'
- *DLT yélpin-* 'Yele, cine çarpılmak, yel çarpmak, cin çarpmak; yelpazelenmek.' > *Tat. cilpén-* '1.Kanat çırpamak, uçmaya hazır olmak. 2.Serinlemek için kâğıt benzeri bir şeyle yellenmek. 3.Rüzgârda hafifçe sallanmak. 4.Bir işi hevesle yapıp başarmak.'
- *DLT yét-* 'Yetişmek, erişmek.' > *Tat. cit-* '1.Yakınlaşmak, yanına gelmek. 2.Kovalayıp yetişmek. 3.Vakti gelmek. 4.Belli bir dereceye kadar yükselmek 5.Balığ olmak, yetişkin olmak, büyümek. 6.Yeterli gelmek, yetmek.'
- *DLT yét(i)ş-* 'Yetişmek, erişmek.' > *Tat. cités-* '1.Yetişmek, büyümek. 2.Buluğa ermek. 3.Vaktinde gelmek. 4.Erişmek.'
- *DLT yıglat-* 'Ağlatmak.' > *Tat. yılat-* '1.Ağlatmak. 2.Aşağılamak, horlamak. 3.Cebretmek, zorlamak.'
- *DLT yıkıl-* 'Yıkılmak.' > *Tat. yıgül-* '1.Yere düşmek, yıkılmak, yığılmak. 2.Yere eğilmek. 3.Hasta düşmek. 4.Ölmek. 5.Yalvarmak, yakarmak. 6.Yenilmek, dağılıp tahrip olmak.'

- *DLT yık-* 'Yıkamak, yıkılmak.' > *Tat. yık-* '1.Yıkamak. 2.Yere doğru eğmek. 3.Yenmek, galip gelmek. 4.Düşürmek. 5.Ortadan kaldırmak. 6.Hürmet göstermek.'
- *DLT yori-* 'Yürümek, gitmek, varmak; ismi varıp yayılmak; yürüyüp yorulmak.' > *Tat. yöré-* '1.Yürümek, hareket etmek, yola çıkmak. 2.İşlemek. 3.Varmak. 4.Geçmek, çıkmak. 5.Gitmek. 6.Gezinmek. 7.Katılmak, bulunmak. 8.Meşgul olmak. 9.Flört etmek, sevişmek. 10.Belli bir kılıkta bulunmak. 11.Düşünmek, niyetlenmek. 12.Yaşamak, hayat sürmek. 13.Para tedavülde olmak. 14.Yardımcı fiil olarak 'devamlılık, süreç'.'
- *DLT yorit-* 'Yürütmek, -ilâç- içini sürdürmek.' > *Tat. yörét-* 'Yürütmek, birinin hareketini idare etmek, gütmek, bakmak, beklemek.'
- *DLT yor-* 'Tabir etmek, yormak.' > *Tat. yura-* '1.Tabir etmek, yormak, yorumlamak. 2.Hayra yormak. 3.Kehanette bulunmak.'
- *DLT yor-* 'Yürümek.' > *Tat. yöré-* '1.Yürümek, hareket etmek, yola çıkmak. 2.İşlemek. 3.Varmak. 4.Geçmek, çıkmak. 5.Gitmek. 6.Gezinmek. 7.Katılmak, bulunmak. 8.Meşgul olmak. 9.Flört etmek, sevişmek. 10.Belli bir kılıkta bulunmak. 11.Düşünmek, niyetlenmek. 12.Yaşamak, hayat sürmek. 13.Para tedavülde olmak. 14.Yardımcı fiil olarak 'devamlılık, süreç'.'
- *DLT yort-* 'Dört nala koşturmak, bir işe başlamak üzere yürümek.' > *Tat. yörét-* '1.Yürütmek, birinin hareketini idare etmek, gütmek, bakmak, beklemek.'
- *DLT yuk-* 'Bulaşmak, sıvanmak, sirayet etmek.' > *Tat. yok-* '1.Hastalık bulaşmak. 2.Tesir etmek, etki yaymak. 3.Sanat veya el ustalığı geçmek. 4.Sinmek, bulaşmak. 5.Bir renkle kaplanmak. 6.Alışmak, ısınmak.'
- *DLT yu-* 'Yıkamak.' > *Tat. yuv-* '1.Yıkamak. 2.Islatmak. 3.Kirini temizlemek. 4.Suçunu affettirmek. 5.Kutlamak üzere içki içmek.'
- *DLT yum-* 'Yummak.' > *Tat. yom-* '1.Göz veya ağız yummak. 2.Avucuna yummak. 3.Gizlemek. 4.Alıkoymak, gasp etmek.'
- *DLT yumşa-* 'Yumuşamak.' > *Tat. yomşa-* '1.Yumuşamak. 2.İnatçılığı bitmek, ısrarından vazgeçmek. 3.Hafiflemek. 4.Azalmak. 5.Yorulmak, halsiz kalmak. 6.Hava yumuşamak.'
- *DLT yumul-* 'Yumulmak.' > *Tat. yomul-* '1.Yumulmak, kapanmak.'

- *DLT yun-* 'Yunmak, yıkanmak.' > *Tat. yuvın-* 'Yıkanmak, kirini temizlemek.'
- *DLT yut-* 'Yutmak.' > *Tat. yot-* '1.Yutmak, içine almak, sindirmek. 2.Batmak, gark etmek. 3.Konuşurken sesleri yutmak. 4.Bitirip savurmak. 6.Zaman veya para almak, sarf olmak. 7.Gizlemek. 8.İşgal etmek. 9.İçki içmek.'
- *DLT yügrüş-* 'Koşuşmak.' > *Tat. yögrés-* 'Koşu yarışı yapmak, koşuşmak.'
- *DLT yüg(ü)r-* '-at- koşmak, yügrükçe koşmak, geçmek, seğirtmek; beze eriş yapmak.' > *Tat. yögr-* '1.Koşmak, çok çabuk gitmek. 2.Süratli geçmek. 3.Vakit akıp gitmek. 4.Bir renge girmek.'
- *DLT yügürt-* 'Koşturmak.' > *Tat. yögért-* '1.Koşturmak, iş için bir yere çabucak göndermek. 2.At koşturmak. 3.Koşuya katılmak.'
- *DLT yükün-* 'Secde etmek, ibadet etmek, namaz kılmak, büyük önünde eğilmek, baş eğmek.' > *Tat. yögén-* '1.Eğilmek, kendisi boyun eğmek. 2.Diz çöküp selamlamak. 3.Halsiz düşmek.'
- *DLT yüm-* '-göz- yummak.' > *Tat. yom-* '1.Göz veya ağız yummak. 2.Avucuna yummak. 3.Gizlemek. 4.Alıkoymak, gasp etmek.'
- *DLT yümül-* 'Yumulmak.' > *Tat. yomıl-* 'Yumulmak, kapanmak.'
- *DLT yüreklen-* 'Cesaret göstermek.' > *Tat. yöreklen-* 'Bahadırlaşmak, yiğitlenmek, cesaretlenmek.'
- *DLT yüz-* 'Yüzmek, soymak; yayılmak ve dağılmak.' > *Tat. yöz-* '1.Yüzmek. 2.Gemiyle seyahat etmek. 3.Batmadan su üstüne çıkmak. 4.Batmak, bulanmak, gark olmak. 5.Havada süzülme. 6.Bir alanda derin bilgi göstermek. 7.Rahata alışmak. 8.Refah içinde yaşamak.'
- *DLT yüztür-* 'Yüzdürmek.' > *Tat. yözdér-* 'Yüzdürmek, hayvanı suya sokmak.'

2.3.2.2.2.4. Genelleşme

Genelleşme 'Anlamlı bir birimin içeriğinin daha kapsamlı duruma gelmesi'²⁸⁴, 'Sözcüğün toplumsal alanının yayılması'²⁸⁵, 'Nevi yerine cinsi gösteren kelimenin geçmesi'²⁸⁶ gibi şekillerde tanımlanmıştır.

²⁸⁴ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, (ABC Kitabevi, İstanbul 1998), s. 106

Bir sözlükte yer alan kelimelerin anlamı, dar bir çevreden geniş bir çevreye aktarılırken genişler, geniş bir çevreden dar bir çevreye geçerken ise daralır. Bir başka deyişle genelleşir veya özelleşir. Özel bir çevredeki sözlüksel birimler ortak dile anlamlarını genişleterek geçerse genelleşme olgusu gerçekleşir.²⁸⁷

2.3.2.2.4.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Genelleşen Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde sadece 1 kelimenin fonetik şeklini koruyup genelleştiği görülmüştür.

2.3.2.2.4.1.1. İsimler

- *DLT baldız* 'Karının kendinden küçük kız kardeşi.' > *Tat. baldız* 'Baldız.'

2.3.2.2.4.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Genelleşen Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 15'i isimlerde, 3'ü fiillerde olmak üzere 18 tanesinin fonetik değişikliğe uğrayıp genelleştiği görülmüştür.

2.3.2.2.4.2.1. İsimler

- *DLT çabak* 'Türk gölünde bulunan ufak bir balık.' > *Tat. çabaq* 'Sazangillerden, pullarından yalancı inci de yapılan bir ırmak balığı.'
- *DLT çocuk* 'Domuz yavrusu; her şeyin küçüğü.' > *Tat. cuqa* 'Domuz.'
- *DLT edher* 'Eğer, hayvan eğeri.' > *Tat. iyer* 'At eyeri.'
- *DLT erkek* 'Her hayvanın erkeği.' > *Tat. irkek* 'Erkek.'
- *DLT ırğağ* 'Donmuş olan buz, buzluğa çekip getirmek için kullanılan kanca.' > *Tat. ırğaq* 'Bir şeyi bağlayıp çekmek için kullanılan ucu eğri tahta veya demir.'
- *DLT içkü* 'İçki, içilen şey.' > *Tat. éçké(ı)* 'Alkolizm, ayyaşlık.'
- *DLT körük* 'Kuyumcu veya demirci körüğü' > *Tat. kürék* 'Körük.'
- *DLT lagun* 'Ölçek gibi oyulmuş bir şey olup ayran,süt gibi şeyler içilir.' > *Tat. lağan* 'Leğen.'

²⁸⁵ Pierre Guiraud, *Anlambilim (Çev. Berke Vardar)*, (Kuzey Yay., Ankara 1984), s.70

²⁸⁶ Necip Üçok, *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, (A. Ü. DTCF Yay., Ankara 1947), s. 74-75

²⁸⁷ Berke Vardar; *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, (TDK yay., Ankara 1982), s.89

- *DLT monçuk* 'Boncuk, süs için boyuna takılan değerli taşlar.' > *Tat. muyınçaq* 'Gerdanlık, kolye.'
- *DLT öpke* 'Akciğer, ciğer.' > *Tat. üpke(ı)* 'Ciğer.'
- *DLT siñil* 'Kocanın kendinden küçük kız kardeşi.' > *Tat. séñél* 'Kız kardeş, bacı.'
- *DLT tezek* 'Tezek, at gübresi.' > *Tat. tizek* 'Tezek.'
- *DLT tul* 'Dul kadın.' > *Tat. tol(ı)* 'Dul.'
- *DLT yıl* 'At yelesi.' > *Tat. yal(ım)* 'Yele.'
- *DLT yügün* 'Gem.' > *Tat. yögén* 'Yular takımı, gemlik, dizgin.'

2.3.2.2.2.4.2.2. Fiiller

- *DLT ek-* 'Bir şey ekmek.' > *Tat. ik-* 'Ekin ekmek, çiftçilik yapmak.'
- *DLT ötüñ-* 'Büyüklerden bir dilek istemek.' > *Tat. ütén-* 'Rica etmek, istekte bulunmak.'
- *DLT tilin-* 'Uzunlamasına dilinmek.' > *Tat. télén-* 'Dilinmek.'

2.3.2.2.2.5. Mecazlaşma

Çeşitli dil birliklerinin farklı yer ve zamanlarda, farklı ortamlarda kullanılmaları, dillerin anlam yapısında dal anlamları, mecaz anlamları ortaya çıkarır.²⁸⁸

Benzetme yoluyla gerçekleşen anlam değişimleri, bir dil birliğinin belirli yer ve zamandaki asıl anlamı ile dal anlamlarının yer değiştirmesiyle ortaya çıkar. Ancak kişi dilinden başlayan bu değişimin zaman içinde toplumun diline mal olması gerekir. Bu süreç gerçekleştiğinde mecazlaşma meydana gelmiş olur.²⁸⁹

Mecazlaşma bir dilin zenginliğini gösteren anlam olaylarından biridir. Dilin söz varlığının zenginliği, sadece söz sayısının çokluğuyla ölçülmez, aksine kelimelerin anlam genişliği, çeşitli mecaz anlamlarda kullanılma imkanının genişliğiyle de ölçülür.²⁹⁰

²⁸⁸ Leonard Bloomfield, *Language*, (USA 1933), s.426

²⁸⁹ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, (A.Ü DTCF Yay., Ankara 1978), s.131

²⁹⁰ Kaken Ahanov, *age.*, s. 106

2.3.2.2.2.5.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Mecazlaşan Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 1'i isimlerde, 3'ü fiillerde olmak üzere 4 kelimenin fonetik şeklini koruduğu ve mecazlaştığı görülmüştür.

2.3.2.2.2.5.1.1. İsimler

- *DLT* **yılan** 'Yılan.' > *Tat.* **yılan** '1.Yılan. 2.Hileci kimse. 3.Düşman.'

2.3.2.2.2.5.1.2. Fiiller

- *DLT* **alda-** 'Aldatmak.' > *Tat.* **alda-** '1.Hile yapmak. 2.Yalan söylemek, kandırmak, hıyanet etmek. 3.Göz boyamak.'
- *DLT* **çum-** 'İnsan suya dalmak.' > *Tat.* **çum-** '1.Suya dalmak, gömülmek, batmak. 2.Yumuşak bir şey içine batıp kaybolmak. 3.Çok derin duygulara dalmak.'
- *DLT* **taş-** 'Taşmak.' > *Tat.* **taş-** '1.Taşmak, kabarak dışarı dökülmek. 2.Coşmak.'

2.3.2.2.2.5.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Mecazlaşan Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 28'i isimlerde, 21'i fiillerde olmak üzere 49 tanesinin fonetik değişikliğe uğrayıp mecazlaştığı görülmüştür.

2.3.2.2.2.5.2.1. İsimler

- *DLT* **açıĝ** 'Acı, acı olan her nesne; ekşi.' > *Tat.* **açı** '1.Acı, zehirli, bozuk, mayalanmış (hamur vs.), kaygılı, sıkıntılı.'
- *DLT* **aĝır** 'Aĝır.' > *Tat.* **avır** '1.Aĝır, hafif olmayan. 2.Kaygılı, üzücü. 3.Yavaş hareket eden. 4.Sert. 5.Zor, meşakkatli.'
- *DLT* **buzagu** 'Buzaĝı.' > *Tat.* **bozav** '1.Buzaĝı. 2.Pek yumuşak mizaçlı insan.'
- *DLT* **cincü** 'İnci.' > *Tat.* **éncé** '1.İnci. 2.Pek seçkin şey veya kimse.'
- **çöp** 'Şarabın tortusu, her şeyin çöküntüsü, çöp, çör çöp; herhangi bir şeyin çökeli.' > *Tat.* **çüp** '1.Çöp. 2.Küçük parça. 3.Önemsiz, faydasız şey.'

- *DLT epmek* 'Ekmek.' > *Tat. ikmek* '1.Ekmek. 2.Yemek, rızık. 3.Ücret, maaş.'
- *DLT iç* 'İç.' > *Tat. éç* '1.Karın, kursak. 2.Mide. 3.İç taraf. 4.Bir şeyin içine konmak üzere hazırlanan iç madde. 5.Astar. 6.Gönül, yürek.'
- *DLT katı* 'Katı, sert.' > *Tat. kıatı* '1.Katı, sert. 2.Güçlü, acımasız.'
- *DLT katkı* 'Katı, sert.' > *Tat. kıatı* '1.Katı, sert. 2.Güçlü, acımasız.'
- *DLT kayak* 'Kaymak -yenecek-' > *Tat. kıaymak* '1.Kaymak(süt, yoğurt vb.). 2.Bir şeyin en iyisi, en değerli kısmı.'
- *DLT köprüğ* 'Köprü.' > *Tat. küpér* '1.Köprü. 2.Fikirler arasındaki mantık bağı. 3.Su kıyısında ağaç kütüklerinden yapılmış iskele.'
- *DLT kuçak* 'Kucak.' > *Tat. kıoçak* '1.Kucak. 2.Bir kucak, bir kucağa sığacak kadar. 3.Pek çok.'
- *DLT kuzgun* 'Kuzgun.' > *Tat. kıozgın* '1.Kuzgun. 2.Birisinin gücünü, malını dolandırarak geçinen kişi. 3.Düşman uçakları hakkında mecaz.'
- *DLT oçak* 'Ocak.' > *Tat. uçak* '1.Ocak. 2.Baba evi, yurt, aile ocağı. 3.Maden ocağı. 4.Köken, temel.'
- *DLT soguk* 'Soğuk.' > *Tat. suvık* '1.Soğuk, soğumuş. 2.Resmi tavırlı, cazibesiz. 3.Soğukluk.'
- *DLT tamu* 'Cehennem.' > *Tat. tamuğ (tamuğ, temuğ)* '1.Cehennem. 2.Çok sıcak yer. 3.Zor hayat.'
- *DLT tatığlığ* 'Tatlı.' > *Tat. tatlı* '1.Şekerli, tatlı, lezzetli, leziz. 2.Hoş. 3.Değerli, sevimli.'
- *DLT tatlığ* 'Tatlı.' > *Tat. tatlı* '1.Şekerli, tatlı, lezzetli, leziz. 2.Hoş. 3.Değerli, sevimli.'
- *DLT tolu* 'Dolu, boş olmayan.' > *Tat. tulı* '1.Dolu, tam, bütün, eksiksiz, dolgun. 2.Hisleri dolup taşan, duygu, üzüntü bakımından dolu. 3.Tamamen, bütünüyle.'
- *DLT toprak* 'Toprak.' > *Tat. tuprak (tufrağ)* '1.Toprak. 2.Sosyal çevre. 3.Memleket. 4.Kabir, mezar.'
- *DLT tuzluğ* 'Tuzlu.' > *Tat. tozlı* '1.Tuzlu. 2.Etkili (söz). 3.Pahalı.'
- *DLT tüz* 'Düz.' > *Tat. töz* '1.Düz, pürüzsüz. 2.Dik, doğru. 3.Doğru konuşan, namuslu.'
- *DLT yincü* 'İnci.' > *Tat. éncé* '1.İnci. 2.Pek seçkin şey veya kimse.'

- *DLT yinçü* 'İnci.' > *Tat. éncé* '1.İnci. 2.Pek seçkin şey veya kimse.'
- *DLT yol* 'Yol, sefer, ani yola çıkma.' > *Tat. yul* '1.Yol. 2.Yoldaki hareketten kalan iz. 3.Çizgi. 4.Yolculuk, sefer. 5.Kez, kere, defa. 6.İş, meşgale. 7.Yöntem, metot. 8.Usul, hareket tarzı.'
- *DLT yumşak* 'Yumuşak.' > *Tat. yomşak* '1.Yumuşak. 2.İşlenmeye uygun. 3.Sağlığı bozuk, hasta, zayıf. 4.Yumuşak huylu, yavaş kişi, mülayim, edepli, keyifli. 5.İlık hava.'
- *DLT yünçü* 'İnci.' > *Tat. éncé* '1.İnci. 2.Pek seçkin şey veya kimse.'
- *DLT yüz* 'Yüz, çehre, veçhe.' > *Tat. yöz(ü)* '1.Yüz, surat. 2.Ön, ön taraf. 3.Üst, üst taraf, yüz. 4.Cephe, görüntü. 5.Derece. 6.Namus.'

2.3.2.2.2.5.2.2. Fiiller

- *DLT agru-* 'Ağırlaşmak.' > *Tat. avıray-* '1.Ağırlaşmak. 2. Yavaşlamak. 3.Kötüleşmek, 4.Halsizleşmek.'
- *DLT bükül-* 'Bükülmek; kesilmek.' > *Tat. bökél-* '1.Bükülmek, eğilmek. 2.Boyun eğmek.'
- *DLT çöm-* 'Dalmak, çimmek.' > *Tat. çum-* '1.Suya dalmak, gömülmek, batmak. 2.Yumuşak bir şey içine batıp kaybolmak. 3.Çok derin duygulara dalmak.'
- *DLT em-* 'Emmek.' > *Tat. im-* '1.Emmek, süt emmek. 2.Sömürmek, istismar etmek.'
- *DLT eri-* 'Erimek.' > *Tat. éré-* '1.Erimek. 2.Yavaşça yok olmak. 3.Keyiflenmek, rahatlamak.'
- *DLT erit-* 'Eritmek.' > *Tat. éré-* '1.Eritmek. 2.Birisinin öfkesini geçirmek.'
- *DLT erü-* 'Erimek.' > *Tat. éré-* '1.Erimek. 2.Yavaşça yok olmak. 3.Keyiflenmek, rahatlamak.'
- *DLT erüt-* 'Eritmek.' > *Tat. éré-* '1.Eritmek. 2.Birisinin öfkesini geçirmek.'
- *DLT esirge-* 'Acımak, eseflenmek.' > *Tat. isérge-* '1.Saklamak, kanatları altına almak.'
- *DLT kabar-* 'Kabarmak.' > *Tat. kabar-* '1.Kabarmak, şişmek. 2.Deride bir kabarcık meydana gelmek. 3.Şişinip böbürlenmek. 4.Artmak, genişlemek, büyümek. 5.Kızmak, öfkelenmek.'

- *DLT kanatlan-* 'Binek sahibi olmak; uçmak, kanatlanmak, kanadı çıkmak, bitmek.' > *Tat. kanatlan-* '1.Kanatlanmak, kanadı çıkmak, uçmaya başlamak. 2.Heyecanlanmak, şevklenmek.'
- *DLT karışla-* 'Karışlamak.' > *Tat. karışla-* '1.Karışlamak. 2.Dövmek, vurmak.'
- *DLT kaşı-* 'Kaşımak.' > *Tat. kaşı-* '1.Kaşımak. 2.Kamçılama, dövmek.'
- *DLT kişne-* 'Kişnemek.' > *Tat. kéşne-* '1.Kişnemek, ses çıkarmak. 2.Katılarak gülmek.'
- *DLT kondur-* 'Kondurmak, üzerine koymak.' > *Tat. kundır-* '1.Kondurmak, gece için konuk etmek. 2.Aniden sertçe vurmak.'
- *DLT kurga-* 'Kurumak.' > *Tat. qori-* '1.Kurumak. 2.Solmak. 3.Zayıflamak, sararıp solmak. 4.Ağrımak. 5.Hareketsiz kalmak. 6.Ölüp gitmek, yok olmak.'
- *DLT kuru-* 'Kurumak.' > *Tat. qori-* '1.Kurumak. 2.Solmak. 3.Zayıflamak, sararıp solmak. 4.Ağrımak. 5.Hareketsiz kalmak. 6.Ölüp gitmek, yok olmak.'
- *DLT kuru-* 'Kurumak.' > *Tat. qori-* '1.Kurumak. 2.Solmak. 3.Zayıflamak, sararıp solmak. 4.Ağrımak. 5.Hareketsiz kalmak. 6.Ölüp gitmek, yok olmak.'
- *DLT kuzı-* 'Kurumak.' > *Tat. qori-* '1.Kurumak. 2.Solmak. 3.Zayıflamak, sararıp solmak. 4.Ağrımak. 5.Hareketsiz kalmak. 6.Ölüp gitmek, yok olmak.'
- *DLT toñ-* 'Soğuktan donmak.' > *Tat. tuñ-* '1.Donmak, don tutmak, buzlanmak. 2.Hissizleşmek. 3.Donuklaşmak, durağanlaşmak.'
- *DLT yumşa-* 'Yumuşamak.' > *Tat. yomşa-* '1.Yumuşamak. 2.İnatçılığı bitmek, ısrarından vazgeçmek. 3.Hafiflemek. 4.Azalmak. 5.Yorulmak, halsiz kalmak. 6.Hava yumuşamak.'

2.3.2.2.2.6. Argo

Argo, bilindiği gibi deyim aktarmalarına çok yer veren, bunun dışında kelimelere yan anlamlar yükleyerek kullanılan bir dildir. Argoda kullanılan, yerleşmiş deyim aktarmaları, birçok kelimeyi anlamlı duruma getirmiştir.²⁹¹ Argo dışında kelimelerin anlamı, anlam boşalması, abartma, meslek dili ve vurgu gibi yollarla da değişebilir.²⁹²

²⁹¹ Doğan Aksan, *age.*, s.113

²⁹² Hülya Aslan Erol, *age.*, s.82

2.3.2.2.2.6.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Argolaşan Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde sadece 1 adet fiil kökenli kelimenin fonetik şeklini koruyup argolaştığı görülmüştür.

2.3.2.2.2.6.1.1. Fiiller

- *DLT sat-* 'Satmak.' > *Tat. sat-* '1.Satmak, ihanet etmek, ihbar etmek, jurnallemek. 2.Gösteriş yapmak, caka satmak, sergilemek. 3.Bir yalanı veya dedikoduyu yaymak.'

2.3.2.2.2.6.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Argolaşan Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 11'i isimlerde, 5'i fiillerde olmak üzere 16 tanesinin fonetik değişikliğe uğrayıp argolaştığı görülmüştür.

2.3.2.2.2.6.2.1. İsimler

- *DLT karsak* 'Derisinden güzel kürk yapılan bir hayvan, bozkır tilkisi.' > *Tat. karsak* '1.Kısa boylu, cüce. 2.Tilkilerin bozkırda yaşayan bir türü.'
- *DLT kazñuk* 'Kazık.' > *Tat. kazık* '1.Kazık. 2.Bir sıralamada veya karnede en kötü not.'
- *DLT kazuk* 'Kazılmış.' > *Tat. kazık* '1.Kazık. 2.Bir sıralamada veya karnede en kötü not.'
- *DLT kazuñuk* 'Kazık.' > *Tat. kazık* '1.Kazık. 2.Bir sıralamada veya karnede en kötü not.'
- *DLT kudruk* 'Kuyruk; göt, kıç.' > *Tat. koyruk* '1.Kuyruk. 2.İki yüzlü, mürai.'
- *DLT kudhruk* 'Kuyruk; göt, kıç.' > *Tat. koyruk* '1.Kuyruk. 2.İki yüzlü, mürai.'
- *DLT kuzgun* 'Kuzgun.' > *Tat. kozgın* '1.Kuzgun. 2.Birisinin gücünü, malını dolandırarak geçinen kişi. 3.Düşman uçakları hakkında mecaz.'
- *DLT otuñ* 'Odun.' > *Tat. utın* '1.Odun. 2.Odunluk. 3.Aptal, ahmak.'
- *DLT urug* 'Tane, tohum, evin.' > *Tat. orlık* 'Hububat tanesi, tohum, döl, nesil.'

- *DLT uruğ* 'Tane, tohum, evin.' > *Tat. orlık* 'Hububat tanesi, tohum, döl, nesil.'
- *DLT utun* 'Değersiz, alçak, küstah.' > *Tat. utın* '1.Odun, odunluk. 2.Aptal, ahmak.'

2.3.2.2.2.6.2.2. Fiiller

- *DLT karışla-* 'Karışlamak.' > *Tat. karışla-* '1.Karışlamak. 2.Dövmek, vurmak.'
- *DLT kaşı-* 'Kaşımak.' > *Tat. kaşı-* '1.Kaşımak. 2.Kamçılılamak, dövmek.'
- *DLT kondur-* 'Kondurmak, üzerine koymak.' > *Tat. kundır-* '1.Kondurmak, gece için konuk etmek. 2.Aniden sertçe vurmak.'
- *DLT uç-* 'Uçmak.' > *Tat. oç-* '1.Uçmak, boşlukta yüzmek, havada gitmek. 2.Buharlaşıp uçmak. 3.Yok olmak, çabuk hareket etmek.'
- *DLT ulı-* 'Ulumak.' > *Tat. ula-* 'Ulumak, bağırarak, kötü sesle şarkı söylemek.'

2.3.2.2.2.7. Başka Anlama Geçiş

Bir kelimenin eskisinden farklı, yeni bir kavramı yansıtması, başka anlama geçiş/anlam kayması olayını ifade eder.²⁹³

Bu türde, bir göstergenin bazen başlangıçtaki anlamından tamamen uzaklaşarak farklı bir anlamı yansıtır duruma geldiği görülür. Başka anlama geçiş ise ad aktarması, deyim aktarması, komşuluk vb. yollarla gerçekleşir.²⁹⁴

2.3.2.2.2.7.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Başka Anlama Geçen Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 65'si isimlerde, 43'ü fiillerde olmak üzere 108 tanesinin fonetik şeklini koruyup başka anlama geçtiği görülmüştür.

²⁹³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, (TDK Yay., Ankara 1990), s.216

²⁹⁴ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, (A.Ü DTCF Yay., Ankara 1978), s.167; Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, (Engin Yay., Ankara 2009), s.89

2.3.2.2.7.1.1. İsimler

- *DLT al* 'Hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eğer örtüsü yapılan turuncu ipek kumaş.' > *Tat. al* '1.Gözünle baktığın taraf. 2.İnsan vücudunda ve onun kıyafetindeki yüz, göğüs tarafı. 3.Tarla işlerinde bir kişinin işleyeceği kısım, bölüm. 4.Oturulan yer. 5.Art arta tertipli şekilde dizilen saflar. 6.İşin önüne veya bir tarafına yönelmeyi bildirmek için kullanılır.'
- *DLT alım* 'Alacak; borç.' > *Tat. alım* '1.Alım, kabul. 2.Tarz, usul. 3.Yayımla, kapsama. 4.Mesafe. 5.Davranış, hareket tarzı.'
- *DLT alın* 'Alın, cephe; dağın ön cephesi.' > *Tat. alın* 'Tarla işlerinde, işlenecek tarlanın bir başından öbür başına bir kişinin alması gereken hisse, alan.'
- *DLT apa* 'Ana.' > *Tat. apa* '1.Abla. 2.Yaşça büyük kadın.'
- *DLT ar* 'Kestane rengi, kumral, konur al.' > *Tat. ar* '1.Udmurt. 2.Şu, karşıdaki, öteki. 3.100 KB. metreye denk yer.'
- *DLT arış* 'Eriş, dokumanın tezgaha sarılmış olan ve uzunluğuna dikine bulunan telleri.' > *Tat. arış* 'Çavdar.'
- *DLT arzu* 'Çakal.' > *Tat. arzu* 'Arzu, ilgi.'
- *DLT ast* 'Sokak.' > *Tat. ast* 'Alt, aşağı.'
- *DLT av* 'Emir verenin emrini tanımamayı bildirir bir edat.' > *Tat. av* 'Birbirini izlediğinde çıkarılan ses, hıçkırık.'
- *DLT ay* 'Hitap edatı.' > *Tat. ay* '1.Acı veya sızlanma. 2.Pişman olma, tereddüt. 3.Şaşırma. 4.Gurur ve övünç duygularını bildiren söz.'
- *DLT aya* 'Avuç içi, aya.' > *Tat. aya* 'Keçe pamuğunu arındıran tarak.'
- *DLT bar* 'Büyük.' > *Tat. bar* '1.Varlık, zenginlik. 2.Bütün, hepsi.3.Masa önünde hizmet gösterilen küçük restoran, bar.'
- *DLT basa* 'Sonra.' > *Tat. basa* 'Beyaz başlı, zayıf gövdeli kendir bitkisi.'
- *DLT batman* 'Batman.' > *Tat. batman* '1.Yüksek ve dar şekildeki kova. 2.Yaklaşık olarak altmış beş kilo ağırlığında bir ölçü.'
- *DLT baz* 'Yat, yabancı, garip.' > *Tat. baz* '1.Kazılmış büyük çukur. 2.Taban döşemesi altındaki büyük çukur, ambar. 3.Yeraltı zindanı. 4.Tuzak çukuru.'
- *DLT beyrem* 'Bayram, sevinç ve eğlence günü.' > *Tat. beyrem* 'Tören, kutlama meclisi.'

- *DLT bor* 'Şarap, süci.' > *Tat. bor* '1.Çoğu minerali yapısında bulunduran element. 2.Diş onarma, yapma işinde kullanılan çelik matkap, kaşağı.'
- *DLT burt* 'Kabus, karabasan.' > *Tat. burt* 'Soğuktan, yağmurdan saklamak için saman gibi şeylerle kapatıp, uzunca yapılan patates, sebze yığını.'
- *DLT bük* 'Bük, sık ağaçlık.' > *Tat. bük* 'Sık, düz kabuklu, yapraklı iri ağaç.'
- *DLT büken* 'Karpuz; Hint kavunu.' > *Tat. büken* 'Kalın ağaçtan ve kütükten kesilmiş uç, kütük başı; böyle ağaçlardan doğrayıp alınan bir kesik.'
- *DLT çalış* 'Çelme, güreş.' > *Tat. çalış* '1.Normal olmayan eğri, yamuk. 2.Eğri ayaklı.'
- *DLT çalma* 'Kerme, kemre, koyun ağıllarında veya deve ahırlarında toplanıp, kurutularak kışın yakmak için kesilen kesek; kuru tezek.' > *Tat. çalma* 'Erkeklerde dini kıyafetin bir parçası olarak takılan başlık, sarık.'
- *DLT çart* 'Parça.' > *Tat. çart* 'Ağaç parçalandığında yada yarıldığında meydana gelen sesi bildirir.'
- *DLT çat* 'Kuyu.' > *Tat. çat* '1.Kesişme noktası. 2.Yol kavşağı. 3.Herhangi bir şeyin yan tarafı.'
- *DLT çir* 'Yağ.' > *Tat. çir* '1.Hastalık, vücutta meydana gelen bir maraz. 2.Kötü hareket, insandaki çirkin bir özellik.'
- *DLT çit* 'Kamıştan veya dikenden yapılmış duvar veya hüğ, çardak.' > *Tat. çit* '1.Kenar, kıyı. 2.Kenar çizgisi. 3.Yan taraf.'
- *DLT çupan* 'Köy büyüğünün –muhtarının- yamağı, gizir.' > *Tat. çupan* 'Çoban.'
- *DLT çü* 'Emirde -olumlu ve olumsuz- pekitme bildiren bir edat.' > *Tat. çü* 'Bir seslenme edat ('Dinle, dikkat et' anlamında kullanılır).'
- *DLT dik* 'Dik.' > *Tat. dik(tik)* '1.Hareketsiz, 2.Değişmeksizin. 3.Bir şekilde. 4.Boş, işlemeksizin.'
- *DLT eteç* 'Çocukların ceviz oynadığı çukur.' > *Tat. eteç* '1.Horoz. 2.Yok yere kavga çıkarıcı kişi.'
- *DLT im* 'Parola, orduda başbuğün askerler arasına silah veya kuş adlarından birini belge olarak koyduğu kelimeler.' > *Tat. im* '1.İlaç, deva, şifa. 2.Gerekli, zaruri.'
- *DLT kes* 'Parça.' > *Tat. kes* 'Toprağın üst tabakası.'
- *DLT key* 'Pek, gayet, sağlam.' > *Tat. key* '1.Kötü, zayıf. 2.Berbat.'

- **DLT körpe** 'Körpe, mevsimi geçtikten sonra çıkan şey; zamanından sonra doğan yeni hayvan.' > **Tat. körpe** '1.Kuzu. 2.Pamuk, yün karıştırılarak doldurulan minder, döşek. 3.Kepek, kalbur kalıntısı, çalkantı.'
- **DLT küp** 'Küp.' > **Tat. küp** '1.Çok, fazla, sayısı veya miktarı yüksek. 2.Uzun müddet.'
- **DLT la** 'İşin tahakkukunu ve bitmesini gösterip fiiller sonuna gelen bir edat.' > **Tat. la** '1.Elbette, tabii ki. 2.Şart veya emir şekilleri yanında gelip ifadeyi güçlendiren söz (Aman ha). 3.Şüphne anlamını güçlendiren söz (Yoksa).'
- **DLT mük** 'Bükük.' > **Tat. mük** 'Yosun.'
- **DLT sal** 'Kaplardaki sır.' > **Tat. sal** 'Sal.'
- **DLT sart** 'Tacir, tecimen, satıcı.' > **Tat. sart** 'Özbekistan'da ilk zamanlarda yaşayan Özbek.'
- **DLT say** 'Kara taşlık yer.' > **Tat. say** 'Sığ, derinliği olmayan.'
- **DLT sın** 'Boy, bos.' > **Tat. sın** '1.Heykel, yontu. 2.İnsan gövdesi. 3.Put.'
- **DLT sınıar** 'Bir şeyin tarafı, yanı.' > **Tat. sınıar** '1.Çift olan şeylerin birisi, tek. 2.Sadece birisi. 3.Biricik, yegâne. 4.Gibi, benzer, eş.'
- **DLT sır** 'Kendisiyle Çin kâseleri cilâlanıp üzerine nakış yapılan macun, sır.' > **Tat. sır(ı)** '1.Bir şeyin üstüne konan çizgi, iz, çıkıntı veya çentik. 2.Resimde veya yazıda süslü çizgi.'
- **DLT şat** 'Cüret, cesaret.' > **Tat. şat** 'Memnun, sevinçli, mutlu, mesut, hoşnut.'
- **DLT şep** 'İvmeyi, aceleyi anlatan bir edat.' > **Tat. şep** '1.Güzel. 2.Güçlü, etkili. 3.Çabuk.'
- **DLT tam** 'Duvar, dam, kale.' > **Tat. tam** 'Balçık, taş ya da kerpiçten yapılan mezar üstü yapısı.'
- **DLT tañ** 'Şaşacak, şaşılacak nesne, danılacak şey, acayip şey.' > **Tat. tañ(ı)** '1.Değerli, gerekli. 2.Olağanüstü güzel.'
- **DLT tap** 'Yaralama veya dövme izleri.' > **Tat. tap(ı)** '1.Leke, benek. 2.Eşitsizlik, eksiklik. 3.Günah. 4.Hata.'
- **DLT tarhan** 'İslamlıktan önce verilmiş olan bir addır, "bey" demektir.' > **Tat. tarhan** 1.Altın Ordu döneminde Han'a bağlı olan fakat vergi(yasak) ödemeyen vassal. 2.Toplu oyunlardaki yönetici, ebe. 3.Çarlık döneminde XIX. Yüzyıla kadar Tatar-Başkurt beylerine, mirzalara verilen unvan.

4.XVIII-XIX. yüzyıllarda Başkurlarda kendi toprakları olan ve resmen vergi vermeyen köylü.

- *DLT tıl* 'Durumunu öğrenmek için düşmandan yakalanan tutsak; çasıt, casus.' > *Tat. tıl* '1.Cephe gerisi. 2.Cephe gerisinde çalışan. 3.Askeri birimlerin arkasında kalan yer. 4.Hareketli askeri birliklerin lojistik destek gurupları.'
- *DLT tın* 'Dinmiş; haylaz, işsiz; tembelleşmiş, harınlaşmış.' > *Tat. tın(ı)* '1.Sessiz, gürültüsüz. 2.Sessizce. 3.Sessizlik. 4.Hareketsiz. 5.Rüzgârsız, durgun. 6.Ortaya çıkarmadan, gizlice. 7.Tenha. 8.Az sesli. 9.Kültür merkezinden uzak. 10.Sakin.'
- *DLT tiñ* 'Dik.' > *Tat. tiñ* 'Denk, eşit, akran.'
- *DLT tut* 'Kılıç ve benzeri şeylerin üzerine çöken pas.' > *Tat. tut* '1.Genellikle yazın yüzde çıkan kara veya sarı leke, çil. 2.Ekin yapraklarındaki kırmızı sarı arası leke. 3.Pas. 4.Keder.'
- *DLT tuy* 'Halk.' > *Tat. tuy* 'Düğün.'
- *DLT tuz* 'Güzellik.' > *Tat. tuz* 'Akağaç kabuğu, kabuk, zar.'
- *DLT tülek(g)* 'Dört ayaklı hayvanların tüylerini atıp döktükleri sıra, koyun kırkımı.' > *Tat. tülek* 'Ceza.'
- *DLT urt* 'İğne deliği, iğne yurdu.' > *Tat. urt* 'Avurt, diş eti.'
- *DLT va* "'vay" anlamına söz söyleyen veya emreden kimsenin emrini inkâr yerine bir söz.' > *Tat. va(vay)* 'Vah, ah, yazık.'
- *DLT yalt* 'Yalçın, sert.' > *Tat. yalt* 'Birden alevlenmeyi ve ışık saçmayı ifade eder.'
- *DLT yar* 'Yar, suların açtığı uçurum.' > *Tat. yar* 'Su kıyısı, sahil, kenar.'
- *DLT yarma* 'Uzunlamasına yarılan herhangi bir şey.' > *Tat. yarma* 'Yarma, bulgur.'
- *DLT yem* 'Baharat.' > *Tat. yem* 'Güzellik, güzel his, tat, kâm, yaşama sevinci.'
- *DLT yog* 'Matem, yas, ölü gömülmesinden sonra üç veya yedi güne kadar verilen yemek.' > *Tat. yog* 'Eski Hintlerde meydana gelen, çeşitli faaliyetlerle yapılan dini tören.'
- *DLT yök* 'Kuş tüyü, kuş yelegeği, ok yelegeği.' > *Tat. yök* '1.Yük, ağırlık. 2.Taşıma. 3.İş, hizmet, vazife. 4.Zorluk. 5.Anne karnındaki çocuk.'

- *DLT yul* 'Kaynak, çay, pınar, su pınarı, kaynağı, gözü.' > *Tat. yul* '1.Yol. 2.Yoldaki hareketten kalan iz. 3.Çizgi. 4.Yolculuk, sefer. 5.Kez, kere, defa. 6.İş, meşgale. 7.Yöntem, metot. 8.Usul, hareket tarzı.'

2.3.2.2.7.1.2. Fiiller

- *DLT alın-* 'Alınmak; kendi başına alacağını almak.' > *Tat. alın-* '1.Çıkarılmak. 2.İşe alınmak. 3.Tutuklanmak. 4.Orduya alınmak. 5.Razı olmak.'
- *DLT arın-* 'Temizlenmek istemek ve yunmak; iyileşmek; ot tutunmak.' > *Tat. arın-* '1.Kurtulmak, serbest kalmak. 2.Temizlenmek, arınmak.'
- *DLT açın-* 'Doyumluk ve yem vermek, açınmak; açılmak; açar gibi görünmek.' > *Tat. açın-* 'Gamlanmak, kederlenmek.'
- *DLT arı-* 'Temizlemek, temiz olmak.' > *Tat. arı-* 'Yorulmak, halsizleşmek, takatsiz kalmak.'
- *DLT arıt-* 'Temizlemek.' > *Tat. arıt-* 'Yormak, halsiz bırakmak.'
- *DLT aşla-* 'Kap kenetlemek.' > *Tat. aşla-* 'Toprağa aşlama(bitki yetiştirmek ve ekinin mahsulünü kaldırmak amacıyla toprağa karıştırılan madde) yerleştirmek.'
- *DLT atın-* 'Bir tarafa atılmak, yuvarlanmak; atar gibi görünmek.' > *Tat. atın-* 'Sallanmak.'
- *DLT ayala-* 'El ayalarını birbirine vurmak.' > *Tat. ayala-* 'Keçe pamuğunu sert sert kıllarından tarayıp arındırmak.'
- *DLT balala-* 'Kuş yavrulamak.' > *Tat. balala-* '1.Çocuk doğurmak. 2.Çoğalmak, artmak. 3.Uzun süre boyunca bir işle uğraşmak.'
- *DLT başakla-* 'Başak, demir uç takmak.' > *Tat. başakla-* 'Başakları kesip yığmak.'
- *DLT başaklan-* 'Ok temrenlemek, oka temren takılmak.' > *Tat. başaklan-* 'Baş çıkarmak, başaklanmak.'
- *DLT çal-* 'Yere çalmak, vurmak, yenmek; söz kulağa çalmak.' > *Tat. çal-* 'Boğazını kesmek, boğazlamak, kurban kesmek.'
- *DLT çalın-* 'Kendini yere atmak, çalmak; kulağına söz erişmek; arıklanmak, zayıflamak.' > *Tat. çalın-* 'Bir şeye tutulmak, tutulup çekilmek, sarılmak.'

- **DLT çalış-** 'Bir şeyin çatlakları, ekleri, araları açılmak; güreşmek.' > *Tat. çalış-* 'Beraberce hayvan kesmek. 2.Çalışmak, çabalamak.'
- **DLT çap-** 'Yüzmek; arı çamurla sıvamak; vurmak.' > *Tat. çap-* '1.Pek hızlı, pek çabuk gitmek, (atlar için) hızlı koşmak. 2.Koşarak yarışmak. 3.Vurmak. 4.Bir işin peşini bırakmamak. 5.Bir kadını takip etmek.'
- **DLT çınla-** 'Tahkik etmek, gerçekliğini araştırmak.' > *Tat. çınla-* 'Ciddiye almak, oyun oynamadan ciddi davranmak.'
- **DLT erlen-** 'Kadın evlenmek, er sahibi olmak.' > *Tat. erlen-* 'Terbiyeli, arlı davranmak.'
- **DLT imle-** 'İşmar etmek; işaret etmek, göstertmek.' > *Tat. imle-* '1.Çeşitli sözlerle efsunlamak ve sihirli malzemelerle büyü yapmak. 2.Büyü ile tedavi etmek.'
- **DLT imlet-** 'İşaret ettirmek.' > *Tat. imlet-* '1.Çeşitli sözlerle efsunlamak ve sihirli malzemelerle büyü yapmak. 2.Büyü ile tedavi etmek.'
- **DLT irtel-** 'Aranmak, araştırılmak; istenmek.' > *Tat. irtel-* 'Erkenden silkinip kalkmak.'
- **DLT sar-** 'Bir şeyi süzmek ve ayırmak; olgun hale gelmek.' > *Tat. sar-(ı)* '1.Sarmak, dolamak. 2.Bir yeri sarmak, işgal etmek, üşüşmek. 3.Sarmalaşmak, kaplamak.'
- **DLT sırla-** 'Sırlamak, sır vurmak.' > *Tat. sırla-* '1.Çizmek, çizgiler veya işaretler koymak. 2.Süslemek.'
- **DLT tanış-** 'Birbirine karşı borçlarını inkâr etmek.' > *Tat. tanış-* '1.Tanışmak, tanımak. 2.Bilgi sahibi olmak.'
- **DLT tañla-** 'Danlamak, taaccüp etmek.' > *Tat. tañla-* 'Seçmek.'
- **DLT tapla-** 'Kabul etmek, razı olmak.' > *Tat. tapla-* 'Lekelemek, kirletmek.'
- **DLT taral-** 'Taranmak.' > *Tat. taral-* '1.Etrafa saçılmak, yayılmak. 2.Parçalanmak. 3.Yayımlamak. 4.Hafızasını kaybetmek. 5.Unutulmak.'
- **DLT tarı-** '-ekin- ekmek.' > *Tat. tarı-* 'Kötü bir şeye tesadüf etmek, çatmak, belaya uğramak.'
- **DLT tar-** 'Dağıtmak, yaymak, ayırmak.' > *Tat. tar-* 'Ekin taramak, yaymak.'
- **DLT tartın-** 'Özlemek; acınmak; götürür görünmek.' > *Tat. tartın-* '1.Kendi üstünü başını çekiştirmek. 2.Utanmak, çekinmek. 3.Vazgeçmek, el çekmek. 4.Üstünü başını çekiştirmek.'

- *DLT taşla-* 'Taşlamak; gurbete gitmek, dışarılıklı olmak.' > *Tat. taşla-* '1.Yukarıdan atmak. 2.Bırakmak, terk etmek, fırlatıp atmak. 3.Aşk, sevgi ilişkilerini bitirmek. 4.Bir işi meşgaleyi durdurmak, bitirmek. 5.Uzağa göndermek. 6.Belli bir yöne göndermek.'
- *DLT tazar-* 'Kelleşmek.' > *Tat. tazar-* '1.Gürleşmek, güçlenmek, şişmanlamak. 2.İyileşmek.'
- *DLT tırmaş-* 'Tırmaşmak, kaşınmak.' > *Tat. tırmaş-* 'Sivri veya sert bir şeyle iz bırakmak, tırnaklamak.'
- *DLT u-* 'Kudreti olmak, gücü yetmek.' > *Tat. u-* 'Korkutmak, tehdit etmek.'
- *DLT uv-* 'Ufalamak.' > *Tat. uv-* '1.Ovmak, masaj yapmak. 2.Parçalayıp ezmek.'
- *DLT yan-* 'Dönmek, döndürmek; korkutmak, tehdit etmek; kusmak; yanrnak.' > *Tat. yan-* '1.Yanmak, tutuşmak. 2.Ateşi çıkmak, ateşi yükselmek. 3.Sevmek.'
- *DLT yarsı-* 'Murdar bulmak ve iğrenmek.' > *Tat. yarsı-* '1.Kızmak, öfkeden kudurmak. 2.Coşmak, heyecanlanmak. 3.Çileden çıkmak, sızlanmak.'
- *DLT yarsıt-* 'Tiksindirmek.' > *Tat. yarsıt-* '1.Kızdırmak, üzme. 2.Heycanlandırmak, telaşlandırmak. 3.Rahatsız etmek.'
- *DLT yatla-* 'Yada taşı ile afsun yapmak; yabancı saymak.' > *Tat. yatla-* 'Bir şeyi ezberlemek, iyi bilmek.'
- *DLT yazın-* 'Kendi kendine çözmek, çözünmek, çözülmek.' > *Tat. yazın-* 'Yazma işiyle meşgul olmak.'
- *DLT yazış-* '-çözmekte ve yaydan kirişi çıkarmakta- yardım ve yarış etmek.' > *Tat. yazış-* 'Birbirine mektup yazıp haberleşmek.'
- *DLT yılış-* 'İlişmak, ılıklaşmak.' > *Tat. yılış-* '1.Birisine veya bir şeye doğru yavaşça hareket etmek, ona yönelerek yakınlaşmak. 2.Yakınına yerleşmek. 3.Yakınlık göstermek, iyi muamele etmek. 4.Pusuya atmak.'
- *DLT yır-* 'Yirmek.' > *Tat. yır-* 'Su taşkıını ile savunma hattını yıkmak, suya yol açmak.'
- *DLT yol-* 'Yolmak, yolmak için kaynar suya bırakmak; kurtarmak, bırakmak, salıvermek; istinsah etmek.' > *Tat. yol-* '1.Kurtarmak, kurtarıp muhafaza etmek. 2.Bitirmek, ortadan kaldırmak. 3.Gizlemek, doğrusunu söyleyememek.'

2.3.2.2.7.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Başka Anlama Geçen Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 179'u isimlerde, 168'i fiillerde olmak üzere 347 tanesinin fonetik değişikliğe uğradığı ve anlamının değiştiği görülmüştür.

2.3.2.2.7.2.1. İsimler

- *DLT adhaş* 'Arkadaş, dost.' > *Tat. adaş* 'Adaş.'
- *DLT adhrım* 'Eğerin altına iki yana konan keçe, teyelti.' > *Tat. ayırım* '1.Ayrı, tek başına, başlı başına, münferit. 2.Yalnız. 3.Mahsus, özellikle. 4.Bambaşka. 5.Bazı.'
- *DLT adhrış* 'Ayrılış; ikiye ayrılan yolun başı.' > *Tat. ayırış* 'Sürü.'
- *DLT agım* 'Çıkım, yükselim.' > *Tat. ağım* '1.Akış. 2.Deniz ve okyanus içindeki akıntı. 3.Hava akımı. 4.Gidiş, akış, seyir. 5.Yaşayış ve düşünce yönü. 6.Edebi veya siyasi akım.'
- *DLT ağış* 'Yükseliş, çıkış.' > *Tat. ağış* '1.Akma, akış. 2.Durmaksızın hareket etme.'
- *DLT akın* 'Sel, akıntı.' > *Tat. akın* 'Kazak ve Kırgızlarda ozan, aşık, halk şairi.'
- *DLT alpagut* 'Tek başına düşmana saldıran, hiçbir yandan yakalanmayan yiğit.' > *Tat. alpavıt* 'Asilzade, bey.'
- *DLT azak* 'Ayak.' > *Tat. azaq* 'Bir bütünün en son parçası, bitmeden önceki son kısmı.'
- *DLT badhram* 'Bayram, sevinç ve eğlence günü.' > *Tat. beyrem* 'Tören, kutlama meclisi.'
- *DLT bagırsuk* 'Bağırsak.' > *Tat. bavırsaq* 'Hamurun ufak ufak doğranması ve yağda pişirilmesiyle yapılan bir yiyecek.'
- *DLT bağış* 'Parmakların ve başka uzuvların ek yerleri; kamış ve benzerlerinin boğumları.' > *Tat. bağış* 'Bakış, göz bakışı.'
- *DLT bagna* 'Merdiven basamağı.' > *Tat. bağana* '1.Dik vaziyette yere çakılan ağaç direk. 2.Kapı pervazı. 3.Uzun boylu kimse.'

- *DLT baldır* 'İlk çağında işlenen iş.' > *Tat. baltır* 'Ayağın topuktan dize kadar olan kısmı.'
- *DLT barak* 'Çok tüylü köpek.' > *Tat. barak* 'Çok kaba şekilde inşa edilen ve temelde, vakitlice faydalanması hesaplanan büyük bölmeli durak yurt, baraka.'
- *DLT basığ* 'Gece baskını yapılacak olan ve ansızın düşmanın yakalanacağı yer.' > *Tat. basık* 'Geniş ve yayvan, basık.'
- *DLT basu* 'Demir tokmak.' > *Tat. basuv* 'Tarla.'
- *DLT başak* 'Okun veya mızrağın ucuna geçirilen demir, temren; ok temreni, ok başağı.' > *Tat. başak* '1.Dar yapraklı bitkilerin gövdesinin ucunda uzunca olup dizilen tanelerin bulunduğu kısım, başak. 2.Saman ve un kaynatmasıyla yapılan yal, hayvan aşı.'
- *DLT batığ* 'Batak; ırmak ve ırmağa benzer şeylerin derin olan yerleri.' > *Tat. batık* 'İçbükey, obruk.'
- *DLT batrak* 'Ucuna bir ipek parçası takılan mızrak.' > *Tat. batrak* 'Irgat, gündelik işçi.'
- *DLT baybayuk* 'Kelebek kuşu.' > *Tat. baybak* '1.Köstebeğin büyük türü. 2.Bozkırda yaşayan kemirgen canlı.'
- *DLT bedhrem* 'Bayram, sevinç ve eğlence günü.' > *Tat. beyrem* 'Tören, kutlama meclisi.'
- *DLT beg* 'Bey, koca, evli erkek.' > *Tat. bey* 'Müslüman dininde olan feodal Kafkas halklarında: bölgeleri veya şehirleri idare eden, yöneten kişi.'
- *DLT bek* 'Muhkem, kavi, pek, sağlam, sıkı.' > *Tat. bik* '1.Pek fazla. 2.Tabii ki, elbette, şüphesiz. 3.Mutlaka. 4.Kilit. 5.Anahtar. 6.Zindan.'
- *DLT agıl* 'Ağıl, koyun yatağı; koyun pisliği.' > *Tat. avıl* '1.Köy, oba. 2.Köylüler, köy halkı.'
- *DLT berge* 'Kamçı.' > *Tat. birge* 'Bir şeyin söylenmesine daha yakın tarafı.'
- *DLT berk* 'Muhafaza edilmiş, tahkim edilmiş, sağlam.' > *Tat. bik* '1.Kilit. 2.Anahtar. 3.Zindan.'
- *DLT bész* 'Bez, etle deri arasında bulunan bez.' > *Tat. bez* 'Sık iplik, pamuk dokuma.'
- *DLT bezgek* 'Titreme, titretici sıtma.' > *Tat. bizgek* 'Dondurup titreten güçlü ağrı.'

- *DLT birtem* 'Uzun müddet.' > *Tat. bérdem* '1.Hep beraber, el birliğiyle, birlikte. 2.Birlik, birleşik, mutabık.'
- *DLT bitse* 'Tecimeni evinde konuklatıp onun mallarını satıveren ve koyunlarını toplayan ve tecimen giderken yirmi koyunda bir alan şahıs.' > *Tat. biste* '1.11-18. asırlarda devlet veya şahsın arazisine kurulan ve köylülerin, çiftçilerin yaşadığı küçük şehircik. 2.Bir şehrin ayrılmış bölgeleri, semt.'
- *DLT buluş* 'Kişinin yaptığı bir işten elde ettiği kazancı, kâr.' > *Tat. buluş* 'Yardım, destek.'
- *DLT burçak* 'Burçak.' > *Tat. borçaq* 'Bezelye.'
- *DLT büğü* 'Akıllı.' > *Tat. büki* 'Çocukları korkutmak için söylenen mitik-fantastik zat.'
- *DLT büke* 'Ejderha, büyük yılan.' > *Tat. böke* 'Bazı ağaçların kalın, hafif kabuğu.'
- *DLT bürge* 'Pire.' > *Tat. büré* 'Kurt, canavar.'
- *DLT bürme* 'Don, torba gibi şeylerin ağı.' > *Tat. bürme* 'Elbise veya çantada kıvrılıp dikilmiş yer.'
- *DLT çağır* 'Dar yol, küçük yol, çığır.' > *Tat. çağır* '1.Türlü türlü renkte olan, alaca. 2.Eflatun, mor, kızıl çiçekli bir bitki. 3.Kırmızı şarap.'
- *DLT çak çuk* 'Odun, ceviz, kemik gibi şeylerin kırılmasından çıkan ses.' > *Tat. çak-çok* 'At toynağı taş gibi sert bir yere değdiğinde çıkan ses.'
- *DLT çalkan* 'Yaranın bir yerden başka bir yere yürümesi veya geçmesi.' > *Tat. çalkın* '1.Sırt, arka. 2.Sırtüstü.'
- *DLT çık* 'İnciten ve korkutan kişiye karşı koyamayacak adama söylenen bir korkutma deyiimi.' > *Tat. çık* 'Çiğ, kırağı, şebnem.'
- *DLT çim* 'Ayrık otu.' > *Tat. çém* 'Yemişin, meyvelerin sapı, kökü.'
- *DLT çumguk* 'Ayağı ve başı kızıl, kanadında ak tüy olan karga, ala karga.' > *Tat. çumgaq* 'Dalgıç kuşu.'
- *DLT çumguk* 'Ala karga.' > *Tat. çumgaq* 'Dalgıç kuşu.'
- *DLT çübek* 'Çocuk çükü.' > *Tat. çübék* '1.Kumaş kalıntısı, paçavra. 2.Eskiden sıcak tutmak amacıyla elbise içine konulan kumaş parçası. 3.Kusmuk.'
- *DLT dakı* 'Dahi.' > *Tat. tağı* '1.Tekrar, yine, yeniden. 2.Devam ederek.'

- *DLT ekin* 'Çiftlik, ekin ekilen yer.' > *Tat. igén* '1.Ekin. 2.Ekincilik, çiftçilik.'
- *DLT én* 'Çukur; iniş.' > *Tat. ön* '1.İn, hayvan yuvası. 2.Düşman toprağı.'
- *DLT erk* 'Saltanat, sözü ve buyruğı geçerlik, kudret, iktidar, gücü yeterlik.' > *Tat. irék* '1.Hürriyet, bağımsızlık. 2.Devlet nezdinde şahsa verilen hak. 3.Dilek, istek.'
- *DLT érle* 'Yurtluk, yurt tutulan yer.' > *Tat. erlé* 'Edepli, nazik.'
- *DLT es* 'Fenalık, kötülük, ayıp şey; avret yeri.' > *Tat. is* '1.Koku, pis koku, duman, is. 2.Alamet, iz.'
- *DLT essiz* 'Acınma anlatır; yazık, vah.' > *Tat. isséz* 'Akılsız, keyifsiz.'
- *DLT eşik* 'Eşik.' > *Tat. işék* 'Kapı.'
- *DLT eyle* 'öyle.' > *Tat. elé* '1.Şimdi, şu an, bugün. 2.Şu ana kadar, şimdiye kadar. 3.Daima. 4.Daha, hala, halen. 5.Emir ve istek ifadeleriyle beraber öğüt, rica, istek ve kararlılık anlamları verir. 6.Vakit bildiren kelimelerin yanında sözün anlamını güçlendirir.'
- *DLT gerü* '..... doğru.' > *Tat. kiré* '1.Geri. 2.Ters. 3.Olumsuz, aksi, ters tabiatlı. 4.Karşıt. 5.Yeniden.'
- *DLT gine* 'Küçültme eki.' > *Tat. gına (géne, kına, kéne)* '1.Sadece birisi, teki. 2.Sadece, tek, yalnızca. 3.(Yer için) hemen yanında, bile, tamamen, olduğu gibi. 4.(Sıfatlarda) oldukça. 5.Evvelki iş veya halin üstünden çok vaktin geçtiğini bildirir.'
- *DLT içkü* 'İçki, içilen şey.' > *Tat. éçké* 'Alkolizm, ayyaşlık.'
- *DLT irkin* 'İrkilen, iriken şey.' > *Tat. irkén* '1.Geniş, yayvan. 2.Açıklık, açık hava. 3.Hür, bağımsız. 4.Hürriyet. 5.Tabii şekilde.'
- *DLT iz* 'Yerde ve deride uzunlamasına olan çizik.' > *Tat. éz* '1.İz. 2.Yol. 3.Eser. 4.İpucu.'
- *DLT kabırçak* 'Tabut. -çok kere- ölü tabutu.' > *Tat. kabırçık* '1.Genellikle omurgasız hayvanların kendini korumak için durduğu sert, dış kabuğı.'
- *DLT kadrak* 'Dağ katları ve kıvrımları, yamaç, yan.' > *Tat. kayrak* 'Bileği taşı.'
- *DLT kamçı* 'At, deve ve sığırın erkeklik aygıtı.' > *Tat. kamçı* '1.Kamçı, kırbaç.'

- *DLT karabaş* 'Gerdek gecesi gelinle birlikte gönderilen hizmetçi kadın, sağdıç kadın; köle ve cariyelere verilen adlardandır. "kara baş" anlamındadır.' > *Tat. qarabaş* 'Su kamışı.'
- *DLT karaçı* 'Kapıları dolaşan dilenci.' > *Tat. qaracı* 'Hanlık devrinde devlet teşkilatındaki divan.'
- *DLT karak* 'Göz bebeği, gözün renkli yeri; göz.' > *Tat. qarak* 'Hırsızlık ile uğraşan kişi.'
- *DLT karaklığ* 'Gözlü, gözü olan her hayvan.' > *Tat. qaraklık* 'Hırsızlık.'
- *DLT karakuş* 'Kara kuş, tavşancıl.' > *Tat. qarakoş* 'Kartal, kara kartal.'
- *DLT karamuk* 'Karamuk.' > *Tat. qaramık* 'Kara çiçek hastalığı.'
- *DLT kart* 'Yara.' > *Tat. qart* '1.Kart, koca. 2.Eski. 3.Tecrübeli. 4.İhtiyar. 5.Yaşlı koca.'
- *DLT kas* 'Kabuk, her ağacın kabuğu; sertlik, katılık.' > *Tat. kas* 'Öç, karşı, ayrıca düşman.'
- *DLT kaşak* 'Kındıra otu, halfa.' > *Tat. qaşak* 'Orman kenarı.'
- *DLT kata* 'Kere, defa, kez.' > *Tat. qata* '.... boyunca, ... süresince.'
- *DLT katığlığ* 'Soysuz, katıklı.' > *Tat. qatılık* '1.Katı olma durumu. 2.Kesinlik. 3.Güçlülük.'
- *DLT katır* 'Katır.' > *Tat. qatır* 'Nemli katı toprak.'
- *DLT kayın* 'Kardeş, hısım ve akraba.' > *Tat. qayın* 'Kayın, kayınbirader.'
- *DLT kazgan* 'Sel sularının yardığı yer.' > *Tat. qazan* 'Kazan, tencere.'
- *DLT kéç* 'Geç -vakit-' > *Tat. kiç* '1.Akşam. 2.Akşamleyin.'
- *DLT kéçe* 'Gece.' > *Tat. kiçe* '1.Dün. 2.Akşam.'
- *DLT kekre* 'Develerin yediğı acı bir ot.' > *Tat. kekré* '1.Eğri, yamuk. 2.Yalan. 3.Adaletsiz.'
- *DLT keliş* 'Geliş.' > *Tat. kiléş* 'Dış görünüş, görüntü, hal.'
- *DLT kem* 'Hastalık.' > *Tat. kim* '1.Eksik, yetersiz, az. 2.Bozuk. 3.Kötü. 4.Pek çok şeyden mahrum.'
- *DLT kınır* 'Kızgın, şiddetli.' > *Tat. kınır* 'Çapraz şekilde, eğrice, yanlamasına.'
- *DLT kınır* 'Şaşı, yan bakış.' > *Tat. kınır* 'Çapraz şekilde, eğrice, yanlamasına.'

- *DLT kũru* 'Yan, şaşı.' > *Tat. kũğır* 'Çapraz şekilde, eğrice, yanlamasına.'
- *DLT kır* 'Su bendi, germeç.' > *Tat. kır* '1.Kenar, kıyı, etraf. 2.Yan. 3.Düz çizgi.'
- *DLT kırğuy* 'Atmaca.' > *Tat. kırğıy* '1.Yaban, vahşi. 2.İnsan eli değmemiş. 3.Merhametsiz. 4.Utangaç, çekingen.'
- *DLT kırkuy* 'Atmaca.' > *Tat. kırğıy* '1.Yaban, vahşi. 2.İnsan eli değmemiş. 3.Merhametsiz. 4.Utangaç, çekingen.'
- *DLT kırt* 'Kısa.' > *Tat. kırt* 'Aniden, çok hızlı.'
- *DLT kırtış* 'Yüz rengi; yüz.' > *Tat. kırtış* 'Tahta kesildiğinde kütüğün iki tarafında kalan, kesilmeyen tahta.'
- *DLT -kıya* 'Küçültme edatı.' > *Tat. kına(ğına)* '1.Sadece birisi, teki. 2.Sadece, tek, yalnızca. 3.(Yer için) hemen yanında, bile, tamamen, olduğu gibi. 4.(Sıfatlarda) oldukça. 5.Evvvelki iş veya halin üstünden çok vaktin geçtiğini bildirir.'
- *DLT kıyak* 'Et suyu yağı, tereyağı, kaymak.' > *Tat. kıyak* 'Soğan, sarımsak ve benzerlerinin uzun dar yaprağı.'
- *DLT kıyık* 'Cayma, caymak; eğrilik; eğri olan; sözde durmama; sözde durmayan.' > *Tat. kıyık* '1.Eğri, yamuk. 2.Tabii olmayan.'
- *DLT kırşen* 'Üstübeç; yüze sürülen düzgün.' > *Tat. kërşen* 'Pudra.'
- *DLT koldaş* 'Koldaş, arkadaş.' > *Tat. kũldaş* 'İşte yardımcı, iş arkadaşı.'
- *DLT kor* 'Ziyan.' > *Tat. kıor* '1.Devir, çağ. 2.Meydan.'
- *DLT korum* 'Kaya.' > *Tat. kıorım* '1.Kurum, is. 2.Matbaada kullanılan bir tür mürekkep.'
- *DLT kosık* 'Fındık.' > *Tat. kıosık* '1.Kusuk, kustumuk.'
- *DLT kosuk* 'Fındık.' > *Tat. kıosık* '1.Kusuk, kustumuk.'
- *DLT kotkı* 'Alçak gönüllü, yumuşak huylu, mütevazı.' > *Tat. kıotkı* '1.Tahrik, kışkirtma. 2.İsyen, kargaşa. 3.Vesvese, evham.'
- *DLT kowurmaç* 'Kavrulmuş buğday.' > *Tat. kıuvırmaç* 'Tavada kızartılarak hazırlanan mercimek benzeri kavurma yemek.'
- *DLT köçüt* 'At.' > *Tat. küçét* 'Fide, fidan.'
- *DLT körke* 'Ağaçtan yapılmış tabak.' > *Tat. kürke* '1.Hindi. 2.Kozalak.'
- *DLT köşik* 'Örtü, perde, gölge.' > *Tat. küşék* 'Koltuk.'
- *DLT köwez* 'Kurumlu.' > *Tat. köyez* 'Şık, cakalı.'

- *DLT kuyma* 'Herhangi bir madenden -çekikle dövme ile değil, eritilerek dökme ile- yapılmış havan, çırağman, çekiç gibi aygıtlar. > *Tat. koyma* 'Bahçe vb. için yapılan çit, duvar.'
- *DLT kür* 'Yiğit, sarsılmaz, pek yürekli, kabadayı.' > *Tat. kör* '1.Gür, gürbüz, semiz. 2.Yağlı et. 3.Keyifli, neşeli.'
- *DLT lıkın(likin)* 'ile' anlamına edat.' > *Tat. lekin* 'Lakin, ama, ancak, fakat, gerçi, ne var ki, oysa ki.'
- *DLT mayak* 'Hayvan gübresi -en çok deve için-' > *Tat. mayağ* '1.Deniz feneri. 2.Yolun iki tarafına dikili ağaçlar. 3.Bir şeyin sembolü. 4.Kılavuz. 5.Örnek alınacak kimse.'
- *DLT monçuk* 'Atın boynuna takılan değerli taş, aslan tırnağı, muska gibi şeyler.' > *Tat. muyınçağ* 'Hayvan boyunluğu, boyun kayışı, tasma.'
- *DLT mun* 'Hastalık, ayıp.' > *Tat. moñ* '1.Kaygı. 2.Hasret. 3.Hüzün, keder. 4.Derin his, melankoli. 5.Ezgi, nağme, melodi.'
- *DLT mundın* 'Buradan.' > *Tat. monnan* 'Bu' zamirinin ayrılma hali.'
- *DLT nü* "'ne" anlamına, "ve" yerine bir edat.' > *Tat. nu* '1.Şaşma, razı olmama, inanmama vb. gibi duyguları bildiren söz. 2.Haydi.'
- *DLT oka* 'Kefillik, kefâlet.' > *Tat. uka* 'Parlak ipler ile süslenmiş bez, süslü kurdela, sırma.'
- *DLT oñ* 'Kolay.' > *Tat. uñ(u)* 'Uygun, denk, yararlı.'
- *DLT orunçak* 'Emanet.' > *Tat. urınçık* 'Rahat yer, cennet bucağı.'
- *DLT otaçı* 'Hekim, ilâç yapan.' > *Tat. utavçı* 'Zararlı otları ayıklayan.'
- *DLT otluğ* 'Otlı.' > *Tat. uth* '1.Ateşli, alevli. 2.Heyecanlı, coşkulu. 3.Dehşetli, korkunç.'
- *DLT otruğ* 'Ada.' > *Tat. utraq* 'Yerleşik, oturak.'
- *DLT örkü* 'Örküç, hörküç.' > *Tat. ürgé* 'Tepedeki, yukarıdaki.'
- *DLT örküç* 'Örölmüş saç.' > *Tat. ürgéç* 'Saç örgüsünde kullanılan kurdele veya bant.'
- *DLT ödünç* 'Ödünç.' > *Tat. üténéc* '1.Rica, dilek. 2.Dilekçe, arzuhal.'
- *DLT özek* 'Belin iç yanında bulunan damar.' > *Tat. üzek* '1.Merkez. 2.Orta, iç. 3.Şehir merkezi. 4.Yönetici, baş. 5.Gönül, yürek, can.'
- *DLT özlüğ* 'Yağlı.' > *Tat. üzlé* 'Yapışkan, sıvışkan.'
- *DLT özlük* 'Hususi, hususi at.' > *Tat. üzlék* 'Vasıf, hassa, karakter.'

- *DLT sağlık* 'Dişi koyun; sağmal, sağılan hayvan.' > *Tat. savlık* 'Sağlık, selamet.'
- *DLT sak* 'İşte uyanık ve zeyrek olan.' > *Tat. sağ(ı)* '1.Çok dikkatli davranan kimse. 2.Duyuları çok hassas olan. 3.Pek tasarruflu davranan, müsrif olmayan.'
- *DLT sakız* 'Elbiseye bulaşan meyve suyu veya hurma pekmezi gibi şeyler.' > *Tat. sağız* '1.Sakız, çam sakız. 2.Kulak kiri.'
- *DLT sasık* 'Saksı.' > *Tat. sasık* '1.Tatsız. 2.Kötü kokulu, pis kokan.'
- *DLT sadırgak* 'Çatal tırnaklı olan sđır, geyik gibi hayvanların tırnakları.' > *Tat. sıyrağ* 'Bacağın diz altı kısmı, baldır.'
- *DLT sırlığ* 'Sırlı, nakışlı.' > *Tat. sırlı* 'Çizgili, çentikli.'
- *DLT sirke* 'Sirke.' > *Tat. sérke* 'Çiçek poleni, toz.'
- *DLT siş* 'Şişmiş olan her nesne, yumru.' > *Tat. şeş* '1.Şiş, demir, çubuk. 2.Kebab pişirmek için kullanılan şiş.'
- *DLT soku* 'Havan.' > *Tat. suğa* '1.Pulluk, saban. 2.Çift sürme.'
- *DLT son* 'Som, içi dolu madenden olan şey.' > *Tat. sum* 'Yüz 'tiyén' değerinde Rus parası, lira.'
- *DLT şalaşu* 'Bir çeşit Çin dokuması.' > *Tat. şalaş* 'Salaş, baraka.'
- *DLT takı* 'Dahi.' > *Tat. tağı* '1.Tekrar, yine, tekrardan, yeniden. 2.Devam ederek.'
- *DLT talkan* 'Kavut, kavrulmuş döğülmüş arpa.' > *Tat. talkan* 'Kaynatıp kurutulan yemeğin unu.'
- *DLT tan* 'Sabah, akşam esen serin esinti.' > *Tat. tañ(ı)* 'Tan, şafak.'
- *DLT tanukluk* 'Şahitlik, tanıklık; tutak.' > *Tat. tanıklık* 'Kimlik belgesi, tanıtma kartı, belge.'
- *DLT tarmak* 'Yırtıcı hayvanların pençesi.' > *Tat. tarmağ* '1.Dal, ağaç dalı, budak. 2.Branş, çalışma alanı.'
- *DLT tavuş* 'Duygu ve kımıldanma.' > *Tat. taviş* '1.Ses, gürültü, seda, avaz. 2.Oy, rey.'
- *DLT tawar* 'Mal, mülk, eşya.' > *Tat. tuvar* 'Ev hayvanı, küçükbaş hayvan.'
- *DLT tawuş* 'Duygu ve kımıldanma.' > *Tat. taviş* '1.Ses, gürültü, seda, avaz. 2.Oy, rey.'

- *DLT tegirme* 'Çörek, değirmen taşı, para gibi değirmi olan her nesne.' > *Tat. tegermeç* '1.Tekerlek. 2.Akrobatik tarla hareketi.'
- *DLT tegü* 'Kadar, dek.' > *Tat. tik(m)* '1.Gibi. 2.Şeklinde, aynı.'
- *DLT terlik* 'Teri çekmek için eğerin veya palan'ın altına konulan keçe.' > *Tat. tirlék* 'Kolsuz iç giysisi.'
- *DLT tişek* 'Şişek, iki yaşını bitirerek üçüne basmış olan koyun.' > *Tat. tişék* '1.Bir şeyin yırtılmış, deşilmiş tarafı. 2.Delik.'
- *DLT tizme* 'Şalvarın uçurluğu, torbanın bağı ve buna benzer nesnelere.' > *Tat. tézme* '1.Dizi, sıra. 2.Silsile. 3.Dize. 4.Manzum dizeli.'
- *DLT tofrak* 'Çabuk.' > *Tat. tufraq (tupraq)* '1.Toprak. 2.Sosyal çevre. 3.Memleket. 4.Kabir, mezar.'
- *DLT tolu* 'Gökten yağın dolu.' > *Tat. tulı* '1.Dolu, tam, bütün, eksiksiz, dolgun. 2.Hisleri dolup taşın, duygu, üzüntü bakımından dolu. 3.Tamamen, bütünüyle.'
- *DLT tolum* 'Silah.' > *Tat. tulım* 'Irmakta su altından yığılıp çıkan taşlar.'
- *DLT toruğ* 'At rengi, doru renk.' > *Tat. turı(u)* 'Doru at.'
- *DLT toz* 'Yaylara sarılan sıırım.' > *Tat. tuz* 'Akçaağaç kabuğu, kabuk, zar.'
- *DLT turum* 'Durum, birinin boyu kadarınca olan uzunluk.' > *Tat. torım* 'Hayat, ömür, yaşam, durum.'
- *DLT tutaşı* 'Yakın, komşu; her zaman, daima, muttasıl.' > *Tat. tutaş* 'Evlenmemiş yetişkin kız.'
- *DLT tutguç* 'Kahve altı, bir parça yemek.' > *Tat. totkıç* '1.Sap, kabza, kol, kulp. 2.Tutamak, tırabzan.'
- *DLT tüblüğ* 'Asaletli.' > *Tat. töplé* 'Dipli, inanılır, temelli, ciddi, derin, köklü, sabit, akıllı, akla uygun.'
- *DLT tüplüğ* 'Asaletli.' > *Tat. töplé* 'Dipli, inanılır, temelli, ciddi, derin, köklü, sabit, akıllı, akla uygun.'
- *DLT tüş* 'Eğlek, durak, yolculukta dinlenilecek yer ve konulacak zaman.' > *Tat. tös* 'Gün ortası, gündüz, öğlen iki suları, öğle yemeği'
- *DLT uça* 'Sırt, arka, uca.' > *Tat. oça* 'Kıç, yan.'
- *DLT ukruk* 'Kement.' > *Tat. okruğ* 'Bölge, daire.'
- *DLT uşak* 'Koğuculuk, koğu, dedi kodu; koğucu.' > *Tat. oşak* 'İhbar, jurnal.'
- *DLT utru* 'Önce; karşı.' > *Tat. otırı* 'Git gide, gittikçe, hep, sürekli.'

- *DLT utun* 'Değersiz, alçak, küstah.' > *Tat. utın* '1.Odun, odunluk. 2.Aptal, ahmak.'
- *DLT yabakulak* 'Baykuş.' > *Tat. yabalak* '1.Baykuş. 2.Gamsız kişi, aptal.'
- *DLT yah* "'evet, peki" anlamına bir kelime.' > *Tat. ya* 'Seslenme (Alla, Hoday, İlahi, Rabbém sözleri ile, şaşırma, yalvarma, yakınma hislerini bildirmek üzere).'
- *DLT yarağ* 'Fırsat, imkân, tav.' > *Tat. yarağ* 'Levazım, donanım.'
- *DLT yarağlığ* 'Mümkün.' > *Tat. yarağlı* '1.Uygun, yarar. 2.Amaca uygun, tam.'
- *DLT yaratgan* 'Yaratan.' > *Tat. yaratğan* '1.Seven, yakın tutan. 2.Sevgili, en çok sevilen.'
- *DLT yarık* 'Oylukların çenetlere bittiği yer, oyluk kemikleri başı.' > *Tat. yarık* 'Dar olup açılan, yarılan açıklık.'
- *DLT yaşlığ* 'Yaşlı, genç olmıyan.' > *Tat. yeşlé(ı)* 'Gençlik, gençlik çağı.'
- *DLT yeh* 'Evet.' > *Tat. ye(ı)* '1.Bir işe veya harekete çağrı 'haydi'. 2.Bir durumdan memnuyetsizliği sorarken 'peki'. 3.Karşılıklı konuşmada onay sormak veya işe katmak için 'olur mu, tamam mı?'4.Sohbetteki soruya, onay isteğine cevap olarak 'iyi mi, tamam mı?'
- *DLT yémşen* 'Kıpçak ülkesinde biten bir kır yemişi.' > *Tat. cimşen* 'Meyvenin tane bağlamış yumurtalığı.'
- *DLT yiz* 'Sele otu, çığ otu, sele sazı; Artemisia abrotonon; kamyştan daha ince ve yumuşak olup göçebelerce çadır örtüsü yapılır.' > *Tat. ciz* '1.Bakıra, çinko, kurşun veya demir karıştırmakla elde edilen pirinç madeni. 2.Bu maddeden yapılmış olan.'
- *DLT yogurt* 'Yoğurt.' > *Tat. yoğurt* 'Tıpta veya sanayide kullanılan ve güzel kokulu bir yağ çıkarılan iri köklü bir bitki.'
- *DLT yula* 'Kandil.' > *Tat. yola* 'Gelenek, görenek, örf, adet.'
- *DLT yumur* 'Hayvanların göden bağırsağı.' > *Tat. yomrı* '1.Yuvarlak, yumru. 2.Toplu, şişman.'
- *DLT yumuşçı* 'Melek.' > *Tat. yomışçı* 'Birisini işini diğerine iletmek üzere belirlenen, ulak, temsilci.'
- *DLT yurt* 'Yurt; eski izerler, ören.' > *Tat. yort* '1.Bina, ev. 2.İl, ülke. 3.Doğum yeri. 4.Fuhuş yuvası.'

- *DLT* **yuş** 'Sıkışma.' > *Tat.* **yış** 'Sık, sık sık, hızlı, çabuk.'

2.3.2.2.7.2.2. Fiiller

- *DLT* **ag-** 'Çıkmak, belirlemek; aşmak, yükselmek, ağmak; değişmek, başkalaşmak, bozulmak, meyletmek, dönmek.' > *Tat.* **ağ-** '1. Bir çeşit istikamette bir yönde hareket etmek. 2. Delik veya yarıktan çıkıp dökülmek, yığılmak. 3. Gözyaşı, ter, kanın çokça çıkması hakkında. 4. Aydınlık verme veya döndüren evlerden ışığın yayılması, saçılması hakkında. 5. Düzgünce, acele etmeden devamlı olarak hareket etmek, göçmek. 6. Geçmek (vakit, ömür hakkında). 7. İsraf edilmek, haram olup bitmek. 8. Pek çok olup gelmek, girmek (zenginlik hakkında).'
- *DLT* **agiş-** 'Yükselişmek, çıkışmak, çıkmakta yarış etmek, artırırmak; koğmakta yarış etmek.' > *Tat.* **aviş-** '1. Bir tarafa yığılmak, eğilmek, yana yatmak. 2. Meyletmek.'
- *DLT* **agna-** '-Hayvanlar- yatıp debelenmek; kekemeleşmek, dili tutulmak.' > *Tat.* **avna-** '1. Ağnamak, debelenmek, yerde yuvarlanmak. 2. Oyalanmak.'
- *DLT* **agnat-** '-Hayvanları- yatıp debelenmek; kekemeleşmek, dili tutulmak.' > *Tat.* **avnat-** 'Çevirmek, bir tarafa döndürmek.'
- *DLT* **añar-** 'Yemin ettirmek, and içirmek.' > *Tat.* **aňar-** 'Anlamak.'
- *DLT* **arıklan-** '-Su- akarak ark yapmak, su yerde kendine ırmaklar gibi yol ve hendek açmak.' > *Tat.* **arıklan-** 'Zayıflamak, cılızlaşmak.'
- *DLT* **arwa-** 'Büyü yapmak, afsunlamak.' > *Tat.* **arba-** '1. İnsanı kendine çekmek. 2. Kendi fikrine boyun eğdirmek. 3. Yumuşatmak, baktırmak.'
- *DLT* **aşuk-** 'Özlemek.' > *Tat.* **aşıq-** '1. Acele etmek. 2. Bir şeyi daha çabuk başarmak, belli bir vakitten önce bitirmek.'
- *DLT* **aşun-** 'Geçmek, aşmak.' > *Tat.* **aşın-** 'Kibirleşmek, böbürlenmek.'
- *DLT* **aw-** 'Toplaşmak, üşüşmek; etrafını çevirmek, avlamak.' > *Tat.* **av-** '1. Yıkılmak, yan yatmak. 2. Başka bir fikre, yeni bir görüşe geçmek, değişmek.'
- *DLT* **awın-** 'Alışmak, avunmak.' > *Tat.* **avın-** '1. Yıkılmak. 2. Bir yere yığılıp kalmak.'
- *DLT* **begle-** 'Bey saymak, bey diye ad vermek.' > *Tat.* **beyle-** '1. Yakın, sıkı münasebet, doğrudan doğruya ilgi kurmak. 2. Bir yerde daimi olmaya,

durmaya veya bir işe yerleşmeye, alınmaya mecbur etmek. 3.Manevi olarak birleştirmek. 4.Bağlamak.'

- **DLT beglen-** 'Kadın evlenmek, koca sahibi olmak, koca edinmek.' > *Tat.* **beylen-** '1.Ruhi yakınlık duymak. 2.Girişmek, başlamak, alınmak. 3.Bağlanmak.'
- **DLT beklen-** 'Bekışmek, sağlamaşmak; kapanmak, kapatılmak.' > *Tat.* **biklen-** '1.Kilitlenmek. 2.Hapis olmak. 3.Duyularını gizlemek.'
- **DLT beküt-** 'Pekitmek, sağlamaştırarak.' > *Tat.* **bérkét-** '1.Bağlamak, bağlayarak, yapıştırarak tutturmak. 2.Netice olmak. 3.Başarmağa niyetlenmek, kesin karar vermek.'
- **DLT bez-** 'Titremek.' > *Tat.* **biz-** 'Bezmek, bıkmak, usanmak.'
- **DLT bilgelen-** 'Akıllanmak, akıllılaşmak.' > *Tat.* **bilgelen-** '1.Bilgilenmek 2.Anlatılmak, açıklanmak. 3.Bilinmek.'
- **DLT bilget-** 'Akıllanmak.' > *Tat.* **bélgért-** '1.Belirtmek, bildirmek, sezdirmek. 2.Anlatmak, iletmek.'
- **DLT bilin-** 'Kendi işini bilmek; itiraf etmek; bilinmek, anlaşılmak.' > *Tat.* **bélén-** '1.Bilinmek. 2.Malum olmak, açıklanmak. 3.Sezilmek, biçimlenmek.'
- **DLT bitiş-** 'İkrar etmek.' > *Tat.* **bétés-** 'Cılızlaşmak.'
- **DLT boluş-** 'Birinden yana çıkmak, birinin dileğine uymak.' > *Tat.* **buluş-** '1.Yardım etmek, yardımlaşmak. 2.Meşgul olmak, bir işe dalıp gitmek. 3.Birisine musallat olmak, bulaşmak.'
- **DLT boşu-** 'Boşalmak; boşanmak, çözülmek, gevşemek; izin verip bırakmak; boşamak.' > *Tat.* **buşa-** 'Üstündeki veya içindeki bir şeyden arınmak, temizlenmek.'
- **DLT buluş-** 'Buluşmak.' > *Tat.* **buluş-** 'Yardım etmek, yardımlaşmak.'
- **DLT burunla-** 'Buruna vurmak.' > *Tat.* **borınla-** 'Filizlenmeye başlamak, fide çıkarmak, yer üstünde görünmek.'
- **DLT büg-** 'Durdurmak, hareketine mani olmak; kapanmak, sed çekilmek, toplanmak; bükülmek.' > *Tat.* **bök-** '1.Bükmek, eğmek. 2.Bükerek dikmek. 3.Boyun eğmeye mecbur etmek. 4.Aşırı davranmak.'
- **DLT бүt-** 'Ses kısılmak, alçalmak; borcu veya alacağı gerçekleşmek; yara kapanmak; sona ermek, yok olmak; bir şeye inanmak, ikrar etmek.' > *Tat.*

bét- '1.Bitmek, tamamlanmak. 2.Mahvolmak. 3.Yardımcı fiil olarak: 'tekrarlanma, güçlenme'

- *DLT büt-* 'Bitmek -neşvü nema-; yaratılmak, doğmak.' > *Tat. bét-* 'Yerden bitmek, yetişmek, boy atmak.'
- *DLT bütür-* 'Sağaltmak, sağlam hale koymak; alacağını tanıklamak, ispat etmek.' > *Tat. bötér-* '1.Parmaklar arasından izmarit gibi fırlatmak. 2.Kıvırmak. 3.Buruşturup dürmek. 4.Katlamak.'
- *DLT çağıla-* 'Bağırarak, çağırarak.' > *Tat. çağala-* 'Yavrulamak.'
- *DLT çağıla-* 'Çağlamak.' > *Tat. çağıl-* '1.Yansımak, belirlemek, parlamak. 2.Kamaşmak.'
- *DLT çak-* '-Kuş- aşağı inmek.' > *Tat. çak-* '1.(Yılan vb. hayvanlar için) Somak. 2.Gagalamak. 3.İhbar etmek, jurnallemek.'
- *DLT çaptur-* 'Suda yüzdürmek; çamurla sıvatmak; boyun vurdurmak.' > *Tat. çaptır-* '1.Atı yarıştırmak. 2.Kovalayarak koşturmak. 3.Pek çabuk hareket etmek, çabucak gitmek.'
- *DLT çek-* 'Kitap noktalamak; attan kan almak; sıkılan oku çekmek.' > *Tat. çik-* '1.Nakış işlemek, oya yapmak. 2.Çekmek, duçar olmak. 3.Çekilmek, gerilemek. 4.Bir düşünceden vazgeçmek.'
- *DLT çekleş-* 'Kur'a çekmek.' > *Tat. çekeleş-* 'Dövüşmek, dalaşmak, çekişmek.'
- *DLT çert-* 'Elinden bırakmak; bir şeyin ucunu kırmak.' > *Tat. çirt-* '1.Fiske vurmak. 2.Bir sazı mızrapla çalmak, tıngırdatmak. 3.Ele geçirmek, yakalamak.'
- *DLT çigil-* 'Düğüm sıkıştırılmak, ip düğümlenmek.' > *Tat. çigél-* 'Nakış işlenmek.'
- *DLT edher-* 'Aramak; takip etmek, kovalamak.' > *Tat. iyer-* '1.Birinin peşine takılıp gitmek, yanına katılmak. 2.Birine uymak, birine uyup yoldan çıkmak.'
- *DLT edhlen-* 'Bir şey bir dilek için kullanılmak, bir şey dilek edinilmek.' > *Tat. eylen-* '1.Kendi eksenini etrafında dönmek. 2.Daima yürüyüp hareket etmek. 3.Daima bir işle meşgul olmak. 4.İkinci bir tarafa dönmek. 5.Uçarak daireler çizmek. 6.Geri dönmek. 7.Boydan boya yürüyüp dolaşmak. 8.Tamamen başka hale geçmek. 9.Bir şeyin etrafında çok dolaşmak, bir konuya takılmak.'

- *DLT emget-* 'Yordurmak, emek çektirmek.' > *Tat. imget-* '1.Bir uzvu zayıflatmak, sakatlamak. 2.Moral bozmak.'
- *DLT esirge-* 'Acılamak, eseflenmek.' > *Tat. isérge-* 'Saklamak, kanatları altına almak.'
- *DLT esne-* 'Esmek; esnemek.' > *Tat. isne-* '1.Koku almak. 2.Bir şeyi sezme, aslının ne olduğunu düşünmek. 3.Tecrübe ederek bilmek, öğrenmek, bir işi yapmayı istememek, yapmaktan geri durmak, oflayarak isteksizlik göstermek.'
- *DLT eş-* 'Eşmek; taşmak; -at hakkında- yorga yürümek.' > *Tat. iş-* '1.Yapılmış kurulmuş şeyleri yıkmak, harap etmek. 2.Belli bir işe başlayıp onu başaramadan yarım bırakmak, bir şey yapamamak, beceriksiz davranmak. 3.Kürek çekmek. 4.Ördek benzeri kuşlar için suda yüzmek. 5.İp, sicim benzeri şeyleri kat kat yapıp örmek.'
- *DLT eşil-* 'Eşilmek.' > *Tat. işél-* '1.İp vs. için kat kat sarılmak, dolanmak. 2.Sarılmak.'
- *DLT ez-* 'Kazımak, sıyırmak.' > *Tat. iz-* '1.Ezmek, şeklini bozmak. 2.Azap çektirmek.'
- *DLT inra-* 'Deve inlemek.' > *Tat. inğıra-* '1.Acı çekerek feryad etmek. 2.Pek mutsuz olduğunu belli etmek, hoşnutsuzluk göstermek.'
- *DLT ilen-* 'Kötü dua etmek, ilenmek; ayıplamak, tekdir etmek.' > *Tat. élén-* '1.Asılmak. 2.Bağlanmak, takılmak.'
- *DLT işil-* 'İşe yatmak, işe yordam hasıl etmek.' > *Tat. işél-* 'Oluşmuş veya kurulmuş bir şeyi çekip dağıtmak, yıkmak.'
- *DLT kadir-* 'Döndürmek, reddetmek.' > *Tat. kayır-* '1.Koparıp çıkarmak. 2.Birinin elini ayağını sıkıştırıp bükmek. 3.Kanırtmak. 4.Sıyırmak. 5.Toprak benzeri şeyleri çokça alıp başka bir yere aktarmak. 6.Yoldan sapmak, uzağa gitmek. 7.Bir meseleye dikkatini vermek.'
- *DLT kadır-* 'Döndürmek, reddetmek.' > *Tat. kayır-* '1.Koparıp çıkarmak. 2.Birinin elini ayağını sıkıştırıp bükmek. 3.Kanırtmak. 4.Sıyırmak. 5.Toprak benzeri şeyleri çokça alıp başka bir yere aktarmak. 6.Yoldan sapmak, uzağa gitmek. 7.Bir meseleye dikkatini vermek.'

- *DLT kadhızlan-* 'Kabuklanmak.' > *Tat. kıayızla-* '1.Bir şeyin dış kabını çıkarmak, kabuğunu çıkarmak. 2.Dişi tırnağıyla saldırmak, dişlemek, dövme. 3.Dolanmak, soymak.'
- *DLT kagunlan-* 'Kavun sahibi olmak.' > *Tat. kıavinlan-* 'Kavunun çiçeği dökülüp boncuk meydana gelmek.'
- *DLT kakıl-* 'Kakılmak.' > *Tat. kıağıl-* '1.Değmek, dokunmak, temas etmek. 2.Ait olmak, bağılı olmak. 3.Değirmek, anmak. 4.Uğramak.'
- *DLT kalış-* 'Sıçraşmak; halkı terk etmekte iki kişi yarış etmek.' > *Tat. kıalış-* 'Geri kalmak, yarışta arkada kalmak.'
- *DLT kama-* 'Kamaşmak.' > *Tat. kıama-* '1.Etrafını kuşatmak, sarmak. 2.Değer vermek, hürmet etmek.'
- *DLT kapın-* 'Yağma eder görünmek; hastalığa kapılmak, yakalanmak.' > *Tat. kıabın-* '1.Yanmak, yanmaya başlamak, tutuşmak. 2.Işıldamak, parlamak. 3.Çalışmaya başlamak. 4.Kızıp öfkelenmek. 5.İşe girişmek, kolları sıvamak. 6.Sosyal yapıda bir hareketlenmek olmak. 7.Güçlenmek.'
- *DLT kap-* 'Kapmak, çalmak; dokunmak, çarpmak, uçurmak; hücum ve defî etmek.' > *Tat. kıap-* '1.Yemek veya içmek için bir şeyi ağza götürmek. 2.Yutmak, yemek, içmek. 3.Dudaklar arasına kısırmak. 4.Dişlemek.'
- *DLT kaptur-* 'Kaptırmak, çaldırmak.' > *Tat. kıaptır-* '1.Yakalamak. 2.Balık tutmak. 3.Saplayıp tutturmak. 4.Ele geçirmek.'
- *DLT karmala-* 'Yağma etmek, kapmak, yağmalamak.' > *Tat. kıarmala-* 'Uzun vakit ve dikkatle yoklamak.'
- *DLT katığlan-* 'Çabalamak, uğraşmak.' > *Tat. kıatılan-* '1.Katılaşmak, sertleşmek. 2.Sağlam ve güçlü olmak. 3.Acımasız hale gelmek. 4.Zorlaşmak.'
- *DLT katlan-* 'Meyvelenmek; dikenli ağaçlar meyvelenmek.' > *Tat. kıatlan-* 'Katlanmak, katlar meydana gelmek.'
- *DLT kay-* 'Meyletmek, kaymak; caymak; acımak, kayırmak, tınmak, iltifat etmek.' > *Tat. kıay-* 'Bir şeyin kenarına dokumadan veya deriden aksesuar dikerek süslemek.'
- *DLT kèç-* 'Gecikmek.' > *Tat. kıiç-* '1.Geçmek. 2.Vazgeçmek. 3.Aşmak.'
- *DLT keçün-* 'Geçer görünmek.' > *Tat. kıiçén-* 'Zorlukla geçirmek, muhtaç olarak gün geçirmek.'

- *DLT kedhrül-* 'Giyilmek.' > *Tat. kiyérel-* '1.Genişlemek, kabarmak. 2.Gerinmek. 3.Sinirleri gerilmek, gerginleşmek.'
- *DLT keliş-* 'Gelişmek.' > *Tat. kiléş-* '1.Yakışmak, uymak. 2.Dost olmak, birbirini anlamak, beraber yaşayabilmek. 3.Barışmak, düşmanlığa son vermek. 4.Birinin sözüne inanmak, güvenmek.'
- *DLT kestür-* 'Kestirmek.' > *Tat. kisté-* 'Kestirip atmak, kesinlikle söylemek.'
- *DLT kıçıla-* 'Gıdıklamak.' > *Tat. kıçıla-* 'Kaşımak.'
- *DLT kırıl-* 'Kabuğu soyulmak; malı alınmak, yoksullaşmak; kar kürünmek.' > *Tat. kırıl-* '1.Kırılmak, topluca öldürülmek. 2.Yıpranmak. 3.Kesilmek, tıraşlanmak. 4.Yontulmak. 5.Tahrip olmak, yıpranmak.'
- *DLT kırın-* 'Soyar veya kazır görünmek.' > *Tat. kırın-* 'Tıraş olmak.'
- *DLT kırıla-* 'Kazmak, yerde çukurlar açmak.' > *Tat. kırıla-* 'Kırırlar yapmak, kırılanmak.'
- *DLT kır-* 'Kazımak, bir şeyi kökünden çıkarmak; kırmak.' > *Tat. kır-* '1.Bir şeyin sathını temizlemek. 2.Yapışkan bir şeyden arındırmak. 3.Saç, sakal ve bıyık kesmek, tıraş olmak. 4.Ağaç vb. şeylere kesip şekil vermek.'
- *DLT kırtla-* 'Kötü huylu saymak.' > *Tat. kırtla-* 'Tavuk vb. kuş gibi hayvanların ötmesi, sesler çıkarması, gıdaklamak.'
- *DLT kıs-* 'Kısaltmak, daha kısa yapmak, kısarak çalmak; kıstırmak.' > *Tat. kıs-* '1.Sıkmak. 2.Kucaklamak. 3.El sıkmak. 4.Göz atmak. 5.Sıkıştırmak. 6.Dişleri sıkmak. 7.(Ayakkabı veya elbise) dar olmak. 8.Kapıyı pencereyi aralamak. 9.(Lamba vb.) gücünü azaltmak. 10.Baskı yapmak, mecbur etmek.'
- *DLT kıstur-* 'Kıstırmak, işkence ile cezalandırmak; kısılmasını emretmek, azalmasını emretmek.' > *Tat. kıstur-* '1.Elini veya parmağını sıkıştırmak. 2.Sıgdırmak için itmek. 3.Kucağa veya koltuk altına alıp sıkıştırmak. 4.Eline verip tutturmak. 5.Araya katmak, eklemek.'
- *DLT koñra-* 'Ses kalınlaşmak; bir şey konğur -yani kestane rengi- olmak.' > *Tat. koñıray-* 'Eğilmek, ağmak.'
- *DLT kori-* 'Korumak.' > *Tat. kori-* '1.Kurumak. 2.Solmak. 3.Zayıflamak, sararıp solmak. 4.Ağrımak. 5.Hareketsiz kalmak. 6.Ölüp gitmek, yok olmak.'
- *DLT koriş-* 'Korumakta yardım etmek.' > *Tat. koriş-* 'Doluluğu bitmek, solmak.'

- *DLT kowuş-* 'Koğmağa, taretmeğe çalışmak.' > *Tat. kuvış-* 'Koşuşturmak, koşma yarışı yapmak.'
- *DLT köndger-* 'Doğrultmak, düzeltmek, dikmek yola kılavuzlamak; ikrar ettirmek.' > *Tat. kündér-* '1.Alıştırmak. 2.Razı etmek. 3.Boyun eğdirmek.'
- *DLT kön-* 'Düzelmek, doğrulmak; yola gelmek; inkârdan sonra ikrar etmek; yola çıkmak.' > *Tat. küñ-* '1.Razı olmak, tasdik etmek. 2.Alışmak. 3.Alışkanlık edinmek.'
- *DLT körüş-* '-gözle- bakmak.' > *Tat. kürés-* '1.Görüşmek, selamlaşmak, el sıkışmak. 2.Vedalaşmak. 3.Karşılaşmak.'
- *DLT köze-* 'Ateş çevirmek, karıştırmak, toplamak.' > *Tat. küze-* 'Nişan almak.'
- *DLT közle-* 'Göze vurmak.' > *Tat. küzle-* '1.Gözlemek, gözetlemek. 2.Bakıp ayıklamak, inceleyip seçmek. 3.İğne saplamak, teyellemek.'
- *DLT kulakla-* 'Kulağa vurmak.' > *Tat. kolaqla-* 'Kulak yapmak.'
- *DLT kun-* 'Soymak, çalmak.' > *Tat. kun-* '1.Konmak. 2.Konaklamak, bir yerde kalıp geceleme. 3.Kucak kucağa uyumak, geceyi geçirmek.'
- *DLT kuruş-* 'Her tarafı kurumak.' > *Tat. korış-* 'Solmak.'
- *DLT küçen-* 'Gücü kuvveti kalmamak; zulmetmek; ağırlaşmak, fazla yüklenmiş olmak.' > *Tat. köçen-* '1.Kendini zorlamak, zorlanmak. 2.Çabalamak, gayret etmek.'
- *DLT küçlen-* 'Kuvvetlenmek.' > *Tat. köçlen-* 'Bütün gücünü vermek, çabalamak.'
- *DLT küliş-* 'Gömmekte yardım etmek.' > *Tat. kölés-* 'Gülüşmek.'
- *DLT müñüzlen-* 'Boynuzu çıkmak, boynuzlanmak.' > *Tat. mögézlen-* 'Boynuza benzemek.'
- *DLT oğral-* 'Uğranılmak.' > *Tat. ural-* '1.Sarılmak. 2.Dolanmak. 3.Karışıp yumak olmak. 4.Gömülmek, kaplanmak. 5.Birinin eline ayağına dolaşmak.'
- *DLT oğra-* 'Uğramak.' > *Tat. ura-* '1.Kat kat sarmak, dolamak. 2.Sigarayı sarmak. 3.Etrafindan dolanmak. 4.Dolambaçlı yoldan gitmek. 5.Kaplamak.'
- *DLT op-* 'Höpürdeterek içmek.' > *Tat. up-* '1.Yer yarılmak. 2.Çökmek. 3.Her yeri kaplamak. 4.Oburca yemek.'
- *DLT orul-* 'Biçilmek.' > *Tat. urıl-* 'Vurulmak.'

- *DLT ota-* 'Isınmak, odun yakmak; ilâç yapmak.' > *Tat. uta-* '1.Zararlı otları ayıklamak. 2.Budamak. 3.Topluca öldürmek. 4.Arsızca toplamak, oburca yemek.'
- *DLT ozıt-* 'İleri sürmek.' > *Tat. ozat-* '1.Uğurlamak, yollamak, geçirmek. 2.Sürgüne göndermek.'
- *DLT öçür-* 'Söndürmek, yatıştırmak, soluğunu kesmek.' > *Tat. üçér-* 'Bitirmek, sona erdirmek.'
- *DLT ötel-* 'Çalışmak, yorulmak.' > *Tat. ütél-* '1.Gerçekleşmek. 2.Yapılmak, başarılmak.'
- *DLT öte-* 'Ödemek.' > *Tat. üte-* 'İfa etmek, uygulamak, gerçekleştirmek, yerine getirmek, yapmak, başarmak.'
- *DLT öw-* 'Ufalamak.' > *Tat. öy-* '1.Birbiri üstüne istiflemek, yığarak yerleştirmek. 2.Düzenlemek. 3.Birisine pek çok vazife vermek.'
- *DLT özel-* 'Özlemek.' > *Tat. özél-* '1.Bölünmek, ayrılmak. 2.Durmak, bitmek, tükenmek. 3.Faydasız hâle gelmek. 4.Pek derin hislere şarkı söylemek. 5.Ölmek, can vermek.'
- *DLT pus-* 'Pusu kurmak, pusuya girmek.' > *Tat. pos-* 'Bir şeyin arkasına saklanmak, görülmemek, fark edilmemek için gizlenmek.'
- *DLT püs-* 'Pusu kurmak; çok döğmek.' > *Tat. pos-* 'Bir şeyin arkasına saklanmak, görülmemek, fark edilmemek için gizlenmek.'
- *DLT saklan-* 'Saklanmak, çekinmek.' > *Tat. saklan-* '1.Korunmak. 2.Kendini korumak, sakınmak.'
- *DLT saltur-* 'Saldırtmak; sallatmak, sallamağı emretmek; çıkarıp atmağı emretmek.' > *Tat. saldır-* '1.Giysisini çıkarmak, soymak. 2.Hızla koşmak.'
- *DLT satgaş-* 'Rastgelmek, kavuşmak; sataşmak, saldırışmak; sayışmak, ödeşmek.' > *Tat. sataş-* '1.Uykuda sayıklamak. 2.Sersemleşmek. 3.Bir şeyle fazla meşgul olmak.'
- *DLT sawıl-* 'Savulmak; -güneş- inmek.' > *Tat. savıl-* '1.Sağılmak. 2.Kan damarlardan geçerken bir yerde tıkanıp kalmak, yığılmak.'
- *DLT sayık-* 'Yer kara taşlı olmak.' > *Tat. sayık-* '1.Sığlaşmak. 2.Miktarı azalmak, bitmeye yüz tutmak.'

- *DLT seş-* 'Çözmek.' > *Tat. çiş-* '1.Çizmek, açmak. 2.Bağlı bir şeyin iki ucunu ayırmak. 3.Düğmelerini açmak. 4.Bir meseleyi halletmek. 5.Bir sırrı açıklamak.'
- *DLT sızgur-* 'Sızdırmak, eritmek; arıkatmak, zayıflatmak.' > *Tat. sızdır-* '1.Çizdirmek. 2.Değnekle vurmak. 3.Çalgıyı ustaca ve şevkle çalmak. 4.Kaçıp gitmek.'
- *DLT soyul-* 'Açılmak, dağılmak; -deri veya elbise- soyulmak.' > *Tat. suyıl-* '1.Boğazı kesilmek, boğazlanmak. 2.Kanamalı biçimde yaralanmak.'
- *DLT söwlen-* 'Fısıldamak.' > *Tat. söylen-* '1.Söylenmiş olmak. 2.Kendi kendine söylenmek.'
- *DLT sözlen-* 'Söylemek, sözü açıklamak.' > *Tat. söylen-* '1.Söylenmiş olmak. 2.Kendi kendine söylenmek.'
- *DLT suk-* 'Delmek.' > *Tat. suķ-* '1.Sertçe vurmak, itip kakmak. 2.Saat çanı ötmek. 3.Özel bir şekil vermek. 4.Kaydetmek. 5.Yaralamak. 6.Zarar vermek. 7.Şanssızlık getirmek. 8.Sert konuşmak, eleştirmek. 9.Kâğıt oynamak. 10.Çabuk çabuk yemek. 11.İçkiyi dibine kadar içmek. 12.Hırsızlık yapmak.'
- *DLT tağıl-* '-Bıçak gibi keskin şeyler- körleşmek.' > *Tat. tağıl-* '1.Takılmak, eklenmek. 2.Birisinin peşine takılmak.'
- *DLT tanul-* 'Söz söylenmek, söz geçilmek; işaret edilmek.' > *Tat. tanıl-* '1.Tanınmak, bilinmek. 2.Anlaşılmak. 3.Kabul görmek, değerini bulmak, saygı görmek. 4.Ünlenmek.'
- *DLT tanu-* 'Danışmak; işaret etmek; söylemek, emretmek; tavsiye etmek.' > *Tat. tanı-* '1.Tanımak, bilmek. 2.Görerek bilmek. 3.Okuyabilmek. 4.Bir şeyi dış görünüşünden çıkarabilmek. 5.Uygun görmek, kabul etmek. 6.Kale almak, saygı göstermek.'
- *DLT tanuş-* 'Danışmak; işaretleşmek.' > *Tat. tanış-* '1.Tanışmak, tanımak. 2.Bilgi sahibi olmak.'
- *DLT tanut-* 'Başkasına söz eriştirmeyi tavsiye ve emretmek.' > *Tat. tanıt-* '1.Tanıtmak. 2.Öğretmek, anlatmak.'
- *DLT tapşur-* 'Tapşırarak, ulaştırmak, teslim etmek.' > *Tat. tapşır-* '1.Hukuk veya kanun bakımından verilmesi gereken hakkı vermek. 2.Birisine başarması için bir iş vermek, vazife yüklenmek. 3.Birisinden alıp bir başkasına vermek. 4.Tanrıya sığınmak, Allah'a havale etmek.'

- *DLT tarmaş-* 'Tırmalaşmak, birlikte kaşınmak.' > *Tat. tırmaş-* 'Sivri veya sert bir şeyle iz bırakmak, tırnaklamak.'
- *DLT tazgar-* 'Kelleşmek.' > *Tat. tazar-* 'Gürleşmek, güçlenmek, şişmanlamak. 2.İyileşmek.'
- *DLT tazgır-* 'Kelleşmek.' > *Tat. tazar-* 'Gürleşmek, güçlenmek, şişmanlamak. 2.İyileşmek.'
- *DLT tel-* 'Delmek; sürüye katmak.' > *Tat. tél-* 'Düz şekilde yapıp kesmek, yarmak.'
- *DLT tişel-* 'Bilenmek, dişenmek.' > *Tat. tişél-* 'Delinmek,deşilmek.'
- *DLT tişe-* 'Dişemek.' > *Tat. téşe-* 'Çentiklemek.'
- *DLT tit-* 'Direnmek, karşı koymak; dik bakmak.' > *Tat. tét-* 'Hor görmek, kötülemek.'
- *DLT tokun-* 'Hayvan kesmek, boğazlanmak.' > *Tat. tuşın-* '1.Zarar getirmek, dokunmak. 2.Namusa dokunmak. 3.Boyun eğmek.'
- *DLT tol-* 'Girmek.' > *Tat. tul-* '1.Dolmak. 2.Kaplanmak. 3.Bir yere toplanmak, yığılmak.'
- *DLT töz-* 'Soğuktan acıkmak.' > *Tat. tüz-* 'Katlanmak, sabretmek, tahammül etmek, dayanmak.'
- *DLT tunçuk-* 'Kaygıdan soluyamaz olmak; hayvan kış için inine girip bahara dek çıkamamak.' > *Tat. tonçık-* '1.Hayvanın pisliğinden veya azlığından ötürü nefes alamamak. 2.Sözünü söyleyemez hâle gelmek, nutku tutulmak. 3.Boğulmak. 4.Ölmek.'
- *DLT tun-* 'Kapanmak, tıkanmak; bulutlanmak.' > *Tat. ton-* '1.Dibe çökmek, durulaşmak, berraklaşmak. 2.Su ardından görünür gibi bulanıklaşmak. 3.Duyu organları kötü hissetmek, duyarlılığını kaybetmek. 4.Çürümek, bozulmak.'
- *DLT tomur-* 'Tomruk yapmak, kesmek.' > *Tat. tomır-* 'Fırlamak, atılmak.'
- *DLT türt-* 'Sürtmek, sıvamak, çalmak.' > *Tat. tört-* '1.Dürtmek, dikkat çekmek için dürtmek. 2.Bir şeyi ikinci bir şeye değirmek. 3.Aşağıya bakmak. 4.Ağır sözler söylemek.'
- *DLT uktur-* 'Anlatmak.' > *Tat. uşıtır-* 'Okutturmak.'
- *DLT ukul-* 'Bilinmek, anlaşılmak.' > *Tat. uşıl-* 'Okunmak, okunmuş olmak.'

- *DLT urun-* 'Pişman olup vurunmak, döğünmek; sarınmak, örtünmek.' > *Tat. orın-* 'Takılmak.'
- *DLT urun-* 'Dikilmek, kalkmak.' > *Tat. orın-* 'Takılmak.'
- *DLT uw-* 'Ufalamak.' > *Tat. uv-* '1.Ovmak, masaj yapmak. 2.Parçalayıp ezmek.'
- *DLT uwun-* 'Kendi kendine ufalamak.' > *Tat. uvin-* '1.Ovunmak, kendine masaj yapmak. 2.Kötü tecrübeden sonra dövünmek, pişman olmak.'
- *DLT üdhlen-* 'Kösnemek, erkek istemek.' > *Tat. öylen-* 'Bir kızla evlenmek.'
- *DLT ür-* 'Üflemek; ürmek, havlamak.' > *Tat. ör-* 'Rüzgâr esmek, üflemek, hava doldurmak, şişirmek.'
- *DLT üşür-* 'Üşürmek, kışkırtmak; ıslık çalmak.' > *Tat. öşker-* '1.Okuyup üflemek, bir deva bulmaya çalışmak. 2.Terbiye etmek, öğretmek.'
- *DLT üz-* '-ip ve benzeri şeyleri- kesmek.' > *Tat. öz-* 'Kopmak, koparmak, ayırıp almak, çekiştirip yolmak, bir şeyin devamlılığına son vermek, durdurmak, halletmek, tamamlamak.'
- *DLT üzel-* 'Yorulmak, sıkılmak, güç işe düşmek.' > *Tat. özél-* '1.Bölünmek, ayrılmak. 2.Durmak, bitmek, tükenmek. 3.Faydasız hale gelmek. 4.Pek derin hislerle şarkı söylemek. 5.Ölmek, can vermek.'
- *DLT üzül-* 'Üzülme, kesilmek.' > *Tat. özél-* '1.Bölünmek, ayrılmak. 2.Durmak, bitmek, tükenmek. 3.Faydasız hale gelmek. 4.Pek derin hislerle şarkı söylemek. 5.Ölmek, can vermek.'
- *DLT yadhıl-* 'Yayılmak, dağılmak, ayrılmak.' > *Tat. ceyél-* '1.Yayılmak, serpilmek. 2.Döşenmek.'
- *DLT yaktur-* 'Dokundurmak; -yakı- yaktırmak; -ateş- yaktırmak.' > *Tat. yaktır-* '1.Aydınlanmak. 2.Gün ağarmak. 3.Üzüntü ve kederden arınmak.'
- *DLT yalk-* 'Kanmak, bıkmak, yağlı yemekten bıkmak.' > *Tat. yalk-* '1.Yorulmak, gücü tükenmek. 2.Başkaca yapası gelmemek, göreceği gelmemek, usanmak.'
- *DLT yaltur-* 'Ateşi alevlendirmek.' > *Tat. yaltıra-* '1.Parlamak, ışıldamak, ışık saçmak. 2.Gözler ışık saçmak. 3.Gülümsemek.'
- *DLT yandur-* 'Döndürmek; kusmak; korkutmak.' > *Tat. yandır-* '1.Yakmak, ateşe vermek, kundaklamak. 2.Kızdırmak. 3.Güneş yakmak. 4.Pişirmek. 5.Sevdalandırmak. 6.Yüreğini yakmak.'

- *DLT yañra-* 'Saklanması gerekeni açığa vurmak, söylemek.' > *Tat. yañğıra-* '1.Yankılanmak, çınlamak. 2.Açıkça işitilmek. 3.Hatırda olmak, daima sesi kulakta olmak. 4.Dağılmak, yayılmak.'
- *DLT yaza-* 'Yazlamak, yazı geçirmek.' > *Tat. yazay-* 'İlkbahar gelmek, bahar havası gibi olmak.'
- *DLT yemür-* 'Kesmek.' > *Tat. cimér-* '1.Yıkmak, tahrip etmek, bozmak. 2.Zor işi başarmak.'
- *DLT yemişlen-* 'Yemişlenmek, yemiş, meyva vermek, meyvalanmak.' > *Tat. ciméşlen-* 'Yavrulamak, doğurmak.'
- *DLT yığın-* 'Kendi kendine yığınmak.' > *Tat. cıyın-* 'Niyetlenmek, tutunmak, girişmek, hazırlanmak.'
- *DLT yıgla-* 'Ağlamak.' > *Tat. yıla-* '1.Ağlamak, gözyaşı dökmek. 2.Ağlar gibi hıçkırıp feryat etmek. 3.Yakınmak, şikâyet etmek.'
- *DLT yıgış-* 'Toplaşmak.' > *Tat. yılış-* '1.Birisine veya bir şeye doğru yavaşça hareket etmek, ona yönelerek yakınlaşmak. 2.Yakınına yerleşmek. 3.Yakınlık göstermek, iyi muamele etmek. 4.Pusuya yatmak.'
- *DLT yıraklan-* 'Uzak bulmak.' > *Tat. yıraqlan-* 'Uzaklaşmak.'
- *DLT yit-* 'Kaybolmak, yitmek.' > *Tat. cit-* '1.Yakınlaşmak, yanına gelmek. 2.Kovalayıp yetişmek. 3.Vakti gelmek. 4.Belli bir dereceye kadar yükselmek. 5.Baliğ olmak, yetişkin olmak, büyümek. 6.Yeterli gelmek, yetmek.'
- *DLT yokla-* 'Yükselmek, çıkmak.' > *Tat. yoqla-* '1.Uyumak, uyuklamak, sızıp kalmak. 2.Gelişmemek, durup kalmak.'
- *DLT yoklat-* 'Yükseltmek, dağa çıkartmak.' > *Tat. yoqlat-* 'Uyutmak, zehirleyip öldürmek.'
- *DLT yoriş-* 'Yürüşmek; yol yol olmak, yıpramak.' > *Tat. yöreş-* 'Birbirine gidip gelmek, dostça yaşamak.'
- *DLT yulkun-* 'Sıyrılmak.' > *Tat. yolkın-* '1.Kopmak. 2.Çekip çıkarılmak, yolunmak. 3.Bulunduğu yerden çıkmaya çalışmak, debelenmek. 4.Huzursuz olmak. 5.Çok masraf etmek, muhtaç kalmak. 6.Duygusu kaybolmak.'
- *DLT yunçı-* 'Kötüleştirmek, yoksullaştirmek, yoksulluktan kötüleşmek; ısırarak.' > *Tat. yonçı-* 'Yorgun düşmek, halsizleşmek, güçten düşmek, yorulmak.'
- *DLT yunçıt-* 'İncitmek.' > *Tat. yonçıt-* 'Yormak, halsiz bırakmak.'
- *DLT yunçut-* 'İncitmek.' > *Tat. yonçıt-* 'Yormak, halsiz bırakmak.'

- *DLT* **yükle-** 'Yüklemek.' > *Tat.* **yökle-** '1.Kabul etmek. 2.Ortak olmak.'

2.3.2.2.2.8. Anlam İyileşmesi

Bir kelimenin eskisine göre daha iyi bir anlam taşıyor duruma gelmesi, zamanla iyi bir anlam kazanmasıdır.²⁹⁵

2.3.2.2.2.8.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Anlamı İyileşen Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 5'i isimlerde, 3'ü fiillerde olmak üzere 8 tanesinin fonetik şeklini koruduğu ve anlamının iyileştiği görülmüştür.

2.3.2.2.2.8.1.1. İsimler

- *DLT* **çalma** 'Kerme, kemre, koyun ağıllarında veya deve ahırlarında toplanıp, kurutularak kışın yakmak için kesilen kesek; kuru tezek.' > *Tat.* **çalma** 'Erkeklerde dini kıyafetin bir parçası olarak takılan başlık, sarık.'
- *DLT* **sart** 'Tacir, tecimen, satıcı.' > *Tat.* **sart** 'Özbekistan'da ilk zamanlarda yaşayan Özbek.'
- *DLT* **tañ** 'Şaşacak, şaşılacak nesne, şaşılacak şey, acayip şey.' > *Tat.* **tañ(u)** '1.Değerli, gerekli. 2.Olağanüstü güzel.'
- *DLT* **taş** 'Taş, kaya.' > *Tat.* **taş** '1.Taş. 2.Kıymetli taş, mücevher.'
- *DLT* **yigit** 'Yiğit, genç, her şeyin genci.' > *Tat.* **yégét** '1.Delikanlı, genç erkek. 2.Bekâr erkek. 3.Sevgili, yar. 4.Kahraman, yiğit.'

2.3.2.2.2.8.1.2. Fiiller

- *DLT* **erlen-** 'Kadın evlenmek, er sahibi olmak.' > *Tat.* **erlen-** 'Terbiyeli, arlı davranmak.'
- *DLT* **tañış-** 'Birbirine karşı borçlarını inkâr etmek.' > *Tat.* **tañış-** '1.Tanışmak, tanımak. 2.Bilgi sahibi olmak.'
- *DLT* **tazar-** 'Kelleşmek.' > *Tat.* **tazar-** '1.Gürleşmek, güçlenmek, şişmanlamak. 2.İyileşmek.'

²⁹⁵ Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, (Engin Yay., Ankara 2009), s.91; Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, (TDK Yay., Ankara 1990), s. 217

2.3.2.2.2.8.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Anlamı İyileşen Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 22'si isimlerde, 15'i fiillerde olmak üzere 37 tanesinin fonetik değişikliğe uğradığı ve anlamının iyileştiği görülmüştür.

2.3.2.2.2.8.2.1. İsimler

- *DLT* **agıl** 'Ağıl, koyun yatağı; koyun pisliği.' > *Tat.* **avıl** '1.Köy, oba. 2.Köylüler, köy halkı.'
- *DLT* **berge** 'Kamçı.' > *Tat.* **birge** 'Bir şeyin söylenmesine daha yakın tarafı.'
- *DLT* **buluş** 'Kişinin yaptığı bir işten elde ettiği kazancı, kâr.' > *Tat.* **bulış** 'Yardım, destek.'
- *DLT* **çık** 'İnciten ve korkutan kişiye karşı koyamayacak adama söylenen bir korkutma deyiimi.' > *Tat.* **çık** 'Çiğ, kırağı, şebnem.'
- *DLT* **él** 'İl, vilayet.' > *Tat.* **il** '1.Belli bir hükümeti olan devlet, memleket, ülke. 2.Yer, taraf. 3.Vatan. 4.Doğum yeri. 5.Köy. 6.Halk, ahali. 7.Barış, dostluk.'
- *DLT* **er** 'Er, erkek, adam.' > *Tat.* **ir** '1.Erkek. 2.Erkeklerle mahsus, erkekçe. 3.Erkeklerle has karakterde, yiğit adam. 4.Kahraman. 5.Koca, erkek eş.'
- *DLT* **erk** 'Saltanat, sözü ve buyruğu geçerlik, kudret, iktidar, gücü yeterlik.' > *Tat.* **irék** '1.Hürriyet, bağımsızlık. 2.Devlet nezdinde şahsa verilen hak. 3.Dilek, istek.'
- *DLT* **érle** 'Yurtluk, yurt tutulan yer.' > *Tat.* **erlé** 'Edepli, nazik.'
- *DLT* **iz** 'Yerde ve deride uzunlamasına olan çizik.' > *Tat.* **éz** '1.İz. 2.Yol. 3.Eser. 4.İpucu.'
- *DLT* **kabırçak** 'Tabut. -çok kere- ölü tabutu.' > *Tat.* **ķabırçık** 'Genellikle omurgasız hayvanların kendini korumak için durduğu sert, dış kabuğu.'
- *DLT* **karaçı** 'Kapıları dolaşan dilenci.' > *Tat.* **ķaraçı** 'Hanlık devrinde devlet teşkilatındaki divan.'
- *DLT* **kor** 'Ziyan.' > *Tat.* **ķor** '1.Devir, çağ. 2.Meydan.'
- *DLT* **kök** 'Gök, hava, sema.' > *Tat.* **kük(ı)** '1.Gök, gökyüzü. 2.Allah ve melekler.'

- *DLT küç* 'Kuvvet, zor, güç; zulüm.' > *Tat. köç* '1.Güç, enerji. 2.Yaşama gücü. 3.İş yapma kabiliyeti. 4.Askerî kuvvet.'
- *DLT mayak* 'Hayvan gübresi -en çok deve için-' > *Tat. mayak* '1.Deniz feneri. 2.Yolun iki tarafına dikili ağaçlar. 3.Bir şeyin sembolü. 4.Kılavuz. 5.Örnek alınacak kimse.'
- *DLT oñ* 'Kolay.' > *Tat. uñ(ı)* 'Uygun, denk, yararlı.'
- *DLT orunçak* 'Emanet.' > *Tat. urınçık* 'Rahat yer, cennet bucağı.'
- *DLT otluğ* 'Otlı.' > *Tat. utlı* '1.Ateşli, alevli. 2.Heyecanlı, coşkulu. 3.Dehşetli, korkunç.'
- *DLT ötünç* 'Ödünç.' > *Tat. üténéc* '1.Rica, dilek. 2.Dilekçe, arzuhal.'
- *DLT sak* 'İşte uyanık ve zeyrek olan.' > *Tat. sağ(ı)* '1.Çok dikkatli davranan kimse. 2.Duyuları çok hassas olan. 3.Pek tasarruflu davranan, müsrif olmayan.'
- *DLT teñiz* 'Deniz.' > *Tat. diñgéz* '1.Deniz. 2.Çok yer kaplayan şey. 3.Bolluk.'
- *DLT tüz* 'Düz.' > *Tat. töz* '1.Düz, pürüzsüz. 2.Dik, doğru. 3.Doğru konuşan, namuslu.'

2.3.2.2.8.2.2. Filler

- *DLT buluş-* 'Buluşmak.' > *Tat. bulış-* 'Yardım etmek, yardımlaşmak.'
- *DLT eri-* 'Erimek.' > *Tat. éré-* '1.Erimek. 2.Yavaşça yok olmak. 3.Keyiflenmek, rahatlamak.'
- *DLT erit-* 'Eritmek.' > *Tat. éré-* '1.Eritmek. 2.Birisinin öfkesini geçirmek.'
- *DLT erü-* 'Erimek.' > *Tat. éré-* '1.Erimek. 2.Yavaşça yok olmak. 3.Keyiflenmek, rahatlamak.'
- *DLT erüt-* 'Eritmek.' > *Tat. éré-* '1.Eritmek. 2.Birisinin öfkesini geçirmek.'
- *DLT kama-* 'Kamaşmak.' > *Tat. kama-* '1.Etrafını kuşatmak, sarmak. 2.Değer vermek, hürmet etmek.'
- *DLT kap-* 'Kapmak, çalmak; dokunmak, çarpmak, uçurmak; hücum ve defî etmek.' > *Tat. kap-* '1.Yemek veya içmek için bir şeyi ağza götürmek. 2.Yutmak, yemek, içmek. 3.Dudaklar arasına kıstırmak. 4.Dişlemek.'
- *DLT kıy-* 'Sözden dönmek; kıymak, eğrilemesine doğramak.' > *Tat. kıy-* '1.Korku hissine kapılmamak, cesur davranmak. 2. Cüretkâr olmak. 3.Kırpmak, kıymak, oymak.'

- *DLT kowuş-* 'Kovmaya, tard etmeye çalışmak.' > *Tat. kıvış-* '1.Koşuşturmak, koşma yarışı yapmak. 2.Yakalamak için peşinden koşmak.'
- *DLT kun-* 'Soymak, çalmak.' > *Tat. kıun-* '1.Konmak. 2.Konaklamak, bir yerde kalıp geceleme. 3.Kucak kucağa uyumak, geceyi geçirmek.'
- *DLT ötel-* 'Çalışmak, yorulmak.' > *Tat. ütél-* '1.Gerçekleşmek. 2.Yapılmak, başarılmak.'
- *DLT tazgar-* 'Kelleşmek.' > *Tat. tazar-* '1.Gürleşmek, güçlenmek, şişmanlamak. 2.İyileşmek.'
- *DLT tazgır-* 'Kelleşmek.' > *Tat. tazar-* '1.Gürleşmek, güçlenmek, şişmanlamak. 2.İyileşmek.'
- *DLT tüzü-* 'Düzelme, tertip ve tanzim edilmek.' > *Tat. tözel-* '1.Düzelme, iyileşme. 2.Huzur bulma, rahatlatma.'
- *DLT yaltur-* 'Ateşi alevlendirmek.' > *Tat. yaltıra-* '1.Parlamak, ışıltamak, ışık saçma. 2.Gözler ışık saçma. 3.Gülümseme.'

2.3.2.2.2.9. Anlam Kötüleşmesi

Anlamı iyi olan bir kelimenin zamanla kötü veya kötüye giden bir anlam kazanması, bu yönde bir zayıflamaya uğraması olayıdır.²⁹⁶

Anlam kötüleşmesine sebep olan faktörler arasında, çeşitli anlam ilişkileri, insanlardaki önyargılar vardır. Mesela bazı sınıflara ve mesleklere karşı sosyal önyargılar pek çok kelimenin anlamının bozulmasına sebep olur.²⁹⁷

2.3.2.2.2.9.1. Fonetik Şeklini Koruyan ve Anlamı Kötüleşen Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 6'sı isimlerde, 9'u fiillerde olmak üzere 15 tanesinin fonetik şeklini koruduğu ve anlamının kötüleştiği görülmüştür.

2.3.2.2.2.9.1.1. İsimler

- *DLT çir* 'Yağ.' > *Tat. çir* '1.Hastalık, vücutta meydana gelen bir maraz. 2.Kötü hareket, insandaki çirkin bir özellik.'

²⁹⁶ Zeynep Korkmaz, *age.*, s.21

²⁹⁷ Stephen Ullmann, *Semantics, An Introduction to The Science of Meaning*, (Oxford Basil Blackwell, London 1972), s.232

- *DLT eteç* 'Çocukların ceviz oynadığı çukur.' > *Tat. eteç* '1.Horoz. 2.Yok yere kavga çıkararak kişi.'
- *DLT key* 'Pek, gayet, sağlam.' > *Tat. key* '1.Kötü, zayıf. 2.Berbat.'
- *DLT tap* 'Yaralama veya dövme izleri.' > *Tat. tap(ı)* '1.Leke, benek. 2.Eşitsizlik, eksiklik. 3.Günah. 4.Hata.'
- *DLT tülek(g)* 'Dört ayaklı hayvanların tüylerini atıp döktükleri sıra, koyun kırkımı.' > *Tat. tülek* 'Ceza.'
- *DLT yılan* 'Yılan.' > *Tat. yılan* '1.Yılan. 2.Hileci kimse. 3.Düşman.'

2.3.2.2.2.9.1.2. Filler

- *DLT açın-* 'Doyumluk ve yem vermek, açılmak; açılmak; açar gibi görünmek.' > *Tat. açın-* 'Gamlanmak, kederlenmek.'
- *DLT arı-* 'Temizlemek, temiz olmak.' > *Tat. arı-* 'Yorulmak, halsizleşmek, takatsiz kalmak.'
- *DLT arıt-* 'Temizlemek.' > *Tat. arıt-* 'Yormak, halsiz bırakmak.'
- *DLT sat-* 'Satmak.' > *Tat. sat-* '1.Satmak, ihanet etmek, ihbar etmek, jurnallemek. 2.Gösteriş yapmak, caka satmak, sergilemek. 3.Bir yalanı veya dedikoduyu yaymak.'
- *DLT tapla-* 'Kabul etmek, razı olmak.' > *Tat. tapla-* 'Lekelemek, kirletmek.'
- *DLT tara-* 'Taramak, dağıtmak.' > *Tat. tara-* '1.Taramak, düzene sokmak. 2.Malını mülkünü kaybettirip fakirleştirmek, bitirmek.'
- *DLT tarı-* '-ekin- ekmek.' > *Tat. tarı-* 'Kötü bir şeye tesadüf etmek, çatmak, belaya uğramak.'
- *DLT u-* 'Kudreti olmak, gücü yetmek.' > *Tat. u-* 'Korkutmak, tehdit etmek.'
- *DLT uta-* 'Yapraklarını, başağını kesmek, ekin biçilmek, budamak.' > *Tat. uta-* '1.Zararlı otları ayıklamak. 2.Budamak. 3.Topluca öldürmek. 4.Arsızca toplamak, oburca yemek.'

2.3.2.2.2.9.2. Fonetik Değişikliğe Uğrayan ve Anlamı Kötüleşen Kelimeler

DLT'de geçen kelimeler incelendiğinde bugünkü Tatar Türkçesinde 21'i isimlerde, 31'i fiillerde olmak üzere 52 tanesinin fonetik değişikliğe uğrayıp anlamının kötüleştiği görülmüştür.

2.3.2.2.2.9.2.1. İsimler

- *DLT bürge* 'Pire.' > *Tat. büré* 'Kurt, canavar.'
- *DLT çer* 'Vücudun ağırlığını bildiren bir kelime.' > *Tat. çir* '1.Hastalık, vücutta meydana gelen bir maraz. 2.Kötü hareket, insandaki çirkin bir özellik.'
- *DLT ekşiğ* 'Ekşi.' > *Tat. eçé* '1.Acı. 2.Ekşi.'
- *DLT én* 'Çukur; iniş.' > *Tat. ön* '1.İn, hayvan yuvası. 2.Düşman toprağı.'
- *DLT in* 'Yırtıcı hayvan ini.' > *Tat. ön* '1.İn, hayvan yuvası. 2.Düşman toprağı.'
- *DLT karak* 'Göz bebeği, gözün renkli yeri; göz.' > *Tat. karak* 'Hırsızlık ile uğraşan kişi.'
- *DLT karaklığ* 'Gözlü, gözü olan her hayvan.' > *Tat. karaklık* 'Hırsızlık.'
- *DLT karga* 'Karga.' > *Tat. karga* '1.Karga. 2.Başkalarından geçinen kimse, arsız.'
- *DLT kas* 'Kabuk, her ağacın kabuğu; sertlik, katılık.' > *Tat. kas* 'Öç, karşı, ayrıca düşman.'
- *DLT kırguy* 'Atmaca.' > *Tat. kırgıy* '1.Yaban, vahşi. 2.İnsan eli değmemiş. 3.Merhametsiz. 4.Utangaç, çekingen.'
- *DLT kosık* 'Fındık.' > *Tat. kosık* 'Kusuk, kusmuk.'
- *DLT kosuk* 'Fındık.' > *Tat. kosık* 'Kusuk, kusmuk.'
- *DLT kotkı* 'Alçak gönüllü, yumuşak huylu, mütevazı.' > *Tat. kotkı* '1.Tahrik, kıskırtma. 2.İsyen, kargaşa. 3.Vesvese, evham.'
- *DLT kudhurçuk* 'Bebek, kukla.' > *Tat. kurçak* '1.Kukla, yapma bebek. 2.Kendi istikbali olmayan. 3.Pek küçük, küçücük.'
- *DLT ok* 'Ok.' > *Tat. uq(ı)* '1.Ok. 2.Kötü niyetli bir iş.'
- *DLT otaçı* 'Hekim, ilâç yapan.' > *Tat. utavçı* 'Zararlı otları ayıklayan.'
- *DLT otluğ* 'Otlı.' > *Tat. utlı* '1.Ateşli, alevli. 2.Heyecanlı, coşkulu. 3.Dehşetli, korkunç.'
- *DLT otuñ* 'Odun.' > *Tat. utın* '1.Odun. 2.Odunluk. 3.Aptal, ahmak.'
- *DLT sarığ* 'Sarı, sarı renk.' > *Tat. sarı* '1.Sarı. 2.Sarılık hastalığı. 3.Karasu denen göz hastalığı, glokom. 4.Yumurtanın sarısı.'
- *DLT sasık* 'Saksı.' > *Tat. sasık* '1.Tatsız. 2.Kötü kokulu, pis kokan.'

- *DLT tamga* 'Damga, hakanın ve başkalarının damgası.' > *Tat. tamğa* '1.Damga, mühür. 2.Kötü şöhret.'

2.3.2.2.9.2.2. Fiiller

- *DLT agru-* 'Ağırlaşmak.' > *Tat. avıray-* '1.Ağırlaşmak. 2. Yavaşlamak. 3.Kötüleşmek, 4.Halsizleşmek.'
- *DLT arıklan-* '-Su- akarak ark yapmak, su yerde kendine ırmaklar gibi yol ve hendek açmak.' > *Tat. arıqlan-* 'Zayıflamak, cılızlaşmak.'
- *DLT bodhu-* 'Boyamak; yapıştırmak.' > *Tat. buya-* '1.Boyamak, sürmek, sıvamak. 2.Kirletmek. 3.Lekelemek, iftira atmak.'
- *DLT çak-* '-Kuş- aşağı inmek.' > *Tat. çaq-* '1.(Yılan vb. hayvanlar için) Somak. 2.Gagalamak. 3.İhbar etmek, jurnallemek.'
- *DLT çekleş-* 'Kur'a çekmek.' > *Tat. çekeleş-* 'Dövüşmek, dalaşmak, çekişmek.'
- *DLT edher-* 'Aramak; takip etmek, kovalamak.' > *Tat. iyer-* '1.Birinin peşine takılıp gitmek, yanına katılmak. 2.Birine uymak, birine uyup yoldan çıkmak.'
- *DLT elge-* 'Elemek.' > *Tat. ile-* '1.Elemek. 2.Çok giyerek yıpratmak.'
- *DLT em-* 'Emmek.' > *Tat. im-* '1.Emmek, süt emmek. 2.Sömürmek, istismar etmek.'
- *DLT emgen-* 'Emenmek, zahmet çekmek.' > *Tat. imgen-* '1.Bazı azaları koparılp garip halde kalmak. 2.Ruhen zayıflamak. 3.Çok çalışıp halden düşmek, zorlanmak, takatsiz kalmak.'
- *DLT emget-* 'Yordurmak, emek çektirmek.' > *Tat. imget-* '1.Bir uzvu zayıflatmak, sakatlamak. 2.Moral bozmak.'
- *DLT ez-* 'Kazımak, sıyırmak.' > *Tat. iz-* '1.Ezmek, şeklini bozmak. 2.Azap çektirmek.'
- *DLT keçün-* 'Geçer görünmek.' > *Tat. kiçén-* '1.Zorlukla geçinmek, muhtaç olarak gün geçirmek.'
- *DLT köger-* 'Göğermek, gök rengini almak.' > *Tat. küger-* '1.Göğermek, yeşermek. 2.Küflenmek.'
- *DLT örte-* 'Yakmak.' > *Tat. ürte-* '1.Kundaklamak, bütünüyle yakmak. 2.Alay etmek, utandırmak.'

- **DLT sargar-** 'Sararmak.' > **Tat. sarğay-** '1.Sararmak, sarı renge dönmek. 2.Endişelenmek, kaygı duymak.'
- **DLT sawıl-** 'Savulmak; -güneş- inmek.' > **Tat. savıl-** '1.Sağılmak. 2.Kan damarlarından geçerken bir yerde tıkanıp kalmak, yığılmak.'
- **DLT segirt-** 'Seğirtmek, koşturmak.' > **Tat. sikért-** '1.Zıplatmak, sıçratmak. 2.Hoplatmak, atlatmak. 3.Göz kırpmak, omuz silmek. 4.Zorda bırakmak. 5.Çektirmek, eziyet etmek.'
- **DLT segre-** 'Seğirtmek.' > **Tat. sikér-** '1.Sıçramak, zıplamak, hoplamak. 2.Aşırı davranışlarda bulunmak. 3.Fikirlerde istikrarsızlık göstermek.'
- **DLT sekirt-** 'Seğirtmek, koşturmak.' > **Tat. sikért-** '1.Zıplatmak, sıçratmak. 2.Hoplatmak, atlatmak. 3.Göz kırpmak, omuz silmek. 4.Zorda bırakmak. 5.Çektirmek, eziyet etmek.'
- **DLT sekre-** 'Seğirtmek.' > **Tat. sikér-** '1.Sıçramak, zıplamak, hoplamak. 2.Aşırı davranışlarda bulunmak. 3.Fikirlerde istikrarsızlık göstermek.'
- **DLT sekri-** 'Seğirtmek.' > **Tat. sikér-** '1.Sıçramak, zıplamak, hoplamak. 2.Aşırı davranışlarda bulunmak. 3.Fikirlerde istikrarsızlık göstermek.'
- **DLT sekrit-** 'Sıçratmak, atlatmak.' > **Tat. sikért-** '1.Zıplatmak, sıçratmak. 2.Hoplatmak, atlatmak. 3.Göz kırpmak, omuz silmek. 4.Zorda bırakmak. 5.Çektirmek, eziyet etmek.'
- **DLT suk-** 'Delmek.' > **Tat. suķ-** '1.Sertçe vurmak, itip kakmak. 2.Saat çanı ötmek. 3.Özel bir şekil vermek. 4.Kaydetmek. 5.Yaralamak. 6.Zarar vermek. 7.Şanssızlık getirmek. 8.Sert konuşmak, eleştirmek. 9.Kâğıt oynamak. 10.Çabuk çabuk yemek. 11.İçkiyi dibine kadar içmek. 12.Hırsızlık yapmak.'
- **DLT tamuz-** 'Damlatmak, damzırmak.' > **Tat. tamız-** '1.Damlatmak. 2.Rüşvet olarak biraz para vermek, 'koklatmak'. 3.Vurmak, dokundurmak.'
- **DLT togra-** 'Doğramak.' > **Tat. tura-** '1.Doğramak, parçalamak. 2.Bıçaklayıp öldürmek. 3.Düşmanı yok etmek.'
- **DLT üşi-** 'Soğuktan üşüme.' > **Tat. öşé-** '1.Üşüme. 2.Donarak ölmek.'
- **DLT üşü-** 'Soğuktan üşüme.' > **Tat. öşé-** '1.Üşüme. 2.Donarak ölmek.'
- **DLT tütün** 'Duman.' > **Tat. tötén** '1.Duman, tütme. 2.Yalan. 3.Eskiden köylerde hane saymak için kullanılan birim.'
- **DLT yafuz** 'Her şeyin kötüsü, fenası.' > **Tat. yavız** '1.Kötü, berbat. 2.Acımasız, merhametsiz. 3.Sert, keskin (söz, ifade).'

- *DLT yawuz* 'Kötü, fena.' > *Tat. yavız* '1.Kötü, berbat. 2.Acımasız, merhametsiz. 3.Sert, keskin (söz, ifade).'
- *DLT yeñge* 'Yenge, büyük kardeşin karısı.' > *Tat. ciñge* '1.Yenge, ağabeyin hanımı. 2.Fahişe patronu, çaça.'

SONUÇ

Divân u Lugati't Türk, Köktürk-Uygur yazı geleneğinin gelişmiş bir devamı olan Karahanlı Türkçesinin önemli eserlerinden biridir. Zengin bir dinî terminolojiye sahip olan Karahanlı Türkçesi döneminde ortaya çıkan eserlerde de İslamiyetin kabulünün etkisi büyüktür. Sınırlarını Doğu Türkistan'dan Maverâünnehr'e kadar genişleten Karahanlılar döneminde farklı Arap medeniyetleri ile karşılaşmıştır. Arap medeniyetlerinden etkilenmeye başlayan Türk kültürünü ve Türk dilini ayakta tutmak, sonraki nesillere aktarmak, Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmış olan Divân u Lugati't Türk, döneminin lehçeleşme hareketini de gözler önüne sermiş ve dilbilimcilere önyak olmuştur.

Divân u Lugati't Türk, Türk dilinin bilinen ilk sözlüğüdür. Kaşgarlı bu eseri yazarken malzemelerini geniş coğrafyaya yayılmış olan Türk boylarından toplamış, 7500'den fazla kelime hakkında açıklamalar yapmış ve örnekler (cümle, sav, beyit, parça gibi.) vermiştir. Eserini iki defa düzelttikten sonra 1074 yılında bitirmiştir. Eserin tam adı Türk dillerini toplayan kitap anlamına gelmektedir ki bahsi geçen Türk dilleri arasında Tatar Türkçesi de yer almaktadır. Kaşgarlı eserinde en çok Oğuz ve Kıpçak Türkçesinden örnekler malzemeler vermiş ve lehçelerarası ses değişmelerinden de örnekler sunmuştur.

Ses, dilin en küçük yapı taşıyken, dil değişen ve gelişen bir varlıktır. Tarih boyunca Türk boylarının dillerinde de ses ve anlam değişimleri olmuştur. Bu araştırmayla 1074 yılında tamamlanmış olan Divân u Lugati't Türk isimli eserde verilen kelimelerin günümüz Tatar Türkçesinde ne kadarının yaşadığı, sözlükte yer alan Türk boylarında kullanılmış kelimelerin günümüz Tatar Türkçesinde ne gibi ses ve anlam değişmelerine uğradığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen kelimeler ses ve anlam değişimleri olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.

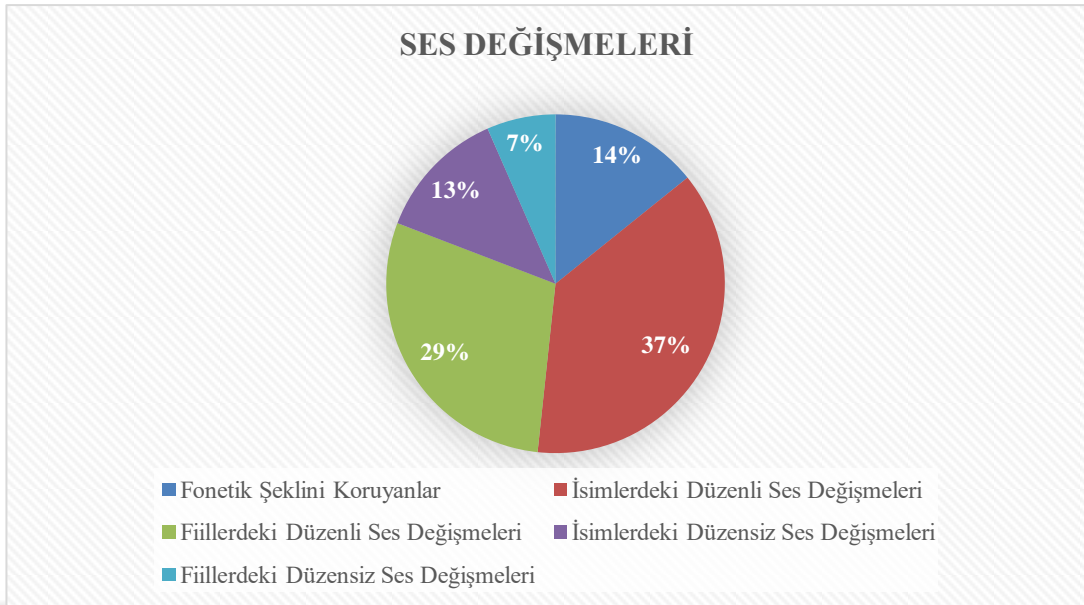
Kaşgarlı Mahmud, Divân u Lugati't Türk'te Tatarlardan ve Kırgızlara yakın bir yerde yaşayan Türk boyu olarak bahseder. Bugün Tatar adı genel olarak Kazan merkezli İdil-Ural bölgesinde ve Kırım çevresinde yaşayan Türk boyu için kullanılır. Bilindiği üzere Tatar (Kazan) Türkçesi, Kıpçak grubunun Kuzey kolunda yer alan ve yazı dili geleneği en eski olan lehçedir. Bunun yanında en eski yazılı kaynağımız olan Orhun Abideleri'nde Kıpçak adından bahsetmezken Tatar kelimesi geçer. Tüm

bunlar Divan u Lügat'it-Türk'ten Tatar Türkçesine ses ve anlam değişikliğine uğrayan kelimelerin tespit edilmesinde önemli etkenlerdir. Divan u Lügat'it-Türk'te 7500'den fazla kelimeyi örneklerle açıklayan Kaşgarlı, o dönemde Oğuzlarla Kıpçakların, diğer Türk boylarının dillerine göre ortak ses ve şekil özelliklerine sahip olduğunu örneklerle açıklanmıştır. Kaşgarlı'nın Kıpçak ve Tatar dilleri başlığı adı altında verdiği ses değişiklikleri sonrası Divan u Lügat'it-Türk'ün dizininden yararlanarak edinilen bilgilere göre "Tatar dillerinde" diye söylediği 2 kelime tespit edilmiştir ve bunlar bugünkü Tatar Türkçesinde yaşamamaktadır. Bunlar "kat" (dikenli şeylerin meyvesi) ve "tar" (kelek, ırmaklarda sal) kelimeleridir. Ayrıca Divan u Lügat'it-Türk'ün dizininde Kıpçaklar böyle der diye 43 adedi isim, 12 adedi fiil olmak üzere 55 kelime verilmiştir. Bunlardan 24 adedi bugünkü Tatar Türkçesinde ses ve anlam değişikliklerine uğrayarak devam etmiştir.

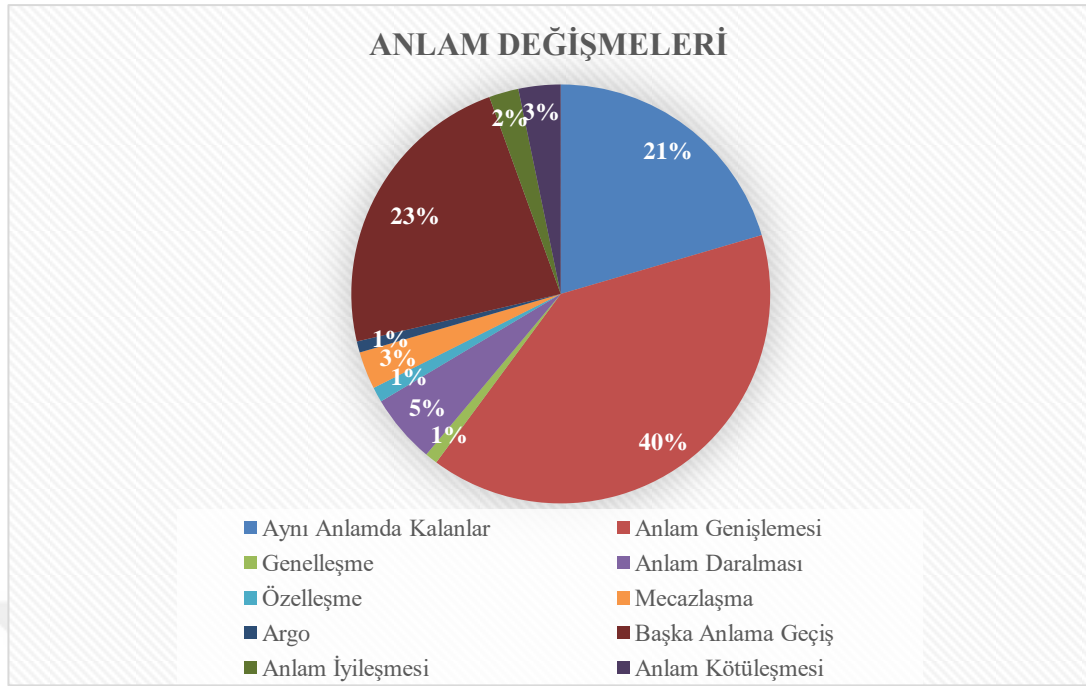
Çalışmada tüm lehçelerden örneklerin yer aldığı Divan u Lügat'it-Türk dizininde bulunan 7803 kelimenin 1969 adedinin Tatar Türkçesi sözlükleri incelenerek Tatar Türkçesinde yaşadığı tespit edilmiştir. 1969 kelimenin 856 tanesinin fiil, 1113 tanesinin isim olduğu görülmüştür.

Kelimeler "ses değişimleri" ve "anlam değişimleri" olmak üzere iki bölümde incelenmiştir. Ses değişmesi, bir dilin ses eğilimlerine bağlı olarak kelime veya eklerde bir sesin yerini başka bir sese bırakmasıdır. Bu değişiklikler farklı nedenlere dayanır. Ses olayları ünlü daralması, ünlü genişlemesi, ünlü türemesi, yuvarlaklaşma, ünlü incilmesi, düzleşme, ön damaksıllaşma, akıcılışma, tonlulaşma, tonsuzlaşma, damaksıllaşma, yarı ünlü türemesi, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, patlayıcılaşma, dudaksıllaşma, erime, yutulma ve sızıcılaşma başlıkları altında incelenmiştir. Bunlar da ünlülerde ve ünsüzlerde, düzenli ve düzensiz ses değişimleri olarak ayırt edilmiştir. Ses değişimleri Kıpçakçanın ve Tatarcanın tarihî ses olaylarına göre incelenmiştir. İsimlerde 764 düzenli ses değişmesi, fiillerde 594 düzenli ses değişmesi tespit edilmiştir. Fonetik şeklini koruyan, yani hiçbir ses değişikliğine uğramadan günümüz Tatar Türkçesinde kullanılagelen 290 adet kelime tespit edilmiştir. Bunun yanında isimlerde 257 adet, fiillerde 134 adet düzensiz ses değişikliği olduğu görülmüştür. Tarihî ses olaylarına göre 1969 kelimedede toplam 1749 ses değişikliği tespit edilmiştir.

Sayısal verilere baktığımızda isimlerdeki ses değişmelerinin fiillere oranla fazla olduğunu görmekteyiz. Fakat neredeyse bin yıl önce derlenmiş bir sözlükteki kelimelerle günümüz Tatar Türkçesindeki kelimeler karşılaştırıldığında fonetik şeklini koruyan kelime sayısı da azımsanamaz.

Dilin ses sisteminde değişiklikler olabileceği gibi anlam alanında da değişiklikler mevcuttur. DLT'deki kelimelerden bugünkü Tatar Türkçesine tespit edilen kelimelerdeki anlam değişimleri de aynı anlamda kalanlar, anlam daralması, anlam genişlemesi, özelleşme, genelleşme, mecazlaşma, argo, başka anlama geçiş, anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi başlıkları altında incelenmiştir. Bu yöntemle Divan u Lügat'it-Türk'ten Tatar Türkçesine kullanılan 1969 kelimenin örneği ses ve anlam değişimleri bakımından verilmiştir.

Divan u Lügat'it-Türk'ten Tatar Türkçesine devam eden kelimeler anlam bilimi açısından incelendiğinde 403 adet kelimenin aynı anlamda devam ettiği görülmüştür. Anlamı genişleyen 781, anlamı daralan 105, özelleşen 23, genelleşen 19, mecazlaşan 57, argolaşan 17, anlamı iyileşen 45, anlamı kötüleşen 64, başka anlama geçen 455 olmak üzere 1566 kelimenin anlamının değişikliğe uğradığı tespit edilmiştir. Sayısal verilere baktığımızda en az değişme argolaşmada görülürken en çok değişme ise 781 kelime ile anlam genişlemesinde olmuştur.

Bu çalışma Türk dilinin Divan u Lügat'it-Türk'ten günümüz Tatar Türkçesine kadar uzanan devamlılığını gözler önüne sermek, benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Elde edilen veriler lehçeleşme hareketini yazılı olarak gözler önüne seren DLT'deki kelimelerin günümüz Türk lehçelerindeki varlığını ve devamlılığı ispatlamaktadır. Benzer çalışmaların başka Türk lehçeleri için de yapılması, Türk dilinin devamlılığını, değişim ve gelişim süreçlerini tespit etmek için bundan sonraki araştırmacılara yapılabilecek en önemli tavsiyedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, H., Ahmetjanov, R., Ganiyev, F. *Tatarca-Türkçe Sözlük*, İnsan Yayınevi, Kazan-Moskova, 1997.
- Ahanov, Kaken. *Til Biliminiñ Negizleri*, Almatı Sanat Baspası, 1993.
- Akalın, Şükrü Haluk ve başk. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009.
- Akar, Ali. *Türk Dili Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.
- Aksan, Doğan. *Anlambilim, Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara, 2009.
- Aksan, Doğan. *Anlambilim, İlgili Alanlar ve Türkçe*, A. Ü. TÖMER Dil Dergisi Sayı 16, Ankara, 1994.
- Aksan, Doğan. *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, A.Ü DTCF Yay., Ankara, 1978.
- Aksan, Doğan. *Eş Anlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Eskiliğinin Saptanmasında Eşanlamlılardan Yararlanma, I. Türk Dil Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler 1972'den Ayrıbasım*, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1975.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara, 1990.
- Aksan, Doğan. *Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine*, TDAY Belleten 1971, 1989
- Aksan, Doğan. *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Engin Yayınları, Ankara, 1996.
- Alkaya, Ercan ve Buran, Ahmet. *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yay. Ankara, 2001.
- Alkaya, Ercan. *Sibirya Tatar Türkçesi*, Turkish Studies, Ankara, 2008
- Arat, R.Rahmeti. *Türk Şivelerinin Tasnifi: Makaleler, I. Cilt*, Ankara, 1987.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Makaleler I*, Boğaziçi Yay., Ankara, 1987.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Matbuat: İslam Ansiklopedisi, VII*.
- Aslan, M., Eskına, T., Kamaletdinova, G. *Fono Rusça Türkçe Sözlük*, Ayhan Matbaası, Ağustos 2008

- Atalay, Besim. *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks" IV*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.
- Atalay, Besim. *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- Atalay, Besim. *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- Atalay, Besim. *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Bammatov, Z. Z., *Kumıksko-Russkiy Slovar*, Moskva, 1969.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara, 1995.
- Benningsen, A. ve C. Lemerrier Quelquejay. *Stepte Ezan Sesleri*, İstanbul, 1981.
- Benzing, Johannes. *Türk Dillerinin Sınıflandırılması*, Tarihî Türk Şiveleri / ed. Mehmet Akalın, Ankara, 1979.
- Bloomfield, Leonard. *Language*, USA, 1933.
- Bozkurt, Fuat. *Türklerin Dili*, T.C Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 1999.
- Bozkurt, Fuat. *Divân-ü Lûgat-it Türk*, Salon Yay., İstanbul, 2017.
- Bynon, Theodora. *Historical Linguistic Reconstruction*, New York, 1995.
- Çağdaş, Kemal. *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, Ankara, 1974.
- Devlet, Nadir. "*Tataristan Cumhuriyeti*", Türkler Ansiklopedisi, C.20, Ankara, 2002.
- Duranti, Alessandro. *Linguistic Anthropology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- Eckmann, Janos. *Çağatayca El Kitabı*, (çev. Günay Karaağaç), İstanbul, 1988.
- Eker, Süer. *Kıpçak Grubu Dillerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

- Ercilasun, Ahmet Bican. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II "Dizin"*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007
- Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1999.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2004.
- Erol, Hülya A. *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*, Ankara, 2008
- Erol, Hülya Aslan. *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*, TDK Yayınları, Ankara, 2008.
- Fahretdinov, Ravil. "*Tatar Oğlu Tatarım' (akt. Mustafa Öner)*, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı 80, Ağustos, 1993.
- Galiyév, Fuat ve başk. *Tatarca-Türkçe Sözlük*, İnsan Yayınevi, Kazan-Moskova, 1997
- Gencan, Tahir Nejat. *Dilbilgisi*, TDK Yay., İstanbul, 1971.
- Genç, Reşat. *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, TKAE Yay., Ankara 2015.
- Gipper, Helmut. *Sprachwissenschaftliche Grundbegriffe und Forschungsrichtungen*, München, 1978.
- Guiraud, Pierre. *Anlambilim (Çev. Berke Vardar)*, Kuzey Yay., Ankara, 1984.
- Güner, Galip. *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yay., Ankara, 2013.
- Hatipoğlu, Vecihe. *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, A. Ü. DTCF Yay., Ankara 1982.
- Kafesoğlu, İ. *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1995.
- Karaağaç, Günay. *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)*, Kesit Yay. İstanbul, 2013.
- Karaağaç, Günay. *Dil ve Düşüncenin Aldatıcılığı*, Türkçülük Armağanı, İzmir, 1994.
- Karaağaç, Günay. *Dil, Ağız ve Kulak İle İlgili Kelimelerimiz*, Ege Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VII, İzmir, 1993.

- Karaağaç, Günay. *Eski Türkçede ‘-Ş/-Ş-, -L/-L- > Y’ Nöbetleşmeli Kök Alomorfları, Üçüncü Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996*, TDK Yay., Ankara, 1999.
- Karaağaç, Günay. *Eş Yazınlık, Eş Seslilik ve Çok Anlamlılık*, Ege Ü. Ed. Fak. Türk dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII, 1996
- Karaağaç, Günay. *Türkçenin Ses Bilgisi*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2010.
- Karagöz, Erhan. *Günümüz Başkurt ve Kazan Tatar Türkçelerindeki Ses Değişikliklerinin Eski Türkçe ve Günümüz Türkiye Türkçesiyle Karşılaştırılması*, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2011
- Karahan, Akartürk. *Dîvânu Lugâti’t-Türk’e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2009.
- Kempson, Ruth M. *Semantic Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.
- Kerimoğlu, Caner. *Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.
- Kerimullin, Ebrar. *Kitap Dünyasına Seyahet*, Kazan, 1979
- Korkmaz, Zeynep. *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2003.
- Kudaşev, G. X. *Tatar Türkçesinde Fonetik ve Morfolojik Değişiklikler, çev. Ercan Alkaya*, Turkish Studies, 2011
- Kurat, A. Nimet. *Bulgar mad.*, İslam Ansiklopedisi, II, 781-796.
- Kurat, A. Nimet. *Kazan Hanlığı*, Türk Tarih Kurumu, Eylül-Aralık, Ankara, 1954.
- Kurat, A. Nimet. *Rus Hâkimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi*, DTCFD, Temmuz-Aralık, Ankara, 1965.
- Kurat, Akdes Nimet. *Kazan Türklerinin Medenî Uyanış Devri*: DTCFD., XXIV. Cilt, 3-4. Sayı., Ankara, 1969.
- Kurban, İ. *Yaşlı Tarihin Yankısı*, Kitap Yay., İstanbul, 1998.
- Leech, Geoffrey. *Semantics, The Study of Meaning*, Penguin Books, USA, 1981.
- Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge 1981,

- Lyons, John. *Language and Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
- Lyons, John. *Semantics I*, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.
- Maĥmutova, L.T ve başk. *Tatar T l n n A nlatmalı S zleg  I. Tom*, SSSR Fenner Akademiyas  Kazan Filnalı Ėalimcan İbrahimov İsem ndeg  T l, Edebiyat hem Tarih İnst tut , Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1977
- Maĥmutova, L.T ve başk. *Tatar T l n n A nlatmalı S zleg  II. Tom*, SSSR Fenner Akademiyas  Kazan Filnalı Ėalimcan İbrahimov İsem ndeg  T l, Edebiyat hem Tarih İnst tut , Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1979
- Maĥmutova, L.T ve başk. *Tatar T l n n A nlatmalı S zleg  III. Tom*, SSSR Fenner Akademiyas  Kazan Filnalı Ėalimcan İbrahimov İsem ndeg  T l, Edebiyat hem Tarih İnst tut , Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1981
- Martinet, Andr . *İşlevsel Genel Dilbilim ( ev. Berke Vardar)*, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1983.
- Menges, Karl H. A *Little-Explored Turkic Group The Turkic Languages of the Caucasus: Jean Deny Armaĥanı*, Ankara, 1958.
- Muhammetdinov, R. F. *Rus a-Tatar a-T rik e S ylem S zligi*, Kazan 1993
- Nasr,Raja T. *The Essentials of Linguistic Science*, Longman, Londra, 1980.
-  gel, Bahattin, A.Temir, F.S mer. *“Tatar’ maddesi*, İslam Ansiklopedisi, 12/I. C.
-  lmez, Zuhul ve Mustafa Ka alın. *XI.-XIII. y zyıllar T rk Dili*, TC. Anadolu  niversitesi Yayınları, Eskişehir, 2011.
-  ner, Mustafa, *Kazan-Tatar T rk esi S zlg *, TDK Yay., Ankara, 2009.
-  ner, Mustafa. *Bug nk  Kıp ak T rk esi*, TDK Yay., Ankara, 1998.
-  ner, Mustafa. *“Tatar T rk esi” T rk Leh eleri Grameri, Edit r (Ed.) Ahmet Bican Ercilasun*, Ak aĥ Yayınları, Ankara, 2007.
-  zkan, Nevzat. *T rk Dilinin Yurtları*, Ak aĥ Yay., Ankara, 2003.
-  zkan, Nevzat. *T rk D nyası (N fus, Sosyal Yapı, Dil ve Edebiyat)*, Ge it Yay., Kayseri, 1997.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Őiri S zlg *, Ankara,1989.

- Poppe, N. N. *Tatar Manual*, Indiana University Publications, 1963
- Remiyef, İsmail. *Vakıtlı Tatar Metbugatı (1905-1925)- Selah Atnagulof tarafından yazılğan süz başı bilen- Gajur basması*, Kazan, 1926.
- Rorlich, Azade-Ayşe. *Tatarlar Bér Milletmé, Elle Bérniçemé?*, Kazan Utları, Kazan, 1993.
- Rorlich, Azade-Ayşe. *Volga Tatarları (akt. M.Süreyya Er)*, İletişim yay., İstanbul, 2000.
- Roux, J. P. *Türklerin Tarihi*, İstanbul, 1989
- Salzmann, Zdenek. *Language, Culture And Society, An Introduction to Linguistic Anthropology*, Oxford: Westview Press 1993.
- Saussure, Ferdinand D. *Genel Dilbilim Dersleri (çev. Berke Vardar)*, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985.
- Sweetser, Eve E. *From Etymology to Pragmatics, Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- Tavkul, Ufuk. "Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler", Kırım Dergisi, 12 (45), Ankara, 2003.
- Tekin, Talat ve Ölmez, Mehmet. *Türk Dilleri*, Bilgesu Yayıncılık, 1999
- Temir, Ahmet. *Kuzey Türkçesi: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, II. Cilt*, Ankara 1992
- Toprak, Funda. *Divânü Lugati't-Türk'te "Kıpçakça" Kaydıyla Verilen Kelimelerin Tarihî Kıpçak Söz Varlığı İçindeki Yeri*, Ankara Üniversitesi DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, Ankara, 2003.
- Ullmann, Stephen. *Semantics, An Introduction to The Science of Meaning*, Oxford Basil Blackwell, London, 1972.
- Üçok, Necip. *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, A. Ü. DTCF Yay., Ankara, 1947.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Vardar, Berke. *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, TDK Yay., Ankara, 1982.

- Vardar, Berke. *Sözlüksel Yapılar ve Yöntem Sorunları, Macit Gökberk Armağanı*, TDK Yay., Ankara
- Vural, Hanifi ve Böler, Tuncer. *Ses ve Şekil Bilgisi*, Kesit Yay. İstanbul, 2018.
- Yüce, Nuri . *Türkler (Türk Dili)*: İslam Ansiklopedisi, 12. cilt, 2. Kitap.
- Zekiyev, Mirfatih Z. *Tatar Edebiyatı*, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antalojisi, 17. C.,Kültür Bakanlığı Yay.,Ankara, 2001.
- Zekiyev, Mirfatih Z. *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, Selenge Yay., İstanbul, 2006.
- Zilyayéva, R.A ve Abdrahmanova G.G. *Tatar Téliénéñ Añlatmalı Süzlégé I. Tom*, SSSR Fenner Akademiyası Qazan Filnalı Ğalimcan İbrahimov İseméndegé Tél, Edebiyat hem Tariğ İnstütütü, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Qazan, 1977.